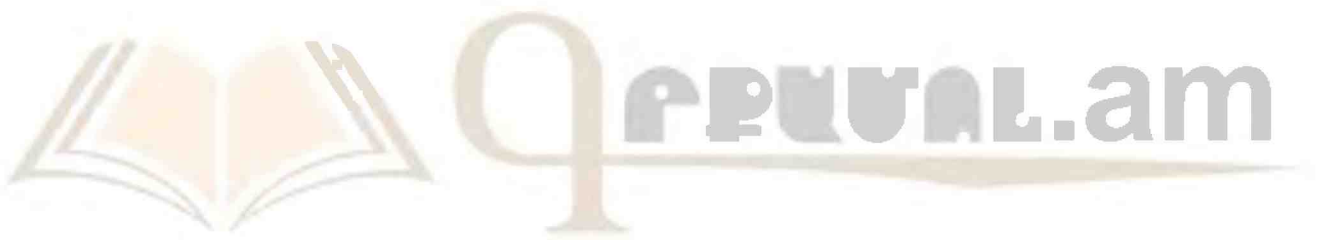


Գիրքը լուսապատճենվել և համացանցում է տեղադրվել Գրքամոլ Նախաձեռնության կողմից:

Բոլորի կողմից սիրված [Գրքամոլ](http://Grqamol.am) ֆեյսբուքյան էջը սկսել է մի նախաձեռնություն, որի նպատակն է համացանցում էլեկտրոնային տարբերակով տեղադրել բոլոր այն գրքերը, որոնք սիրված են հայ ընթերցասերների կողմից և ցանկանում են դրանք ընթերցել նաև էլեկտրոնային տարբերակով: Ժամանակի ընթացքում մեր կողմից համացանցում կհայտնվեն բոլոր այն գրքերը, որոնք մինչ այս ինչ-ինչ պատճառներով ձեզ համար եղել են դժվար ձեռքբերելի:

Գրքամոլ էջը, լինելով միակը ամբողջ համացանցում, իր առջև նպատակ է դրել հասարակության մեջ բարձրացնել սերը դեպի ընթերցանությունը, առաջացնել հետաքրքրություն դեպի դասական և արդի գրականությանը, և կոտրել բոլոր այն կարծրատիպերը, թե այսօրվա հայ իրականության մեջ ընթերցողներ չկան:



Միրելի՛ ընթերցողներ, սրանք մեր առաջին քայլերն են այս ասպարեզում, և մենք շատ ուրախ կլինենք, եթե կլինեն մարդիկ, ովքեր կցանկանան մեզ օգնել այս հանրօգուտ գործում: Մենք բաց ենք բոլոր նվիրյալ և օգնել ցանկացող մարդկանց համար: Եթե դուք տանը ունեք լուսապատճենահանման սարքեր, և ուզում եք միանալ մեր կողմից ձեռնարկվող այս հանրօգուտ գործին, ապա գրեք Ձեր ցանկության մասին մեր էլ.- հասցեով՝ grqamol@gmail.com: Շնորհակալություն, որ հետևում եք մեզ: Ցանկանում ենք բոլորիդ հաճելի ընթերցանություն:

Գրքամոլ Նախաձեռնություն



ԱԼԵԵՐԻՏ
ԽՈՐԱԿԻՍ

ԱՐԶԱՄԽԱՐԶԱՆԷ

ԱԼԵԵԲԻՆՈ
ՄԻՐԱԿԻՍ

ՄԻՐԱԿԻՍ
ՄԻՐԱԿԻՍ

«ՍՈՎԵՏԱՆԻՆ ԳՐՈՂ» ՀՐԱՏԱՐԱՆԶՈՐԻ ՅՈՐՆ
ԵՐԵՎԱՆ—1977

$\frac{N(P_{\text{max}})}{U^2}$

ALBERTO MORAVIA •
IL DISPREZZO
MILANO 1963

Իտալերենից թարգմանեց ԳԵՎՈՐԳ ՎԻՐԱՊՅԱՆԸ

$U \frac{70304 (281)}{705 (01) 77} 138 77 \text{ «S»}$

© «Սովետական գրող» հրատարակչություն,
Թարգմանված է հայերեն, 1977



ԱՐՀԱՄԱՐՀԱՄԱՔ

Գլուխ առաջին

Ամուսնութեանս առաջին երկու տարին իմ ու կնոջս հարա-
բերութիւնները (այժմ ես դա կարող եմ հաստատել) հիա-
նալի էին: Ուզում եմ ասել, որ այդ երկու տարում մեր
զգացմունքների կատարյալ և խոր ներդաշնակութիւնը
ուղեկցվում էր այն մթադնությամբ կամ, եթե կուզեք, բանա-
կանութեան այն լուծյամբ, որի պայմաններում դադարում
էր ամեն մի դատողութիւն, և սիրած մարդու գործողութիւն-
ներն ու բնավորութիւնը գնահատելիս ենթարկվում ես միայն
սիրո ձայնին: Մի խոսքով, ինձ թվում էր, թե էմիլիան ոչ մի
թիրութիւն չունի, և, կարծում եմ, որ այդ նույն ձևով էլ
նա էր ինձ պատկերացնում: Կամ, գուցե, ես նրա թերու-
թիւններն էի տեսնում, իսկ նա՝ իմը, բայց սիրո կատարած
ինչ-որ մի հրաշագործ կերպարանափոխութեան շնորհիվ այդ
թիրութիւնները մեր երկուսին էլ թվում էին ոչ միայն ներելի,
այլև սիրելի, կարծես դրանք ոչ թե թերութիւններ էին, այլ
առարկանութիւններ, թեև արտասովոր բնույթի: Ինչպես էլ
ուզում է լիներ, մենք դատողութիւններ չէինք անում մեր ար-
ժանիքների կամ թերութիւնների մասին, մենք սիրում էինք
միմյանց: Այստեղ ես ուզում եմ պատմել, թե ինչպես պա-
տահեց, որ մինչ շարունակում էի սիրել էմիլիային, ոչ մի
փայրկյան չմտածելով նրա արժանիքների և թերութիւնների
մասին, նա, ընդհակառակը, բացահայտեց կամ գոնե պատ-
կերացրեց, թե բացահայտել է իմ մեջ որոշ թերութիւններ,
իսկ սկսեց դատապարտել դրանց համար, իսկ հետագայում
բոլորովին դադարեց նաև ինձ սիրելուց:

Որքան ավելի մեծ է երջանկությունը, այնքան ավելի քիչ է դա նկատելի: Գուցե և տարօրինակ երևա, բայց պետք է ասեմ, որ այն երկու տարին ինձ երբեմն նույնիսկ թվում էր. թե ինչ-որ ձանձրույթ եմ զգում: Ես, իհարկե, պարզապես ինձ հաշիվ չէի տալիս, թե որքան եմ երջանիկ: Ինձ թվում էր, թե անում եմ այն, ինչ բոլորն են անում. սիրում եմ իմ կնոջը, և նա էլ սիրում է ինձ, և այդ սերը ինձ թվում էր շատ բնական, նորմալ, այնպիսի մի սովորական բան, որն իրենից առանձին արժեք չի ներկայացնում, կարծես դա օդի նման մի բան է, որը մենք շնչում ենք, որից այնքան շատ կա մեր շուրջը և որը մեզ համար թանկ է դառնում միայն այն ժամանակ, երբ այլևս չի բավարարում, և մենք սկսում ենք շնչահեղձ լինել նրա բացակայությունից: Եթե մեկնում ես կը այն ժամանակ ինձ ասեր, որ ես բախտավոր եմ, թերևս նույնիսկ զարմանայի: Ամենայն հավանականությամբ կպատասխանեի, որ ամենևին էլ բախտավոր չեմ, քանի որ, թեև ես կնոջս եմ սիրում, իսկ նա էլ՝ ինձ, բայց և այնպես եկող օրվա նկատմամբ ոչ մի հավատ չկա: Եվ իսկապես էլ մենք հազիվ էինք մի կերպ յուրա գնում իմ ստացած կուպիկ ներով, որ ես վաստակում էի որպես կինոֆեննադատ՝ ինչ-որ երկրորդական մի թերթի աշխատակցելու և ժուռնալիստական այլ կարգի հոդվածներ գրելու համար: Ապրում էինք մի կու հավորված վարձու սենյակում. փողը հաճախ մեզ չէր բավականացնում ոչ միայն ամենաաննշան շռայլությունը թույլ տալու, այլև ամենածայրահեղ անհրաժեշտությունների համար: Ուրեմն, ինչպե՞ս կարող էի բախտավոր լինել: Ես հետո միայն հասկացա, որ երբեք կյանքից այնքան դժգոհ չեմ եղել, որքան այն ժամանակ, երբ, ըստ երևույթին, ես կու տարելապես և անհունորեն երջանիկ էի:

Մեր ամուսնության այդ երկու տարին անցնելուց հետո էր միայն, երբ, վերջապես, մեր պայմանները լավացան. ես ծանոթացա Բատտիստա ազգանունով մի կինոպրոդյուսերի հետ և նրա համար գրեցի իմ առաջին կինոսցենարը: Դու մի աշխատանք էր, որը ես այն շրջանում դիտում էի որպես մասնավոր մի բան, մասնավանդ որ միշտ երազում էի նշանավոր դրամատուրգ դառնալ, բայց վիճակված էր, որ հենց

այդ աշխատանքը պիտի դառնար իմ մասնագիտությունը։ Սակայն այդ նույն ժամանակ իմ և Հմիլիայի հարաբերությունները սկսեցին գնալ դեպի վատը։ Պատմությունս սկսվում է հեղի կինոսցենարիստի իմ առաջին իսկ քայլերից և կնոջս հետ ունեցած հարաբերությունների այն շրջանից, երբ գնալով պրոնք սկսեցին վատանալ. երկու գրեթե միևնույն ժամանակ տեղի ունեցած իրադարձություններ, որոնք, ինչպես կանանենք, ուղղակիորեն կապված են միմյանց հետ։

Երբ հիշողությամբ վերադառնում եմ դեպի անցյալը, սպասեցի կերպով մտաբերում եմ մի դեպք, որը այն ժամանակ ինձ նույնիսկ ուշադրության արժանի չթվաց, բայց հետագայում զգացի, որ դրան պետք է վերաբերվեի ամենայն լրջությամբ։

Ես կանգնած եմ քաղաքի կենտրոնական փողոցներից մեկի մայթին։ Հմիլիան, Բատտիստան և ես հենց նոր էինք ընթրել ռեստորանում։ Բատտիստան առաջարկեց այդ օրը երեկոն ավարտել իրենց տանը, և ես ու Հմիլիան ընդունեցինք նրա առաջարկը։ Մենք երեքով մոտեցանք Բատտիստայի մեքենային։ Դա կարմիր գույնի, վերին աստիճանի շրեդ, փոքրիկ և ընդամենը երկտեղանոց մի մեքենա էր։ Բատտիստան, որն արդեն նստել էր ղեկի մոտ, մեկնվեց, բայց մեքենայի դռնակը և ասաց. «Ցավում եմ, բայց ունեցածս ընդամենը մի տեղ է։ Դուք, Մոլտենի, ուղեք չուղեք, տաքսիով պետք է գաք... մենակ կամ, եթե ուզում եք, սոլոսեք այստեղ, ինքս կգամ ձեզ տանելու»։ Հմիլիան կանգնած էր կողքիս, նրա հագին իր միակ իրիկնային՝ վիզը բաց և անթև մետաքսյա սև զգեստն էր, իսկ թևին՝ մորթե թիկնոցը։ Հոկտեմբեր ամիսն էր և դեռ բավական տաք էր։ Ես նայում էի նրան և, չգիտես ինչու, նրա սովորական խաղաղ ու հանգիստ գեղեցկության մեջ այդ երեկո տեսնում էի ինչ-որ մի նոր անհանգստություն, գրեթե տագնապ։ Ես ուրախ տեսնում եմ.

— Իհարկե, Հմիլիա, դու Բատտիստայի հետ գնա... ես տարսիով ձեր հետևից կհասնեմ։

Հմիլիան նայում է ինձ, ապա հակառակվող տոնով և օտոնեց շտապելու ասում.

— Ավելի լավ չի՞ լինի, որ Բատտիստան գնա իր մերկ նայով, իսկ մենք տաքսի վարձենք ու հետևենք նրան:

Այդ ժամանակ Բատտիստան գլուխը դուրս է հանում մեքենայից և կատակով բացականչում.

— Կեցցե՛ք, ուրեմն ուզում եք, որ ես մենա՞կ գնամ:

— Բանն այդ չէ... — առարկում է էմիլիան, և ես համարժեք նորից եմ նկատում, որ նրա գեղեցիկ դեմքը, սովորաբար այնքան հարմոնիկ, անվրդով ու հանգիստ, այս անգամ մթադնած է ինչ-որ ներքին հուզմունքից և նույնիսկ մի տեսակ ծամածոված: Բայց ես արդեն ասացի.

— Բատտիստան ճիշտ է ասում, նստի՛ր գնա նրա հետ, իսկ ես տաքսի կվարձեմ:

Այս անգամ էմիլիան զիջում է կամ, ավելի ճիշտ, եմ թարկվում ու նստում մեքենան: Տեղավորվելով Բատտիստայի կողքին, դռնակը դեռ չփակած, նա նայում է ինձ, և ես նրա շփոթված հայացքում խորշանքին խառնված աղերսունք ու հանդիմանություն եմ կարդում: Դա ինձ համար բոլորովին նոր բան էր, որը ես հիշում եմ միայն հիմա՝ այս տողերը գրելիս: Բայց կարևորություն չտալով այն ամենին, ինչ տեսա նրա հայացքում, ես վճռական շարժումով, սկսի՛ր փակող մարդու նման շրմփոցով ծածկեցի մեքենայի ծանր դռնակը: Մեքենան հեռացավ, իսկ ես անսահման ուրախ տրամադրությամբ, սուլելով, գնացի դեպի տաքսիների մտակա կայանը:

Բատտիստայի տունը ռեստորանից հեռու չէր: Եթե խառնվարող հանգամանքներ չլինեին, ես տաքսիով այնտեղ պետք է հասնեի եթե ոչ նրանց հետ միաժամանակ, ասլա դեռ նրանցից անմիջապես հետո: Բայց ահա ճանապարհի կեսին հանկարծ մի պատահար տեղի ունեցավ. խաշմերուկում իմ վարձած տաքսին ու մի մասնավոր մեքենա բախվեցին իրար: Երկուսն էլ թեթևակի վնասվեցին. տաքսու մի թև էր ծովել ու ներկը թափվել, իսկ մյուսի կողմը՝ փոս բնիկ վարորդներն իսկույն դուրս թռան իրենց մեքենաներից և, չճի բռնվելով, սկսեցին իրար մեղադրել: Նրանց շուրջն իսկույն մարդիկ ամբոխվեցին, վրա հասավ մի ոստիկան, և կերպ բաժանեց նրանց, գրեց անուններն ու հասցեները: Այն

ամբողջ ժամանակ ես մեքենայի միջից դուրս չեկա և ոչ մի-
այն շրջաբերեցի ամենաշնչին անհամբերությունն անգամ,
այլի ընկա մի տեսակ երանության մեջ, քանի որ նախ կուշտ
կերել էի ու խմել, և երկրորդն էլ այն, որ Բատտիստան
ընթրիքի վերջում ինձ առաջարկել էր մասնակցել իր ֆիլմե-
րից մեկի սցենարի ստեղծմանը: Բայց այդ վթարն ու նրա
հետ կապված աղմկալի բացատրությունը տեղից մոտ տասը,
գուցե և տասնհինգ րոպե, և ես ուշացումով հասա պրոդյու-
սերի տունը:

Մտնելով հյուրասրահ, տեսնում եմ ոտքը ոտքին գցած
ու բաղկաթոռին նստած էմիլիային, և շարժական սեղա-
նիկ բարի առջև՝ անկյունում կանգնած Բատտիստային:
Բատտիստան ինձ ուրախ ողջունում է, իսկ էմիլիան, ընդ-
հանդիմանալով, տրտնջուն, համարյա տանջահար ձայնով հարց-
նում է, թե որտեղ էի այսքան ժամանակ: Ես մի տեսակ
անհոգ պատմում եմ տեղի ունեցած վթարի մասին, բայց
միևնույն ժամանակ նկատում, որ պատասխանս խուսափողա-
կան է, կարծես ուզում եմ ինչ-որ բան թաքցնել. մինչդեռ
իրականում դա մի մարդու տոն էր, որն իր ասածին ոչ մի
կարեորություն չի տալիս: Սակայն էմիլիան միևնույն արտա-
սովոր ձայնով համառորեն շարունակում է իր հարցումները:

Վթար... ի՞նչ վթար:

Ուս դարձացած, գուցե նույնիսկ փոքր-ինչ տագնապահար,
սկսեցի պատմել այն, ինչ տեղի էր ունեցել: Բայց այժմ էլ
ինձ թվաց, թե ես մտնում եմ ծայրահեղ մանրամասնու-
թյունների մեջ, կարծես վախենալով, որ ինձ չեն հավատա:
Սի խոսքով, զգում էի, որ ինչ-որ պատճառով սխալ դիրք
եմ բռնել՝ ինչպես սկզբում, երբ աշխատում էի լուսնյան
մատնել, այնպես էլ այժմ, երբ տրվել էի ավելորդ մանրա-
մասնավորություններին: Վերջապես էմիլիան դադարեցնում է իր
արդարությունները, իսկ Բատտիստան, ցնծալից ու սիրալիր, սե-
ղանին է դնում երեք բաժակ և ինձ հրավիրում խմելու: Ես
հասնում եմ և մոտ երկու ժամ շաղակրատում ու կատակում
էմ Բատտիստայի հետ: Բատտիստան այնքան է աշխուժա-
յում և՛ ուրախ, որ ես գրեթե չեմ նկատում էմիլիայի ընկճված
արամատադրությունը: Մյուս կողմից էլ, էմիլիան իր անհա-

մարձակության հետևանքով այնքան է ինքնամոլորի ու լուսկյաց, որ նրա զստվածությունը ինձ չի զարմացնում: Միակ բանը, որ, այնուամենայնիվ, ինձ մի փոքր տարօրինակ է թվում, այդ այն է, որ նա ոչ մի մասնակցություն չի ունենում զրույցին, գոնե հայացքով կամ ժպիտով, ինչպես անում էր սովորաբար: Նա ոչ ժպտում է, ոչ նայում մեր կողմը, սահմանափակվում է միայն ծխելով ու լռելյայն գինի խմելով. կարծես սենյակում, իրենից բացի, ոչ ոք չկա: Այդ երեկոյի վերջում Բատտիստան ինձ հետ լուրջ խոսակցություն է սկսում այն ֆիլմի մասին, որին ես պետք է մասնակցեի: Նա ինձ պատմում է բովանդակությունը, տեղեկացնում ֆիլմի ռեժիսորի և սցենարի վրա աշխատող իմ ընկերոջ մասին, որից հետո հրավիրում է հաջորդ օրը անցնել իր զրասենյակը՝ պայմանագիր կնքելու: Այդ առաջարկությանը հաջորդող բոլեական լռությունից օգտվելով, էմիլիան տեղից ելավ և ասաց, որ ինքը հոգնած է և կուղեր տուն գնալ: Հրաժեշտ տալով Բատտիստային, մենք դուրս ենք գալիս տնից, աստիճաններով իջնում ցած, ելնում փողոց և, առանց որևէ խոսք փոխանակելու, շարժվում ենք դեպի տաքսիների կայանը: Հետո նստում ենք տաքսիներից մեկը, և մեքենան շարժվում է: Բատտիստայի անակնկալ առաջարկության ուրախությունը արբեցնում է ինձ, և, չկարողանալով այլևս պահել իմ մեջ այդ ուրախությունը, էմիլիային ասում եմ.

— Այս սցենարը լավ ժամանակին պատահեց... Չգիտեմ՝ ինչ էինք անելու... միակ ելքը մնացել էր պարտքերի տակ մտնելը:

էմիլիան պատասխանի փոխարեն միայն հարցնում է.

— Իսկ սցենարի համար ինչքա՞ն են վճարում:

Ես գումարն ասում եմ և ավելացնում.

— Մի խոսքով, մեր հարցերը համարիր լուծված, գոնե այս ձմեռ:

Այդ ասելով, ես բռնում եմ էմիլիայի ձեռքը և սեղմում: Նա ձեռքը չի հեռացնում ինձնից, և մինչև տուն հասնելը այլևս ոչ մի բառ չի խոսում:

Գլուխ երկրորդ

Այդ երեկոյից հետո աշխատանքին վերաբերող ամեն ինչ լնթանում էր հիանալի: Հաջորդ առավոտյան գնացի Բատտիստայի մոտ, կնքեցի սցենարի պայմանագիրը և ստացա տականսի մի մասը: Որքան հիշում եմ, դա առանձնապէս մեծ կարևորութիւն չունեցող սենտիմենտալ կինոկատակերգութիւն էր, մի ժանր, որի համար, եթէ հաշիւի առնենք իմ բնավորութեան լրջութիւնը, ես հազիւ թէ կարողանայի պիտանի լինել: Մինչդեռ աշխատանքի ընթացքում ինձ համար բոլորովին անսպասելի պարզվեց, որ իմ իսկական կոչումը հենց այդ ժանրն է: Եվ ահա նույն այդ օրը տեղի ունեցավ իմ առաջին գործնական հանդիպումը Ֆիլմի ռեժիսորի և սցենարի մյուս հեղինակի հետ:

Ես կարող եմ ստույգ ցույց տալ, թէ երբ սկսվեց սցենարիստի իմ կարիերան: Դա այն երեկոն էր, երբ մենք Բատտիստայի մոտ էինք, բայց ինձ համար բավական դժվար է նույնպիսի ճշտութեամբ ցույց տալ, թէ երբ սկսեցին վատանալ իմ և կնոջս հարաբերութիւնները: Այդ հարաբերութիւնների ձախողման սկիզբը, իհարկե, կարող էի համարել նույն այդ երեկոն, սակայն ես այդ հասկացա միայն այժմ, ինչպէս ասում են, հետին թվով, մանավանդ որ դեռ որոշ ժամանակ էմիլիայի իմ հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի մեջ ոչ մի փոփոխութիւն չէր նկատվում: Փոփոխութիւնը, անկասկած, տեղի ունեցավ Բատտիստայի մոտ անցկացրած երեկոյին հաջորդող մի ամսվա ընթացքում, սակայն, չեմ կարող ստույգ ասել ոչ այն, թէ էմիլիայի հոգում կշեռքի մի նժարը երբ վերջնականապէս քաշեց մյուսին, և ոչ էլ այն, թէ ինչը կարող էր դրա դրդապատճառը հանդիսանալ: Այն ժամանակ ես ու Բատտիստան հանդիպում էինք գրեթէ ամեն օր, և ես կարող էի մանրամասնորեն պատմել բազմաթիւ այլ էպիզոդներ, ինչպիսին այդ մեկն էր, որը տեղի ունեցավ այն երեկո նրա տանը: Ես խոսում եմ էպիզոդների մասին, որոնք այն ժամանակ որևէ բանով չէին առանձնանում մեր կյանքի ընդհանուր ֆոնի վրա. գոնե ինձ այդպէս էր թվում: Սակայն հետագայում իմ հիշողութեան մեջ դրանցից

յուրաքանչյուրը առավել կամ պակաս շափով ձեռք բերեց իր բնորոշ գծերը, ստացավ որոշակի իմաստ: Ես կուզեի միայն մի հանգամանք նշել. այդ այն է, որ ամեն անգամ, երբ Բատտիստան մեզ իր մոտ էր հրավիրում, — իսկ դա այժմ տեղի էր ունենում շատ հաճախակի, — էմիլիան հրաժարվում էր ինձ հետ գալուց: Ճիշտ է, նրա դիմադրությունը լինում էր առանձնապես ոչ այնքան ուժեղ ու վճռական, բայց լինում էր տարօրինակ հետևողականությամբ ու համառությամբ: Էմիլիան միշտ մի պատճառ էր գտնում՝ մեզ հետ գալուց հրաժարվելու համար, մինչդեռ ես ամեն անգամ առանց դժվարության ապացուցում էի, որ նրա պատճառաբանությունները լրիվ անհիմն են, և ճգնում էի իմանալ, թե նա հակակրանք չի՞ տաժում արդյոք դեպի Բատտիստան, իսկ եթե տաժում է, ապա ի՞նչ պատճառով:

Վերջ ի վերջո նա իմ այդ հարցերին միշտ պատասխանում էր, թեև, իհարկե, ոչ առանց շփոթմունքի, որ Բատտիստայի հանդեպ նա ամենևին էլ հակակրանք չի տաժում, որ ինքը ոչ մի հիմք չունի նրա նկատմամբ այդպիսի զգացմունքներ ունենալու և որ չգալու միակ պատճառն այն է, որ այդպիսի երեկոները իրեն սոսկալի հոգնեցնում են և առհասարակ ձանձրույթ պատճառում: Այդ ընդհանուր, ոչ համողիցուցիչ պատասխանները ինձ չէին բավարարում, և ես, առանց նահանջելու, ակնարկներ էի անում, որ այնուամենայնիվ նրա և Բատտիստայի միջև ինչ-որ մի բան է եղել, թեև Բատտիստան դրան ուշադրություն չի էլ դարձրել կամ թե չէ այդպես է ստացվել իրենից բոլորովին անկախ: Սակայն որքան ավելի շատ էի փորձում ապացուցել էմիլիային, որ նա մի տեսակ հակակրանք է զգում Բատտիստայի հանդեպ, այնքան ավելի համառ էին դառնում էմիլիայի հերքումները, մինչև որ, վերջապես, նրա սկզբնական շփոթմունքը փոխվեց համառ ու վճռական դիմադրության: Այնժամ, երբ ամբողջովին վերացան էմիլիայի՝ դեպի Բատտիստան տաժվող զգացմունքների, ինչպես և նրա՝ Բատտիստայի հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի կասկածներս, ես էմիլիային սկսեցի բացատրել, որ օգտավետ կլիներ, եթե երեկոները երեքով միասին անցկացնեինք: Մինչև հիմա ես առանց էմիլիայի երբեք և ոչ մի տեղ չէի գնացել, և Բատ-

տիստան այդ գիտեր: Այնուհետև, Բատտիստային մեծ հա-
ճույք է պատճառում էմիլիայի ներկայությունը, մի՞թե դա չի
հաստատում այն հանգամանքը, որ ամեն անգամ ինձ հրա-
վիրելիս նա միշտ խնդրում է. «Համեցեք ձեր տիկնոջ հետ»:
Էմիլիայի անսպասելի բացակայությունը, որ դժվար է ար-
դարացնել, կարող է նկատվել որպես անհարգալից վերաբեր-
մունք կամ, որ ավելի վատ է, վիրավորել Բատտիստային,
որից այժմ կախված է մեր կյանքը: Մի խոսքով, քանի որ
էմիլիան չի կարող որևէ լուրջ պատճառաբանությամբ իր
բացակայությունն արդարացնել, իսկ ես, ընդհակառակը,
կարող եմ բազմաթիվ փաստարկներ բերել նրա ներկայու-
թյան կարևորությունը հաստատելու համար, ուստի ավելի
լավ է, որ նա հաղթահարի հոգնածությունը և այդ երեկոների
ձանձրույթը: Սովորաբար էմիլիան իմ այս պատճառաբա-
նությունները լսում էր անուշադիր ու համարյա վերացած:
Թվում էր, թե նա ավելի ուշադիր զննում է իմ դեմքն ու հե-
տևում շարժումներին, քան լսում արածս դատողությունները:
Վերջ ի վերջո նա գիշում էր և լուռումունջ սկսում հազնվել:
Վերջին պահին, երբ նա արդեն պատրաստ էր լինում դուրս
գալու, ես մի անգամ ևս հարցնում էի, թե իսկապե՞ս նրա
համար այդքան տհաճ է ինձ հետ գալը: Ես այդ անում էի ոչ
թե այն պատճառով, որ կասկածում էի նրա պատասխանին,
այլ այն, որպեսզի նրա մոտ կասկածի հետք անգամ չլինի,
թե ինքը չի կարող վարվել այնպես, ինչպես ցանկանում է:
Նա կտրուկ պատասխանում էր, որ ոչ մի առարկություն չունի,
որից հետո միայն մենք դուրս էինք գալիս տնից:

Սակայն այս բոլորը ես վերականգնեցի, ինչպես արդեն
տեսել եմ, միայն հետագայում, համբերությամբ պրպտելով
հիշողությունս, մտաբերելով բազմաթիվ աննշան կամ գոնե
այն ժամանակ ինձ աննշան թվացող փաստեր, որոնց ժամա-
նակին ոչ մի կարևորություն չեմ տվել: Այն ժամանակ ես
միայն հասկանում էի, որ էմիլիայի վերաբերմունքը իմ հան-
դեպ վատացել է, բայց թե ինչն է եղել դրա պատճառը,
բացատրել չէի կարողանում, ինչպես և չէի կարողանում որո-
շել, թե հարաբերությունների այդ վատացումը ինչով է ար-
տահայտվում: Այդպես հեռևս խաղաղ ու պարզ երկնքում
փոփոխված ու ճնշող օդի ծանրությունը ազդարարում է մո-

տալուտ փոթորիկ: Ես մտածեցի, որ էմիլիան ինձ այժմ սիրում է ավելի պակաս, քան սիրում էր առաջ, նկատեցի, որ նա այլևս չի ձգտում այնպես մոտ լինել ինձ, ինչպես մեր ամուսնության սկզբնական շրջանում: Սկզբնական շրջանում, երբ ասում էի. «էմիլիա, ես մի երկու ժամով տեղ եմ գնալու, կաշխատեմ որքան կարելի է շուտ վերադառնալ», նա երբեք չէր առարկում, բայց տխուր ու հնազանդ տեսքից իսկույն երևում էր, որ իմ բացակայությունը նրան դուր չի գալիս: Այդ պատճառով հաճախ էր պատահում, երբ ես հրաժարվում էի գնալուց և մնում էի տանը և կամ էլ, եթե հնարավոր էր լինում, էմիլիային տանում էի հետս: Այդ շրջանում նա այնքան էր կապված ինձ, որ մի անգամ, երբ ինձ ուղեկցում էր կայաքան, որտեղից ես կարճ ժամանակով պետք է մեկնեի Հյուսիսային Իտալիա, հրաժեշտի պահին երեսը շրջեց, որպեսզի ինձանից թաքցնի արցունքներով լի աչքերը: Ես այնպես ձևացրի, իբր ոչինչ չեմ նկատում, բայց ամբողջ ուղևորության ընթացքում ինձ տանջում էին նրա թափած այն արցունքները, որոնցից թեև ինքը ամաչում էր, սակայն չէր կարողանում զսպել: Եվ ահա այդ օրից ի վեր ես այլևս առանց նրա որևէ տեղ չէի գնում: Իսկ այժմ, երբ ասում էի, թե տեղ եմ գնում, նրա դեմքին այլևս չէր հայտնվում թեթև դժգոհություն ու թախծի նախկին ծանոթ արտահայտությունը, որն այնքան սիրելի էր ինձ: Նա սառը և հանգիստ, իսկ հաճախ նույնիսկ աչքերը գրգռիչ չկտրելով, պատասխանում էր. «Լավ, ուրեմն, ընթրիքին կտեսնվենք... Աշխատիր շուշանալ»: Երբեմն ինձ նույնիսկ թվում էր, թե նա ուղղակի ցանկանում է, որ իմ բացակայությունը լինի ավելի տևական, քան այդ անհրաժեշտ էր ինձ համար: Օրինակ, եթե նրան ասում էի. «էմիլիա, գնում եմ, հինգին տանը կլինեմ», նա պատասխանում էր. «Արի, երբ ուզում ես... ես շատ գործ ունեմ անելու»:

Մի օր թեթևակի կատակելով ասացի, թե նա, ըստ երևույթին, գերադասում է, որ ես ինչքան կարելի է քիչ լինեմ տանը: Բայց էմիլիան դրան ուղղակի պատասխան չտվեց: Նա միայն ասաց, որ եթե ես այսպես թե այնպես գրեթե ամբողջ օրը զբաղված եմ, ապա ավելի լավ է, որ մենք տեսնվենք միայն ուտելիս, այդպիսով նա ինքն էլ կարող է հանգիստ

յրադվել իր գործերով: Բայց դա ճիշտ էր միայն մի կողմից. սցենարիստի իմ աշխատանքը ինձ հարկադրում էր տանից բացակայել միայն օրվա երկրորդ կեսին, իսկ մնացած ժամանակը ես ամեն կերպ աշխատում էի անցկացնել էմիլիայի հետ: Սակայն այդ օրվա խոսակցությունից հետո սկսեցի առավոտները նույնպես տանը շմնալ:

Այն ժամանակ, երբ էմիլիան զգալ էր տալիս, որ դժգոհում է իմ բացակայությունից, ես տանից դուրս էի գնում հանգիստ ու թեթև սրտով, հոգուս խորքում այդ դժգոհությունը համարելով ապացույց այն մեծ սիրո, որ նա տածում էր իմ նկատմամբ: Բայց այն պահից ի վեր, երբ նկատեցի, որ նա ոչ միայն չի վշտանում իմ բացակայություններից, այլև գերադասում է նույնիսկ մենակ մնալ, լցվեցի մթին մի տազնապով, ինչպես նա, ով հանկարծ զգում է, թե ինչպես է հողը փախչում իր ոտքերի տակից: Այժմ ես սցենարի վրա աշխատելու համար տանից գնում էի ոչ միայն ճաշից հետո, ինչպես ասացի, այլև ճաշից առաջ, և հաճախ լոկ այն նպատակով, որպեսզի ստուգեմ էմիլիայի այդ նոր և ինձ համար այնքան դառը անտարբերությունը: Եվ հետըզհետե էմիլիան ոչ միայն դադարեց որևէ դժգոհություն ցուցնելուց, այլև, ընդհակառակը, իմ բացակայություններին սկսեց վերաբերվել միանգամայն անվրդով և նույնիսկ, ինչպես ինձ թվում էր, վատ թաքցրած թեթևությամբ: Սկզբում ես փորձում էի ինձ մխիթարել, որ երկու տարվա ամուսնական կյանքից հետո սիրուն փոխարինող այդ սառնությունը պարզապես սովորույթի անխուսափելի դրսևորում է, եթե տնգամ այդ սովորույթը լցված է ամենաքնքուշ հոգատարություններով՝ չէ որ ամուսինների փոխադարձ սիրո ապահովությունը զրկում է նրանց հարաբերությունները ամեն տեսակ կրքերից: Սակայն ես զգում էի, որ այդ ամեննին էլ այդպես չէ. այո, ավելի շուտ զգում էի, քան գիտակցում այդ, քանի որ միտքը որքան էլ ուզում է տրամաբանական թվա, մեզ խաբում է ավելի հաճախ, քան անորոշ և աղոտ զգացումը: Մի խոսքով, ես զգում էի, որ էմիլիան դադարել է իմ բացակայություններից դժգոհել ոչ թե այն պատճառով, որ այդ բացակայությունները համարում էր անխուսափելի և գտնում, որ դրանք չեն կարող անդրադառնալ մեր հարա-

բերությունների վրա, այլ այն պատճառով, որ նա կամ ինձ սկսել էր սիրել ավելի քիչ, կամ ամենևին դադարել էր սիրելուց: Ես զգում էի նաև, որ կատարվել է մի բան, որը լրիվ փոխել է իմ հանդեպ նրա ունեցած մի ժամանակ այնքան արտասովոր և այնքան ջերմ զգացմունքը:

Գլուխ երթորդ

Առաջին անգամ, երբ հանդիպեցի Բատտիստային, ես գտնվում էի շափազանց ծանր, եթե չասենք՝ հուսահատական վիճակում և չգիտեի ինչպես դուրս գալ այդ դրությունից: Ամենածանրն այն էր, որ այդ ժամանակ որոշել էի մի բնականորեն գնել, թեև պահանջվելիք գումարը վճարելու համար ես ոչ միայն դրամ չունեի, այլև չգիտեի, թե որտեղից կարելի է ճարել: Առաջին երկու տարին ես ու էմիլիան ապրում էինք վարձով՝ մի կահավորված մեծ սենյակում: Էմիլիայի փոխարեն մի ուրիշը գուցե նույնպես շտառապեր այդպիսի ժամանակավոր վիճակից, բայց էմիլիան, համաձայնելով ապրել նման պայմաններում, ոչ միայն չդժգոհեց, այլև ինձ տվեց սիրո այն ամենամեծ ապացույցը, որը կարող է իր ամուսնուն տալ ամենանվիրված կինը: Էմիլիան, ճիշտ է, տնարար կին էր, սակայն տան նկատմամբ ունեցած նրա սերը գերազանցում էր բոլոր կանանց հատուկ բնական այդ զգացմունքը, դա նման էր մի տեսակ խանդոտ ու ամենակուլ կրքի, գրեթե ազահության, որը ավելի հզոր էր, քան ինքը էմիլիան, և իր արժատներով գնում էր, ըստ երևույթին, անսահմանորեն խոր ինչ-որ տեղ: Էմիլիան աղքատ ընտանիքից ելած աղջիկ էր: Երբ ես ծանոթացա նրա հետ, նա աշխատում էր որպես մեքենագրուհի: Դեպի տունն ունեցած նրա սիրո մեջ, կարծում եմ, առանց գիտակցվելու դրսևվորվում էին փշրված հույսերը այն ընչազուրկ մարդկանց, որոնք երբեք ի վիճակի չեն լինում ունենալու իրենց սեփական, թեկուզև ամենաանշուք ու համեստ անկյունը: Ես չգի-

տե՛մ էմիլիան հուշս ունե՛ր թե՛ չէ՝ ինձ հետ ամուսնանալով
իրականացնել սեփական տունն ունենալու իր երազանքը: Սա-
կայն հիշում եմ այն սակավ դեպքերից մեկը, երբ տեսա,
թե նա ինչպես է լալիս (դա մեր նշանվելուց անմիջապես հե-
տո՛ւր), երբ ստիպված խոստովանեցի, որ դեռ ի վիճակի չեմ
նրա համար ոչ տուն գնելու և ոչ էլ նույնիսկ բնակարան վար-
ձկու: Ես նրան ասացի, որ առայժմ մենք պետք է բավարար-
վենք միայն կահավորված մի սենյակով: Ճիշտ է, նա իսկույն-
նե՛ք զսպեց իր արցունքները, թեև դրանց պատճառը, ինչպես
ինձ թվում էր, իր փայփայած երազանքի անորոշ ժամանա-
կով հետաձգվելու դառը ավստոսանքը չէր միայն, այլ այդ
երազանքի ուժը իր ամբողջ էությամբ, որի մեջ էմիլիան գրե-
թե կյանքի իմաստն էր տեսնում:

Այդպես առաջին երկու տարին մենք ապրում էինք մի
կահավորված սենյակում, բայց պետք է տեսնեիք, թե ինչ-
պիսի բժախնդիր մաքրություն, կարգ ու կանոն էր սահմանել
Էմիլիան այդտեղ: Ինչքան հնարավոր էր, — իսկ վարձու սեն-
յակում, ինչպես հասկանալի է, այդ հնարավորությունը
խիստ սահմանափակ է, — էմիլիան ամեն կերպ փորձում էր
ստեղծել այն պատրանքը, իբր այդ ոչ թե՛ կահավորված
վարձու սենյակ է, այլ իր սեփական բնակարանը: Եվ քանի
որ մենք զուրկ էինք սեփական կահույքից, նա աշխատում էր,
ինչ զնով էլ ուզում է լինի, տնարար ու մաքրասեր տնտեսու-
հու իր հոգին գնել ուրիշի գործածությունից մաշված այդ
կահ-կարասիների մեջ: Գրասեղանիս վրա միշտ դրված էր
լինում թարմ ծաղիկներով մի ծաղկաման, իմ թղթերը այն-
պիսի խնամքով էին կարգի բերվում ու դրվում սեղանիս, որ
թվում էր, թե ինձ հրավիրում են աշխատանքի, խոստանալով
ստավելագույն շափով ապահովել աշխատանքային անդորրն
ու հարմարավետությունը: Երբեք չէր պատահում, որ թեյի
սեղանին անձեռոցիկներ և տուփով խմորեղեն դրված չլի-
նեին: Երբեք չէր կարելի տեսնել, որ հանդերձանքներից մեկ-
նումեկը կամ որևէ այլ առարկա իրենց տեղերում չգտնվեին,
ընկած լինեին հատակին կամ գցած աթոռների վրա, ինչպես
այդ հաճախ լինում է այդպիսի ժամանակավոր և նեղված-
րային պայմաններում:

Սենյակը աղախնի շտապ հավաքելուց և մաքրելուց հետո՛

էմիլիան մի անգամ էլ ինքն էր ամեն ինչ տեղը տեղին հա-
վաքում ու դասաւորում, և այնպիսի բժախնդրությամբ, որ
այն ամենը, ինչ ընդունակ էր փայլել ու շողշողալ, ուղղակի
փայլում էր ու շողշողում, անկախ նրանից, թե դա ինչ էր,
լուսամուտի մղչակի արույրե գնդիկ, թե պարկետի գրեթե
աննկատ մի փայտիկ: Երեկոները էմիլիան ինքն էր անկողինը
գցում առանց աղախնի օգնության, և միշտ մահճակալի մի
կողմում դրած էր լինում իր գիշերային թափանցիկ շապիկը,
մյուս կողմում՝ իմ ննջազգեստը. վերմակների ծայրերը խնամ-
քով ծալած, իսկ զույգ բարձերն էլ հարմարորեն դրած իրենց
տեղերը: Առավոտյան նա տեղից վեր էր կենում ինձանից
շուտ, գնում էր տանտիրոջ խոհանոցը, նախաճաշ պատրաս-
տում և մատուցարանով բերում ինձ: Այդ ամենը նա անում
էր առանց որեէ աղմուկ հանելու, մի տեսակ զուսպ, զգացնել
չտալով իր գոյութիւնը, բայց և սրտանց ու առանց ջանք
խնայելու, և դա վկայութիւն էր այնպիսի զգացմունքնե-
րի, որոնց մասին երբեք չի խոսվում: Եվ, այնուամենայնիւ,
չնայած նրա բոլոր այդ հերոսական ճիգ ու ջանքերին, կահա-
վորված սենյակը մնում էր որպէս կահավորված սենյակ: Այն
պատրանքը, որ էմիլիան ամեն կերպ աշխատում էր ստեղ-
ծել իր և ինձ համար, երբեք լիարժեք չէր լինում: Այդպիսի
պահերին, հատկապէս, երբ էմիլիային համակած էր լինում
ծանր մի խոնջութիւն, նա սկսում էր տրտնջալ, ճիշտ է, մի
տեսակ մեղմ և ըստ իր բնավորության՝ հանգիստ, բայց և
այնպէս ոչ առանց նշմարելի ներքին դառնության: Այդպիսի
դեպքերում նա ինձ հարցնում էր, թե արդյոք մինչև երբ է
շարունակվելու մեր այդ ժամանակավոր և անկազմակերպ
կյանքը: Ես հասկանում էի, որ էմիլիայի այդ արտաքին խա-
ղաղության տակ թաքնված է իսկական մի վիշտ, և ինձ տան-
ջում էր այն միտքը, որ վաղ թե ուշ պետք է մի կերպ ելք
գտնեմ սեփական տուն ունենալու նրա այդ բաղձանքը իրա-
կանացնելու:

Վերջապէս, ինչպէս ասել եմ, վճռեցի մի բնակարան
գտնել: Բայց դա ոչ այն պատճառով, որ միջոցներ էին
հայտնվել, որոնք մինչև հիմա չկային, այլ սոսկ նրա համար,
որ գիտէի, թե ինչպէս է տանջվում էմիլիան, և վախենում էի,
որ մի օր նա այլևս ի վիճակի չի լինի դիմանալու այդ սպա-

մաններին: Մեր համատեղ ապրելու երկու տարիների ընթացքում ես մի քիչ փող էի տնտեսել: Եթե դրան ավելացնեի նաև այն գումարը, որը պարտք էի վերցրել, ապա հնարավոր կլիներ առաջին բաժինը մուծել: Բայց բանն այն էր, որ ես չէի զգում այն բավարարվածությունը, ինչպիսին ունենամ է իր կնոջ համար բնակարան ձեռք բերող ամուսինը: Ընդհակառակը, զգում էի տանջալից մի անհանգստություն, քանի որ ամենևին չէի պատկերացնում, թե ինչ պետք է անեմ մի երկու ամիս հետո, երբ արդեն մոտենա երկրորդ մասը վճարելու ժամկետը: Ես ընկել էի այնպիսի մի հուսահատության մեջ, որ գրեթե կատաղությամբ էի լցվել էմիլիայի դեմ, որի սեփական անկյունն ունենալու կրքոտ ու համառ լինելությունները ինչ-որ շափով ինձ հարկադրեցին անել այդ անմիտ ու վտանգավոր քայլը:

Սակայն էմիլիայի անկեղծ ուրախությունը, երբ ես նրան հայտնեցի բնակարան գնելու մասին, և նրան անսպասելիորեն համակած ցնծությունը այն օրը, երբ մենք առաջին անգամ մտանք մեր դեռ չկահավորված բնակարանը, ժամանակավորապես ինձ ստիպեցին մոռանալ իմ բոլոր երկյուղներն ու հուզումները: Ես արդեն ասել եմ, որ դեպի տունն ունենալով սերը էմիլիայի մոտ դարձել էր ուղղակի կիրք: Ավելին կարող եմ ասել, այդ օրը ինձ թվաց, թե այդ կրքին խառնվել է նույնիսկ զգայական մի ցանկություն: Կարծես այն բանը, որ վերջի վերջո ես նրա համար բնակարան գնեցի, ինձ ոչ միայն բարձրացրեց նրա աչքերում, այլև դարձրեց ֆիզիկապես ավելի մոտիկ ու հարազատ:

Մենք գնացինք մեր բնակարանը տեսնելու: Սկզբում էմիլիան ինձ հետ պարզապես շրջում էր դատարկ ու ցուրտ սենյակներում, իսկ ես նրան ասում էի, թե ինչպես կուզենայի դատալորել կահույքը: Բայց բոլոր անկյունները շրջելուց հետո, երբ մոտեցա լուսամուտին, որպեսզի ցույց տամ, թե ինչ տեսարան է բացվում մեր առաջ, էմիլիան անսպասելիորեն ամբողջ մարմնով սեղմվեց ինձ և կիսաձայն խնդրեց, որ իրեն համբուրեմ: Էմիլիայի համար, որ սովորաբար սիրային զգայմունքների դրսևորման մեջ այնքան երկչուտ էր ու դուռույ, դա մի նոր և ամենևին անսպասելի բան էր: Գրգռված այդ նորությունից ու նրա տոնից, ես համբուրեցի նրան, ինչ-

պես ինքն էր ուզում: Դա ամենակրքոտ և արբեցուցիչ համբույրներից մեկն էր, ինչպիսին մենք երբեք փոխանակել էինք: Եվ այդ համբույրի ժամանակ ես զգացի, թե էմիլիան ինչպես է ամբողջ մարմնով սեղմվում ինձ, կարծես հրավիրելով ավելի մտերմիկ հարաբերությունների: Հետո մուկնամի նման շրջազգեստը հանեց ու մի կողմ շարտեց, արձակիկ բլուզի կոճակները և փորը սկսեց սեղմել փորիս: Այնուհետև, նա թողեց համբուրելը, և հազիվ լսելի ձայնով, գրեթե անհասկանալի մի շշուկով, որը անհունորեն բաղձալի մեղեդու էր նման, ականջիս փսփսաց, գոնե այդպես թվում էինձ, որ չհասկացեմ. և մարմնի ամբողջ ծանրությունս ինձ ձգեց դեպի ներքև, հատակը: Մենք պառկեցինք փոշոտ, սպյուսապատ հատակին, այն լուսամուտի տակ, որտեղ կանոնադրաբար էինք: Սակայն էմիլիայի այդ փոթորկալից, անստնա և արտասովոր կրակոտ գրկախառնությունների մեջ ոչ միայն սեր էի զգում դեպի ինձ, ես դրանց մեջ ամենից տոտյ զգում էի սեփական օջախի հանդեպ ունեցած ճնշված կրքի պոռթկումը, որը կարծես ինքն իրեն փոխվել էր ու դարձել զգայական սեր: Դատարկ, արձագանքող սենյակներում, որոնցից դեռ փշում էր ներկերի և խոնավ սվաղների հոտը, նրա հոգու խորքում փոթորկվեց մի բան, որին մինչև այդ երբեք ի վիճակի չէին եղել արթնացնելու իմ բոլոր փողաբշտները:

Դատարկ բնակարանը կատարած մեր այցելությունից մինչև այնտեղ փոխադրվելու օրը անցավ մի երկու տոնոսի ընթացքում մենք զբաղված էինք բնակարանը էմիլիայի անունով ձևակերպելու հարցով. ես գիտեի, թե դա ինչ բավականություն կպատճառի նրան: Բացի դրանից, մենք պնդեցինք նաև որոշ կահույք՝ ինչքան որ թույլ էին տալիս իմ սովորական փակ միջոցները: Երբ անցավ բնակարանը պնդող անհշուժյամբ իմ բավարարվածության առաջին պոստովը, ինչպես այդ արդեն նշել եմ, ապագան սկսեց ինձ խիստ տեսահաստացնել, իսկ երբեմն էլ ուղղակի հասցնել հուսահատության: Ճիշտ է, ես այժմ արդեն բավական լավ էի վստահանում, լավ այն իմաստով, որ մենք այդ վաստակով կարող էինք ոչ միայն համեստորեն ապրել, այլև որոշ գոմար տնտեսել, բայց այդ խնայողությունները չափազանց բիւ էին

բնակարանի գնձան առաջիկա գումարը մուծելու համար: Իմ
 հոսանքատույթյունը ավելի էր մեծանում մանավանդ այն
 պատճառով, որ չէի կարող սիրտս թեթևացնել գոնե այդ մա-
 սին էմիլիայի հետ խոսելով. պարզապես չէի ուզում թու-
 նախորել նրա բերկրանքը: Հիմա արդեն այն օրերը հիշում եմ
 որպես մի շրջան, որի ընթացքում ես գտնվում էի անընդմիջ-
 լի տագնապների մեջ և նույնիսկ մի տեսակ պակաս էի սի-
 րում էմիլիային: Ես չէի կարող շփոթածել այն մասին, թե նա,
 իմանալով մեր ռեալ հնարավորությունները, ինչպես չի ան-
 հունդստանում, թե ես որտեղից պետք է այդքան փողը ճա-
 րեմ: Այդ մտքերը ինձ ծայր աստիճան ապշեցնում էին, իսկ
 երբեմն էլ սոսկալի գրգռում, որ առանց դրանք հաշվի առ-
 նելու, էմիլիան այդ օրերին անընդհատ խանութներն էր շըր-
 քում բնակարանի կահավորանք գնելու համար, և օր չկար,
 որ իրեն հատուկ հանգստություն մի չհայտներ կատարած
 սրիկ նոր գնումի մասին: Ես ինձ հարց էի տալիս, թե նա
 ինչպե՞ս կարող է, սիրելով ինձ, չկռահել իմ սարսափներն ու
 տաղանդները: Ես հասկանում էի, որ էմիլիան ամենայն
 չափանականությամբ մտածում է, որ եթե բնակարան եմ
 պեկ, ապա մտահոգված կլինեմ նաև այդ բնակարանի հա-
 մար տնհրածեշտ դրամը գտնելու խնդրով: Այնուամենայնիվ,
 երբ այդ անվրդով ու հանգիստ գոհունակությունը այն պա-
 ճին, երբ ինձ համակել էին անհանգիստ մտքերը, թվում էր
 ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ եսամոլություն կամ գոնե անզգայու-
 թյուն:

Այդ ժամանակ ես այնքան էի կլանված փող ճարելու
 հոգսերով, որ փոխվել էր անգամ իմ մասին ունեցած պատ-
 կերացումս: Մինչև հիմա ինձ համարում էի ինտելիգենտ,
 կիրթ մարդ, կոչումով դրամատուրգ. ես միշտ էլ մեծ հակում
 եմ ունեցել դեպի դրամատուրգիան, և թվում էր, թե ամբող-
 լովին դրան էլ պետք է նվիրվեի: Այսպես ասած այդ բարո-
 լական կերպարը իր ազդեցությունն էր թողնում նաև ֆի-
 զիկականիս վրա, այսինքն՝ ինձ ստիպում էր որոշակի ուշա-
 դրություն դարձնել նաև իմ արտաքինին, ինձ թվում էր, թե
 ռիթմությունը, կարճատես լինելը, նյարդայնությունը, գու-
 նատույթները, անփուլթ հագնվելը վկայում են երիտասարդի
 անպատ դրական փառքը, որի համար և ես կոչված էի: Սա-

կայն այդ օրերի դաժան հոգսերը իմ գիտակցությունից դուրս մղեցին այնքան հրապուրիչ ու խոստումնալից այդ կերպարը և նրա տեղը դրին մի այլ կերպար՝ աղքատ ու ողորմելի մի մարդու, որը խճճվել էր կրքերի ցանցում և թաղվել մանր ձախորդությունների տղմուտը։ Նա չկարողացավ ընդդիմանալ կնոջ սիրուն և այդ պատճառով ստիպված եղավ ոտքը մեկնել ավելի երկար, քան ունեցած վերմակն էր։ Եվ ով գիտե, թե նա դեռ ինչքան պետք է տառապի փող շունենալու այդ ստորացուցիչ վիճակում։ Ես իմ մեջ սկսեցի նկատել նաև ֆիզիկական փոփոխություն. այլևս ինձ չէի թվում երիտասարդ, ճանաչում գտած թատերական հանճար, այժմ ես ընդամենը երկրորդ կարգի թերթերի և ամսագրերի աշխատակցայ մի քաղցած ժուռնալիստ էի և կամ էլ, որը շատ ավելի վատ է, որևէ մասնավոր ֆիրմայի կամ պետական հիմնարկության խղճուկ ծառայող, ողորմելի մի մարդ, որն իր կնոջը հուզումներ չպատճառելու համար՝ թաքցնում է նրանից իր տաղնապները, ամբողջ օրը քաղաքում այս ու այն կողմ է վազվրզում՝ որևէ աշխատանք գտնելու և շատ հաճախ վերադառնում է ձեռնունայն։ Մի մարդ, որը գիշերները տեղից վեր է թռչում, հիշելով այն պարտքերը, որոնք նա պարտավոր է վճարել։ Մի խոսքով, մեկը, որը բացի դրամից, ոչինչ չի տեսնում։ Նա դարձել էր գուցե և կարեկցանք հարուցող մի կերպար, զուրկ փայլից ու արժանապատվությունից, բայց վարային ինչ-որ գրքույկի մի թշվառ ու ողորմելի հերոս. և ես սկսեցի ատել նրան, վախենալով, որ տարիների ընթացքում աստիճանաբար լրիվ այդ էակին կնմանեմ։ Բայց ստացվել էր այդպես. ես չէի ամուսնացել մի կնոջ հետ, որը բաժանեք խոհերս և հասկանար իմ մտքերը, ճաշակը և ձգտումները, ես ամուսնացել էի մի անկիրթ ու հասարակ մեքենագրուհու՝ Զեղեցկության հետ, որը, ինչպես ինձ թվում էր, լի էր իր դասակարգի բոլոր նախապաշարումներով ու փառասիրությամբ։ Ինձ հասկացող կնոջ հետ ես կարող էի որևէ ստուգիայում էսամ կահավորված սենյակում տանել տղրտա ու անհարմարակեցիկ կյանքի բոլոր զրկանքները, սպասել լով դրամատուրգիայի ասպարեզում ապագա հաջողություններին։ Իսկ այժմ հարկադրված էի ձեռք բերել մի տուն, որի

մասին այնքան երազում էր իմ կինը: Հանուն այդ տան, հուսահատ մտածում էի ես, հիմա ինձ մնում է, և գուցե մեկ-րեւմիշտ, հրաժարվել ինձ համար այնքան թանկ գրական կարիերայի փառասիրական ձգտումներից:

Այդպիսով, նյութական այդ ծանր վիճակը պատճառ դարձավ, որպեսզի ինձ համակեր թախիժն ու սեփական անզորության գիտակցումը: Ինչպես երկաթյա ձողն է կրակի մեջ երկար պահելուց հետո կակղում և ծովում, այնպես էլ ես էի զգում, որ ինձ վրա թափված հոգսերի հետեանքով իմ հոգու մետաղը նույնպես աստիճանաբար սկսում է ծովել: Ես պարզ զգում էի, որ հակառակ իմ կամքին, սկսել եմ նախանձել նրանց, ովքեր հեռու են կանգնած այդպիսի հոգսերից, ովքեր հարուստ են և արտոնյալ: Ես նկատում էի, թե ինչպես է, դարձյալ ինձանից բոլորովին անկախ, այդ նախանձին խոռոչում ինչ-որ մի ոխ, որը ուղղված է ոչ թե որոշակի մարդկանց և պայմանների դեմ, այլ անսանձ կերպով ձրգառում է ընդունել որոշակի աշխարհայացքի ընդհանուր ու վերացական բնույթ: Մի խոսքով, ինձ համար այնքան ծանր այդ օրերին ես կամաց-կամաց սկսեցի նկատել, թե ինչպես են փող շունենալու հետեանքով առաջացած զայրույթն ու վիրավորանքը դառնում անարդարության դեմ ուղղված զայրույթի զգացում, ոչ միայն այն անարդարության, որը իմ դեմ էր ուղղված, այլև այն, որից տառապում են անթիվ ու անհամար ինձ նմանները: Ես ինձ հաշիվ էի տալիս, որ իմ անձնական վիրավորանքները աննկատելի կերպով դառնում են տրամադրություններ ու մտորումներ, որոնք կապված էին արդեն ոչ միայն ինձ հետ: Ես՝ այդ նկատում էի իմ խոհերի յոթացքից, որոնք անընդմեջ ու առանց շեղվելու զարգանում էին միևնույն ուղղությամբ, նկատում էի իմ զրույցներից, որոնք անկախ իմ կամքից, անվերջ պտտվում էին միևնույն հարցի շուրջը: Այդ նույն ժամանակ ես նկատեցի նաև, որ իմ մեջ գլուխ է բարձրացնում օրըստօրե աճող մի համակրանք դեպի այն քաղաքական կուսակցությունները, որոնք հայտարարում էին, թե իրենք պայքար են մղում հենց այն հասարակության արատների ու թերությունների դեմ, որին ես մեղադրում էի ինձ այնքան տառապանքներ ու հոգսեր պատ-

Ճառելու համար: Մի հասարակութիւն, որը, ինչպէս կարծում էի, սովի և զրկանքների է մատնում իր լաւագոյն որդիներին և պաշտպանութեան տակ առնում ու երես տալիս անպետքներին: Հասարակ և անկիրթ մարդկանց մոտ այդ ամենը սովորաբար տեղի է ունենում մի տեսակ ինքնաբերաբար, գիտակցութեան խոր ու մութ անկյուններում, որտեղ ինչ-որ մի խորհրդավոր ալքիմիա հսամոլութիւնը դարձնում է այլասիրութիւն, ատելութիւնը՝ սեր, սարսափը՝ արիութիւն: Բայց ինձ համար, որ սովոր էի հետևել ինքս ինձ և զբաղվել ինքնավերլուծութեամբ, այդ պրոցեսը այնքան պարզ էր ու տեսանելի, որ թվում էր ես հետևում եմ, թե ինչպէս է դա տեղի ունենում ինչ-որ մի ուրիշի մէջ: Ես անվերջ ինձ հաշիվ էի տալիս, որ իմ մղիչ ուժը լոկ նյութական և հսամոլական դրդապատճառներն են և որ ես համայն մարդկութեան վրա եմ տարածում այն, ինչը միայն ու միայն ինձ է վերաբերում:

Վերջապէս մենք փոխադրվեցինք մեր նոր բնակարանը, և իրերի բերումով, որն այժմ ինձ թվում է ճակատագրական, դրա հաջորդ օրը ես հանդիպեցի Բատտիստային և, ինչպէս պատմել եմ արդեն, իսկույնեւթ հրավերք ստացա՝ նրա ֆիլմերից մեկի սցենարի վրա աշխատելու: Ես արդեն ազատ շունչ քաշեցի և որոշ ժամանակ ինձ այնքան թեթեւացած ու լավ էի զգում, ինչպէս վաղուցվանից չէի զգացել: Ես մտածում էի, որ մի շորս կամ հինգ սցենար կավարտեմ՝ բնակարանի պատճառով գոյացած պարտքերը վճարելու համար, որից հետո նորից կնվիրվեմ ժուռնալիստիկային և իմ սրտիկ այնքան մոտիկ թատրոնին: Ես կրկին ու ավելի թունդ սկսեցի սիրել էմիլիային, հաճախ այդ սիրո հետ միասին զրոյթով խղճի տանջալից խայթեր այն բանի համար, որ ինձ թույլ եմ տվել վատ բան մտածել նրա մասին, որ նրան համարել եմ հասներ ու անզգա: Սակայն զգացմունքների այդ ոլորտ ծառացումը երկար չտևեց: Դրանից գրեթե անմիջապէս հետո իմ կյանքի երկինքը նորից սկսեց ծածկվել ամպերով: Ընդ որում, սկզբում այնտեղ հայտնվեց մի փոքրիկ ամպ, որը, այնուամենայնիվ, բավական սև էր:

Գլուխ չորրորդ

Բառտիստային ես հանդիպել էի հոկտեմբերի առաջին ևրկուշաբթի օրը: Դրանից մի շաբաթ հետո մենք արդեն մըտանք լրիվ կահավորված մեր բնակարանը: Այդ բնակարանը, որն այնքան հոգսերի տակ էր գցել ինձ, ճշմարիտն ասած, տառնձնապես ոչ մեծ էր և ոչ էլ շքեղ: Եղած-չեղածը ընդամենը երկու սենյակ էր. մի բավական ընդարձակ հյուրասրահ, որի երկարությունն ավելին էր, քան լայնությունը, և զգալի մեծության մի ննջասենյակ: Լոգարանը, խոհանոցը և սղախնի սենյակը, բոլորն էլ շատ փոքր էին, ինչպես այդ լինում է ժամանակակից տներում: Բացի դրանցից, կար նաև անյուսամուտ մի փոքրիկ սենյակ, որը էմիլիան ուղղում էր դարձնել իր հանդերձարանը: Մեր այդ բնակարանը նորակառույց մի շենքի վերջին հարկում էր, որն այնքան էր սղորկ ու սպիտակ, կարծես գիպսից լիներ: Այդ շենքը գտնվում էր մի փոքրիկ, թեթևակի դարիվար գնացող փողոցում: Փողոցի մի կողմը ամբողջ երկայնքով բարձրանում էին մեր տան նման բազմաթիվ շենքեր, իսկ մյուս կողմը ձգվում էր ինչ-որ մեկի ամառանոցի ցանկապատը, որի վրայով մեկնելով էին վիթխարի ծառերի ճյուղերը: Մեր բնակարանի առջև բացվում էր հիանալի մի տեսարան, որի վրա հրավիրեցի էմիլիայի ուշադրությունը: Տպավորությունն այնպիսին էր, որ թվում էր, թե այդ այգին, որի տեղ-տեղ նոսրացող ծառերի միջից երևում էին այգու ոլորապատույտ շավղիկները, յտարվաններն ու բացուտները, մեզանից ոչնչով բաժանված լի ոչ փողոցով և ոչ էլ ցանկապատով, և որ ցանկության դեպքում կարող ենք ուղած պահին իջնել ու շրջել նրա մեջ:

Մենք բնակարան տեղափոխվեցինք կեսօրից հետո, ամբողջ օրը ինչ-որ գործերով էի զբաղված, որից հետո այժմ լիով էլ հիշում, թե որտեղ կամ թե ում հետ ընթրեցինք: Իշում եմ միայն մի բան, որ կեսգիշերին ես կանգնած էի Եղևորանի Լուսինեղկ հայելու առաջ և անշտապ փողկապս էի արձակում: Հանկարծ հայելու մեջ նկատեցի, թե ինչպես էմիլիան մահճակալից վերցրեց բարձր և շարժվեց գեպի հյուրասրահի դուռը: Խիստ զարմացած, հարցրի.

— Այդ ի՞նչ ես ասում:

Ես այդ ասացի առանց շրջվելու կամ շարժվելու տեղիցս: Դարձյալ հայելու մեջ տեսա, թե նա ինչպես կանգ առավ դռան շեմին և, շրջվելով, անտարբերությամբ ասաց.

— Դու չե՞ս նեղանա, եթե ես պառկեմ մյուս սենյակի բազմոցին:

— Այս գիշե՞ր,— շփոթված հարցրի ես, ոչինչ չհասկանալով:

— Ոչ, միշտ,— արագ վրա բերեց էմիլիան:— Ճիշտն ասած, իմ նոր տուն ցանկանալու պատճառներից մեկն էլ այս էր... Ես այլևս չեմ կարողանում բաց պատուհաններով քնել, ինչպես դու ես սիրում... Ամեն օր աքլորականչին արթնանում եմ ու այլևս չեմ կարողանում աչքերս կպցնել և ամբողջ օրը քունս տանում է... Ասա, չե՞ս նեղանա... Ես կարծում եմ, որ շատ ավելի լավ կլինի, եթե առանձին-առանձին քնենք:

Ես դեռ ոչինչ հասկանալ չէի կարողանում, այդ անակնկալը առաջին րոպեին միայն թեթևակի զայրույթ առաջացրեց իմ մեջ: Մոտենալով էմիլիային, ասացի.

— Մի՞թե դա հնարավոր բան է... Մեր եղած-չեղածը ընդամենը երկու սենյակ է, որոնցից մեկում մահճակալն է, մյուսում բազկաթոռներն ու բազմոցը: Ինչի՞ համար: Բացի այդ էլ, բազմոցին պառկելը շատ ավելի անհարմարավետ է, քան մահճակալին:

— Ես ոչ մի կերպ չէի համարձակվում այդ ասել քեզ,— վրա բերեց էմիլիան, աչքերը խոնարհելով ու շնայելով ինձ:

— Այսքան ժամանակ,— առաջ տարա խոսքս,— դու երբեք այդ մասին զժգոհություն չես հայտնել... Ես կարծում էի, թե դու սովորել ես:

Էմիլիան գլուխը բարձրացրեց, նայեց ինձ և, ինչպես ինձ թվաց, գոհ եղավ, որ խոսակցությունն այդ ուղղությունը ստացավ:

— Ոչ, ոչ մի կերպ չեմ կարողանում սովորել... Միշտ էլ վատ եմ քնել... Ըստ երևույթին, հենց այդ է պատճառը, որ այսքան ներվային եմ դարձել: Վերջերս ես համարյա չէի քնում... Գոնե այնպես լիներ, որ շուտ պառկեինք քնելու...

Ռայց ամեն օր մի պատճառով դա խանգարվում է... և ահա... — Ու խոսքն առանց վերջացնելու, նա գնաց մյուս սենյակը:

Ես հասա նրա հետևից և շտապ ասացի.

— Սպասիր... Եթե ուզում ես, ես հիանալի կարող եմ քնել նաև լուսամուտները փակ... շատ լավ, սրանից հետո լուսամուտները չենք բացի:

Այդ ասելով, ես զգացի, որ իմ առաջարկությունը արվեց ոչ միայն սիրող ամուսնու զիջողությամբ: Իրականում, ըստ երևույթին, ուզում էի փորձել էմիլիային: Նա գլուխն օրորեց և, թեթևակի ժպտալով, ասաց.

— Օ, ոչ... ինչո՞ւ դու պետք է այդ զոհաբերությունն անես... դու ինքդ միշտ ասում էիր, որ շունչդ կտրվում է, երբ լուսամուտները փակ են լինում... ավելի լավ է առանձին-առանձին քնենք:

— Ես քեզ հավատացնում եմ, որ դա մեծ զոհաբերություն չէ ինձ համար... Ես կսովորեմ դրան:

Էմիլիան տատանվեց, բայց և իսկույն անսպասելի վճռականությամբ վրա բերեց.

— Ոչ, ես ոչ մի զոհաբերություն չեմ ուզում... ոչ մեծ և ոչ էլ փոքր... ես հյուրասենյակում եմ քնելու:

— Իսկ եթե քեզ ասեի, որ դա ինձ դուր չի գալիս և ես ուզում եմ, որ դու ինձ հետ քնե՞ս:

Էմիլիան նորից տատանվեց: Ապա իր սովորական մեղմ տոնով ասաց.

— Տարօրինակ մարդ ես, Ռիկկարդո... Դու այդ զոհաբերությունը երկու տարի առաջ չէիր ուզում անել, երբ մենք նոր էինք ամուսնացել... իսկ հիմա ինչ գնով էլ լինի, ուզում ես անել... Հանուն ինչի՞... Շատ ամուսիններ կան, որոնք տառնաձին են քնում, և, այնուամենայնիվ, սիրում են իրար... Առավոտները, երբ աշխատանքի ես գնում... քեզ համար ավելի լավ կլինի: Այլևս ինձ չես արթնացնի...

— Բայց դու ինքդ ես ասում, որ աքլորականչին միշտ արթնանում ես... իսկ ես հո աքլորականչին տնից չեմ գնում:

— Օֆ, ինչքա՞ն ես համառ, — համբերությունը հատած վրա բերեց Էմիլիան: Եվ արդեն առանց թույլ տալու, որ տարկեմ, դուրս եկավ սենյակից:

Մենակ մնալով, ես նստեցի մահճակալին, որտեղ բարձերից մեկը արդեն չկար: Եվ հենց այդ պատկերից բաժանման ու լքման զգացում ապրեցի:

Մի պահ շփոթահար մնացի կանգնած, նայելով բաց դռներ, որով անցավ ու անհետացավ էմիլիան: Իմ գլխում անընդհատ մի հարց էր պտտվում. «էմիլիան,— հարցնում էի ինձ,— չի ուղում այլևս ինձ հետ միասին քնել այն պատճառով արդյոք, որ իսկապես նրան խանդարում է վաղորդյան լույսը, թե՞ պարզապես նա այլևս չի ուղում ինձ հետ միասին քնել»: Ես հակվում էի դեպի երկրորդ ենթադրությունը, թեև ամբողջ սրտով կուզեի հավատալ առաջինին: Ես զգում էի, սակայն, որ եթե ընդունեմ էմիլիայի բացատրությունը, ինձ մոտ կասկածներ կմնան: Ես այդ ինձ չէի խոստովանում, բայց վերջնական հարցը, որը ես ինձ տալիս էի, հետևյալն էր. գուցե էմիլիան առհասարակ դադարել է ինձ սիրելուց:

Մինչ մտքերի մեջ խորասուզված նստել էի մահճակալին ու նայում էի շուրջս, էմիլիան անվերջ գնում ու նորից էր դալիս սենյակ, բարձից հետո հյուրասենյակ տանելով երկու ծալած սավան, որը նա պահարանից հանեց, մի վերմակ և իր խալաթը: Հոկտեմբերի սկիզբն էր, եղանակները դեռ տաք էին, և էմիլիան բնակարանում այս ու այն կողմ էր գնում մի բարակ ու թափանցիկ շապիկով:

Ես մինչև հիմա դեռ չեմ նկարագրել էմիլիային և ուղում եմ այդ անել հիմա, թեկուզև այն պատճառով, որպեսզի բացատրեմ այն գիշերվա իմ զգացումները: Էմիլիան գուցեև բարձրահասակ չէր, բայց շնորհիվ այն զգացումների, որոնք առաջացնում էր իմ մեջ, նա միշտ ինձ թվում էր ավելի բարձր և, որ գլխավորն է, ավելի վեհատեսիլ, քան բոլոր այն կանայք, որոնց ես երբեք ճանաչել եմ: Ես չեմ կարող ասել, իսկապե՞ս վայելչատես էր նա, թե՞ իմ սերն էր նրան վերագրում այդ արժանիքը: Ես հիշում եմ միայն, որ մեր հարսանիքից հետո առաջին գիշերը, երբ էմիլիան իր բարձրակրունկ կոշիկները հանեց, և ես, մոտենալով, սինյակի մեջտեղում գրկեցի նրան, խիստ զարմացա, նկատելով, որ նրա ճակատը ուղիղ իմ կրծքից է և որ մի ամբողջ գլխով բարձր եմ նրանից: Բայց հետո, երբ նա պառկեց իմ կողքին՝ մահճակալի ծածկոցի վրա, ես ապշեցի մի ուրիշ անուկնկա

ից. հիմա էլ նրա մերկ մարմինը ինձ թվաց մեծ, մի տեսակ իբր, ծավալուն, թեև գիտեի, որ իրականում նա հաղթան-
գամ կին չէ: Էմիլիան անսահման գեղեցիկ ուսեր ուներ,
հիասքանչ թևեր, սքանչելի պարանոց, ինչպիսիք երբևէ
տեսել եմ. մի տեսակ թմբկի էր, կլոր, անհունորեն գեղե-
ցիկ կազմված ու շարժումների մեջ՝ ճկուն: Նա թուխ երես
ուներ, արտահայտիչ ու գեղեցիկ քիթ, մսեղ, թարմ շրթունք-
ներ, իսկ երբ ծիծաղում էր, այդ շուրթերից շողշողում էր
փոքր-ինչ խոնավ, անսահմանորեն սպիտակ ատամնաշարը:
Ոսկերաճ շագանակացու խոշոր աչքերում զգայական մի
արտահայտություն կար, և երբեմն, կրքոտ ինքնամոռացու-
թյան պահերին, նրանք թվում էին մի տեսակ տարօրինակո-
րեն շաղված ու մոլորուն: Ինչպես արդեն ասել եմ, Էմիլիան
գեղեցիկ չէր, բայց, չգիտեմ ինչու, նա միշտ գեղեցիկ կնոջ
ապավորություն էր թողնում. ըստ երևույթին դա բացատր-
վում էր նրա ճկուն ու համաչափ իրանով, որն առանձնապես
էր բնդգծում նրա կոնքերի ձևն ու կուրծքը կամ գուցե այն
պատճառով, որ հոյատես կեցվածք ուներ և իրեն պահում էր
մեծ արժանապատվությամբ և, վերջապես, գուցե նաև նրա
կրկար, ուղիղ ու գեղեցիկ ոտքերի աղջկական ուժի և հրապու-
րիչ հմայքի շնորհիվ: Մի խոսքով, նրա մեջ մարմնավորված
էր այն անբռնազբոսիկ նազելիությունն ու հանգիստ վեհա-
պանծությունը, որոնք մարդուն տրվում են միայն բնության
կողմից և գուցե հենց այդ պատճառով էլ թվում այնքան
խորհրդավոր ու անմեկնելի:

Այդ երեկո, մինչ Էմիլիան ննջարանից հյուրասենյակ էր
ղնում-գալիս, իսկ ես գառնացած ու շփոթահար նայում էի
նրա հետևից, չիմանալով, թե ինչ ասեմ, հայացքս Էմիլիայի
սովորյալ դեմքից սահեց ու կանգ առավ նրա մարմնի վրա,
որի տրվագծերը մերթ րնգ մերթ երևում էին թափանցիկ
յուպիի տակից: Հանկարծ իմ մեջ նորից գլուխ բարձրացրեց
կասկածը այն մասին, որ Էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում: Ինձ
խոցեց տանջալից մի միտք, այն միտքը, որ անհնարին է մեր
մարմինների մերձեցումը: Դա մի այնպիսի զգացում էր, որ
ես գիտեի երբեք չէի ունեցել: Այդ միտքը մի վայրկյան ինձ
շփոթեց. թեև միևնույն ժամանակ չէի կարողանում դրան
ապրտատալ: Սերը, իհարկե, ամենից առաջ զգացմունք է, բայց

նաև մարմինների անարտահայտելի, գրեթե հոգեկան մերձեցում: Մինչև այդ ես առանց ինձ հաշիվ տալու վայելում էի իմ սերը, ինչպես մի բնական և ինքնըստինքյան հասկանալի բան: Իսկ այժմ, երբ իմ աչքերը վերջապես բացվեցին, պարզ ու հստակ տեսա այն, ինչ մինչև հիմա չէի նկատում և հասկացա, որ այդպիսի մերձեցում մեր միջև, ըստ երևույթին, այլևս չի լինելու, ավելին՝ այլևս արդեն չկա: Եվ ինչպես նա, ով հանկարծ նկատում է, որ ինքը անդունդի եզրին է կախվել, ես ցավագին մի թախիծ զգացի, երբ մտածեցի, որ մեր մոտիկությունը առանց պատճառի դարձավ օտարություն, անէություն և բաժանում:

Ես կանգ առա այդ մտքերի վրա, որոնք ամեն ինչ տակնուվրա էին արել իմ մեջ, մինչդեռ էմիլիան, որը մտել էր լողարան, ըստ երևույթին, լողանում էր, ինչպես այդ կարելի էր կռահել հոսող ջրի ձայնից: Ես խստորեն զգում էի իմ անզորությունը, բայց միևնույն ժամանակ իմ մեջ արթնացել էր նաև այդ զգացումն հաղթահարելու կատաղի մի ցանկություն: Մինչև այդ պահը էմիլիային սիրում էի մի տեսակ թեթևակի և անգիտակցաբար: Նրա հանդեպ ունեցած իմ սերը կարծես ինչ-որ կախարդանքով դառնում էր շգիտակցված, փոթորկուն, ոգեշունչ մի մղում, որը, մինչև հիմա, ինչպես ինձ թվում էր, կախված էր ինձանից և միայն ինձանից: Իսկ այժմ ես առաջին անգամ հասկանում էի, որ այդ ոչ միայն կախված է նաև էմիլիայի պատասխան մղումից, այլև նրանից է ստանում իր սնունդը: Եվ նրան այդպես փոխված տեսնելով, վախենում էի, որ այլևս չկարողանամ էմիլիային սիրել նախկին անբռնազբոսիկ, թեթև ու բնական սիրով: Մի խոսքով, վախենում էի, որ մեր այդ սքանչելի մտերմության խորքը թափանցի իմ կողմից մի սառը բռնազբոսիկություն, իսկ նրա կողմից... Ես չգիտեի, թե ինչպիսին կլինի նրա վերաբերմունքը, բայց կանխազգում էի, որ իմ կողմից ցուցաբերված ամեն մի հարկադրանք նա կարող է ընդունել լավագույն դեպքում անտարբեր պասսիվությամբ:

Հենց այդ րոպեին էմիլիան հյուբասենյակ գնալու համար անցնում էր իմ կողքով: Ես, գրեթե ինձանից անկախ ցատկելով տեղիցս և բռնելով նրա թևից, ասացի.

— Այստեղ արի... Ես կուզեի քեզ հետ խոսել:

Առաջին րոպեին նա դիմադրեց ու հետ գնաց, բայց իսկույնեւթ ղիջեց ու նստեց մահճակալին՝ ինձանից փոքր-ինչ հեռու:

— Խոսե՛լ: Ինչի՞ մասին ես ուզում խոսել:

Չգիտեմ ինչու, հանկարծ կոկորդս մի տեսակ սեղմվեց: Դուցե դա երկշոտությունից էր, մի զգացում, որը մինչ այդ մեր հարաբերությունների մեջ չէր եղել և որը, ինչպես թվում էր ինձ, ավելի քան որևէ այլ բան, հաստատում էր այն փոփոխությունը, որ տեղի էր ունեցել այդ հարաբերությունների մեջ:

— Այո, խոսել,— ասացի ես:— Ես այն տպավորությունն եմ ստանում, որ մեր միջև ինչ-որ բան է փոխվել:

Հմիլիան մի վայրկենական խեթ հայացք գցեց ինձ վրա և շատ հանգիստ պատասխանեց.

— Քեզ չեմ հասկանում... ինչո՞ւ պետք է փոխված լինի... Ոչինչ էլ չի փոխվել:

— Ես չեմ փոխվել, իսկ դու՝ այո:

— Ամենեին էլ չեմ փոխվել... ինչպես կայի, այնպես էլ մնացել եմ:

— Առաջ դու ինձ ավելի շատ էիր սիրում... Վշտանում էիր, երբ ես գնում էի, թողնելով քեզ մենակ... Հետո քեզ համար տհաճ չէր ինձ հետ մի անկողնում քնելը... Ընդհակառակը:

— Ա՛, ահա թե ինչն է պատճառը,— բացականչեց Հմիլիան, բայց ես նկատեցի, որ նրա ձայնի մեջ չկար նախկին համոզվածությունը:— Ես գիտեի, որ այդպիսի մի բան մտածած կլինես... Ի՞նչ ես հոգիս հանում... Ես քեզ հետ չեմ ուզում քնել պարզապես նրա համար, որպեսզի կարողանամ քնից կշտանալ, իսկ քեզ հետ պառկելիս դա չի ստացվում, ահա ամբողջ պատմությունը:

Տարօրինակ է, բայց ես հանկարծ ընդունեցի նրա այդ փաստարկները, և իմ այնքան վատ տրամադրությունը իսկույն չքացավ, կարծես հալվեց, ինչպես կրակի մոտ դրված մոմը: Հմիլիան նստած էր իմ կողքին՝ ճմրթված ու թափանցիկ իր շապիկով, որը կարծես թույլ էր տալիս իր տակից երևալու միմիայն նրա մարմնի ամենախնտիմ և ամենադադտնի տեղերի գույներն ու ձևերը: Ես ցանկանում էի նրան,

և ինձ տարօրինակ էր թվում, թե նա ինչու չի նկատում այդ, ինչու չի լուում ու ինձ առնում իր գիրկը, ինչպես այդ անում էր առաջ, երբ հանկարծ իրար էին հանդիպում մեր հուլիված ու պղտորված հայացքները: Մյուս կողմից, այդ ցանկությունը ինձ ոչ միայն այն հույսն էր ներշնչում, թե իմ մեջ կարթնանա էմիլիայի հանդեպ ունեցած իմ նախկին հուկումը, այլև այն, որ էմիլիայի մոտ նույնպես այդպիսի զգացում կարթնանա իմ նկատմամբ:

— Եթե ոչինչ չի փոխվել, ուրեմն ապացուցիր,— շատ կամաց ասացի ես:

— Ես այդ ապացուցում եմ ամեն օր, ամեն ժամ:

— Ոչ, հիմա ապացուցիր:

Այս ասելով, ես ձեռքս համարյա կոպտորեն գցեցի նրա մազերին և քաշեցի, որ համբուրեմ նրան: Էմիլիան չդիմադրեց, բայց վերջին վայրկյանին գլուխը թեթևությամբ այնպես թեքեց, որ շուրթերս միայն պարանոցին կպան:

— Ուրեմն, դու չե՞ս ուզում, որ քեզ համբուրեմ,— ասացի ես, բաց թողնելով նրան:

— Բանն այդ չէ,— մազերը կարգի բերելով՝ փնթփնթալ նա նույն համառ անտարբերությամբ:— Եթե իմանայի, որ համբուրելով կվերջանա, հաճույքով կթողնեի... Բայց գիտեմ, որ համբույրը իր շարունակությունն էլ է ունենալու... Իսկ հիմա արդեն ուշ է:

Էմիլիայի այդ լրջամիտ սառնությունը ինձ վիրավորեց:

— Այդպիսի բաների ուշը ո՞րն է:

Թևից բռնելով ու քաշելով իմ կողմը, ես նորից փորձեցի համբուրել նրան:

— Օ՛հ, ցավացրիր,— ծվծվաց էմիլիան:

Ձեռքս հազիվ էր կպել նրան: Ես հիշեցի, թե ինչպես էի առաջ, մեր սիրո շրջանում, երբեմն ամբողջ ուժով այնպես սեղմում նրան գրկիս մեջ, որ քիչ էր մնում շունչը կտրուկի, և այնուամենայնիվ նա ծպտուն անգամ չէր հանում:

— Իսկ առաջ քեզ չէի՞ ցավացնում,— զայրացած ասացի ես:

— Ձեռքերդ կարծես երկաթից լինեն,— պատուտիտանկո նա,— դու այդ բոլորովին հաշվի չես առնում... հիմա երեի կապտացրիր:

Այս խոսքերը նա ասաց անտարբեր և, ինչպես նկատեցի, առանց որևէ կոկետության:

— Մի խոսքով, հիմա ի՞նչ ես ասում, թողնո՞ւմ ես համարեմ, թե չէ, — կոպտորեն հարցրի ես:

— Խնդրեմ, արի համբուրիր, — էմիլիան տեղից մեկնվեց և մայրաքաղաքի թեթևորեն համբուրեց ճակատս: — Իսկ հիմա թող գնամ քնեմ... Արդեն ուշ է:

Ես ոչինչ հասկանալ չէի կարողանում: Եվ նորից երկու ձևերով ամուր գրկեցի նրա մեջքն այն տեղից, որտեղ իրանը միանում էր լայն կոնքերի հետ:

— Էմիլիա, — ասացի ես, քաշելով նրան, որ հետ-հետ էր դնում, — դա այն համբույրը չէ, որ ես ուզում էի քեզանից: Նա ինձ հետ հրեց և վճռական ու զայրացած ասաց.

— Օ՛հ, թող ինձ... ցավացնում ես:

— Ճիշտ չէ, դա չի կարող ճիշտ լինել, — ասացի ես առամենբիս արանքով և ընկա նրա վրա:

Այս անգամ նա մի քանի ուժեղ շարժումներով դուրս ուրծավ ձեռքիցս, տեղից կանգնեց և հանկարծ հաստատ ու վճռական, առանց որևէ ամոթի, երեսիս ասաց.

— Եթե ուզածդ այդ է, ասա թողնեմ... Բայց մի ցավացնի, տանել չեմ կարողանում, երբ ինձ հետ կոպիտ են վարվում:

Քիչ էր մնացել շունչս կտրվի: Այս անգամ էմիլիայի ձայնը սառն էր, գործնական, այդ ձայնի մեջ զգացմունքի հետավոր ակնարկ անգամ չկար: Մի պահ քար կտրեցի տեղումս: Ես նստել էի մահճակալին, ձեռքերս կցել իրար ու դուրս խոնարհել: Նրա ձայնը նորից հասավ իմ ականջին.

Եթե իսկապես ուզում ես, արի... Ուզո՞ւմ ես:

Առանց գլուխս բարձրացնելու, ես կամաց ասացի.

Այո, ուզում եմ:

Այդ ճիշտ չէր, այժմ ես այլևս նրան չէի ուզում: Սակայն ուզում էի նրա մեջ խեղդել խորթության այդ նոր, տարբերակի զգացումը: Ես լսեցի, թե ինչպես նա ասաց. «Լավ», — ես ուսնյակի միջով անցավ իմ հետևը և, պտույտ տալով մտակրով մահճակալին: «Նա ընդամենը պետք է մի շապիկ հանի», — մտածեցի ես և հիշեցի, որ առաջ այդպիսի պատիժ էմիլիային նայում էի կախարդված աչքերով,

ինչպես հեքիաթի ավազակը, որը, արտասանելով մոգական խոսքը, տեսնում է, թե ինչպես է քարայրի դուռը դանդաղորեն հետ գնում, նրա հայացքի առաջ բացելով զարմանահրաշքանների փայլը: Բայց այս անգամ շուղեցի նայել: Հասկանում էի, որ այժմ արդեն ես նրան կնայեի ուրիշ աչքերով, կնայեի ոչ թե մանկական վճիտ, թեև կրքոտ աչքերով, այլ այնպիսի աչքերով, ինչպիսիք նրանց դարձրել էր էմիլիայի անտարբերությունը՝ ագահ, վիրավորական և՛ նրա, և՛ ինձ համար:

Ես մնացել էի տեղումս նույն ձևով նստած. խոնարհած գլխով, ձեռքերս իրար կցած ու դրած ծնկներիս միջև: Փոքր ինչ հետո ես լսեցի մահճակալի զսպանակների կամայուկ ճոճոոցը: Էմիլիան մտել էր անկողին ու փովել ծածկոցի վրանորից ճոճոոցի ձայն եկավ, ըստ երևույթին էմիլիան էր տեղը հարմարեցնում: Հետո կրկին լավեց նրա այդ նոր, սուր սափելի ձայնը.

— Դե վեր կաց, արի... էլ ի՞նչ ես սպասում:

Ես շրջվեցի, նույնիսկ տեղիցս շարժվեցի... Սակայն բալորովին անսպասելի հարց տվի ինձ, արդյո՞ք մեր հարսերությունները միշտ էլ հենց այսպես շեն եղել: Այո, իսկույն պատասխանեցի ինքս ինձ, գուցե մի քիչ ավելի կամ մի քիչ պակաս, բայց հիմնականում այսպես են եղել: Էմիլիան միշտ էլ հանվում էր ու պառկում մահճակալին: Ուրիշ կերպ ինչպե՞ս կարող էր լինել: Բայց միևնույն ժամանակ ամեն ինչ ուրիշ կերպ էր լինում: Առաջ երբեք չկար այդ անհույս, սուր, պասսիվ զիջողությունը, որը այժմ զգացվում էր ոչ միայն էմիլիայի ձայնի, այլև մահճակալի զսպանակների տրճակած ճոճոոցի և ճմրթված վերմակի խշխշոցի մեջ: Առաջ ամեն ինչ կատարվում էր փոխադարձ զգացմունքի ողորդող սրբնթացության, շփտակցվածության, արբեցության փոփոխվալից պայմաններում: Մեկ-մեկ, երբ միտքդ զրադված է լինում որևէ կարևոր հարցով, պատահում է, որ ձեռքիդ եղած բանը, — գիրք, խոզանակ, կոշիկ, — ինչ-որ տեղ ես գնում: Իսկ հետո զուր տեղը ժամերով փնտրում, մինչև որ գտնում ես այնպիսի մի աներևակայելի տեղում, որ մտքովդ էլ չես անցնի՝ պահարանի վրա, սենյակի ամենահեռավոր անկյունում կամ էլ սեղանի դարակում: Ահա այդպես ինձ հետ պատ

տահում էր առաջ՝ սիրո պահերին: Ամեն ինչ միշտ կատար-
վում էր աներևակայելի արագ, արբեցածության և կախար-
դական ինքնամոռացման պայմաններում ես հանկարծ ինձ
գտնում էի էմիլիայի գրկում և համարյա երբեք չէի հիշում,
իև ինչպես այդ կատարվեց, ինչ տեղի ունեցավ այն րոպեի
միջև, երբ մենք շատ հանգիստ, առանց որևէ ցանկություն
սուսնալու նստած էինք իրար դեմ, և այն րոպեի, երբ մեր
մարմինները հյուսվում էին իրար: Այժմ էմիլիայի մոտ լրիվ
լուրջակայում էր այդ ինքնամոռացությունը, այդ նույն պատ-
ճառով ինքնամոռացություն չկար նաև ինձ մոտ: Այժմ ես
կարող էի նրան նայել միայն սառը աչքերով, իսկ նա էլ իր
ներքին կարող էր այդպես նայել ինձ: Այն զգացողությունը,
որը իմ վրդովված գիտակցության մեջ պատկերանում էր
սովելի ու ավելի պաբլորոշ, հանկարծ որոշակի կերպարի
ընտել ստացավ, իմ առջևում այլևս կանգնած չէր այն կինը,
որին ես սիրում էի և որը սիրում էր ինձ, իմ դիմաց կանգնած
էր փոքր-ինչ անհամբեր ու անփորձ մի պոռնիկ, որը պատ-
րաստվում էր սառը անտարբերությամբ մտնել իմ գիրկը,
ստուգով, որ այդ կլինի կարճատև և ոչ հոգնեցուցիչ: Մի պահ
այդ կերպարը ուրվականի նման հառնեց իմ աչքերի առաջ,
տպա ինձ թվաց, որ նա կարծես անցավ իմ կողքով և ձուլվեց
իմ թիկունքում՝ մահճակալին պառկած էմիլիայի հետ: Այդ
նայն րոպեին ես ոտքի ելա և առանց շրջվելու ասացի.

Պետք չէ... էլ չեմ ուզում... Ես ինքս կգնամ այնտեղ
քեկտ... Դու մնա այստեղ:— Եվ ոտքերիս ծայրերի վրա
մոտեցա հյուրասենյակ տանող դռանը:

Դիման-մահճակալը պատրաստված էր, սավանները գցած
էին և ծայրերը հետ ծալած, վերմակի վրա թևքերը տարածած
փռված էր էմիլիայի գիշերանոցը: Ես վերցրի այդ գիշերա-
նոցը, հատուկին դրած գիշերային շատերը, խալաթը, որ էմի-
լիան գրկ էր բազկաթոռին և, վերադառնալով ննջարան,
դռանը դրի աթոռներից մեկի վրա: Այս անգամ ես չկարո-
ղացա ինձ դուպել և նայեցի էմիլիային: Նա դեռ պառկած
էր նույն դիրքով, ինչ դիրք ընդունել էր այն ժամանակ,
երբ ինձ տեսց. «Դե վեր կաց, արի»: Պառկած էր լրիվ
սերկ, ձեռքի մեկը գլխի տակ դրած, երեսը շրջած իմ
կողմը, աչքերը լայն բացած, որոնք նայում էին անտար-

քեր ու ոչինչ չտեսնող հայացքով, իսկ մյուս ձեռքը մարմնի վրայով ձգված, հանգչում էր ցայլքի վրա: Այս անգամ նա արդեն պոռնիկ չէր, այլ ցնորային մի կերպար, որը համակված էր անհնարինի հանգեալ ունեցած կարոտի շնչով: Էմիլիան պառկած էր ինձանից ընդամենը մի քանի քայլի վրա, բայց այնքան էր թվում հեռու, որ կարծես ուրիշ աշխարհի էակ լիներ, աշխարհի, որը դուրս էր շոշափելի իրականությունից և զգացմունքների սահմաններից:

Գլուխ հինգերորդ

Այն երեկո, իհարկե, ես արդեն նախազգացի, որ ինձ համար սկսվում է դժվարություններով լեցուն կյանքի մի շրջան, բայց, տարօրինակ է ասել, ես էմիլիայի վերաբերմունքից չարի այն եղրակացությունները, որոնք սպասվում էին: Կառկածից վեր էր, էմիլիան ցուցաբերեց սառնություն ու անտարբերություն, իսկ ես գերադասեցի ավելի շուտ մերժել այդ սերը, քան ընդունել այդ ձևով, բայց, շնայած դրան, ես էմիլիային սիրում էի, իսկ սերը օժտված է մի մեծ հատկությամբ. նա ոչ միայն գիտե հուսալ, այլև մոռանալ: Հաջորդ օրը, նույնիսկ չգիտեմ ինչպես, նախընթաց երեկոյի դեպքը, որ հետագայում այնքան նշանակալից դարձավ ինձ համար, իմ աչքում կորցրեց արդեն գրեթե իր ամբողջ նշանակությունը. խորթության ծանր զգացումն արդեն ցնդեց անցավ, իր տեղը զիջելով սովորական գծավածությանը: Կյանքում միշտ հեշտությամբ է մոռացվում այն, ինչը մարդ չի ուզում հիշել: Մյուս կողմից էլ, ինչպես կարծում եմ, տեղի ունեցածը մոռանալուն նպաստեց նաև ինքը էմիլիան, որը մի քանի օր հետո, թեև, իհարկե, դեռ շարունակում էր առանձին ընել, արդեն շմերժեց իմ սերը: Ճիշտ է, այս անգամ էմիլիան իրեն պահեց նույն ձևով սառը և պասսիվ, որոնք առաջին վայրկյանին իմ մեջ բողոքի և զայրույթի զգացում առաջացրին, բայց, ինչպես հաճախ է լինում, այն, ինչ անընդունելի էր առաջին երեկոն, մի քանի օր հետո սկսեց ինձ թվալ ոչ

միայն ընդունելի, այլև հաճելի: Մի խոսքով, առանց ինձ հաշիվ տալու, ես ոտքս դրի այն սայթաքուն հողին, որտեղ խաբկանքներ տենչացող հոգու խուսափանքների և սոփեսա-տության շնորհիվ նախընթաց օրվա սառնությունը հաջորդ օրը դիտվում է որպես ջերմաշունչ սեր: Առաջին իրիկունը ես այն համոզմունքին էի, որ էմիլիան իլեն սլահում է պոռնիկի նման, բայց նրանից հետո կես շաբաթ էլ չէր անցել, և արդեն համաձայն էի սիրել ու տիրանալ նրան թեկուզև որպես պոռնիկի: Քանի որ հոգուս խորքում, ըստ երևույթին, վախենում էի, թե էմիլիան ինձ այլևս չի սիրում, ապա շնորհակալ էի նրանից նույնիսկ այդ սառնության և չհանդուրժող անտարբերության համար, կարծես հենց այդպիսին էլ պետք է լինեին մեր ամուսնական հարաբերությունները:

Ես դեռ շարունակում էի ապրել այն պատրանքով, թե էմիլիան առաջվա նման սիրում է ինձ, կամ ավելի ճիշտ, աշխատում էի երբեք առաջ չքաշել մեր սիրո հարցը: Եվ չնայած դրան, ինձ ոչ մի րոպե չէին լքում այն կասկածները, որ մեր հարաբերությունները փոխվել էին: Դրա վկայությունն այն էր, որ իմ աշխատանքին սկսել էի ուրիշ կերպ նայել: Ես ժամանակավորապես հրաժարվել էի թատրոնի հանդեպ ունեցած իմ երազանքներից և նվիրվել կինոյին սոսկ նրա համար, որպեսզի բավարարեմ էմիլիայի սեփական տուն ունենալու տենչանքը: Քանի դեռ վստահ էի, որ էմիլիան ինձ սիրում է, սցենարիստի աշխատանքը այնքան էլ ծանր չէր թվում, բայց այն երեկո տեղի ունեցած դեպքից հետո հանկարծ սկսեցի նկատել, որ դա խիստ ձանձրացնում է, դժգոհություն ու զզվանք է պատճառում ինձ: Փաստորեն, ինչպես արդեն ասել եմ, ես համաձայնեցի այդ աշխատանքն անել, ինչպես որ հանուն էմիլիայի սիրո կանեի պատահած ամեն մի աշխատանք, եթե դա նույնիսկ ամենևին անշնորհակալ ու իմ հետաքրքրություններից ավելի հեռու էլ լիներ: Իսկ այժմ, երբ այլևս սեր գոյություն չունի, այդ աշխատանքն ինձ համար կորցրել էր իր նշանակությունը և իմ աչքում դարձել ընդամենը անմիտ և անիմաստ մի ստրկություն:

Այստեղ ես ուղղում եմ մի քանի խոսք ասել սցենարիստի արհեստի մասին գոնե այն պատճառով, որպեսզի ավելի սլարգ լինի, թե ինչ էի զգում այն ժամանակ: Ինչպես հայտնի

է, սցենարիստը նա է, ով շատ ավելի հաճախ մի ուրիշ սցենարիստի և ռեժիսորի աշխատակցութեամբ սցենարներ է գրում, այսինքն՝ ստեղծում է մի հենք, որից հետագայում ծնունդ է առնում ֆիլմը: Սցենարի գործողութեան զարգացմանը համապատասխանաբար նրա մեջ ցույց են տրվում գործող անձերի շարժումներն ու ռեպլիկները, ինչպես և նկարահանող մեքենայի տարբեր տեսակի շարժումները: Ուրեմն, սցենարը միևնույն ժամանակ և պիես է, և կինեմատոգրաֆիական մշակում, և ռեժիսորական պլան: Այսպիսով, թեև ֆիլմ ստեղծելու գործում սցենարիստի դերը շատ կարևոր է և այդ իմաստով ռեժիսորից անմիջապես հետո երկրորդ տեղն է գրավում, այնուամենայնիվ, մինչև այսօր կինոյում գոյութիւն ունեցող տրագիցիայի հետևանքով սցենարիստը համարվում է երկրորդական անձնավորութիւն և միշտ մնում է ստվերում: Եթե արվեստը գնահատենք արտահայտութեան անմիջականութեան տեսակետից, իսկ ուրիշ կերպ չի էլ կարելի գնահատել, ապա սցենարիստը այն արվեստագետն է, որը իր ամբողջ հոգին դնում է ֆիլմի մեջ, շատանալով որևէ միսիթարանք ու հոգեկան բավարարվածութիւն այն զգացումից որ ֆիլմում նա ինքն իրեն արտահայտել է: Այսպիսով, շուտաժամ նրա աշխատանքը ստեղծագործական աշխատանք է, բայց և այնպես նա ընդամենը գյուտեր, հնարանքներ, տեխնիկական, հոգեբանական և գրական զգացմունքներ մատուկարարող է: Իսկ հետագայում այդ ամբողջ նյութը իր կարողութեան ու տաղանդի համապատասխան մշակելն ու ֆիլմում իրեն արտահայտելը ռեժիսորի գործն է: Այսպիսով, սցենարիստը այն մարդն է, որը միշտ մնում է ստվերում: Այն մարդը, որը զոհաբերում է իր լավագույն արջուներ ուրիշների հաջողութեան համար, ու թեև ֆիլմի ճակատագիրը իրկու երրորդով նրանից է կախված, այնուամենայնիվ, նա երբեք չի տեսնում իր անունը ազգագրերում, որտեղ մեկ տու մեկ նշում են ռեժիսորի, դերասանների և արտադրողի անունները: Ճիշտ է, հաճախ սցենարիստը իր այս երկրորդական արհեստի մեջ կարող է հասնել բարձր վարպետութեան և հիանալի վարձատրվել, բայց նա երբեք հնարավորութեան չունի ասելու. «Այս ֆիլմը ես եմ ստեղծել... Այս ֆիլմում ես ինձ եմ արտահայտել... Այս ֆիլմը ես եմ...»: Այդ կարող է

տակ միայն ռեժիսորը, որը և Ֆիլմի տակ միակ ստորագրողն է։ Իսկ սցենարիստը պետք է բավարարվի իր կատարած աշխատանքի համար ստացած դրամով, որը վերջ ի վերջո, անկախ այն բանից, նա ուզում է այդ, թե չէ, դառնում է նրա գործունեության միակ և իսկական նպատակը։ Այդպիսով, սցենարիստին մնում է միայն վայելել կյանքը, եթե, իհարկե, նա ընդունակ է դրան, այն փողերով, որոնք նրա թափած աշխատանքի միակ արդյունքն են, և անընդհատ մի սցենարից անցնել մյուսին, կատակերգությունից անցնել ողբերգության, արկածային ֆիլմից՝ մելոդրամային, անցնել առանց ընդմիջելու, առանց կանգ առնելու, գրեթե նույն ձևով, ինչ ձևով որոշ դայակներն են անընդհատ անցնում մի երեխայից մյուսին, նրանք չեն էլ հասցնում կապվել մեկին, երբ նորից ստիպված հրաժեշտ են տալիս նրան ու գնում մի ուրիշին գոտախորակելու, իսկ դրա արդյունքը լինում է այն, որ նրանց խափած չարչարանքը մնում է երեխայի մորը, որը և երեխային իրենք կոչելու միակ իրավատերն է։

Սակայն բացի այդ, այսպես ասած, հիմնական և անփոփոխ ինքնություններից, սցենարիստի արհեստը ունի նաև այլ տիպի կողմեր, որոնք փոխվում են, նայած ֆիլմի որակին ու մանրին, աշխատակիցների բնավորությանը, թեև դրանցից նրանք ամենևին էլ չեն դառնում ավելի հաճելի։ Ի տարբերություն ռեժիսորի, որը վայելում է պրոդյուսերի կողմից իրեն ավանդ ազատությունը, սցենարիստը կարող է միայն համաձայնել աշխատելու առաջարկված նյութի վրա կամ մերժել ուրիշ, իսկ համաձայնելու դեպքում էլ իրավունք չունի իր համար աշխատակիցներ ընտրելու։ Նա ընտրվում է, ոչ թե ընտրում։ Պատահում է այնպես, որ պրոդյուսերի անձնական ժամկրտնքի, շահի, քմահաճության կամ պարզապես որևէ պատահականության պատճառով սցենարիստը հարկադրված է լինում աշխատել իր համար տհաճ, հակակրեկի մարդկանց հետ, որոնք գիտելիքներով ու կուլտուրայով իրենից ցածր են կանգնած, որոնց բնավորությունը, շարժումները գրգռում ու գալլաօրհնում են նրան։ Սցենարի վրա համատեղ աշխատելը նույն բանը չէ, ինչը, ասենք, գրասենյակում կամ ֆաբրիկայում համատեղ աշխատելն է, որտեղ ամեն մեկը իր գործն է անում՝ անկախ իր կողքի աշխատողից, և որտեղ անձնական

փոխհարաբերությունները կարող են հասցվել մինիմումի
 կամ նույնիսկ լրիվ վերացվել: Համատեղ աշխատել սցենա-
 րի վրա նշանակում է՝ ապրել ուրիշների հետ առավոտից մինչև
 երեկո միեւնույն կյանքով, նշանակում է սեփական խելքը,
 զգացմունքները, հոգին միացնել մյուս աշխատակիցների
 խելքին, զգացմունքներին, հոգուն ու ձուլել նրանց հետ, մի
 խոսքով, դա նշանակում է մի երկու-երեք ամսվա ընթաց-
 քում, քանի դեռ շարունակվում են սցենարի աշխատանքները,
 քո և մյուսների միջև ստեղծել կեղծ և արհեստական մտեր-
 մություն, որի միակ նպատակը սցենար ստեղծելն է, հետևա-
 պես, նաև, ինչպես արդեն ասել եմ, դրամ վաստակելը: Այդ
 մտերմությունը ամենավատթարագույն տեսակի մտերմու-
 թյուն է, սոսկալի հոգնեցուցիչ, նյարդայնացնող, անսահման
 ձանձրալի, ինչպիսին կարելի է միայն երևակայել, որովհետև
 նրա հիմքում ոչ թե ընկած է լուռ ու լարված աշխատանքը,
 ինչպես այդ լինում է գիտնականների մոտ, երբ նրանք հա-
 մատեղ որևէ փորձ են կատարում, այլ վերջ չունեցող խո-
 սակցությունները: Սովորաբար ռեժիսորը իր աշխատակից-
 ներին հաժաքում է վաղ առավոտյան, քանի որ այդ պահան-
 ջում է ֆիլմը արտադրելու համար սահմանված խիստ կարճ
 ժամկետը, և վաղ առավոտից մինչև ուշ երեկո սցենարիստ-
 ների արածը անվերջ խոսելն է. այդ խոսակցությունը մեծ
 մասամբ աշխատանքին է վերաբերում, բայց հաճախ ձանձ-
 րանում կամ հոգնում են և զվարճության համար փոխում խո-
 սակցության նյութը և շաղակրատում են ինչի մասին ասես
 Մեկը անպարկեշտ անեկդոտներ է պատմում, մի ուրիշը շա-
 րադրում է քաղաքական հայացքները, մի երրորդը վերլու-
 ծում է այս կամ այն ընդհանուր ծանոթի վարքագիծը, ոմանք
 խոսում են դերասանների կամ դերասանուհիների մասին,
 իսկ ոմանք էլ իրենց հոգսերի ու ցավերի մասին են պատմում:
 Մինչդեռ սենյակը, որտեղ կատարվում է աշխատանքը, բեր-
 ներերան լցվում է սիգարետի ծխով, սեղանների վրա, սյե-
 ռարի թղթերի կողքին կուտակվում են սուրճի գավաթները,
 իսկ սցենարիստները, որոնք առավոտյան այդտեղ էին եկել
 արդուկած շոդերով, մաքուր, սանրված, ամեն ինչ տեղը-տե-
 ղին, երեկոյան նրանց կարելի է տեսնել մազախոռիվ, քրքո-
 նած, առանց պիջակի և գզգզված, ավելի վատ, քան կտրուկ

Լին լինել որևէ անզգա և համառ կնոջ դիմադրությունը կոտորելուց հետո:

Սովորույթ դարձած անհոգի ավտոմատիզմը, որով արտադրվում է ֆիլմը, տաղանդը բռնաբարելու պես մի բան է. տյուտեղ ավելի շուտ գործում են համառությունն ու շահախնդրությունը, քան ոգևորությունն ու զգացմունքը: Իհարկե, լինում է նաև այնպես, որ ֆիլմը գեղարվեստական բարձր արժանիքներ է ունենում, որ ռեժիսորն ու մյուս աշխատակիցները կապված են լինում իրար հետ վաղեմի բարեկամական կապերով և փոխադարձ հարգանք են տալով միմյանց հանդեպ, մի խոսքով, այնպես է լինում, որ աշխատանքը ընթանում է այն իդեալական պայմաններում, ինչպիսին կարելի է հանդիպել մարդկային գործունեության, նույնիսկ ամենատանջնորհակալ գործունեության ամեն մի բնագավառում: Սակայն այդպիսի բարենպաստ համընկնումները նույնքան հազվադեպ են, որքան հազվադեպ են լավ ֆիլմերը:

Երկրորդ սցենարի համար պայմանագիրն ստորագրելուց հետո, որն այլևս ոչ թե Բատտիստայի հետ էր, այլ մի ուրիշ պրոդյուսերի, ես հանկարծ զգացի, որ արիությունն ու ցանկությունը ինձ միանգամից լքեցին: Աճող զայրույթով ու զրգվածությամբ ես սկսեցի զգալ այդ աշխատանքի այն բոլոր տհաճ կողմերը, որոնց մասին հենց նոր պատմում էի: Դեռ անկողնում էի, երբ բացվող օրը ինձ սկսեց թվալ ամայի անապատ, որն այրվում էր կինեմատոգրաֆիայի տանջահար ոգևորության դաժան արևի ներքո: Ոտքս դեռ նոր էի դրել ռեժիսորի տոտնձնասենյակը, երբ նա ինձ իսկույն դիմավորեց հետևյալ հարցով. «Հը, գիշերն ի՞նչ ես մտածել: Լուծո՞ւմ գտել ես, թե չէ»: Այդ հարցն ինձ վրդովում էր ու զզվանք պատճառում: Աշխատանքի ժամանակ նույնպես ամեն ինչ իմ մեջ զայրույթ էր տալիս. ամեն տեսակ սրախոսություններն ու կատակները, որոնցով ռեժիսորներն ու սցենարիստները, ինչպես ասել եմ, աշխատում էին աշխուժացնել իրենց երկար ու բարակ վեճերը, իմ աշխատակիցների հիմարություններն ու բխմամտությունները կամ պարզապես այն տարածայնությունները, որոնք առաջ էին գալիս սցենարի վրա աշխատելու պրոցեսում, ավելին, նույնիսկ իմ մտահղացումներին ու լու-

ծումներին վերաբերող ռեժիսորի գովասանքները ինձ դառնացնում էին ու վիշտ պատճառում, քանի որ, ինչպես ասել եմ, ինձ թվում էր, թե իմ մեջ եղած ամենալավը տալիս եմ ինչ-որ մի բանի, որի հետ ես ոչ մի առնչություն չունեմ և որում ունեցած իմ մասնակցությունը ակամայից է։ Ինձ համար ամենաանտանելի բանը հենց այդ գովասանքներն էին։ Սմեն անգամ, երբ ռեժիսորը այդ մասնագիտության մարդկանցից շատերին յուրահատուկ երեսպաշտությամբ ու շահասությամբ բազկաթոռից վեր էր ցատկում և բացականչում. «Կեցցե՛ս։ Իսկապես հանճար ես», — ես վշտացած մտածում էի. «Չէ որ ես կարող էի դա օգտագործել իմ դրամաներից կամ կատակերգություններից մեկնումեկի մեջ»։ Բայց, շնայած կինոյի աշխատանքի հանդեպ ունեցած իմ զգվանքին, այնուամենայնիվ, ես չէի կարողանում սցենարիստի իմ պարտականություններին անտարբեր վերաբերվել, և հենց դա էր տարօրինակ ու դառը հակասությունը։ Սցենարները մի քիչ նման են հին քառածի լծվածքին, որտեղ կային ուժեղ, բանուկ, կառքը քաշող ձիեր, և ձիեր, որոնք ձևացնում էին, թե քաշում են, իսկ իրականում միայն դատարկ վազ էին տալիս։ Ուրեմն, շնայած իմ վրդովմունքին և աշխատանքի նկատմամբ ունեցած դժգոհությանս, այնուամենայնիվ ես այն ձին էի, որը միշտ քաշում է։ Ես շուտով նկատեցի, որ մյուս երկուսը՝ ռեժիսորը և սցենարի վրա ինձ հետ աշխատող իմ կուլեգան, որևէ դժվարության հանդիպելիս սպասում են, որ ես մեջտեղ դուրս գամ իմ լուծումներով և կառքը տանեմ առաջ։ Ոչ թե մրցության ոգին էր ինձ մղում այդ անել, այլ պարտքի և ազնվության գիտակցումը, որն ավելի ուժեղ է, քան նրան հակադրվող որևէ կամք։ Ինձ վճարում են, ուրեմն պարտավոր եմ աշխատել։ Բայց ամեն անգամ ինքս ինձնից ամաչում էի և խղճի այնպիսի խայթ զգում, կարծես շնչին կպեկներով վաճառել էի մի բան, որը անսահմանորեն թանկ էր, և որը, համենայն դեպս, կարող էի օգտագործել շատ ավելի լավ ձևով։

Ինչպես ասել եմ, կինոյում աշխատելու բոլոր այս տհաճ կողմերը ես նկատեցի Բատտիստայի հետ պայմանագիր կրելուց երկու ամիս հետո միայն։ Չգիտեմ, թե ինչու այդ ամենը չէի նկատում սկզբնական շրջանում, և ինչու պետք է

ալդրան ժամանակ անցներ, որպեսզի ես դրանք տեսնեի: Բայց զգվանքի և անբավարարվածության այն զգացումը, որը իմ հոգում արթնացնում էր նախկինում այնքան ինձ հրապուրող այդ աշխատանքը, գնալով ավելի էր ուժեղանում, և ես տատիճանաբար սկսեցի դա կապել իմ և էմիլիայի միջև ստեղծված հարաբերությունների հետ: Վերջ ի վերջո հասկացա, որ կինոյի աշխատանքը իմ մեջ զգվանք է առաջացնում այն պատճառով, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում կամ, համենայն դեպս, ուզում է ցույց տալ, որ չի սիրում: Ես հասկացա, որ համարձակ ու վճռական ձեռնամուխ եղա սցենարիստի աշխատանքին, քանի դեռ համոզված էի, որ էմիլիան ինձ սիրում է: Իսկ այժմ, երբ այլևս այդ համոզմունքը լուրջ, համարձակությունն ու վճռականությունը լքեցին ինձ, իսկ կինոյում աշխատելը սկսեց թվալ ստրկություն, տաղանդի ոչնչացում, ժամանակի կորուստ:

Գլուխ վեցերորդ

Այդ շրջանում, ուրեմն, ես ապրում էի ինչպես մի մարդ, որը տառապում է ինչ-որ սոսկալի հիվանդությամբ, բայց բժշկի մոտ գնալու ոչ մի վճռականություն չի ցուցաբերում: Կարճ տառ՝ աշխատում էի այնքան էլ շատածել ոչ էմիլիայի իմ հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի, և ոչ էլ իմ աշխատանքի մասին: Ես գիտեի, որ մի օր ստիպված կլինեմ լարջ կերպով մտահոգվել թե՛ մեկով և թե՛ մյուսով և քանի որ զգում էի դրա անխուսափելիությունը, ամեն կերպ աշխատում էի հետաձգել այդ, ինչքան հնարավոր է: Այն, ինչի վրա ես արդեն կասկածում էի, ինձ ստիպում էր ոչ միայն խուսափել նման մտքերից, այլև առանց գիտակցելու նույնիսկ ասելու իմ և էմիլիայի փոխհարաբերությունները շարունակվում էին նույն ձևով, ինչպես այն ժամանակ, երբ առաջին անգամ զգացի, որ իրերի այդ դրությունը անտանելի է: Երբ այժմ, վախենալով ավելի վատթարից, ես աշխատում էի ամուլի ինձ, թեև առանց որևէ հաջողության, որ դրանք

սովորական նորմալ հարաբերություններ են. ցերեկը անտարբեր, դատարկ, խուսափողական զրույցներ, գիշերը՝ ժամանակ առ ժամանակ սեր, որը ես նրա գլուխն էի կապում ոչ առանց դժվարությունների ու դաժանության, և որը նա ընդունում էր այնքան սառը և անտարբեր: Այդ շրջանում աշխատում էի եռանդով և նույնիսկ համառությամբ, թեև դժկամորեն և ավելի ու ավելի վճռական դարձող նողկանքով: Եթե այն ժամանակ քաջություն ունենայի ստեղծված դրության մեջ կողմնորոշվելու, չեմ կասկածում, որ կհրաժարվի և՛ կինոյում ունեցած աշխատանքից, և՛ էմիլիայի սիրույց, քանի որ կհամոզվեի, ինչպես հետագայում համոզվեցի, որ մեկը մյուսի հետ սերտորեն կապված է: Սակայն այդ քաջությունը ես չունեցա: Ըստ երևույթին, ինձ մոտ այն պտտրանքն էր, թե ժամանակի ընթացքում ամեն ինչ ինքն իրեն կլուծվի՝ առանց իմ կողմից որևէ ջանք գործադրելու: Իսկուպես էլ, ժամանակի ընթացքում ամեն ինչ լուծվեց, բայց ոչ այնպես, ինչպես ինքս կուզեի: Այսպիսով, էմիլիայի համար իմ սերն էր տհաճ, իսկ ինձ համար՝ իմ աշխատանքը: Օրերը անցնում էին ճնշիչ ու տանջող սպասումների մեջ:

Սցենարը, որը ես պատրաստում էի Բատտիստայի համար, մոտենում էր արդեն գրեթե իր ավարտին: Հենց այդ օրերին էր, երբ Բատտիստան ինձ ակնարկեց, թե ինքը կուզեր, որ պեսզի ես մասնակցեմ մի նոր աշխատանքի, որը շատ ավելի լուրջ է լինելու, քան այս մեկը: Ինչպես և բոլոր պրոդյուսերները, Բատտիստան նույնպես շտապողական ու անկայուն մարդ էր: Ոտքի վրա արած նրա ակնարկները երբեք, ընդհանրապես ասած, արտահայտություններից այն կողմ չէին դնում, ինչպես, օրինակ, այսպիսի հայտարարություններն էին. «Մոլտենի, հենց որ վերջացնեք այս սցենարը, իսկույն ձեռնամուխ կլինենք մի ուրիշին... որը շատ ավելի մեծ արժեք կներկայացնի» կամ «Մոլտենի, պատրաստ եղեք, այս մի քանի օրը... ես ձեզ նոր բան եմ առաջարկելու», կամ էլ թիչ է փոքր-ինչ ավելի որոշակի. «Ոչ մեկի հետ պայմանագիր չկնքեք, Մոլտենի, տասնհինգ օրից հետո ես եմ ձեզ հապավանագիր կնքելու»: Այդպիսով, ես իմացա, որ այնքան էլ ոչ հետաքրքիր այս սցենարից հետո Բատտիստան պտտրաստվում է ինձ հանձնարարել մի ուրիշ՝ ավելի կարևոր սյե-

նոր, որի համար, ինքնըստինքյան հասկանալի է, վճարը շատ ավելի բարձր կլինի, քան այս էր: Խոստովանում եմ, որ, շնա-
յած այդ կարգի աշխատանքի նկատմամբ ունեցած իմ ան-
վերջ աճող նողկանքին, առաջին բանը, որ բնազդորեն մըտ-
րովս անցավ, դա բնակարանն էր և այն դրամը, որը դեռ
սկստ է վճարել: Ահա այդ էր պատճառը, որ Բատտիստայի
առաջարկությունը ինձ ուրախացրեց: Վերջին հաշվով, այդ-
պես է կինոսցենարիստի աշխատանքը. եթե նույնիսկ այդ
դարձը չես էլ սիրում, ինչպիսին իմ դեպքն էր, միևնույն է,
դարձյալ ամեն մի նոր առաջարկություն ընդունում ես շնոր-
հակալությամբ, իսկ երբ ոչ մի նոր առաջարկություն չի ար-
վում, սկսում ես հուզվել ու մտածել, թե քեզ բանի տեղ չեն
գնում:

Բայց և այնպես էմիլիային ոչ մի բան չասացի Բատ-
տիստայի արած նոր առաջարկության մասին և չասացի եր-
կու պատճառով. նախ այն, որ ես դեռ չգիտեի՝ կընդունեմ
այդ առաջարկությունը, թե չէ, և երկրորդ, որ իմ աշխատանքը,
ինչպես արդեն տեսնում էի, այլևս չէր հետաքրքրում էմի-
լիային, ուստի գերադասում էի ոչինչ չասել, որպեսզի ավե-
լորդ անգամ նա չհաստատեր իմ նկատմամբ ունեցած ան-
տարբերությունն ու սառնությունը, որոնց մինչև այժմ էլ ես
դեռ համառորեն շարունակում էի կարևորություն չտալ: Մյուս
կողմից էլ, այդ երկու բանը՝ Բատտիստայի նոր առաջարկու-
թյունը և էմիլիայի իմ նկատմամբ ունեցած սառնությունը, ես
սպասեցի կերպով իրար էի կապում: Ուստի և վստահ չէի, թե
իրերի այնպիսի պայմաններում, երբ էմիլիան այլևս ինձ չի
սիրում, կարո՞ղ եմ ընդունել այդ նոր աշխատանքը: Եթե
նա ինձ սիրեր, իհարկե, նրան կասեի Բատտիստայի առա-
ջարկության մասին, իսկ նրան ասելը ինձ համար նշանա-
կում էր արդեն համաձայն լինել:

Այդ օրերին մի առավոտ ես տնից դուրս եկա և գնացի
այն ռեժիսորի մոտ, որի հետ աշխատում էի առաջին, այ-
սինքն՝ Բատտիստայի հանձնարարած սցենարի վրա: Ես գի-
տեի, որ նրա մոտ գնում եմ վերջին անգամ, քանի որ մինչև
ավարտելը ընդամենը մի քանի էջ էր մնացել: Այդ գիտակ-
րությունը ինձ ուրախացնում էր. վերջապես այդ ծանր աշ-
խատանքը ավարտվում է, և ես նորից ի վիճակի կլինեմ գո-

նե օրվա կեսը նվիրել այն գործին, որն ինձ համար հաճելի է: Բացի դրանից, ինչպես սովորաբար լինում է սցենարի վրա աշխատելիս, երկու ամիսը լրիվ բավական եղավ, որպեսզի հակակրանքով լցվեմ այդ ֆիլմի սյուժեի և նրա հերոսների հանդեպ: Ես գիտեի, որ շուտով գործ եմ ունենալու նոր սյուժեի և նոր հերոսների հետ, որոնք իրենց հերթին նույնպես շատ շուտով անտանելի են դառնալու ինձ համար: Բայց առայժմ դոնե սրանից գլուխս կազատեի, և այդ հեռանկարը բավական էր, որպեսզի ես ինձ նշանակալից կերպով թեթևացած դգայի:

Առաջիկա ազատագրման հույսը ինձ այնպես ոգևորեց, որ ես այն առավետ աշխատեցի արտասովոր թեթևությամբ ու պայծառ մտքով: Սցենարը լրիվ վերջացնելու համար մնում էր մի երկու-երեք աննշան ուղղում անել, որոնց վրա, այնուամենայնիվ, արդեն մի քանի օր էր, ինչ անօգուտ գլուխ էինք ջարդում: Սակայն ոգևորության պահին ինձ հաջողվեց բանավեճին ճիշտ ուղղություն տալ և մեկը մյուսի հետևից հաղթահարել մնացած դժվարությունները: Այսպիսով, մի երկու ժամից հետո պարզվեց, որ սցենարը արդեն լրիվ պատրաստ է: Այդպես լինում է լեռնիվեր բարձրանալիս, երբ հոգնությունից տանջահար կորցնում ես լեռնակատարն հասնելու փորձին հույսդ և մեկ էլ հանկարծ կատարն այդ հայտնվում և ինչ-որ մոտիկ մի շրջադարձի հետևում: Ես գրեցի նախադասություն և զարմացած բացականչեցի.

— Հենց այստեղ էլ կարելի է վերջացնել:

Մինչ ես այդ գրում էի սեղանի մոտ նստած, ռեժիսորը անընդհատ հետ ու առաջ էր քայլում իր առանձնասենյակում: Սպա նա մոտեցավ ինձ, ուսերիս վրայով նայեց սուրճի դրած թղթին և նույնիսկ զարմացած, կարծես չհավատալով աչքերին, վրա բերեց.

— Իրավացի ես, հենց այդտեղ էլ կարելի է վերջացնել:

Նա թղթի վրա գրեցի «վերջ» բառը, թղթապանակը փակեցի և վերկացա:

Մի պահ մենք երկուսս էլ լուռ նայում էինք սեղանին, որ տեղ դրված էր արդեն ավարտված սցենարով թղթապանակը, նայում էինք ինչպես երկու խոնջացած և ուժասպառ տղայի նիստներ, որոնք ծանր շարժարանքների գնով հասնելով սրել

լճակի կամ ժայռի, կանգնել ու զննում են: Այնուհետև ռեժիսորն տալիս է:

— Ավարտեցինք: Վերջապես, — կրկնեց նա նորից, — վերջապես ավարտեցինք:

Ռեժիսորի ազգանունը Պաղեստին էր: Դա մի երիտասարդ, լիկահեր, կոշտ ու կռափառ, շոր, մանրախնդիր և մի տեսակ լոպսած մարդ էր, որն ավելի շուտ երկրաչափության ուսուցչի կամ հաշվետարի էր նման, քան արվեստագետի: Պաղեստինն մոտավորապես իմ տարիքին էր, բայց, ինչպես սովորաբար լինում է սցենարի վրա աշխատելիս, մեր միջև ստեղծված հարաբերություններն այնպիսին էին, ինչպիսին լինում են վերապատի և ստորադասի միջև. ռեժիսորը միշտ ավելի մեծ լեզվակալություն ունի, քան մնացած մյուս աշխատակիցները:

Փոքր-ինչ լռելուց հետո Պաղեստինն իրեն հատուկ փքուն ու սուս հումորով ասաց.

Պեսք է ասել, որ դու, Ռիկկարդո, նման ես այն ձիերին, որոնք զգում են ախոռ... Եվ համոզված էի, որ ամենաբիրյր դեռ մի շորս օր շարշարվելու ենք... Մինչդեռ ընդամենը երկու ժամում հաշիվը մաքրեցինք... Հոնորար ստանալու հետոսկարր քեզ լավ ոգևորեց:

Գնալով իր սահմանափակությանն ու գրեթե աներևակա լիկ լիամտությանը, Պաղեստինն, այնուամենայնիվ, ինձ ամուսն հակակրելի մարդ չէր: Իմ և նրա միջև ստեղծված հարաբերությունների պայմաններում մենք ինչ-որ շափով լրացնում էինք միմյանց. նա երևակայություն և ջղեր շունեցող մարդ էր, բայց գիտակցում էր իր հնարավորություններն ու երանք սահմանները, իսկ դրանք միջակության մակարդակից լիկ անցնում, ես էլ, ընդհակառակը, մի մարդ եմ, որ գիտեմ իմ ինքնակալ, և ամբողջովին ջղերից ու երևակայությունից եմ կազմված:

Ինչ խոսք, — պատասխանեցի ես, ընդօրինակելով նրա լեզուն. ձեր և ամեն ինչ կատակի վերածելով: — Ճիշտ ես ասում եմ, հոնորարի հեռանկարը:

Արդարևոր վառելով, Պաղեստինն շարունակեց.

Բայց մի կարծիք, թե սրանով էլ ամեն ինչ վերջապետվում է մենք սցենարի դեռ սեպարությունն ենք միայն վեր-

ջացրել... դեռ պետք է բոլոր երկխոսությունները վերանայենք... Այնպես որ դափնիների վրա մի ննջիր:

Ես մի ավելորդ անգամ համոզվեցի, որ Պաղեստին, ինչպես միշտ, օգտագործում է գրեթե նույն մաշված ու սովորական դարձած արտահայտությունները: Ապա աչքս թարունդեցի ժամացույցիս և, տեսնելով որ արդեն համարյա մեկն է, ասացի.

— Հանգիստ եղիր... Եթե փոփոխություններ մտցնելու կարիք լինի, ես քո տրամադրության տակ եմ:

Պաղեստին գլուխն օրորեց.

— Խաշը իմն է, զորությունը ես գիտեմ... Որպեսզի դու չսառես, ես Բատտիստային կասեմ, որ հոնորարիդ վերցիմասը դեռ չվճարի:

Նա իր աշխատակիցներին անընդհատ խթանելու ձև ունի, և դա արվում էր թեև կատակի նման, բայց միևնույն ժամանակ նաև խիստ տիրական ձևով, որը վերին աստիճանի դուրմանալի երևույթ էր այդքան երիտասարդ մի մարդու համար: Նա այդ անում էր՝ անցնելով կշտամբանքից գովասանքների, շողոքորթությունից՝ խիստ նկատողությունների, խնդրանքներից՝ հրամանների: Այդ իմաստով նա կարող էր համարվել նույնիսկ շատ լավ ռեժիսոր, քանի որ ռեժիսորության հրկու երրորդը ենթակաների աշխատանքը խելամիտ օգտագործելու կարողության մեջ է:

Ինչպես միշտ, թույլ տալով Պաղեստինն խոսել ինչքան սիրտն ուզում է, ես ասացի.

— Ոչ, դու այնպես արա, որ ես ամբողջ հոնորարն ստանամ, իսկ ես քեզ խոսք եմ տալիս լինել քո տրամադրության տակ՝ հենց որ կարիք լինի որևէ ուղղում մտցնելու:

— Բայց քո ինչի՞ն է պետք այդքան փողը, — հարցրեալ նա կոպիտ ծաղրանքով: — Երբեք այնպես չի լինում, որ դու փողի կարիք չունենաս... Չնայած ոչ սիրուհիներ ունես, ոչ երեխաներ և ոչ էլ դումար ես խաղում:

— Ես պետք է գնածս բնակարանի դիմաց վճարեմ, լրջացած պատասխանեցի ես ու աչքերս խոնարհեցի՝ բավական վրդովված նրա անքաղաքավարի հարցից:

— Դեռ շա՞տ ունես վճարելու:

— Համարյա ամբողջը:

— Գրազ կգամ, որ կինդ քնզ ուղղակի տանջում է դրա համար: Ինձ թվում է, թե նրա ձայնն եմ լսում. «Ռիկկարդո, յմոռանաս բնակարանի պարտքի մասին, աշխատիր վճարել»:

— Այո, կինս է,— ստեցի ես:— Բայց դու ինքդ լավ գիտես, թե կանայք ինչպիսին են... նրանց համար ամենակարևոր բանը տունն է:

— Ո՞ւմ ես այդ ասում:

Եվ Պաղեստին սկսեց պատմել իր կնոջ մասին, որը շատ նմանում էր իրեն, և որին, որքան ես հասկացա, չգիտես ինչու, նա տարօրինակություններով լեցուն մարդ էր համարում՝ վերին աստիճանի կամակոր և ընդունակ ամենաանբնականայնի արարքների, մի խոսքով, իսկական կին: Ես այնպիսի տեսք էի ընդունել, որ իբր լարված իրեն եմ լսում, իսկ իրականում մտածում էի բոլորովին բերիշ բաների մասին:

— Այդ բոլորը լավ է, իհարկե,— անսպասելիորեն եզրափակեց Պաղեստին,— բայց ձեզ՝ սցենարիստներիդ, ես լավ եմ ճանաչում. բոլորդ էլ մի սանրի կտավ եք... փողն ազնկույց հետո նայիր, թե պիտի գտնես... Չէ, չէ, ոչ մի դեպքում, ես Բատտիստային կասեմ, որ հոնորարը դեռ չվճարի:

— Այդպիսի բան չանես, Պաղեստին, խնդրում եմ:

— Դե լավ, դեռ կտեսնեմ... Բայց մեծ հույսեր չդնես վրաս:

Ես նորից թաքուն աչքս գցեցի ժամացույցիս: Պաղեստին հնարավորություն էի տվել պարծենալու իր իրավունքներով, որ իշխանությամբ, և նա պարծեցավ, այժմ արդեն կարող էի հետանալ:

— Էհ,— սկսեցի ես,— շատ գոհ եմ, որ սցենարը ավարտված է կամ, ավելի ճիշտ, ինչպես դու ես ասում, սեագրությունը վերջացած է... Կարծում եմ, որ հիմա արդեն կարող եմ դնար:

— Ամենևին էլ ոչ,— բացականչեց նա բարեհոգի աշխուժությամբ,— մենք պետք է խմենք ֆիլմի հաջողության կետայր... Սառանան տանի... Սցենարը վերջանալուց հետո ես ինչ այդպես բաց թողնողը չեմ...

Եթե խոսքը խմելուն է վերաբերում,— ասացի հնազանդորեն,— ես պատրաստ եմ:

— Ուրեմն, գնանք... Կարծում եմ, որ կինս գոհ կլինի մեզ հետ խմելու համար:

Գրասենյակից դուրս գալուց հետո ես նրան հետևեցի դռնարկ, նեղ և ճերմակ մի միջանցքով, որտեղից խոհանոցի և բարուրաշորերի ուժեղ հոտ էր փչում: Պաղեստին ինձ մայրնելով մի հյուրասենյակ, ձայն տվեց.

— Լուիզա, ես ու Մուտենին սցենարը ավարտեցինք... Հիմա ֆիլմի հաջողության կենացն ենք խմելու:

Սինյորա Պաղեստին բազկաթոռից ելավ՝ մեզ ընդառաջ գալու համար: Դա փոքրամարմին, մեծ գլխով, սև մազերով երիզված՝ ձվաձև ու խիստ գունատ դեմքով մի կին էր: Նա խոշոր, բայց գունաթափ և անարտահայտիչ աչքեր ունի, որոնք կեղանանում էին միայն այն ժամանակ, երբ ամուսինը ներկա էր լինում: Այդպիսի դեպքերում նա հավատարիմ շան նման երբեք հայացքը չէր հեռացնում ամուսնու երեսից: Իսկ երբ ամուսինը չէր լինում, նստում էր աչքերը քույր գցած և պատկերում իրեն իբրև խոհեմության մարմնացում: Ջնայած նուրբ էր ու փոքր-մոքր, բայց և այնպես ամուսնական շորս տարիների ընթացքում աշխարհ էր բերել չորս երեխա:

— Այսօր մենք մի լավ խմելու ենք,— մի տեսակ քաշվող ուրախությամբ ասաց Պաղեստին:— Հիմա ես կոկտեյլ կը պատրաստեմ:

— Բայց ոչ ինձ համար, Ջինո,— նախազգուշացրեց սինյորա Պաղեստին,— դու լավ գիտես, որ ես չեմ խմում:

— Մենք ինքներս կխմենք:

Ես նստեցի ծաղկավոր կտորով ծածկած փայտե մի բազկաթոռի վրա, որը կարմիր աղյուսով շարած բուխարու տուջևում էր գտնվում: Նման մի բազկաթոռի էլ նստեց սինյորա Պաղեստին, միայն բուխարու մյուս կողմում: Նայելով շուրջըս, ես նկատեցի, որ այդ սենյակը նման է իր տիրոջը: Դա կեղծ գեղջկական ոճով մի սովորական սենյակ էր, մարուր, տեղը տեղին հավաքած, բայց միևնույն ժամանակ նաև մի տեսակ ողորմելի, թվում էր, թե դա մի բժախնդիր հաշվապահի կամ հաշվետարի տուն է: Ես ստիպված անընդհատ շուրջս էի նայում, քանի որ սինյորա Պաղեստին ոչ մի անհրաժեշտություն չէր գտնում ինձ որևէ խոսք ուղղելու: Նա բոլորովին ան

շարժ նստել էր իմ դիմացը, աչքերը խոնարհել, ձեռքերը դրել
դուրս Նս տեսա, թե ինչպես Պաղեստին գնաց սենյակի խոր-
րը, մոտեցավ անճոռնի մի պահարանի, որտեղ տեղադրված
էին ուղիորդներին ռ. բարը¹, լղարիկ ծնկներով շոքեց և
վհատկան, բայց անվարժ շարժումներով դուրս հանեց այն-
տեղից երկու շիշ, որոնցից մեկը վերմուտ էր, մյուսը՝ ջին,
երեք բաժակ և շեշկեր: Նա դրանք բոլորը տեղավորեց մի
մոտույցարանում և բերեց դրեց բուխարու դիմաց գտնվող
սեղանին: Նս նկատեցի, որ շշերից ոչ մեկին ձեռք չէր տրը-
ված, նրանք անարատ էին և զմուռսով կնքված. ինչպես երե-
վում էր, Պաղեստին հաճախ չէր իրեն թույլ տալիս խմել
այն կսկտեյլը, որից հիմա ուզում էր պատրաստել: Շողշողուն
իշկերը նույնպես բոլորովին նոր էր թվում: Պաղեստին ա-
ստղ, որ ինքը գնում է սառույց բերելու և դուրս եկավ:

Սրկար ժամանակ մենք լուռ էինք: Վերջապես սոսկ լռու-
թյունը խզելու համար ես ասացի.

Սցենարը ավարտեցինք, վերջ ի վերջո:

Սրկյորա Պաղեստին, առանց աչքերը վեր բարձրացնե-
լու, ասաց.

Այո, Ջինոն ինձ արդեն ասել է:

Նս համոզված եմ, որ դա լավ ֆիլմ է լինելու:

Դրանում ես էլ եմ համոզված, այլապես Ջինոն հազիվ
թե համաձայնեք հանձն առնել:

Դուք բովանդակությունը գիտե՞ք:

Այո, Ջինոն ինձ պատմել է:

Ձեզ դո՞ւր է գալիս:

Նթե Ջինոյին դուր է գալիս, ուրեմն դուր է գալիս
ևսև ինձ:

Դուք մի՞շտ եք ամեն բանում համաձայն լինում մի-
մյանի հետ:

Նս ու Ջինո՞ն: Միշտ:

Իսկ ձեր երկուսից ո՞վ է ղեկավարողի դերում:

Բնական է, Ջինոն:

Նս նկատեցի, որ նա ամեն կերպ աշխատում է յուրա-
բանյալ անգամ բերան բացելիս Ջինոյի անունը տալ: Նս

¹ Խմիչքների պահարան:

խոսում էի առանց որևէ լրջության, գրեթե կատակելով, մինչդեռ նա ինձ միշտ պատասխանում էր ամենայն լրջությամբ։

Պաղեստին վերադարձավ, ձեռքին բերելով սառույց լըյրած մի փոքրիկ դույլ և ասաց.

— Ռիկկարդո, կինդ քեզ հեռախոսի մոտ է կանչում։

Ինքս էլ չգիտեմ ինչու, սիրտս մի տեսակ նվաղեց, և հանկարծ նորից համակեց ինձ սովորական թախծի զգացումը։ Ես մեքենայաբար տեղիցս վեր կացա և ուղեցի գնալ դռան կողմը, սակայն Պաղեստին իսկույն վրա բերեց.

— Հեռախոսը խոհանոցում է... Բայց եթե ուզում ես, այստեղից էլ կարող ես պատասխանել... Կարելի է միայնել նաև այստեղի հեռախոսը։

Եվ իսկապես, հեռախոսը դրված էր բուխարու մոտ գտնվող մի փոքրիկ սեղանի վրա։ Ես վերցրի լսափողը, որտեղից իսկույն ականջիս հասավ էմիլիայի ձայնը.

— Ներիր ինձ, բայց այսօր դու պետք է մի ուրիշ տեղ կերակրվես... Ես գնում եմ մորս մոտ ճաշելու։

— Իսկ ինչո՞ւ շուտ չէիր ասում։

— Չէի ուզում աշխատանքդ խանգարել։

— Լավ,— ասացի ես,— ռեստորանում կճաշեմ։

— Կտեսնվենք երեկոյան, ցտեսություն։

Նա լսափողը ցած դրեց, և ես շրջվեցի Պաղեստինի կողմը։

— Ռիկկարդո, դու տանը չե՞ս ճաշելու,— հարցրեց Պաղեստին։

— Չէ, ռեստորան եմ գնալու։

— Ուրեմն, մնա մեզ հետ ճաշելու... Իհարկե, ստիպված կլինես գոհանալ նրանով... ինչ մենք ունենք։ Բայց մեծ հույսք պատճառած կլինես։

Չգիտեմ ինչու, ռեստորանում մենակ ճաշելու միտքը իմ մեջ արթնացրեց ափսոսանքի տխուր մի զգացում, րստ երկ վույթին ես կանխապես վայելում էի այն բերկրությունը, որը պետք է ունենայի՝ սցենարի աշխատանքներն ավարտելու մասին էմիլիային հայտնելիս։ Գուցե և ես այդ շանհի, իմո նալով, ինչպես արդեն ասել եմ, որ էմիլիային այլևս չեմ հետաքրքրում իմ արածները, բայց առաջին պահին ես եմ թարկվեցի այն հին սովորույթին, որը բնորոշ էր մեր նախ

կին հարաբերությունների համար: Պազեստտիի հրավերքը ինձ ուրախացրեց: Ես այդ հրավերքն ընդունեցի անհամար շնորհակալություններով:

Այդ ընթացքում Պազեստտին արդեն երկու շիշն էլ բացել էր և խառնուրդի շափերը որոշող դեղագործի նման շափանոթի մեջ ջին ու վերմուտ էր լցնում, որը ավարտելուց հետո փրցրեց և բոլորը միասին լցրեց շեյկերի վրա:

Սինյորա Պազեստտին սովորականի նման աչքը ամուսնուց չէր կտրում: Երբ Պազեստտին շեյկերը մի լավ թափահարելուց հետո սկսեց բաժակները կոկտեյլ լցնել, սինյորա Պազեստտին ասաց.

Ինձ համար մի մատից ավելի չլցնես, խնդրում եմ...
Պա Լի, Զինո, աշխատիր քիչ խմել... հանկարծ վատ չզգաս:
— Ամեն օր հո սցենար չե՞նք ավարտում:

Պազեստտին մեր երկուսի բաժակները լցրեց մինչև եզրերը, իսկ երրորդը, կնոջ խնդրանքով, լցրեց ընդամենը մի ումուկ: Մենք երեքով էլ բաժակները բարձրացրինք և շրջափառվեցինք:

Թող այսպիսի հարյուրավոր սցենարների կենացը լինի, ասաց Պազեստտին և, կոկտեյլը հազիվհազ շրթունքների մոտեցնելուց հետո, նորից բաժակը դրեց սեղանին:

Ես իմ բաժակը մի շնչով խմեցի: Սինյորա Պազեստտին մի քանի փոքրիկ կում արեց ու, տեղից կանգնելով, ասաց.

Դնամ տեսնեմ, խոհարարուհին ի՞նչ է անում... Ներեք ինձ:

Նա գնաց: Պազեստտին նստեց նրա տեղը՝ ծաղկանախշ բազկաթոռին, և մենք սկսեցինք զրույց անել դեսից-դենից: Այնպիսի ճիշտ, խոսում էր միայն ինքը՝ Պազեստտին և այն էլ հիմնականում սցենարի մասին, իսկ ես, հավանություններ տալով նրա ասածներին ու գլուխս տմբտմբացնելով, նստել ու կոկտեյլ էի խմում: Պազեստտիի բաժակը մնացել էր այնպիսի, ինչպես լցված էր, նա նույնիսկ բաժակի կեսն էլ չէր խմել, իսկ իմը ես երեք անգամ արդեն դատարկել էի: Զգիտեմ ինչու, այժմ ինձ զգում էի վերին աստիճանի դրժրախոս և խմում էի, հուսալով, որ հարբածության հետևանքով այդ պատգամը կանցնի: Սակայն ոգելից խմիչքները ես լավ եմ տանում, իսկ Պազեստտիի պատրաստած կոկտեյլը շատ

Թույլ էր և ջուր խառնած: Այնպես որ իմ խմած այդ երեք թև շորս բաժակը միայն տրամադրությունս է՛լ ավելի փշացրեց: Հանկարծ ես ինձ հարցրի. «Ինչո՞ւ եմ ինձ այսքան դժբախտ զգում»: Եվ իսկույն հիշեցի, որ իմ սիրտը նվաղեց այն րոպեին, երբ մի փոքր առաջ հեռախոսով ես լսեցի էմիլիայի այնքան սառը, այնքան լրջմիտ և այնքան անտարբեր ձայնը, որը բոլորովին տարբերվում էր սինյորա Պազետտիի ձայնից, երբ նա արտաբերում էր մեզական Զինո անունը: Բայց և այնպես ես չկարողացա կենտրոնանալ այդ մտքի վրա, որովհետև հենց այդ նույն վայրկյանին ներս մտավ սինյորա Պազետտին և հայտարարեց, որ մենք արդեն կարող ենք մտնել ճաշասրահ:

Պազետտիի ճաշասրահը նման էր նրա և՛ աշխատասենյակին, և՛ հյուրասրահին. նույն աչք ծակող փոքր-ինչ քմահաճ էժանագին փայտյա շներկված կահույքն էր, գունավոր հախճապակյա սպասքը. շշերն ու բաժակները կանաչ գույնի հաստ ապակուց էին, սփռոցն ու անձեռոցիկները ծղոտյա Մենք նստել էինք այդ փոքրիկ սենյակում, որի մեծ մասը սեղանն էր զբաղեցնում. այնպես որ խոհարարուհին տփսկները ձեռքին մեր մոտով անցնելիս, ամեն անգամ ստիպված էր լինում մեկնումեկիս տեղաշարժ անել:

Անխոս ու լուռ մենք սկսեցինք ճաշել: Այնուհետև ողորդաբար փոխեց մեր ափսեները և ես՝ խոսակցություն բացելու համար, Պազետտիին ինչ-որ հարց տվի նրա ապագա պլանների մասին: Նա ինձ պատասխանեց իր սովորական սառը ձայնով և ինչպես միշտ՝ ստույգ ու սահուն. մտավոր համեմատությունը և երևակայության լրիվ բացակայությունը զգալովում էին ոչ միայն բառերի ընտրության, այլև ձայնի տմեկնանքը երանգավորման մեջ: Ես լուռում էի, շիմանալով ինչ ասել, քանի որ Պազետտիի ծրագրերը ինձ չէին հետաքրքրում, իսկ եթե նույնիսկ հետաքրքրեին էլ, միևնույն է, նրա միալար և անհամ ձայնը բավական կլիներ, որպեսզի դրանք դառնային անհետաքրքիր ու ձանձրալի: Իմ հայտարարած վերջ ցատկում էր մի առարկայից մյուսին, չգտնելով ոչ մի հետաքրքիր բան, որի վրա արժենար կանգ առնել, և մերթապես կանգ առավ Պազետտիի կնոջ դեմքին, որը, կզարկար և ձեռքին հենած և սովորականի նման պլշած, անբթիթ իր տմուտ

նուն էր նայում: Ես նայեցի սինյորա Պազետտին, և ինձ ապ-
 չեցրեց նրա դեմքի արտահայտությունը. աչքերում շողշո-
 ղում էր ինքնամոռաց մի սեր, որին խառնված էր անսահման
 հիացմունք, անհուն երախտագիտություն, մարմնական հրա-
 ուրանք և գրեթե մելամաղձոտ երկչոտություն: Այդ ինձ
 խիտ զարմացրեց և նույնիսկ առեղծվածային թվաց, քանի
 որ Պազետտին, որը այնքան անգույն, այնքան շոր, այնքան
 միջակ մի մարդ էր, բացարձակորեն զուրկ այն բոլոր հատ-
 կություններից, որոնք սովորաբար դուր են գալիս կանանց,
 չէր կարող երբեք այսպիսի լուրջ ուշադրության առարկա լի-
 նել: Բայց հետո մտածեցի, որ վերջին հաշվով ինչպիսի
 ուղամարդ էլ ուզում է լինի, միշտ էլ գտնվում է մի կին, որը
 նրան գնահատում է և սիրում, հետևապես, սխալ է, երբ
 դատում ես ուրիշների զգացմունքների մասին, ելնելով քո չա-
 փանիշներից: Ես համակրանք զգացի դեպի սինյորա Պազետ-
 տին՝ տեսնելով ամուսնու հանդեպ ունեցած նրա այդ նվիր-
 փածությունը և ուրախացա իր՝ Պազետտիի համար, որի հան-
 ցույ, շնայած նրա միջակությանը, ինչպես արդեն ասել եմ,
 ես մի տեսակ հեզնական բարցացակամություն էի զգում:
 Սակայն երբ իմ ծանր խոհերը արդեն ցրվել էին, և հայացքս
 թափառում էր բոլորովին այլ տեղերում, հանկարծ մի միտք
 կամ, ավելի ճիշտ, վայրկենական մի զգացում անցավ իմ
 գիտակցության միջով. «Այս կնոջ աչքերը լցված են դեպի
 ամուսինը տածած սիրով... Եվ Պազետտին գոհ է և՛ իրենից, և՛
 իր աշխատանքից, որովհետև կինը սիրում է իրեն... Մինչդեռ
 փողոց է, ինչ էմիլիան ինձ չի սիրում, նա երբեք այլևս ինձ
 չի սիրի»:

Այդ միտքը ինձ այնպիսի մի խոր, գրեթե ֆիզիկական
 դափ պատճառեց, որ ես նույնիսկ դեմքս ծմռեցի: Սինյորա
 Պազետտին անհանգստացած հարցրեց, թե չի՞նի ատամիս
 ասի և՛ի է ընկել: Ես նրան հավաստիացրի, որ ոչ մի կոշտ
 միտ չկա: Ապա ձևացնելով, որ իբր լսում եմ Պազետտին,
 որն իր ապագա ծրագրերի մասին էր պատմում, փորձեցի
 վերցնել ինձ համակած ցավի պատճառը, որը մի կողմից
 ալերան սուր էր, բայց և միևնույն ժամանակ այնքան մութ
 և անփերծունելի: Ես հասկացա, որ վերջին ամսվա ընթաց-
 քում ամեն կերպ ճգնում էի ընտելանալ այն անտանելի

դրությանը, որի մեջ գտնվում էի, բայց որը փաստորեն այդպես էլ ինձ չհաջողվեց. այլևս այդպես չի կարող շարունակվել, ես չեմ կարող էմիլիայի հետ ապրել, եթե նա ինձ չի սիրում, և կատարել այն աշխատանքը, որն անտանելի է դարձել լոկ այն պատճառով, որ էմիլիան անսեր ու սառն է վերաբերում ինձ: Ես հանկարծ ինքս ինձ ասացի. «Այլևս այս ձևով ապրել չեմ կարող... ես պետք է մեկընդմիջտ բացատրեմ էմիլիայի հետ... իսկ եթե անհրաժեշտ լինի, բաժանվել նրանից և թողնել կինոյի աշխատանքը»:

Թեև ես այդ մասին մտածում էի հուսահատ վճռականությամբ, բայց ոչ մի կերպ չէի հավատում կատարվածին. ես դեռ ամբողջովին համոզված չէի ոչ նրանում, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում, և ոչ էլ նրանում, որ էմիլիայից հեռանալու, կինոյի աշխատանքը թողնելու և միայնակ ապրելու ուժ կգտնեմ իմ մեջ: Այլ կերպ ասած, ես համակվել էի անվստահության ինձ համար բոլորովին նոր ու տանջող մի զգացումով, ինչը իմ գիտակցությունը այժմ արդեն անվիճելի էր համարում:

Ինչո՞ւ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում: Ինչը նրան հասցրեց այդ անտարբերությանը: Իմ սիրտը վշտից սեղմվում ու մըրմըռում էր, ես կանխատեսում էի, որ այդ ընդհանուր ենթադրություններից առաջինի ճշմարտացիության մեջ լրիվ համոզվելու համար, մի բան, որ ինքնըստինքյան անասամանորեն տանջալից է, հարիք կզգացվի ավելի կոնկրետ ապացույցների, որոնք շատ ավելի տառապանքներ կպատճառեն: Մի խոսքով, ես համոզված էի, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում, բայց չգիտեի ոչ դրա պատճառը և ոչ էլ այն, թե դու ինչպես պատահեց: Վերջնականապես դրանում համոզվելու համար պետք էր բացատրվել նրա հետ, պետք էր ամեն ինչ լեղումով, ուսումնասիրել, անհրաժեշտ էր հետազոտության երկաթյա բարալիկ և անողորմ ձողիկը մխրձել այն վերքի մեջ, որը ես մինչև այսօր աշխատում էի շնկատել: Այդ մըտքից սարսափեցի, բայց, չնայած դրան, հասկանում էի, որ ամեն ինչը լրիվ հետազոտելուց հետո միայն ես կարող եմ իմ մեջ քաջություն գտնել էմիլիայից բաժանվելու, այսինքն՝ անելու այն, ինչ հուսահատության րոպեներին հուշում էր ինձ սիրտս:

Առանց գիտակցելու, թե ինչ եմ անում, շարունակում
լի ուտել, խմել և լսել Պազեստտիին: Փառք ասածո, վերջապես
հաշը ավարտվեց: Մենք նորից տեղափոխվեցինք հյուրասեն-
յակ, և ես ստիպված եղա ենթարկվել բուրժուական հյուրա-
սիրության բոլոր ձևականություններին, ինչպիսիք են սուրճը
մեկ-երկու կտոր շաքարի հետ, լիկյորը՝ քաղցր կամ ոչ քաղ-
ցրը, որից ընդունված է հրաժարվել, ավելորդ ու անմիտ խո-
սակցություններ, որոնք արվում են ժամանակն անցկացնելու
համար: Վերջապես երբ զգացի, որ արդեն կարելի է հրա-
ժեշտ տալ, վեր կացա: Սակայն հենց այդ րոպեին տնային
դաստիարակչուհին ներս բերեց Պազեստտիի ավագ դստերը,
որպեսզի ամենօրյա զբոսանքից առաջ ցույց տա նրան ծնող-
ներին: Դա մի թուխ աղջիկ էր, երեսը գունատ, շատ խոշոր
աչքերով, ոչնչով աչքի չընկնող, մի խոսքով այնպիսին, ինչ-
պես իր ծնողներն էին: Հիշում եմ, երբ նայում էի, թե
մայրն ինչպես է գրկում ու փաղաքշում նրան, հանկարծ մտա-
ծեցի. «Իսկ ես երբեք սրանց նման երջանիկ չեմ լինի...
Նա և էմիլիան երբեք երեխա չենք ունենա»։ Եվ այդ միտքը
խկույնեթ ծնեց մի այլ միտք, որը ավելի էր դառը. «Որ-
քա՞ն է այս ամենը ողորմելի, տափակ, յուրօրինակությունից
դուրկ... Ես նմանում եմ այն բոլոր ամուսիններին, որոնց
կանայք դադարել են իրենց սիրելուց... Ես նախանձով եմ
լցվում պատահական զույգի հանդեպ, որոնք շոյում են իրենց
երեխային... Նման զգացմունքներ կառաջանային իմ տեղը
ևղած ուղածդ տղամարդու մեջ»։

Այդ մահաբեր միտքը վերջնականորեն անտանելի դարձ-
րեց ինձ համար հուզիչ այն տեսարանը, որին հարկադր-
ված էի ներկա գտնվել: Ես բավական կոպիտ ասացի, որ գը-
նում եմ:

Պազեստտին, ծխամորճն ատամների արանքում պահած,
ինձ ուղեկցեց մինչև դուռը: Ես զգացի, որ իմ գնալը զարմաց-
րեց և վիրավորեց սինյորա Պազեստտիին, որը, գուցե սպա-
սում էր, թե ես կհուզվեմ մայրական սիրո ուսանելի տեսա-
րանից:

Գլուխ յոթերորդ

Երկրորդ սցենարի աշխատանքը սկսվում էր ժամը չորսին, դեռ մեկուկես ժամ կար իմ տրամադրության տակ: Դուրս գալով փողոց, գրեթե բնազդով ես շարժվեցի տան կողմը: Գիտեի, որ էմիլիան տանը լինել չի կարող, քանի որ գնացել էր մոր մոտ ճաշելու, բայց մոլորված ու տապալա-հար, ես չէի ուզում հավատալ, թե այդ կարող է ճիշտ լինել, և հույս ունեի, որ նրան տանը կգտնեմ: Եթե իսկապես տանը լինի, ասում էի ինքս ինձ, ես համարձակ կմոտենամ նրան, անկեղծորեն կխոսեմ հետը և կպահանջեմ, որ նա որոշակի բացատրություն տա: Ես գիտեի, որ այդ բացատրությունից ես կախված ոչ միայն իմ և էմիլիայի փոխհարաբերությունների, այլև իմ աշխատանքը: Սակայն այժմ, այդքան ողորմելի խորամանկություններից ու կեղծավորություններից հետո, ինձ թվում էր, որ ինչպիսի դժբախտություն էլ ուզում է թող լինի, միայն թե վերջ տրվի այս դրությանը, որն ինձ համար գնալով դառնում էր ավելի պարզ և ավելի անտանելի: Հնարավոր է, որ ես ստիպված լինեի բաժանվել էմիլիայից, հրաժարվել Բատտիստայի երկրորդ սցենարի վրա աշխատելույի, ավելի լավ, թող այդպես լինի: Ճշմարտությունը, ինչպիսին էլ ուզում է այն լինի, այժմ ինձ թվում էր անսահմանորեն ավելի ընդունելի, քան կեղծիքի և իմ իսկ հանդեպ տաժաժ կարեկցանքի այս անորոշ և ստորացուցիչ դրությունը:

Երբ հասա մեր փողոցը, նորից ինձ համակեց ծանոթ անվճռականությունը. իհարկե, էմիլիան տանը չէր, և մեր նոր բնակարանում, որը ինձ այժմ արդեն ոչ միայն օտար էր թվում, այլև ուղղակի թշնամական, ես ինձ զգալու էի շատ ավելի միայնակ ու դժբախտ, քան որեէ հասարակական վայրում: Մի պահ որոշեցի թեքել ճանապարհս և զնայ որեէ սրճարան այդ մեկուկես ժամը այնտեղ անցկացնելու: Սակայն նույն վայրկյանին ճակատագրական կերպով հիշեցի Բատտիստային մի օր առաջ տված իմ խոստումը. ես ասել էի, որ զանգահարի ինձ և պայմանավորվի, թե երբ ենք հանդիպելու: Դա շատ կարևոր հանդիպում էր ինձ համար, քանի որ Բատտիստան պետք է վերջապես կոնկրետ

առաջարկութիւնն աներ նոր սցենարի համար և ինձ ներկայացնէր ռեժիսորին: Ահա այդ պատճառով էլ ես նրան խոսք չի տվել, որ, ինչպէս միշտ, այդ ժամին տանը կլինեմ: Ճիշտ է, ես ինքս կարող էի սրճարանից զանգահարել նրան, բայց նախ համոզված չէի, որ նա տանը կլինի, քանի որ Բատտիստան հաճախ էր ռեստորանում ճաշում, և ապա, ինչպէս ասացի, գտնվելով այդ մոլորյալ վիճակի մեջ, ինձ մի պատրվակ էր պետք, որպէսզի նորից տուն վերադառնամ: Եվ Բատտիստայի զանգահարելը հենց իմ որոնած պատրվակն էր:

Այդպիսով, անցա շքամուտքը, մտա վերելակի խցիկը, դուռը փակեցի և սեղմեցի վերջին հարկի կոճակը, որտեղ ես էի բնակվում: Բայց մինչև վերելակը ինձ բարձրացնում էր, սկսեցի մտածել, որ փաստորեն ես իրավունք չունեմ պայմանավորվել Բատտիստայի հետ՝ մեր հանդիպման համար, քանի որ դեռ վերջնականապէս համոզված չեմ՝ կրնդունե՞մ նրա նոր առաջարկութիւնը, թե ոչ: Ամեն ինչ կախված էր էմիլիայի հետ ունեցած իմ բացատրութիւնից: Ես գիտեի, որ եթէ էմիլիան որոշակի կերպով ինձ ասի, որ այլևս ինձ չի սիրում, ես ոչ միայն կհրաժարվեի այդ նոր սցենարի աշխատանքից, այլև առհասարակ ամբողջ իմ կյանքում երբեք ոչ մի սցենար ձեռքս չէի վերցնի: Բայց չէ որ էմիլիան տանը լիք էր երբ Բատտիստան զանգահարի, ես անկեղծորեն չեմ կարող նրան ասել. համաձայն եմ քննարկել նրա հետ այդ առաջարկութիւնը, թե ոչ: Բռնել մի գործ սոսկ նրա համար, որպէսզի հետո հրաժարվել նրանից, ինձ թվում էր իմ կյանքում եղած բոլոր անհեթեթութիւններից ամենաանհեթեթը: Եւ այդ գիտակցութիւնը միայն բավական էր նողկանք պատու, և ինձ համակեց գրեթէ հիստերիկ կատաղության մի պատկեր: Ես միանգամից կանգնեցրի վերելակը և սեղմեցի առաջին հարկի կոճակը: Ավելի լավ, ասացի ինքս ինձ, շատ վաղի լավ կլինի, եթէ Բատտիստան զանգահարի, և ես տանը կլինեմ: Հենց այսօր երեկոյան կբացատրվեմ էմիլիայի հետ Իսկ վաղը պատասխան կտամ պրոդյուսերին:

Վերելակի խցիկը շարունակում էր իջնել. նրա մաքուր ու սպիտակ տպակիների հետեւում մեկը մյուսին հաջորդելով երեւում ու շրտնում էին հարկաբաժինները: Ես այդ դիտում էի

նույնպիսի տագնապալի հուսահատությամբ, ինչպիսի հուսաբեկությամբ ձուկն է նայում այն ավազանի արագորեն իջնող ջրին, որի մեջ ինքն է ապրում: Վերջապես վերելակը կանգ առավ, և ես ձեռքս մեկնեցի, որպեսզի դուռը բացեմ: Բայց հանկարծ իմ գլխում մի այլ միտք ծագեց և կասեցրեց մտադրությունս. ճիշտ է, էմիլիայի հետ ունենալիք բացատրությունից է կախված Բատտիստայի առաջարկած նոր աշխատանքի ճակատագիրը, իսկ եթե այս երեկո էմիլիան ապացուցի և հաստատի, որ ինձ սիրո՞ւմ է: Ես վտանգի շեմ ենթարկվի արդյոք այդ դեպքում: Չէ՞ որ իմ տանը չլինելը կարող է վրդովել Բատտիստային, որի հետևանքով կկորցնեմ աշխատանքս: Պրոդյուսերներին ես լավ եմ ճանաչում իմ սեփական փորձով, նրանք կամակոր են, ինչպես բոլոր փոքրիկ բռնակալները: Այդպիսի մի աննշան բանը կարող է լրիվ բավական լինել, որպեսզի Բատտիստան փոխի իր մտադրությունը և հրավիրի մի ուրիշ սցենարիստի: Այդ մտքերը անասելի արագությամբ սլանում էին իմ հիվանդ երեակայության միջով, արթնացնելով իմ մեջ սեփական ողորմելիության դառը գիտակցություն: «Իսկապես որ դու ողորմելի մարդ ես,— ասում էի ինքս ինձ,— տանջահար մերթ դեպի փողն ունեցած ծարավից և մերթ սիրուց, դու ոչ մի կերպ չես կարողանում կատարել քո ընտրությունը և որևէ հաստատվածիդ կայացնել»:

Ով գիտե, թե ես դեռ ինչքան այդպես մոլոր ու հոգեատատան կմնայի վերելակի խցիկում, եթե հանկարծ նրա դուռը շրացեր բազմաթիվ գնումներով բեռնավորված երիտասարդ մի կին: Իմ անշարժ ու ձգված կերպարանքը իր առջև տեսնելով, նա ճիշ արձակեց, իսկ այնուհետև, երբ արդեն սթափվեց, ինքն էլ մտավ խցիկը և հարցրեց, թե որ հարկն եմ բարձրանալու: Ես պատասխանեցի նրան: «Իսկ ինձ պետք է երկրորդը»,— ասաց նա, սեղմելով կոճակը: Վերելակի խցիկը նորից սկսեց բարձրանալ:

Վերելակից դուրս գալով մեր հարկի հարթակը, ես դդույի հոգեկան մեծ թեթևություն: Սակայն նույն այդ վայրկյանին մտածեցի. «Ես այս ի՞նչ վիճակում եմ, որ ինձ այսպես եմ պահում: Ո՞ւր եմ հասել: Այս ի՞նչ օրն եմ ընկել»: Այդ միտքերով տարված, մոտեցա մեր բնակարանին, մեքենայո

րին րաջեցի դուռը, մտա ներս, դուռը նորից փակեցի և գնա-
րի հշուրասենյակ: Հանկարծ տեսա էմիլիային. նա՛ խա-
լովր հագին, պառկել էր բազմոցին և ինչ-որ ամսագիր
էր կարդում: Նրա կողքին, փոքրիկ սեղանի վրա դրված էին
ճաշի մնացորդներով ամսենները: էմիլիան տանից տեղ չէր
դնայել, նա չէր ճաշել մոր մոտ, մի խոսքով, էմիլիան ինձ
խարել էր:

Ըստ երևույթին, ես սոսկալի տեսք ունեի, որովհետև, նա-
յելով ինձ, էմիլիան իսկույն հարցրեց.

— Այդ ի՞նչ է... քեզ ի՞նչ է պատահել:

— Ձե՞ որ դու ասացիր մորդ մոտ ես ճաշելու, այդ ինչ-
պե՞ս է, որ տանն ես,— հարցրի ես խեղդվելով:— Դու ինձ
տուայիր, որ տանը չես լինելու:

— Իմ ասելուց հետո մայրս զանգահարեց և հայտնեց, որ
լցնամ,— շատ հանգիստ պատասխանեց էմիլիան:

Իսկ ինչո՞ւ այդ մասին ինձ տեղյակ չպահեցիր:

— Մայրս ինձ այդ ասաց ամենավերջին րոպեին... Ես
մոտածեցի, որ դու Պազետտիների մոտից գնացած կլինես:

Ես իսկույն որոշեցի, որ էմիլիան ստում է, չգիտեմ նույն-
իսկ ինչու: Բայց զգալով, որ ես չեմ կարող այդ ապացուցել
ոչ միայն նրան, այլև ինքս ինձ, լռեցի և նույնպես նստեցի
բազմոցին: Փոքր-ինչ հետո, նա առանց ինձ նայելու, թերթեց
ամսագիրը և հարցրեց.

Իսկ դու ի՞նչ էիր անում:

Պազետտիները ինձ հրավիրեցին ճաշել իրենց մոտ:

Այդ րոպեին կողքի սենյակում հեռախոսը զանգեց: Ես
մոտածեցի. «Բատտիստան է... հիմա կասեմ նրան, որ որոշել
եմ այլևս սցենարներով չզբաղվել... Թող գրողի ծոցը գնան...
Պարզ է, որ այս կինը ինձ բոլորովին չի սիրում»:

Գնա տես ով է... երևի քեզ են կանչում,— ասաց ինձ
էմիլիան իր սովորական անտարբերությամբ:

Ես վեր կացա և գնացի:

Հեռախոսը կողքի սենյակում դրված էր փոքրիկ պահա-
րանի վրա: Նախքան լսափողը վերցնելը, ես աչքս գցեցի մահ-
աակալին և նրա գլխատեղը տեսա միայնակ դրված բարձր:
Ես գգայի, որ վճիռս դառնում է անսասան. վերջ ամեն ինչին,
հախ՛ կհրաժարվեմ սցենարից, իսկ այնուհետև՝ կհեռանամ

նաև էմիլիայից: Ես լսափողը վերցրի, բայց Բատտիստայի ձայնի փոխարեն իմ ականջին հասավ զոքանչիս ձայնը.

— Ռիկկարդո, էմիլիան տա՞նն է,— հարցրեց նա:

— Ոչ, տանը չէ... — առանց գիտակցելու պատասխանեցի ես, — նա ասաց, որ գալու է ձեզ մոտ ճաշելու... և դուրս է եկել... Ես կարծում էի, նա ձեզ մոտ է:

— Բայց չէ որ ես նրան զանգահարեցի և ասացի, որ այսօր չգա, քանի որ այսօր աղախնի ազատ օրն է, — զարմացած վրա բերեց զոքանչս: Այդ րոպեին ես աչքերս բարձրացրի հեռախոսից և բաց դռան միջով տեսա բազմոցին պառկած էմիլիային, որը ինձ էր նայում: Նրա սևեռուն հայացքը այնքան զարմանք չէր արտահայտում, որքան զզվանք ու սառը արհամարհանք: Ես հասկացա, որ մեր երկուսից ստախոսը ես եմ, և որ էմիլիան կռահում է, թե ինչու եմ ստում: Ես ինչ-որ բան մոթմոթացի հեռախոսափողի մեջ, երբ հրաժեշտ էի տալիս զոքանչիս, իսկ մի վայրկյան հետո, կարծես սթափվելով, հանկարծ բղավեցի.

— Զէ, սպասեք... էմիլիան հենց այս րոպեիս ներս է մտնում... Ես հիմա նրան կկանչեմ հեռախոսի մոտ: — Այդ ասելով, ես միևնույն ժամանակ գլխով արի նրան, որպեսզի մոտենա:

Նա վեր կացավ բազմոցից, գլուխը կախ անցավ սենյակի միջով և, մոտենալով հեռախոսին, առանց ինձ նայելու կամ շնորհակալություն հայտնելու, վերցրեց լսափողը: Ես գնացի հյուրասենյակ: Զղային և անհամբեր մի շարժումով նա ինձ հասկացրեց, որ դուռը ծածկեմ: Ես կատարեցի նրա կարգադրությունը, և, շփոթահար նստելով բազմոցին, սպասեցի:

Էմիլիան երկար խոսեց: Ես համբերությունս կորցրած տանջվում էի, թե երբ կվերջացնի, և ինձ հույնիսկ թվում էր, թե նա այդ անում է դիտավորյալ: Թեև գիտեի, որ նրա հեռախոսային զրույցները մոտ հետ միշտ էլ երկար են լինում: Էմիլիան խիստ կապված էր մոտ հետ. նա մի այրի կին էր և բացի այդ աղջկանից ուրիշ ոչ ոք չուներ: Կարծում եմ, որ էմիլիան մոտը հայտնում էր իր բոլոր դադտնիքները:

Վերջապես դուռը բացվեց, և հայտնվեց էմիլիան: Ես լուռ և անշարժ մնացի իմ տեղում, նրա դեմքի արտասովոր մոայլությունից կռահելով, որ զայրույթով է լցված իմ դեմ:

Եվ իսկապես էլ, սեղանից ավանները հավաքելով, նա իսկույն ասաց.

— Դու ինչ է, խելագարվե՞լ ես... ինչը քեզ ստիպեց նրան ասել, որ ես տանը չեմ:

Նրա տոնից վիրավորված, ես բերանս անգամ չբացեցի:

— Որպեսզի ստուգես ես ճիշտ եմ ասում, թե չէ՞,— շարունակեց էմիլիան:— Որպեսզի իմանաս իսկապե՞ս, արդյոք, մայրիկն ինձ նախազգուշացրել է, որ չի կարող ինձ հետ ճաշել:

— Հնարավոր է, որ այդ է պատճառը,— վերջապես, ստիպելով ինձ, պատասխանեցի ես:

— Ես քեզ խնդրում եմ, այլևս այդպիսի բաներ չանես... ես երբեք չեմ ստում... և առհասարակ քեզանից թաքցնելու ոչինչ չունեմ... իսկ այդ կարգի բաներ պարզապես տանել չեմ կարողանում:

Այդ բոլորը նա ասաց խիստ վճռական, ապա, վերցնելով սկուտեղը, որի վրա ավաններն ու բաժակներն էին դրված, սենյակից դուրս գնաց:

Մենակ մնալով, ես մի պահ գրեթե զգացի հաղթանակի դառը գոհացման պես մի բան: Ուրեմն, ճիշտ է. էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում: Ուրիշ ժամանակ նա, իհարկե, այդ ձևով ինձ հետ չէր խոսի: Նա այդ բոլորը ինձ կասեր մեղմ քնքշությամբ ու հմայիչ զարմանքով. «Մի՞թե դու կարող էիր մտածել, որ ես քեզ խաբում եմ», և հետո ուրախ կբրբջար՝ ինչպես մանկական ներելի շարաճճիության վրա, եթե չաւենք ավելին, որ կարող էր նույնիսկ զգացնել տալ, թե այդ իր համար խիստ հաճելի է. «Հը, դու իսկապե՞ս ես խաւում... և չգիտե՞ս, որ ես բացի քեզանից ուրիշ ոչ ոքի չեմ սիրում»: Եվ այդ ամենը կվերջանար գրեթե մայրական մի համբույրով, նրա նրբին ու երկար մատները կշոյեին ճակատս, կարծես նրա համար, որպեսզի հեռացնեն ինձնից տմեն տեսակ հոգսերն ու տագնապալի մտքերը: Սակայն ճշմարիտ է նաև այն, որ ուրիշ ժամանակ երբեք իմ մտքով չէր էլ անցնի վերահսկել նրա գործողությունները և մանավանդ՝ կասկածել նրա ասածների իսկությունը: Ամեն ինչ փոխվել էր. և՛ նրա սերը, և՛ իմ: Եվ ինչպես երևում է, շարունակում էր փոխվել, գնալով դեպի ավելի ու ավելի վատը:

Սակայն մարդը միշտ հույսով է ապրում, նույնիսկ այն ժամանակ, երբ համոզված է, որ այլևս հուսալու ոչինչ չկա. ես ապացույց ունեի, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում և, այնուամենայնիվ, իմ մեջ ինչ-որ նկատածներ էին մնացել կամ, ավելի ճիշտ, մնացել էր այն հույսը, թե ես ճիշտ չեմ մեկնաբանել, մի դեպք, որը փաստորեն ոչ մի կարևորութուն չունի: Եվ հանկարծ ինքս ինձ ասացի, որ կարիք չկա դեպքերը արագացնելու, որ ես պետք է էմիլիային ստիպեմ խոստովանել, որ նա ինձ այլևս չի սիրում: Չէ՞ որ միայն ինքը՝ էմիլիան կարող էր ինձ տալ այն ապացույցները, որոնք մինչև հիմա ես չունեի... Այսպիսի մտքերը մեկը մյուսի հետևից անցնում էին իմ գլխով, մինչ, բազմոցին նստած, սևեռուն հայացքով նայում էի դատարկ տարածությանը: Բայց այդ ժամանակ դուռը բացվեց, և նորից հայտնվեց էմիլիան: Նա դարձյալ մոտեցավ բազմոցին, պառկեց իմ հետևը և կրկին ձեռքն առավ ամսագիրը:

Ես, առանց նրան նայելու, ասացի.

— Շուտով Բատտիստան է ինձ դանդահարելու, նա ուզում է մի նոր սցենար առաջարկել... շատ լուրջ սցենար է:

— Է, գո՞հ ես,— ականջիս հասավ նրա հանդարտ ձայնը:

— Այդ սցենարով,— շարունակեցի ես,— կարող եմ շատ փող աշխատել... համենայն դեպս այնքան, որ հնարավոր կլինի բնակարանի հերթական երկու գումարն էլ միանգամից վճարել:

Այս անգամ էմիլիան ոչինչ չասաց: Ես շարունակեցի.

— Մյուս կողմից, այդ սցենարը խիստ կարևոր է նաև ինձ համար... Եթե ես այդ անեմ, ուրեմն, ինձ նորից պատվերներ կտան... խոսքը մեծ ֆիլմի մասին է:

Վերջապես էմիլիան մի տեսակ ցրված, ինչպես գիրք ընթերցող մարդը, որը խոսում է, աչքերը էջից առանց կըսրելու, հարցրեց.

— Ի՞նչ ֆիլմի:

— Չգիտեմ,— պատասխանեցի ես: Ապա, քիչ լռելուց հետո, փոքր-ինչ փքուն ավելացրի.— բայց ես որոշել եմ հրաժարվել:

— Իսկ ինչո՞ւ — նրա ձայնը առաջվա պես հանգիստ էր և անտարբեր:

Ես տեղիցս կանգնեցի, մի պտույտ արի բազմոցի շուրջը և նստեցի էմիլիայի դիմաց: Նա ամսագիրը ձեռքին կարդում էր, բայց տեսնելով, որ նստեցի իր դիմաց, վայր դրեց և նայեց ինձ:

— Որովհետեւ,— ասացի ես անկեղծությամբ,— ինչպես պիտես, ես ատում եմ այդ աշխատանքը և ձեռնամուխ եմ եղել միայն հանուն քո սիրո... Որսյեսզի վճարենք այն բնակարանի գինը, որը դու այնքան թանկ ես գնահատում կամ դոնե ցույց ես տալիս, որ գնահատում ես... Բայց այժմ ես հաստատ գիտեմ, որ դու ինձ չես սիրում այլևս... Եվ այդ բոլորը արդեն դուր է:

Էմիլիան, աչքերը լայն բացած, ինձ էր նայում, նա ոչինչ չասաց:

— Դու այլևս ինձ չես սիրում,— շարունակեցի ես,— և ես սրանից հետո այդպիսի աշխատանք չեմ անի... Իսկ ինչ բնակարանին է վերաբերում... ինչ արած, գրավ կդնեմ կամ կվաճառեմ... Մի խոսքով, ես այլևս այսպես շարունակել չեմ կարող, ինձ թվում է, արդեն ժամանակն է քեզ այդ մասին, հայտնելու... Այժմ դու այդ գիտես... Հիմա ուր որ է Բատտիստան կզանգահարի, և ես նրան գրողի ծոցը կուղարկեմ:

Ես արդեն բացվել էի: Այժմ վրա էր հասել բացատրվելու այն պահը, որից այնքան սարսափում էի և միևնույն ժամանակ այնպես բաղձում: Այդ միտքը ինձ մեծ թեթևություն բերեց, և ես համարձակ ու անկեղծ նայեցի էմիլիային՝ սպասելով նրա պատասխանին:

Էմիլիան մինչև պատասխան տալը փոքր-ինչ լռեց: Ըստ երևույթին նրա համար անսպասելի էր իմ այդքան խիստ ու կոպիտ բացատրությունը: Վերջապես, աշխատելով ժամանակ շահել, նա խուսափողական հարցրեց.

— Բայց ի՞նչն է քեզ հիմք տալիս մտածելու, որ ես այլևս քեզ չեմ սիրում:

— Ամեն ինչը,— պատասխանեցի ես կրքոտ զայրույթով:

— Օրինակ:

— Նախ և առաջ ասա, այդ ճիշտ է, թե՞ ոչ:

Էմիլիան համառորեն իրենն էր պնդում.

— Ոչ, դու ասա, թե ի՞նչն է քեզ հիմք տալիս այդպես մտածելու:

— Ամեն ինչը,— կրկնեցի ես:— Քո խոսելու ձևը, այն, թե ինչպես ես նայում ինձ, ինչպես ես վարվում ինձ հետ... Ամեն ինչը... Մի ամիս է, որ նույնիսկ առանձին ես քնում... Իսկ առաջ դու այդ շէիր ուզում:

Էմիլիան անվճռական նայում էր, շիմանալով ինչ ասել, բայց հանկարծ նկատեցի, թե ինչպես նրա աչքերում շող-շողաց վայրկենապես կայացած վճռի հուրը: Ահա նա հենց այս վայրկյանին վճռեց, մտածեցի ես, վճռեց, թե ինչպես պետք է վարվի ինձ հետ, և այդ որոշումից նա ոչ մի քայլ հետ չի կանգնի՝ ինչ էլ որ ասելու կամ անելու լինի:

Վերջապես մեղմորեն ասաց.

— Ես քեզ հավատացնում եմ, կարող եմ նույնիսկ երդվել, որ չեմ կարողանում լուսամուտը բաց քնել... Իմ քնելու տեղը պետք է մութ լինի և անաղմուկ... Երդվում եմ քեզ:

— Բայց չէ՞ որ ես քեզ առաջարկեցի լուսամուտը փակել:

— Ախր...— Էմիլիան տատանվում էր,— ես ստիպված եմ քեզ ասել, որ դու հանգիստ քնել չգիտես:

— Այսի՞նքն:

— Խոռացնում ես:— Նա թեթևակի ժպտաց և անմիջապես ավելացրեց:— Գիշեր չկար, որ դու քո խոխոցով ինձ չարթնացնեիր... Ահա այդ էր պատճառը, որ ես որոշեցի առանձին քնել:

Նրա պատճառաբանությունից՝ թե խոռացնում եմ, ևս մի տեսակ շփոթվեցի: Բայց մյուս կողմից էլ դժվարություն էի հավատում դրան. ես քնել էի նաև ուրիշ կանանց հետ, բայց նրանցից և ոչ մեկը ինձ այդպիսի բան չէր ասել:

— Եվ հետո, դու ինձ չես սիրում,— ասացի ես,— քանի որ ամուսնուն սիրող կինը...— այդտեղ ամոթից ես փոքր-ինչ տատանվեցի,— այնպես չի տրվում իր ամուսնուն, ինչպիսի դու ես տրվում վերջին ժամանակներս:

Էմիլիան իսկույնեթ առարկեց դրան, և նրա ձայնում ես ձանձրույթ ու գրգռվածություն զգացի:

— Ես ուղղակի չեմ հասկանում, թե դու ի՞նչ ես ուզում... ամեն անգամ, ինչքան էլ ցանկություն ես հայտնել, ես երբևէ չեմ առարկել... Եղե՞լ է, որ երբեք մերժեմ քեզ:

Պետք է ասել, որ երբ մեր երկուսի միջև խոսք էր բացվում նման հարցերի շուրջ, ամաչողն ու կարմրողը միշտ էլ

ևս էի լինում: Էմիլիան, որ սովորաբար զուսպ էր ու համեստ, ինտիմ մոտիկության պահերին թվում էր, թե ոչ ամոթի զգացում ունի, ոչ շփոթմունքի: Ավելին, ինձ միշտ զարմացնում ու հրապուրում էր այն, որ նա միշտ այդ գործողություններից առաջ կամ հետո այնքան պարզ ու բնական միամտությամբ խոսում էր զգայական սիրո մասին, խոսում էր տնկեղծ, անսահմանորեն անկաշկանդ, առանց որևէ բան թաքցնելու և շինծու ամոթի զգացման:

— Մերժելը չես մերժել, չէ,— կիսաբերան ասացի ես,— լայց...

Էմիլիան հարձակողական դիրք բռնած շարունակեց.

— Դեռ չի եղել այնպես, որ դու ցանկություն ունենաս, և ես չտրվեմ քեզ... Դու այն տղամարդկանցից չես, ովքեր բավարարվում են միայն այդ բանն անելով... Դու գիտես ինչպես մոտենալ...

— Կարծո՞ւմ ես,— հարցրի ես գրեթե շոյված:

— Այո,— ասաց նա չոր և առանց երեսիս նայելու.— Իսկ եթե քեզ չսիրեի, քո հենց այդ լավ մերձենալը անգամ ինձ այնպես կզզվացներ, որ երբեք մոտ չէի թողնի... Կինը միշտ էլ կարող է որևէ պատրվակ գտնել մերժելու համար, ճի՞շտ է:

— Շատ լավ,— ասացի ես,— դու տրվում ես ինձ, դու երբեք ինձ չես մերժել... Բայց այն ձևը, որով դու այդ բոլորն անում ես, այն չէ, ինչպես լինում է սիրող կնոջ մոտ:

— Իսկ ես ինչպե՞ս եմ անում:

Նո պետք է պատասխանեի. «Դու պոռնիկի նման ես վարվում, որը հնազանդորեն ենթարկվում է հաճախորդին և ցանկանում, որ այդ գործը վերջանա ինչքան կարելի է շուտ... ոհա թե ինչպես ես անում»: Բայց հանուն նրան տաժած հաբեճանքի, ինչպես և հարգելով ինձ, գերադասեցի լռել: Եվ վերջին հաշվով, դա ի՞նչ օգուտ կարող էր տալ: Նա կպատասխաներ, որ ես իրավացի չեմ ու, թերևս, կոպիտ տեխնիկական ճշգրտությամբ սկսեի հիշեցնել ինձ իր որոշ դրայական բռնկումները, որոնց մեջ կար ամեն ինչ— փորձառություն, հագուլդ ստանալու ճիգեր, կրքոտություն, տարփայլից մոլեգնումներ, ամեն ինչ, բացի քնքշությունից և իսկական, անարտահայտելի ինքնամոռաց սիրուց: Եվ ես չէի կարող որևէ բանով առարկել դրան: Էլ չասենք այն, որ այդպիսի

ծանր վիրավորանք հասցնելով նրան, ես արդեն ինքս անցած կլինեի անիրավացի կողմը:

Տեսնելով, որ իմ այնքան ցանկացած բացատրությունը ոչ մի արդյունք չունեցավ, ես հուսահատությամբ ասացի.

— Մի խոսքով, ինչպիսի պատճառներ էլ ուզում է լինի, ես մի բանում համոզված եմ, դա այն է, որ դու ինձ այլևս չես սիրում, ուրիշ ոչինչ:

Նախքան պատասխանելը կամ տեղից շարժվելը էմիլիան նորից նայեց ինձ: Թվում էր, իմ դեմքի արտահայտությունից նա ուզում է հասկանալ, թե ինչպես պետք է պահի իրեն: Ես դեռ վաղուց էի նկատել էմիլիայի մեջ բնորոշ մի գիծ. երբ նա չէր կարողանում վճռականություն հանդես բերել այնպիսի բաների նկատմամբ, որոնք իր սրտով չէին, նրա գեղեցիկ թուխ դեմքը, որն այնքան խաղաղ էր և այնքան համաչափ, իսկույնսնեթ մի տեսակ ծամածռվում էր. այտերից մեկը, թրվում էր, թե սմքում է, բերանը դեմքի կենտրոնից փախչում էր մի կողմ, աչքերը շաղված ու խավար այնպես էին կորչում ականաբներում, որ կարծես զմուսած լինեին: Ինչպես ասացի, ես գիտեի նրա այդ հատկությունը. այդ կատարվում էր ամեն անգամ, երբ նա ստիպված էր լինում իր համար տհաճ մի որոշում ընդունել կամ անել մի բան, որն իր կամքին հակառակ էր:

Հանկարծ էմիլիան ամբողջ թափով նետվեց իմ կողմը ու գրկեց վիզս:

— Ռիկկարդո, ինչո՞ւ ես ասում այդ բոլորը... — վրա բերեց նա այնպիսի ձայնով, որ ինձ ամբողջովին կեղծ թրվաց: — Ես քեզ սիրում եմ... և սիրում եմ նույնքան, ինչքան ատաղ էի սիրում:

Էմիլիայի ջերմ շունչը հպվեց իմ ականջին, նա սկսեց շույնել ձակատս, քունքերս, մազերս, ապա գրկելով գլուխս, քոշեց դեպի իրեն և ամուր-ամուր սեղմեց կրծքին:

Ես մտածեցի, որ նա ինձ այդպես գրկել է լոկ ինձանից իր դեմքը թաքցնելու համար, որ, ըստ երևույթին, խիստ լարված ու մտահոգ էր, ինչպես այն մարդու դեմքը, որն իրեն հարկադրում է անել այն, ինչը հակառակ է իր կամքին ու ցանկությունը: Սիրո հուսահատ կարոտով դեմքս սեղմած հովտսար շնչառությունից ելեէջող նրա կիսամերկ կրծքին, ևս, այս

նուամենայնիվ, մտածեցի. «Այս բոլորը ձեեր են... Բայց չի կարող պատահի, որ որևէ խոսքով կամ ինտոնացիայով էմիլիան շմատնի իրեն»:

Եվ փոքր-ինչ սպասելուց հետո ես լսեցի նրա ղգուշավոր հարցը.

— Իսկ ի՞նչ կանեիր, եթե իրոք, քեզ չսիրեի:

«Ես իրավացի եմ,— մտածեցի դառը հաղթանակով,— էմիլիան իրեն մատնեց: Նա ուզում է իմանալ, որպեսզի ըստ այնմ կշռադատի և որոշի, թե ինչ կարող եմ անել ես, եթե ինքը հայտնի ճշմարտությունը: Ես, առանց շարժվելու և պոխս բարձրացնելով նրա ջերմ կրծքից, ասացի.

— Ես այդ արդեն քեզ ասել եմ... Նախ կհրաժարվեմ Խատտիստայի առաջարկած նոր աշխատանքից:— Ես ուզեցի ավելացնել. «Ապա քեզանից վրաժանվեմ»: Բայց համարձակություն չունեցա այդ ասելու հենց այն պահին, երբ իմ այտը սեղմված էր նրա կրծքին, իսկ նրա ձեռքը շոյում էր իմ ճակատը: Ես փաստորեն դեռ հույսս չէի կտրել, որ էմիլիան ինձ սիրում է և վախենում էի, որ իսկապես էլ մենք կբաժանվենք, եթե այդ ասեմ նույնիսկ ենթադրաբար:

Այդպես ամուր ինձ պահած իր գրկում, էմիլիան ասաց.

— Բայց ես սիրում եմ քեզ... և այս բոլորը դատարկ ու անմիտ խոսակցություն է... Հիմա գիտե՞ս ինչ կանես... Հենց որ Բատտիստան ղանգի, դու կպայմանավորվես նրա հետ և կզնառ առաջարկած աշխատանքը կվերցնես:

— Իսկ ես ինչո՞ւ պետք է այդպես անեմ, երբ դու ինձ այլևս չես սիրում,— ղայրույթով բղավեցի ես:

Այս անգամ էմիլիան պատասխանեց լուրջ և հանդիմանող տոնով.

— Ես քեզ սիրում եմ, բայց մի ստիպիր, որ այդ անընդհատ կրկնեմ... Ես ուզում եմ մնալ մեր այս բնակարանում... Եթե քեզ դուր չի գալիս այդ աշխատանքը, ես բան չունեմ տանելու... Իսկ եթե ուզում ես հրաժարվել սոսկ այն պատճառով, որ ես իբր քեզ այլևս չեմ սիրում և չեմ գնահատում այս բնակարանը, ապա իմացիր, որ սխալվում ես:

Մի պահ ես այնպես հուսադրվեցի, որ թվաց, թե էմիլիան չի ստում: Միևնույն ժամանակ, վերլուծելով այդ ամենը, եկա այն եզրակացության, որ գոնե այսօր նա ինձ

համոզեց դրանում: Բայց այժմ ես հուսահատորեն ուզում էի ավելի շատ քան իմանալ, ուզում էի լիովին համոզված լինել: Կարծես կռահելով իմ այդ ցանկությունը, էմիլիան հանկարծ ինձ բաց թողեց իր գրկից և շնչաց.

— Համբուրիր ինձ, ուզո՞ւմ ես:

Ես տեղիցս կանգնեցի և, նախքան համբուրելս, մի պահ նայեցի նրան: Ինձ ապշեցրեց նրա դեմքի անսահման խոնջությունը, մանավանդ որ այդ դեմքը այսօր թախծոտ էր և անվճռական ավելի, քան երբեք: Կարծես խոսելով ինձ հետ, փաղաքշելով ու գրկելով ինձ, նա կատարում էր մարդկային ուժից վեր մի գործ, իսկ այժմ էլ պատրաստվում էր մի ուրիշը կատարելու՝ համբուրելու, որը թվում էր ավելի դժվար է լինում և ավելի դժվարին:

Բռնելով էմիլիայի կզակից, ես շուրթերս մոտեցրի նրա շրթունքներին: Հենց այդ րոպեին հեռախոսը ղնգաց:

— Բատտիստան է,— ասաց էմիլիան և թեթևացած դուրս պրծնելով իմ գրկից, վազեց կողքի սենյակը:

Բազմոցի վրայից, ուր մնացի նստած, բաց դռան միջով տեսա, թե ինչպես էմիլիան վերցրեց լսափողը և ասաց.

— Այո... այստեղ է, այս րոպեին ես նրան տամ ձեզ... Ինչպե՞ս եք:

Մի փոքրիկ հարցուփորձից հետո էմիլիան հեռվից դիտավարեց ինձ ու ասաց.

— Մենք հենց նոր ձեր և ձեր նոր ֆիլմի մասին լինի խոսում:

Այնուհետև, ես մի քանի խորհրդավոր խոսքեր փոխանցեցի հետո, էմիլիան շատ հանգիստ ասաց.

— Այո, շուտով կտեսնվեմք... իսկ այժմ Ռիկկարդոյին եմ տալիս:

Ես տեղիցս վեր կացա և, սենյակի երկարությամբ տնդնելով մոտեցա հեռախոսին ու վերցրի լսափողը: Ինչպիսի և ենթադրում էի, Բատտիստան ինձ հաղորդեց, որ վաղը կհանձնարեն ինձ սպասելու է իր գրասենյակում: Ես տոտյի, որ կգնամ: Ապա, ես մի քանի բառ փոխանակելուց հետո լսափողը ցած դրի: Ես միայն այդ ժամանակ նկատեցի, որ էմիլիան իմ խոսելու ընթացքում ննջարանից դուրս է եկել: Մոտեցեցի, որ նա գնացել է, քանի որ հասավ իր նպատակին:

ստիպելով ինձ խոսք տալ՝ Բատտիստային հանդիպելու.
այժմ արդեն ոչ իր ներկայության և ոչ էլ փառաբշանքների
անհրաժեշտությունը չկար:

Գլուխ ութերորդ

Հաջորդ օրը որոշված ժամին ես գնացի Բատտիստայի
մոտ: Նրա գրասենյակը տեղավորված էր մի անտիկ դղյակի
ամբողջ ներքևի հարկում, դղյակ, որը նախկինում պատկա-
նել էր ինչ-որ պատրիկների ընտանիքի, իսկ այժմ, ինչ-
պես և արվում է սովորաբար, այդ դղյակում տեղ էին դրել
բազմաթիվ բաժնետիրական ընկերություններ:

Որմնանկարած կամարներով ու պատերով մեծ և ընդար-
ձակ սրահները Բատտիստան սովորական փայտյա միջնորմ-
ներով կտրել-դարձրել էր բազմաթիվ փոքրիկ սենյակներ և
կահավորել դրանք գրասենյակային գործնական կահույքով:
Այնտեղ, ուր մի ժամանակ կախված էին եղել առասպելա-
կան ու բիբլիական սյուժեներով անտիկ նկարներ, այժմ կինո-
ֆիլմերի վառ ու խայտաբղետ գույներով հսկայական ազ-
դարներ էին: Ամենուրեք փակցված էին կինոդերասանների և
դերասանուհիների լուսանկարներ, պատկերազարդ ամսագրե-
րի պսկած թերթեր, ֆեստիվալներում ստացած ու շրջանակ-
ների մեջ դրած վկայականներ և նման շատ ուրիշ զարդեր,
որոնց կտրելի է տեսնել ուղածդ կինոֆիլմայի շենքերում:
Ընդունարանում, գունաթափ որմնանկարների ֆոնի վրա թա-
փափորոց մետաղյա վիթխարի կանաչագույն սեղանի հետե-
վում երեք թե չորս քարտուղարուհիներ ընդունում էին հաճա-
խորդներին: Բատտիստան, որ վերջին տարիներին միջակ,
բայց շատ դրամաբեր ֆիլմերի արտադրությամբ մեծ անուն
էր հանել, դեռ երիտասարդ պրոդյուսեր էր: «Տրիումֆ-ֆիլմ»
կոմիտեի նրա ֆիրման այն ժամանակ համեմատաբար ամե-
նա հայտնիներից էր:

Այդ ժամին ընդունարանը արդեն լեփ-լեցուն էր, և ես իմ
ձեռք բերած փորձի շնորհիվ առաջին իսկ հայացքից կարող
էի անմիջապես տեսնել, թե հաճախորդներից ով ինչ է: Նրանցից

մի քանիսը սցենարիստներ էին, որոնց ես ճանաչեցի աշխատանքով ծանրաբեռնված մարդու նրանց հոգնած դեմքերից, անութների տակ սեղմված թղթապանակներից և հագուստի ձևվից, որը միևնույն ժամանակ և՛ նրբաճաշակ էր, և՛ անփույթ ու թափթփված, մեկը կինոյի ինչ-որ նախկին ադմինիստրատոր էր, որ շատ նման էր կալվածքի կառավարիչի կամ անասնավաճառի, երկու թե երեք աղջիկներ կային, որոնք երազում էին դառնալ կինոդերասանուհիներ կամ ավելի ճիշտ՝ անխոս դերակատարներ, նրանք երիտասարդ էին, գեղեցիկ, նույնիսկ հույժ վայելչակազմ, բայց որոնց կինոնարդեն հասցրել էր փշացնել. այդ երեւում էր նրանց ոչ բնական շարժումներից. չափից դուրս ներկված երեսներից. խիստ քմահաճ զգեստներից, որոնց մեջ ոչ մի պարզութուն չկար. վերջապես կային նաև մի քանի անորոշ անձնավորություններ, որոնք միշտ անպակաս են լինում պրոդյուսերների ընդունարաններում. գործադուրկ դերասաններ, ձախորդ սցենարիստներ, ամեն տեսակ մուրացկաններ: Բոլոր այդ մարդիկ կամ կեղտոտ խճանկար հատակի վրա այս ու այն կողմ էին գնում-գալիս, կամ, ընդկողմանած պատերի երկայնքով շարված ոսկեղօծ բազկաթոռներին, հորանջում էին, ծխում և կիսաձայն զրուցում: Քարտուղարուհիները կամ խոսում էին անհամար հեռախոսներով, կամ անշարժ նստում վիթխարի սեղանի առաջ և մի բթացած, ձանձրույթից ապակիացած ու ոչինչ չտեսնող աչքերով նայում էին իրենց առջևի դատարկությանը: Բոպեն մի անգամ սուր, ականջ ծակող ձայնով մի զանգ էր զնգզնգում: Այդպիսի դեպքերում քարտուղարուհիները վայրկենապես սթափվում էին և ազդարարում որևէ մի ազգանուն: Հանկարծ ներկաներից մեկը տեղից ցատկում էր և վազելով անհետանում ոսկեղօծ սպիտակ դռան հետևում:

Ես հայտնեցի ազգանունս և նույնպես գնացի ընդունարանի վերջը՝ անկյուններից մեկում նստելու: Իմ տրամադրությունը այսօր նույնքան վատ էր, որքան և անցած օրը, բայց այսօր ինձ բոլորովին հանգիստ էի զգում: Էմիլիայի հետ խոսելուց անմիջապես հետո ես որոշակիորեն համոզվեցի, որ նա ինձ խաբել է, ասելով, թե սիրում է ինձ: Սակայն այս անգամ մի քիչ հուսահատությունից դրդված և մի քիչ էլ այն

րանից, որ անպայման ուզում էի ստիպել նրան լրիվ և անկեղծ բացատրություն տալ ինձ, մի բան, որ մինչև հիմա ես պիտի չէի ստացել, որոշել էի գոնե ժամանակավորապես վճռական գործողությունների շղիմել: Կարճ ասած, ես չէի հրաժարվել Բատտիստայի առաջարկած նոր աշխատանքից, թեև շատ լավ հասկանում էի, որ այժմ դա արդեն աննպատակ է, ինչպես և, վերջին հաշվով, աննպատակ է նաև ամբողջ իմ կյանքը: Այնուհետև, մտածում էի ես, հենց որ ինձ հաջողվի էմիլիայից դուրս կորզել ճշմարտությունը, իսկույն կհեռանամ աշխատանքից ու կթքեմ ամեն ինչի վրա: Որոշ իմաստով հարցի այս ամեննին էլ ոչ խաղաղ լուծումը ինձ նույնիսկ ավելի շատ էր դուր գալիս, քան այն վճիռը, որի մասին ես մտածում էի առաջ: Սկանդալն ու նյութական վնասը ավելի շատ կընդգծեին իմ հուսահատ վիճակը և անվճռականության ու փոխադարձ զիջումներին վերջ տալու իմ հաստատ լուծությունը:

Ինչպես արդեն ասացի, ես միանգամայն հանգիստ էի: Բայց դա մի հանգստություն էր, որը գալիս է հուլությունից անտարբերությունից: Անհայտ դժբախտության կանխապատգումից մարդ իրեն մի տեսակ անհանգիստ է զգում, չնայած հոգու խորքում մինչև վերջին րոպեն էլ հույսը չի կրտրում, որ այդ նախազգացումը կարող է նաև խաբուսիկ լինել: Իսկ անխուսափելի դժբախտությունը, ընդհակառակը, մարդու մեջ որոշ ժամանակ առաջ է բերում ճնշող ու դժնդակ մի հանգստություն: Ես ինձ շատ հանգիստ էի զգում, բայց պիտեի, որ այդ հանգստությունը խիստ վաղանցիկ է. առաջին փուլը, այսինքն՝ կասկածների փուլը, արդեն վերջացած էր, դոնե ինձ այդպես էր թվում, շուտով սկսվելու էր ծանր տառապանքների, անջատման և զղջումների փուլը: Ես այդ հաստատ գիտեի: Սակայն գիտեի նաև, որ այդ երկու փուլերի միջև ընկել է մեռյալ մի հանդարտություն, որը շատ նման է նոր և ավելի կատաղի փոթորկին նախորդող խաբուսիկ անդորրի:

Ուրեմն, մինչ սպասում էի Բատտիստայի կանչին, իմ պիտում այն միտքը ծագեց, որ մինչև հիմա ես միայն աշխատել եմ իմանալ՝ էմիլիան ինձ սիրում է, թե ոչ: Իսկ այժմ, ինչպես ինձ թվում էր, արդեն համոզվեցի, որ նա ինձ չի

սիրում: Ուրեմն, որոշեցի ես, գրեթե զարմացած իմ այդ հայտնագործությունից, անհրաժեշտ է, որ միտքս շրջեմ մի նոր հարցի վրա, այսինքն՝ պարզեմ, թե էմիլիան ինչո՞ւ է դադարել ինձ սիրելուց: Որովհետեւ, եթե ես պարզեմ այդ պատճառը, ապա ինձ համար շատ ավելի հեշտ կլինի ստիպել նրան դրա բացատրությունը տալու:

Ես պետք է ասեմ, որ այդպիսի հարցը առաջին վայրկյանին ինձ անմտություն թվաց: Դա պարզապես անհնարին էր, անհեթեթ. էմիլիան երբեք չէր կարող ինձ այլևս շահելու որևէ պատճառ ունենալ: Թե որտեղից էր գալիս իմ այդ համոզմունքը, ես չէի կարող ասել, ինչպես չէի կարող ասել նաև այն, թե այնուամենայնիվ ինչո՞ւ նա ինձ այլևս չի սիրում, հակառակ այն բանին, որ էմիլիան, ինչպես այդ թվում էր ինձ, ոչ մի պատճառ չուներ, որպեսզի դադարեր ինձ սիրելուց: Իմ զգացմունքների և բանականության միջև եղած հակասությունը մի պահ ինձ մոլորության մեջ դրեց: Վերջ ի վերջո, ինչպես երկրաչափական որոշ թեորեմներ լուծելիս են անում, ես ինձ ասացի՝ «ենթադրենք մի բոլոր, որ պատճառ կա, որը և չի կարող չլինել, և տեսնենք, թե ինչն է այդ պատճառը»:

Ես նկատել եմ, որ մարդու մեջ ինչքան ավելի շատ է լինում կասկածը, այնքան ավելի հաճույքով է նա ձեռքը գցում մտքի կեղծ տրամաբանական փաստարկին, հույս ունենալով բանականության օգնությամբ պարզել այն, ինչը պղտորում ու մթազնում է զգացմունքը: Այն պահին, երբ բնազդը ինձ այնքան հակասական պատասխաններ էր տալիս, ես սիրում էի դետեկտիվ վեպերի խուզարկությունների նման դիմել տրամաբանական վերլուծությանը: Որևէ մեկին սպանել են: Անհրաժեշտ է գտնել այն պատճառը, որը հանգեցրել է այդ սպանությանը: Իմանալով պատճառը, հեշտությամբ կարելի է գտնել նաև ոճրագործին... Ուրեմն, մտածում էի ես, երկու տեսակ պատճառներ կարող են լինել. առաջինները կարող են կապված լինել էմիլիայի հետ, երկրորդները՝ ինձ հետ: Առաջին պատճառները, ինչպես ես իսկույնս եթ որոշեցի, կարելի էր միավորել միայն մի պատճառի մեջ. էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում, որովհետև սիրում է ուրիշին:

Վայրկենական մտորումից հետո ինձ թվաց, որ այդ ին-

թագրությունից առանց այլևայլության կարելի է հրաժար-
 վել: Վերջին ժամանակներս էմիլիայի վերաբերմունքի մեջ
 ոչ միայն չկային այնպիսի երևույթներ, որ ինձ մտածել տա-
 յին, թե նրա կյանքի մեջ մտել է մի ուրիշ տղամարդ, այլև,
 ընդհակառակը, հենց այդ վերջին ժամանակների ընթացքում
 էր, որ նա դարձել էր ավելի ինքնամիտ ու ինձ կապված:
 Ես գիտեի, որ էմիլիան ամբողջ օրը նստած է լինում տանը,
 ժամանակն անցկացնելով ընթերցանությամբ, մոր հետ հե-
 ոախոսային զրույցներ վարելով կամ էլ տան մեջ գործ անե-
 լով: Իսկ բոլոր տեսակ զվարճանքները՝ կինո, զբոսանք,
 ընթրիք ռեստորանում, համարյա թե բացարձակորեն կախ-
 ված էին ինձանից: Իհարկե, մեր ամուսնությունից անմիջա-
 պես հետո նրա կյանքը ավելի հետաքրքիր էր և ինչ-որ շա-
 վով ավելի աշխարհիկ. այդ այն շրջանն էր, երբ նա դեռ կապ
 էր պահպանում իր աղջիկ ժամանակվա ընկերուհիների հետ:
 Բայց շատ շուտով նրանք բոլորն էլ անհետացան, և էմիլիայի
 կյանքը այնքան սկսեց կապվել իմի հետ ու դառնալ իմից
 կախյալ, որ ես երբեմն նույնիսկ ամաչում էի: Այդ կախվա-
 ծությունը ամենևին չթուլացավ նույնիսկ այն ժամանակ, երբ
 թուլացել էր արդեն իմ հանդեպ ունեցած նրա սերը: էմիլիան
 ինձ մի ուրիշով փոխարինելու, առավել ևս ինձ իր կյանքից
 դուրս քշելու ոչ մի փորձ չէր անում: Թեև արդեն չէր սիրում
 ինձ, բայց դարձյալ առաջվա նման սպասում էր, թե երբ
 կվերադառնամ աշխատանքից, և նրա այնքան հազվադեպ
 փլարճանքները կապված էին լինում միայն ու միայն ինձ
 հետ: Ավելին, նրա այդ անսեր կախվածության մեջ ինչ-որ
 փեհ և տխուր մի բան կար, նա նմանում էր այն կնոջը, որի
 կոչումը հավատարմության մեջ է, և այդ հավատարմությու-
 նը նա պահպանում է նույնիսկ այն ժամանակ, երբ դրա հա-
 մար այլևս ոչ մի հիմք չկա: Մի խոսքով, թեև նա այլևս ինձ
 չէր սիրում, բայց կասկածից վեր էր նաև այն, որ նրա կյան-
 քում, բացի ինձանից, կա մի ուրիշը:

Վերջապես կար մի այլ դիտավորություն ևս, որն ինձ
 ստիպում էր բացասել էմիլիայի մի ուրիշին սիրելու հան-
 դամանքը: Ես էմիլիային ճանաչում էի կամ համարում, որ
 հոռիաչում եմ շատ լավ: Ես գիտեի, որ նա ընդունակ չէ
 ստելու, և դրա պատճառը ամենից առաջ նրա կոպիտ և ան-

տանելի անկեղծութիւնն էր: Յուրաքանչյուր կեղծիք նախ-
քան նողկալի լինելը նրա համար ամենից առաջ ձանձրալի էր
և հոգնեցուցիչ: Եվ վերջապես երևակայութեան գրեթե լրիվ
բացակայութիւնը նրան թույլ չէր տալիս վստահորեն խո-
սելու այնպիսի երևույթների մասին, որոնք իրականում տեղի
չէին ունեցել և կոնկրետ կերպով գոյութիւն չունեին: Հաշվի
առնելով նրա այդ բնավորութիւնը, ես համոզված էի, որ
եթե նա սիրահարված լիներ մի ուրիշին, ավելի լավ ոչինչ
չէր գտնի, քան իսկույնէն այդ մասին ինձ տեղյակ պա-
հելն է, և այն էլ այնպիսի անգիտակից ու դաժան կոպտու-
թյամբ, ինչպիսին հատուկ է քաղքենիական միջավայրին,
որտեղից և նա դուրս էր եկել: Էմիլիան կարող էր լինել
լուսկյաց և ինքնամոլոյ, ինչպիսին էր այժմ, քանի որ իմ
հանդեպ ունեցած նրա զգացմունքները փոխվել էին, բայց
նրա համար վերին աստիճանի դժվար կլիներ, եթե ոչ ան-
հնարին, երկդիմի կյանք վարել՝ ինչ-որ ամուսնական ան-
հավատարմութիւն թաքցնելու համար, այսինքն՝ դերձակու-
հիւնների և դերձակների հետ հանդիպումներ հնարել, ասել,
թե գնացել էր հարազատների կամ ընկերուհիների մոտ, ուշ
տուն գալիս պատճառաբանել թատրոնները կամ էլ քաղա-
քային տրանսպորտը, ինչպես որ սովորաբար անում են կա-
նայք: Ոչ, իմ հանդեպ ունեցած նրա սառնութիւնը ամենևին
էլ ջերմ ու կրքոտ սեր չէր նշանակում մի ուրիշի նկատմամբ:
Եվ եթե պատճառ կար, իսկ այդ չլինել չէր կարող, ապա այդ
պետք էր որոնել ոչ թե նրա, այլ իմ կյանքում:

Ես այնքան էի տարվել այդ մտքերով, որ չէի նկատել,
թե ինչպես է քարտուղարուհիներից մեկը մոտեցել ինձ: Նա
ժպտալով կանգնել էր իմ դիմաց և կրկնում էր.

— Սինյոր Մուտենի... դոկտոր Բատտիստան սպասում է
ձեզ:

Վերջապես ես սթափվեցի և, ժամանակավորապես ընդ-
հատելով մտքերս, արագ ներս մտա պրոդյուսերի առանձ-
նասենյակը:

Բատտիստան նստած էր ընդարձակ մի դահլիճի խորքում
դրված կանաչագույն մետաղյա գրասեղանի մոտ, նման քար-
տուղարուհիների այն վիթխարի սեղանին, որը համարյա ում-
բողջովին բռնել էր ընդունարանը:

Թեև ես արդեն բավական խոսել եմ Բատտիստայի մասին, բայց և այնպես մինչև հիմա դեռ չեմ նկարագրել նրան, և կարծում եմ, որ այդ անելը անօգուտ չէր լինի:

Այսպես, ուրեմն, Բատտիստան այն մարդկանցից էր, որոնց աշխատակիցներն ու ենթակաները հետևից հաճելի մականուններ են պարգևում. Անասուն, Միմոս, Հայվան, Գորիլլա: Չեմ կարող շասել, որ այդ մականունները խիստ համապատասխանում էին նրա արտաքին տեսքին, բայց, չնայած դրան, երբեք իմ մտքով չի անցել այդ անուններով կոչել նրան. ես այդ բացատրում եմ մի կողմից նրանով, որ առհասարակ նողկում եմ ամեն տեսակ մականուններից և ոչ ոքի, ով էլ ուզում է լինի, մականունով չեմ կանչում, իսկ մյուս կողմից էլ նրանով, որ դրանցից և ոչ մեկը, ինչպես ես կարծում եմ, չէր առնչվում Բատտիստայի այնքան ընդհոված բնավորության հետ, մի մարդ, որի միտքը արտակարգ խորամանկ էր, եթե չենք ուզում սուր անվանել այն, և միշտ արթուն, թեև թաքնված արտաքին կոպտության դիմակի տակ: Իհարկե, Բատտիստան շատ մեծ անասուն էր՝ օժտված կենսական վիթխարի մի ուժով. բայց այդ ուժը դրսևորվում էր ոչ միայն նրա անսահման ախորժակի մեջ, այլև գործարարական հատկությունների, որոնք հաճախ անսահման նուրբ էին և ծառայում էին հենց այդ ախորժակին հագուրդ տալու համար:

Բատտիստան միջահասակ մարդ էր, բայց լայնաթիկունք, կոնքերը նեղ և կարճ ոտքերով: Հենց այդ արտաքինն էլ նրան հսկայական կապկի տեսք էր տալիս, որին նա պարտական էր իմ ակնարկած մականունները: Նրա դեմքին նույնպես կապկային ինչ-որ բան կար. դա հետ սանրած մուղերի հետևանքով ճակատի երկու կողմերում առաջացած հողատուփյունն էր, թավ, շարժուն հոնքերը, մանր աչքերը, կտրճ, լայն քիթը, մեծ, բայց գրեթե անշուրթ ու դանակի նման բարալիկ բերանը, և ծնոտը, որը փոքր-ինչ առաջ էր լուրջ: Բատտիստան փոքր շուներ, նրա ունեցածը միայն ստամոքս էր, որի հետևանքով էլ կուրծքը թվում էր խիստ լուրջ: Նա մկանուտ ձեռքեր ուներ, որոնք դաստակներից սկսած ամբողջովին ծածկված էին սև մազերով: Մի անգամ տմուկներ, երբ մենք միասին ծովափում էինք, ես նկատեցի,

որ նույնպիսի մագերով ծածկված են նաև նրա մեջքն ու կուրծքը: Այդքան կոպիտ արտաքին ունեցող այդ մարդը խոսում էր մեղմ, շողոքորթ, համոզիչ ձայնով և օտարերկրացու թեթև առողջանությամբ, քանի որ ծնվել էր Արգենտինայում: Այդ անսպասելի և ապշեցուցիչ ձայնի մեջ ևս նրա այն խորամանկության ու ճարպկության դրսևորումն էի տեսնում, որի մասին քիչ առաջ արդեն ասացի:

Բատտիստան իր առանձնատենչակում մենակ չէր: Նրա գրասենյանի մոտ նստած էր նաև մի ուրիշը, որին նա ինձ ներկայացրեց Ռայնգոլդ ազգանունով: Ես շատ լավ գիտի Ռայնգոլդի ով լինելը, թեև առաջին անգամ էի հանդիպում նրան: Ռայնգոլդը գերմանացի կինոռեժիսոր էր, որն իր հայրենիքում մինչև ֆաշիստների տիրապետությունը մեծ հաջողություններ ունեցող մի քանի «ադմկոդ» ֆիլմեր էր ստեղծել: Իհարկե, Ռայնգոլդը Պաբստի կամ Լանգի մաս շտաբները չուներ, բայց և այնպես մեծ արժանիքների տիր խոշոր ռեժիսոր էր, որը երբեք զուտ առևտրական նպատակ ներ հետապնդող ֆիլմեր չէր դնում: Ռայնգոլդն ուներ իր սեփական, գուցե վիճելի, բայց և միանգամայն լուրջ և ուղիղ կի էսթետիկական հայացքներն ու սկզբունքները: Հիտլերի իշխանության գլուխն անցնելուց հետո Ռայնգոլդի մասին ոչ ոք ոչինչ չէր լսել: Ոմանք ասում էին, որ նա իբրև ոչ խատել է Հոլլիվուդում, բայց, չնայած դրան, վերջին տարիների ընթացքում Իտալիայում չէր ցուցադրվել գոնե մի ֆիլմ, որի տակ գրված լիներ նրա անունը: Եվ ահա նա հանկարծ հայտնվել էր Բատտիստայի գրասենյակում:

Մինչ Բատտիստան մեզ ինչ-որ բան էր պատմում, ևս հետաքրքրասիրությամբ զննում էի Ռայնգոլդին: Դուր հորեկ որևէ հին փորագրության վրա տեսե՞լ եք Գյոթեի դամբարանը: Ահա հենց այդպիսին էր նաև Ռայնգոլդին, նույնքան ուղիղ տես, համաչափ և օլիմպիական: Ինչպես և Գյոթեին, նրա գլուխը նույնպես զարդարում էր արծաթին տոփոյ մուկերի մաքուր ու շողշողուն լուսապսակը: Մի խոսքով, նրա գլուխը նման էր հանճարեղ մարդու գլխի: Սակայն սովելի ուղիղ գննելուց հետո ես նկատեցի, որ Ռայնգոլդի այդ վեհությունն ու ազնվատեսությունը որոշ չափով զուրկ են բնականությունից. նրա դիմագծերը, որոնք խոշոր էին և միևնույն մասն

նակ ծակոտկեն ու մի տեսակ թեթև, գրեթե նման էին ստվա-
րաթղթե դիմակի, որը աջնպիսի տպավորութիւն էր թողնում,
կարծես տակը դատարկ լինէր, ինչպես այն հրեշավոր մեծ
դեկորատիվ գլուխներինը, որոնք դիմակահանդեսներին
իրենց վրա են դնում թղուկները: Ռայնգոլդը թեթևակի խո-
նարհելով գլուխը, տեղից վեր կացավ և գերմանական խիստ
թախանդորութեամբ կտտացնելով կրունկները, սեղմեց իմ
ձեռքը: Ես նկատեցի, որ նա կարճահասակ մարդ է, թեև
շատ թիկնեղ, որ թվում էր, թե ուզում է ընդգծել նրա արտա-
րին վեհութիւնը: Ես նկատեցի նաև այն, որ ձեռք տալիս
Ռայնգոլդը շատ սիրալիր ժպտաց իր կիսալուսնյա ժպիտով,
յուրից տալով երկու շարք խիստ համաչափ և չափազանց
սպիտակ ատամներ, որոնք, չգիտեմ ինչու, ինձ արհեստա-
կան թվացին: Սակայն կրկին իր տեղը նստելուց անմիջապես
հետո նրա երեսից իսկույնէթ այդ ժպիտը անհետ չքա-
ցավ, ինչպես լուսինն է չքանում ամպի հետևը ծածկվելիս:
Սլոյմ նրա դեմքը մի տեսակ մռայլ և տհաճ արտահայտու-
թիւն ստացավ, սկսեց թվալ հավակնոտ և խստապահանջ:

Բատտիստան, ըստ սովորութեան, խոսքը հեռվից սկսեց:
Նա, յուրից տալով Ռայնգոլդին, ասաց.

Ես ու Ռայնգոլդը Կապրիի մասին էինք խոսում... իսկ
դուր, Մոլտենի, Կապրիին ծանոթ եք:

Շատ քիչ, — պատասխանեցի ես:

Ես Կապրիում մի ամառանոց ունեմ, — շարունակեց
Բատտիստան: — Հենց նոր Ռայնգոլդին պատմում էի, թե ինչ
հիանալի տեղ է Կապրին... Դա մի վայր է, որտեղ նույնիսկ
ինձ նման գործարար մարդն անգամ մի քիչ բանաստեղծ է
դառնում:

Դա Բատտիստայի ամենագործածական ձևերից մեկն էր,
նա սիրում էր ի ցույց դնել գեղեցիկով և վեհով հիանալու իր
տաղանթիւնները, մի խոսքով, նա սիրում էր ցույց տալ,
որ ինքը հիանում է այն ամենով, ինչը իդեալականի ոլորտից
է: Եւ յուրից ինձ ամենից շատ ապշեցնում էր այն, որ այդ հիաց-
մունքը լինում էր թեև անկեղծ, բայց ոչ անշահախնդիր:

Փոքր-ինչ լռելուց հետո գրեթե սեփական իսկ ասածից
ուրիշ, Բատտիստան նորից շարունակեց:

Փորթամ ու շռայլ բնութիւն, հիասքանչ երկինք, հա-

վիտենապես կապույտ ծով... և ծաղիկներ, ծաղիկներ, որ
կողմը նայես: Ինձ թվում է, Մուտենի, որ եթե ես ձեզ նման
գրող լինեի, անպայման կուզեի Կապրիում ապրել, որպեսզի
ներշնչվեի... տարօրինակ է, որ նկարիչները, փոխանակ Կապ-
րիի պեյզաժները նկարելու, մեզ այնպիսի գզվելի բաներ են
մատուցում, որ երբեմն գլուխ չես հանում, թե ինչ են ուզում
ասել... Կապրիում նկարները ուղղակի, այսպես ասած, պատ-
րաստ են... Բավական է, որ մարդ նստի բնապատկերի առաջ
ու սկսի արտանկարել...

Ես ոչինչ չասացի: Բայց աչքի պոչով նայեցի Ռայնգոլդին
և տեսա, որ նա հավանություն տվող հայացքով գլխով է
անում: Նրա երեսի ժպիտը նորից էր հիշեցնում անամպ եր-
կրնքում գտնվող լուսնի մանգաղը: Բատտիստան շարունա-
կեց.

— Ես միշտ մտածել եմ, դոնե մի ամիս առանց որևէ
աշխատանքի և գործերի մասին հոգալու ապրել այնտեղ,
բայց դա ոչ մի կերպ ինձ չի հաջողվում... Մենք այստեղ՝
քաղաքում, բնությանը հակառակ կյանք ենք վարում... մար-
դը ստեղծված չէ նրա համար, որպեսզի ապրի գրասենյա-
կում, այս թղթապանակների մեջ... և իսկապես էլ, Կապրիի
ժողովուրդը շատ ավելի երջանիկ տեսք ունի, քան մենք...
Պետք է տեսնեք, թե նրանք ինչպես են երեկոները դուրս
գալիս զբոսնելու... պատանիներ, աղջիկներ, բոլորը ժպտուն,
հանգիստ, գեղեցիկ, ուրախ... Եվ դա շնորհիվ այն բանի, որ
նրանց կյանքում մեծ ու կարևոր գործեր չեն լինում, իսկ
նրանց ձգտումներն ու հետաքրքրությունները փոքր են, ան-
նշան... այո, երանի նրանց...

Փոքր-ինչ լռելուց հետո Բատտիստան նորից շարունա-
կեց.

— Ինչպես ասացի, ես Կապրիում մի ամառանոց ունեմ,
բայց, դժբախտաբար, երբեք այնտեղ չեմ ապրում... Այդ
ամառանոցը գնելու օրից մինչև այսօր ես ընդամենը մի երկու
ամիս հազիվ մնացած լինեմ այնտեղ... Նոր Ռայնգոլդին հենց
այդ էի ասում, որ իմ ամառանոցը ամենահարմար տեղն է
սցենարի վրա աշխատելու համար... Նախ և առաջ ձեզ կներ-
շնչի ինքը բնատեսարանը... Իսկ մյուս կողմից էլ, ինչպես

ևս արդեն ասացի Ռայնգոլդին, այդ բնատեսարանը լրիվ համբրնկնում է ֆիլմի սյուժեի հետ:

— Սինյոր Բատտիստա,— ասաց Ռայնգոլդը,— աշխատել կարելի է ամենուրեք... իհարկե, Կապրին կարող է ավելի օգտակար լինել... Եթե, ինչպես կարծում եմ, բնական պայմաններում նկարահանումներ անելու լինենք Նեապոլի ծոցում:

— Միանգամայն ճիշտ է... Բայց Ռայնգոլդն ասում է, որ ինքը գերադասում է հյուրանոցում ապրել: Նա ունի իր սովորույթները, իսկ մյուս կողմից էլ, երբեմն նա սիրում է մտածել ու աշխատանքը կատարել առանձին, երբ ոչ ոք չի խանգարում իրեն: Իսկ դուք, Մուտենի, ինձ թվում է, որ կարող եք ապրել ամառանոցում, ձեր տիկնոջ հետ միասին... Ստանալանդ որ ինձ մեծ հաճույք պատճառած կլինեք... Վերջուպես կիմանամ, որ մարդ է ապրում... Ամառանոցը բոլոր հարմարություններն ունի, իսկ ինչ տան գործերն անող որևէ կին գտնելուն է վերաբերում, դա ոչ մի դժվարություն չի ներկայացնում:

Ինչպես միշտ, ես իսկույն էմիլիայի մասին մտածեցի: Եվ մտածեցի նաև այն մասին, որ Կապրիում՝ այդպիսի գեղեցիկ ամառանոցում մնալը կարող է թերևս շատ հարցեր լուծել: Զշմարիտ եմ ասում, չգիտեմ ինչու, ես հանկարծ այն զգացումն ու համոզմունքն ունեցա, որ դա կարող է լուծել իմ բոլոր խնդիրները:

— Շնորհակալ եմ,— ջերմ անկեղծությամբ ասացի ես Բատտիստային:— Ես էլ եմ կարծում, որ Կապրին շատ հարմար է սցենար գրելու համար... և ես ու կինս մեծ հաճույքով կապրենք ձեր ամառանոցում:

— Հիանալի է, եղավ,— ասաց Բատտիստան և ձեռքը տյնպես բարձրացրեց, որ կարծես ուզում էր առնել շնորհակալությունների հեղեղի առաջը, որը ես մտադրություն էլ չունեի արտահայտելու:— Պայմանավորվեցինք: Դուք կգնաք Կապրի, ես էլ ձեզ հյուր կգամ... իսկ հիմա եկեք մի քիչ ֆիլմից խոսենք:

«Վաղուց պիտի խոսեինք»,— մտածեցի ես և ուշադրությամբ նայեցի Բատտիստային: Այժմ արդեն ինձ տանջում էր զղջումի մի զգացում, թե ես ինչու այդքան հապճեպ ըն-

դունեցի նրա հրավերքը: Չգիտեմ ինչու, բայց բնազդով զգում էի, որ էմիլիան հավանություն չի տա իմ ցուցաբերած շտապողականությանը: Ես պետք է նրան ասած լինեի, որ ինձ անհրաժեշտ է այդ մասին ցեռ մտածել և խորհրդակցել կնոջս հետ,— փոքր-ինչ վրդովված հանդիմանեցի ինքս ինձ: Իսկ այն ջերմությունը, որ ցուցաբերեցի այդ հրավերքն ընդունելիս, ինձ թվաց ոչ միայն անտեղի, այլ նույնիսկ ամոթալի:

— Մի հարցում մենք բոլորս համաձայն ենք,— շարունակեց Բատտիստան,— դա այն է, որ կինոյում պետք է ինչ-որ մի նոր բան գտնել... Հետպատերազմյան շրջանն արդեն անցել է, այժմ զգացվում է նոր ֆորմուլայի անհրաժեշտություն... օրինակ, վերցնենք նեոռեալիզմը. դրանից բոլորն արդեն բավական հոգնել են... Վերլուծելով այն պատճառները, որոնց հետևանքով նեոռեալիստական ֆիլմերը ձանձրույթ են պատճառում, գուցե մենք կարողանանք հասկանալ, թե ինչպիսին պետք է լինի նոր ուղղությունը:

Ինչպես արդեն ասել եմ, ես գիտեի, որ Բատտիստան այն մարդկանցից չէ, որոնք սիրում են հարցերը բացեիքաց դնել: Նա ցինիկ չէր, կամ գոնե, աշխատում էր այդպիսին չերևալ: Ի տարբերություն մյուս պրոդյուսերների, Բատտիստան շատ հազվադեպ էր խոսում դրամական մուտքերի մասին: Շահույթի հարցը, որ նրա համար ոչ միայն պակաս, այլ գուցե ավելի մեծ կարևորություն ուներ, քան ուրիշների, Բատտիստան միշտ ստվերում էր թողնում: Եթե որևէ ֆիլմի սյուժե նրան թվում էր, թե համապատասխան եկամուտ չի բերի, Բատտիստան ուրիշների նման չէր ասում. «Այս սյուժեով մի կոպեկ փող չես վաստակի»: Ոչ, նա ասում էր. «Այս սյուժեն այսինչ կամ այնինչ պատճառով ինձ դուր չի գալիս»: Իսկ այդ բերած պատճառներն էլ միշտ լինում էին կամ էսթետիկական, կամ բարոյական կարգի: Բայց ինչպես էլ ուզում է լիներ, վերջին փորձաքարը միշտ էլ մնում էր շահույթը: Կինոարվեստում եղած գեղեցիկի և բարոյականի մասին տարվող բազմաթիվ բանավեճերից և այն ամենից հետո, ինչը ես Բատտիստայի ծխածածկույթն էի համարում, միշտ ընտրությունը ընկնում էր առևտրական տեսակետից ամենաշահութաբեր վարիանտի լուծման վրա: Այդ էր պատ-

հառը, որ Բատտիստայի այդքան կրկնվող երկար ու բարդ դատողությունները՝ լավ և վատ, բարոյական և անբարոյական ֆիլմերի վերաբերյալ վաղուց արդեն իմ մեջ ոչ մի հետաքրքրություն չէին հարուցում:

Ես անվերջ սպասում էի, մինչև որ նա ոտք դնի հաստատուն հողի վրա, իսկ այդ հաստատուն հողը նրա համար միշտ և անփոփոխորեն մնում էր տնտեսական շահը: Ես այս անգամ նույնպես մտածեցի. «Իհարկե, Բատտիստան չի ասի, թե պրոդյուսերները նեոռեալիստական ֆիլմերից ձանձրացել են, որովհետև վերջիններս այլևս օգուտ չեն բերում: Ապա մի լսենք, թե ինչ է ասելու»... Եվ իսկապես էլ, նա մի վայրկյան միայն մտածեց և իսկույն շարունակեց.

— Իմ կարծիքով, նեոռեալիստական ֆիլմերը բոլորին էլ որոշ չափով ձանձրացրել են, որովհետև դրանք առողջ ֆիլմեր չեն:

Այս ասելուց հետո նա կանգ առավ: Ես խեթ-խեթ նայեցի Ռայնգոլդին. նա նույնիսկ աչքն էլ չթարթեց: Բատտիստան, որ իր այդ լռությամբ ուզում էր ընդգծել «առողջ» բառը, սկսեց բացատրել.

— Երբ ես ասում եմ նեոռեալիստական ֆիլմերը առողջ ֆիլմեր չեն, դրանով ուզում եմ ասած լինել, որ նրանք չեն օգնում ապրելուն, մարդուն չեն գոտեպնդում, չեն զորեղացնում նրա հավատը կյանքի նկատմամբ... Նեոռեալիստական ֆիլմերը ընկճում են մարդուն, դրանք հոռետեսական, մոայլ ֆիլմեր են... էլ չեմ ասում այն, որ այդ ֆիլմերը Իտալիան ներկայացնում են որպես ծակաչք երկիր՝ ի մեծ ուրախություն այն օտարերկրացիների, որոնք շահագրգռված են մտածելու, թե Իտալիան իսկապես էլ այդպիսին է: Եթե նույնիսկ դա էլ մի կողմ թողնենք, որը ինքնըստինքյան բավական կարևոր հանգամանք է, ապա չի կարելի անտեսել, որ նեոռեալիստական ֆիլմերը չափազանց շատ են շեշտում կյանքի բացասական կողմերը, մատնացույց անում այն ամենը, ինչ ստոր է և նողկալի, ինչ կեղտոտ է և աննորմալ մարդկային կյանքում... Մի խոսքով, դրանք հոռետեսական, վատառողջ ֆիլմեր են, ֆիլմեր, որոնք մարդկանց անընդհատ հիշեցնում են նրանց դժվարությունները և ոչ թե օգնում դրանք հաղթահարել:

Ես նայում էի Բատտիստային և չէի կարողանում հասկանալ, արդյո՞ք նա ասում է այն, ինչ մտածում է, թե պարզապես ձևացնում է։ Նրա ասածների մեջ ինչ-որ մի անկեղծություն կար։ Գուցե դա ընդամենը այն մարդու անկեղծությունն էր, որը հեշտությամբ համաձայնում է հավատալ այն բանին, ինչը իրեն օգուտ է, գուցե, բայց այնուամենայնիվ ինչ-որ անկեղծություն կար։

Բատտիստան շարունակում էր։ Նրա ձայնի երանգը թվում էր ոչ թե մարդկային է, այլ մի տեսակ գրեթե մետաղային, անգամ եթե աշխատում էր, որ այդ ձայնը սիրալիր հնչի։

— Ռայնգոլդը մի առաջարկություն արեց, որը ինձ շատ հետաքրքիր է թվում... Նա նշեց, որ այս վերջին տարիներին մեծ հաջողություն են ունենում Աստվածաշնչի սյուժեներով գրված ֆիլմերը... Դրանք հենց այն նկարներն են, որոնք ամենից շատ են դրամ բերել։

Բատտիստան դա նշեց մի տեսակ մտածկոտ, որպես փակագծերի մեջ ասված մի փաստ, որին նա ինքը չէր ուզի որևէ կարևորություն տալ։

— Իսկ ի՞նչն է պատճառը... Պատճառը, իմ կարծիքով այն է, որ Աստվածաշունչը աշխարհում երբեք գրված բոլոր գրքերից ամենաառողջն է... Հա, ուրեմն, Ռայնգոլդն ասաց, որ անգլոսաքսերը Աստվածաշունչ ունեն, իսկ մենք էլ՝ Միջերկրական ծովի կուլտուրայի մարդիկ, ունենք Հոմերոս... Ճիշտ է։

Նա խոսքն ընդհատելով, այնպես շրջվեց դեպի Ռայնգոլդը, որ կարծես ուզում էր հարցնել, թե ճիշտ՞ է արդյոք հաղորդել նրա խոսքերը։

— Միանգամայն ճիշտ է,— հաստատեց Ռայնգոլդը, և նրա ժպտացող երեսին իսկույն թեթև տագնապի մի արտահայտություն հայտնվեց։

— Ձեզ՝ միջերկրականցիներիդ համար,— Բատտիստան շարունակեց մեջբերում անել Ռայնգոլդի ասածներից,— Հոմերոսը նույնն է, ինչ որ Աստվածաշունչը անգլոսաքսերի համար... Ուրեմն, ինչո՞ւ մենք մի ֆիլմ չստեղծենք, օրինակ, «Ողիսականի» մոտիվներով։

Լոռություն տիրեց: Ես շշմել էի և, ցանկանալով ժամանակ շահել, ինձ վրա ճիգ գործադրելով, հարցրի:

— Ամբողջ «Ողիսականը», թե՞ «Ողիսականից» որևէ կտրիվոդ:

— Մենք այդ հարցն արդեն քննարկել ենք, — իսկույն վրա բերեց Բատտիստան, — և եկել ենք այն եզրակացության, որ ավելի լավ կլինի, եթե վերցնենք ամբողջ «Ողիսականը»... Բայց դա կարևոր չէ... Կարևորը բոլորովին ուրիշ բան է, — ձայնը բարձրացնելով, շարունակեց նա: — Նորից քննեցելով «Ողիսականը», ես վերջապես հասկացա, թե ինչ եմ այսքան ժամանակ որոնել առանց ինձ հաշիվ տալու: Ես որոնել եմ այն, ինչը չի կարելի գտնել նեոռեալիստական ֆիլմերում: Այն, ինչը, օրինակի համար, ես երբեք չեմ գտել վերջերս ինձ առաջարկած ձեր և ոչ մի սյուժեում, Մուտենի... Մի խոսքով, այն, ինչը զգալով հանդերձ, ես չեմ կորուզանում բացատրել ինչպես հարկն է և ինչը մեզ կինոարվեստում նույնքան է պետք, որքան և կյանքում պոեզիան:

Ես դարձյալ նայեցի Ռայնգոլդին: Նա շարունակում էր ժպտալ առաջվա նման: Բայց այս անգամ ժպտում էր ամբողջ երեսով մեկ և, հավանություն տալով, գլուխը տմբտրմբալացնում: Ես ինձանից անկախ և շատ չոր ասացի.

— «Ողիսականում», ինքնըստինքյան հասկանալի է, պոեզիա ինչքան ասես կա... Բանը այդ պոեզիան ֆիլմի մեջ անցկացնելն է:

— Ճիշտ է, — ասաց Բատտիստան և, սեղանից մի քանոն վերցնելով, ուղղեց իմ կողմը: — Ճիշտ է... Հենց դրա համար էլ դուք գոյություն ունեք, Ռայնգոլդը և դուք, Մուտենի... Ես պիտեմ, որ այնտեղ պոեզիա կա... Իսկ ձեր երկուսի գործը հենց այդ պոեզիան այնտեղից դուրս բերելն է:

— «Ողիսականը» մի ամբողջ աշխարհ է, — ասացի ես, — այնտեղից կարելի է դուրս բերել ինչ ուզում ես... Բայց մարդ պետք է իմանա, թե որ տեսանկյունից է անհրաժեշտ մոտենալ նրան:

Այժմ Բատտիստան թվում էր խիստ դարմացած, որ իր առաջարկությունն իմ մեջ ոչ մի էնտուզիազմ չառաջացրեց: Նա վերին աստիճանի լարված նայեց ինձ, կարծես ցանկա-

նալով իր համար պարզել, թե ինչ դիտավորություն է թաք-
նրված իմ այդ սառնություն տակ: Այնուհետև դրա պարզա-
բանումը հետաձգելով, ըստ երևույթին, մի որոշ ժամանա-
կով, նա տեղից վեր կացավ, անցավ սեղանի կողքով և,
գլուխը բարձր պահած, ձեռքերը խրած շալվարի գրպանները,
սկսեց սենյակում անցուդարձ անել: Մենք շրջվեցինք՝ նրան
նայելու: Սենյակում հետուառաջ քայլելով, Բատտիստան
ասում էր.

— Այն, ինչը ինձ ամենից առաջ ցնցեց «Ողիսականում»,
դա Հոմերոսի պոեզիայի տեսարանայնությունն է... Տեսա-
րանայնություն ասելով ես նկատի ունեմ այն, ինչը անա-
ռարկելիորեն դուր է գալիս հասարակությանը... Վերցնենք,
օրինակի համար, թեկուզև Նավզիկայի էպիզոդը... Այն
պատկերը, որտեղ չքնաղ ու մերկ աղջիկները չփշփացնում
են ջրում՝ թփի հետևը թաքնված Ողիսևսի աչքի առաջ... Ահա
և ձեզ «Լողացող գեղեցկուհիների» տեսարանից մի վա-
րիանտ... Կամ թե չէ վերցրեք Պոլիֆեմին. միաշքուհի այդ
ճիվաղին, հսկային այդ, հեքիաթային այդ հրեշին... Չէ որ
դա իսկական Կինգ-Կոնգ է, մինչպատերազմյան կինոյի ամե-
նատարածված գործող անձերից մեկը, որը ցնցող հաջողու-
թյուններ էր ունենում... Հապա Կիրկե՞ն իր ապարանքում...
չէ՞ որ դա Անտինեան է «Ատլանտիդայից»... Ահա սրանք
ենք մենք կոչում տեսարանայնություն... Եվ այդ տեսարան-
ները, ինչպես ասացի, ոչ թե լոկ տեսարաններ են, այլև
պոեզիա...

Խիստ գրգռված ու սքանչացած Բատտիստան կանգ առավ
մեր առջև և հանդիսավորությամբ արտասանեց.

— Ահա թե ես ինչպես եմ պատկերացնում «Տրիումֆ-
ֆիլմի» արտադրած «Ողիսականը»:

Ես ոչինչ չասացի, հիանալի հասկանալով, որ պոեզիան
իմ և Բատտիստայի համար բոլորովին տարբեր հասկացու-
թյուններ են:

Ես հասկանում էի, որ ըստ նրա պոեզիայի այդպիսի
ըմբռնման, «Տրիումֆ-ֆիլմի» արտադրած «Ողիսականը» լի-
նելու է Հոլլիվուդի բիբլիական սյուժեներով արված ֆիլ-
մերի ընդօրինակությունը. այսինքն ֆիլմ, որտեղ լինելու են
հրեշներ, մերկ կանայք, գայթակղիչ տեսարաններ, տարօրինակ

և վերամբարձ շքեղություն: Վերջին հաշվով, ասում էի ինքս ինձ, Բատտիստայի ճաշակը փաստորեն դեռ դ'Անունցիոյի ժամանակի իտալական պրոդյուսերների ճաշակն է: Եվ ինչպիսի կարող էր տարբեր լինել:

Բատտիստան, նորից պտույտ տալով գրասեղանի շուրջը, նստեց իր տեղը և ինձ հարցրեց.

— Հը, ի՞նչ կարող եք ասել, Մուտենի:

Կինոյի աշխարհին ծանոթ յուրաքանչյուր մարդ գիտե, որ կան այնպիսի ֆիլմեր, որոնց սցենարից դեռ մի բառ էլ չգրված, համոզված կարելի է ասել, որ կավարտվեն ու կներկայացվեն: Սակայն դրանց կողքին կան նաև այնպիսի ֆիլմեր, որոնց մասին նույնիսկ պայմանագիր կնքելուց և սցենարի հարյուրավոր էջեր գրելուց հետո էլ չի կարելի ասել, որ կհասնեն իրենց ավարտին: Մինչ Բատտիստան խոսում էր, պրոֆեսիոնալ սցենարիստի հոտառությամբ ես իսկույնեթ պղտցի, որ նրա «Ողիսականը» հենց այն ֆիլմերից է, որոնց մասին շատ է խոսվում, բայց որոնք այդպես էլ դուրս չեն գալիս էկրանի վրա: Ինչի՞ց եկա այդ եզրակացությանը: Ես պարանոմ եմ բացատրել. գուցե նրանից, որ այդ ֆիլմը ինձ չափազանց հավակնոտ թվաց, գուցե նաև այն տպավորության պատճառով, որը ինձ վրա թողեց Ռայնգոլդի արտաքինը, որ այնքա՛ն վեհատես էր նստած ժամանակ և այնքա՛ն փոքր, երբ ոտքի ելավ: Ես զգում էի, որ, ինչպես և Ռայնգոլդը, ֆիլմն ունենալու է հիանալի սկիզբ և ողորմելի վերջավորություն, արդարացնելով ծովահարսերի մասին եղած հայտնի արտահայտությունը. «desinit in piscem»¹: Իսկ Բատտիստան ինչո՞ւ էր ուզում այդպիսի ֆիլմ ստեղծել: Ես պիտեի, որ նա շատ զգուշավոր և ուսկից հետո մնացող մարդ է: Հավանական է, ինչպես ես կաբժում էի, նա հույս է դրել, օգտագործելով Հոմերոսի անունը, «Ողիսականի» միջոցով, որը Ռայնգոլդի արտահայտությամբ միջերկրական-դիմերի Աստվածաշունչն է, մեծ փողեր վաստակել, գուցե նաև Ամերիկայից: Սակայն մյուս կողմից էլ գիտեի, որ ֆիլմի շուրջադրվելու դեպքում Բատտիստան, որ այդ տեսակետից ոչինչով չէր տարբերվում մյուս պրոդյուսերներից, որևէ պա-

¹ Ամեն ինչ ձկան պոչով է վերջանում (լատ.):

տըրվակ կգտներ՝ իմ թափած աշխատանքը անվճար թողնելու համար։ Միշտ այդպես է լինում. եթե ֆիլմը հաջողութուն չի ունենում, պրոդյուսերը մեծ մասամբ առաջարկում է հետաձգել արդեն ավարտված սցենարի վճարը մինչև հաջորդ ֆիլմի արտադրությունը, և խեղճ սցենարիստը չի համարձակվում առարկության որևէ խոսք ասել։ Այդ պատճառով էլ ես մտածեցի, որ ամեն կերպ պետք է աշխատեմ պայմանագիր կնքել և, որ կարևորն է, ստանալ պայմանագրային կանխավճարը։ Դրան հասնելու համար միայն մի ձև կար։ Վկայակոչել բոլոր դժվարությունները և այնպես անել, որ Բատտիստան անպայման զգա իմ աշխատակցելու անհրաժեշտությունը։ Եվ ես շատ չոր ասացի.

— Իմ կարծիքով, դա հիանալի միտք է։

— Այնուամենայնիվ, չի երևում, որ դուք դրանից ոգևորված եք։

— Ես վախենում եմ, որ դա իմ ժանրը չլինի... — ավելորդ անկեղծությամբ պատասխանեցի ես, — և վեր լինի ուժերիցս։

— Իսկ ինչո՞ւ... — երևում էր, որ Բատտիստան վրդովվում է։ — Դուք միշտ ասում էիք, որ կցանկանայիք լուրջ ֆիլմի վրա աշխատել... իսկ այժմ, երբ ես ձեզ այդ հնարավորությունը տալիս եմ, դուք հետ եք քաշվում։

— Դիտեք ինչ, Բատտիստա, — աշխատեցի բացատրել նրան, — իմ հակումները հոգեբանական ֆիլմերի կողմն են... իսկ դա, եթե ես ձեզ ճիշտ եմ հասկացել, պետք է որ մաքուր տեսարանային ֆիլմ լինի... ինչպես բիբլիական սյուժեներով ստեղծված ամերիկյան ֆիլմերն են։

Բատտիստան շհասցրեց ինձ պատասխանել. հենց այդ նույն րոպեին բոլորովին անսպասելիորեն խոսակցության մեջ մտավ Ռայնգոլդը։

— Սինյոր Մոլտենի, — ասաց նա իր սովորական կիսալուանային ժպիտը երեսին և իսկույն նմանվեց այն դերասանին, որը արհեստական բեղեր է կպցնում իրեն։ Ապա փոքր-ինչ ձգվելով առաջ, շատ հարգալից, գրեթե շողոքորթող տոնով շարունակեց։ — Սինյոր Բատտիստան հիանալի ներակայացրեց մեր մտահղացումը... Նա շատ ճիշտ պատկերացում տվեց այն ֆիլմի մասին, որը ես ուզում եմ ստեղ-

ձեռք ձեր օգնութեամբ: Սակայն սինյոր Բատտիստան այդ բո-
լորը ասաց որպէս պրոդյուսեր, իր ուշադրութիւնը կենտրո-
նացնելով ամենից առաջ տեսարանային էլեմենտների վրա:
Ուսց եթէ ձեր հակումները դեպի հոգեբանական սյուժե-
ներն են, ուրեմն դուք առանց այլեւայլութեան պետք է աշ-
խատեք այս ֆիլմի վրա, քանի որ այս ֆիլմը հենց Ողիսեսի
և Պենելոպեի հոգեբանական փոխհարաբերութիւնների մա-
սին է... Ես ուզում եմ ֆիլմ ստեղծել մի մարդու մասին, որը
սիրում է իր կնոջը, բայց չի սիրվում նրանից:

Ես մի տեսակ շփոթվեցի, մանավանդ այն պատճառով,
որ Ռայնգոլդի արհեստական ժպիտով լուսավորված դեմքը
այնպէս մոտեցավ իմին, որ թվաց, թէ փակեց նահանջի բո-
լոր ճանապարհները: Ես պետք է իսկույնէն պատասխան
տայի: Եվ ահա հենց այն րոպեին, երբ ուզում էի առարկել,
թէ «Բոլորովին էլ ճիշտ չէ ձեր այն կարծիքը, թէ Պենելոպեն
չի սիրում Ողիսեսին», ռեժիսորի վերջին խոսքերը «մի մար-
դու մասին, որ սիրում է իր կնոջը, բայց չի սիրվում նրա
կողմից», հանկարծ ինձ հիշեցրին էմիլիայի և իմ միջև եղած
փոխհարաբերութիւնները: Մի՞թէ ես հենց այն մարդը չէի,
որը սիրում է իր կնոջը, բայց չի սիրվում նրա կողմից: Եվ այդ
նույն րոպեին ինչ-որ մի խորհրդավոր ասոցիացիայով իմ
հիշողութեան մեջ հանկարծ հառնեց մի բան, որը, ինչպէս
կարծում էի ըստ երևույթին, կարող էր պատասխան տալ
իմ այն հարցին, որ տալիս էի ինքս ինձ ընդունարանում
նստած ժամանակ, երբ սպասում էի Բատտիստայի մոտ
մտնելու համար. ինչո՞ւ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում:

Այժմ, երբ ես այս բոլորը պատմում եմ, կարող է թվալ,
թէ դա տեւել է երկար, մինչդեռ իրականում այդ հիշողու-
թիւնն իմ գիտակցութեան միջոցով սուրաց և անցավ ընդա-
մենը մի ակնթարթում: Այսպէս, ուրեմն, մինչ Ռայնգոլդը
ինձ էր մոտեցնում իր ժպտուն երեսը, ես հանկարծ ինձ տե-
սու կահավորված բնակարանի հյուրասենյակում նստած և
ոցկենարը թելադրելիս: Սցենարի թելադրութիւնը մոտենում
էր իր ավարտին, արդեն մի քանի օր էր, ինչ շարունակվում
էր նրա մեքենագրութիւնը, բայց, շնայած դրան, ես դեռ չէի
կարող ասել մեքենագրուհին լավիկն է, թէ ոչ: Մի շատ ան-
նշան դեպք միայն բացեց իմ աչքերը: Երբ նա մեքենայի

ստեղներին էր խփում ինչ-որ մի նախադասութիւն վերջաց-
նելու համար, ես նրա ուսի վրայով նայեցի մեքենագրովող
թերթին և նկատեցի, որ մի սխալ է արել: Թեքվելով առաջ,
փորձեցի ուղղել այդ սխալը և մատով սկսեցի խփել մե-
քենայի ստեղներին՝ սխալված բառը ճիշտ գրելու համար:
Բայց այդ անելիս ես ինձանից անկախ կպա նրա ձեռքին և
նկատեցի, որ դա մեծ և ուժեղ ձեռք է, բոլորովին անհամա-
տեղելի նրա փոքրիկ ու նուրբ մարմնի հետ: Բայց նա ձեռքը
հետ չքաշեց: Ես մեքենագրեցի ևս մի բառ և այս անգամ,
գուցե և ոչ առանց դիտավորութեան, նորից հպվեցի նրա
մատներին: Հետո նայեցի երեսին և տեսա, որ ինքն էլ փո-
խադարձաբար ինձ է նայում, և ոչ թե հենց այնպես, այլ մի
տեսակ սպասողական և նույնիսկ հրավիրող հայացքով: Բո-
լորովին անսպասելի, կարծես հենց նոր էի նրան տեսնում,
ես զգացի, որ լավիկն է: Նա մսեղ շրթունքներով փոքրիկ
բերան ուներ, քմահաճ քիթ, սև խոշոր աչքեր և խիտ ու
փարթամ մազեր, որոնք հետ էին սանրած: Սակայն գունատ
ու նուրբ դեմքին դժգոհութեան ու վրդովմունքի մի արտա-
հայտութիւն կար: Վերջապես, մի առանձնահատկութիւն
ևս. երբ նա դեմքը մի տեսակ ծամածռելով ասաց. «Ներե-
ցեք, իմ ուշադրութիւնը մի պահ շեղվեց», — ինձ ապշեցրեց
նրա որոշակիորեն տհաճ ձայնի սուր, շոր տեմբրը: Ուրեմն,
նայելով այդ աղջկան, ես նկատեցի, որ նա ոչ միայն աչքերը
չփախցրեց, այլև ավելի ագրեսիվ սկեռեց ինձ վրա: Ըստ
երևույթին, դա որոշ շափով պղտորել էր իմ մտքերը կամ,
համենայն դեպս, այնպիսի փոփոխութիւն էր առաջացրել իմ
դեմքին, որ այդ պահից ի վեր մի քանի օր շարունակ մենք
անընդհատ իրար էինք նայում: Ավելի ճիշտ, նա էր անվերջ
նայում, ընդ որում, նայում էր անամոթ ու լիրբ հայացքով:
Երբ ես աչքերս փախցնում էի, նրա հայացքը հետապնդում էր
իմ աչքերին, երբ մեր աչքերը հանդիպում էին, նա աշ-
խատում էր այլևս բաց շթողնել իմ հայացքը, իսկ երբ իրեն
էի նայում, նա հայացքով սուղվում էր իմ աչքերի մեջ:
Ինչպես և լինում է, սկզբնական շրջանում նա ինձ մեկ-մեկ
էր նայում, իսկ գնալով այդ հայացքները դարձան ավելի ու
ավելի հաճախակի: Վերջապես, չիմանալով ինչ ձևով խու-
սափել նրանցից, ես սկսեցի տեքստը թելադրել՝ նրա թիկուն:

րում այս ու այն կողմ քայլելով: Բայց այդ համառ պշտուհին
դտավ խոշընդոտը շրջանցելու ձևը. նա սկսեց ինձ նայել դի-
մացի պատին կախած մեծ հայելու մեջ: Այնպես որ, ամեն
տնգամ, հենց որ ես հայացքս վեր էի բարձրացնում, իսկույն
հայելու մեջ հանդիպում էի նրա աչքերին, որոնք սկեռված
ինձ էին նայում: Վերջապես այն, ինչ նա ցանկանում էր, որ
կատարվի, կատարվեց. մի օր ես սովորականի նման նրա
ուսի վրայով խոնարհվեցի՝ ինչ-որ սխալ ուղղելու, և երբ աչ-
քերս բարձրացրի, մեր հայացքները հանդիպեցին իրար, բայց
կարճատև մի համբույրով մի պահ միացան նաև մեր շուրթե-
րը: Բնորոշն այն էր, որ այդ համբույրից անմիջապես հետո
նա ասաց. «Օհ, վերջապես... այլապես ես արդեն սկսել էի
մտածել, թե դու այդպես էլ սիրտ չես անի ինձ համբուրել»: Մի
խոսքով, նա այժմ համոզված էր, որ ես արդեն իր բռի մեջ
եմ, այնքան էր համոզված, որ նույնիսկ հոգ չտարավ շա-
րունակել այդ համբույրները և ձեռնամուխ եղավ գործին:
Զղջման և շփոթմունքի մի զգացում համակեց ինձ. ոչ մի
կասկած չկար, որ այդ աղջիկը ինձ դուր է գալիս, այլապես
երբեք նրան չէի համբուրի, բայց կասկածից վեր էր նաև
այն, որ ես նրան չէի սիրում: Փաստորեն համբուրեցի,
մղված իմ տղամարդկային փառասիրությունից, որին շոյում
էր նրա այնքան հանդուգն համառությունը: Այժմ նա արդեն
մեքենագրում էր առանց ինձ նայելու և աչքերը վեր բարձ-
րացնելու: Ես նայում էի նրա գունատ և կլոր դեմքին, սև
խիտ մազերի դեզին, և նա գնալով ավելի ու ավելի էր ինձ
գեղեցիկ թվում: Այնուհետև, ըստ երևույթին դիտավորյալ,
նա նորից ինչ-որ սխալ արեց, և ես, ցանկանալով ուղղել
այդ սխալը, կրկին խոնարհվեցի նրա ուսի վրայով: Նա հե-
տևում էր իմ յուրաքանչյուր շարժումին: Բայց հենց որ երեսս
մոտեցավ իրենին, նա արագ շրջվեց, ձեռքերը փաթաթեց
վզիս և, քաշելով ինձ դեպի իրեն, բերանը սեղմեց իմ շուր-
թերին: Այդ պահին դուռը բացվեց և ներս մտավ էմիլիան:

Ես կարծում եմ, որ ոչ մի անհրաժեշտություն չկա պատ-
մելու այն մանրամասնությունների մասին, որոնք տեղի ու-
նեցան դրանից հետո: Էմիլիան իսկույն դուրս գնաց, իսկ
ես շտապելով աղջկան ասացի. «Սինյորինա, այսօր աշխա-
տանքը վերջացած է... գնացեք տուն», և գրեթե վազելով ինձ

գցեցի էմիլիայի սենյակը: Ես սպասում էի խանդի տեսարանի, մինչդեռ երբ ներս մտա, էմիլիան շատ կարճ ասաց. «Գոնե շուրթերիդ ներկը սրբեիր»: Ես շրթունքներս սրբեցի, նստեցի էմիլիայի կողքին և սկսեցի արդարանալ, պատմելով նրան ճշմարտությունը: Նա լսեց ինձ մի տեսակ անորոշ և թերահավատ, բայց ըստ էության ներողամտորեն և վերջում ասաց, որ եթե իսկապես սիրում եմ այդ մեքենագրուհուն, ապա պետք է իրեն ասեի, և ինքն առանց այլևայլության ինձ ապահարզան կտար: Բայց նա այդ ասաց առանց վրդովմունքի կամ նեղանալու, մի տեսակ տխուր մեղմությամբ, կարծես լուռ խնդրում էր, որպեսզի ես հերքեմ այդ: Վերջապես իմ անհամար բացատրություններն ու հուսահատ վիճակը (ես ուղղակի սարսափած էի այն մտքից, թե էմիլիան կարող է ինձ լքել) համոզեցին նրան, և նա փոքր-ինչ համառելուց հետո խոստացավ ներել ինձ: Հենց այդ նույն օրը, ճաշից հետո, էմիլիայի ներկայությամբ զանգահարեցի մեքենագրուհուն և հայտնեցի, որ այլևս նրա ծառայության կարիքը չունեմ: Աղջիկը փորձեց պայմանավորվել ինձ հետ որևէ տեղ հանդիպելու, բայց ես պատասխանեցի նրան խուսափողաբար և այն օրից ի վեր այլևս նրան չեմ տեսել:

Ինչպես արդեն ասել եմ, կարող է թվալ, թե այս հիշողությունը երկար է տևել, բայց իրականում դա կատարվեց կայծակի արագությամբ. հանկարծ դուռը բացվեց, և հայտնվեց էմիլիան հենց այն վայրկյանին, երբ ես մեքենագրուհուն համբուրում էի: Ապա նաև ակնթարթային այն միտքը, թե ինչպես չեմ հաշվի առել այդ: Ոչ մի կասկած լինել չի կարող, մտածում էի ես, որ ամեն ինչ հետևյալ կերպ է եղել. էմիլիան ձևացրել է այնպես, իբրև այդ դեպքին կարևորություն չի տալիս, իսկ իրականում, գուցե և առանց գիտակցելու, սկսել է հոգու խորքում տանջվել: Հետագայում, այդ դեպքը մտաբերելիս, նա իր հիշողության շուրջը անվերջ փաթաթում և ամրացնում էր աճող հիասթափության կծիկը: Այդպիսով, այն համբույրը, որը ինձ համար լոկ վայրկենական մի թուլություն էր, նրա հոգում, հոգեբույժների լեզվով ասած, այնպիսի մի վնասվածք էր առաջացրել կամ վերք, որը

մամանակի ընթացքում ոչ միայն չէր սպիացել, այլև, ընդհակառակը, գնալով ավելի էր գրգռվել ու խորացել:

Ըստ երևույթին, մինչ ես այս ամենի մասին մտածում էի, իմ դեմքի արտահայտությունը այնքան էր դարձել ցրտփած, որ հանկարծ, կարծես խտացած մշուշի միջից, ինձ հասավ Ռայնգոլդի ձայնը.

— Դուք ինձ լսո՞ւմ եք, սինյոր Մուտենի:

Մշուշը վայրկենապես ցրվեց, ես իսկույն սթափվեցի և իմ առաջ տեսա ռեժիսորի ժպտացող դեմքը:

— Ներեցեք,— ասացի ես:— Միտքս ուրիշ տեղ էր... ես մտածում էի հենց ձեր ասածի մասին. մի մարդ, որը սիրում է իր կնոջը, բայց չի սիրվում նրա կողմից... սակայն...— չիմանալով ինչ ասել, ես առարկեցի նրան գլուխս եկած առաջին իսկ մտքով.— բայց չէ որ պոեմում Ոդիսևսը սիրված է Պենելոպեի կողմից... ավելին, որոշ իմաստով, ամբողջ պոեմը հենց Պենելոպեի դեպի Ոդիսևսն ունեցած սիրո վրա է խորսխվում:

— Դա հավատարմությունն է, սինյոր Մուտենի, և ոչ թե սեր...— ժպտալով հերքեց իմ առարկությունը Ռայնգոլդը:— Պենելոպեն հավատարիմ է Ոդիսևսին, բայց մենք չգիտենք, թե նա ինչ աստիճան է սիրում նրան... և ինչպես ձեզ հայտնի է, երբեմն կարելի է լինել անսահման հավատարիմ և, այնուամենայնիվ, չսիրել... Դեռ ավելին, որոշ դեպքերում հավատարմությունը ինքնասիրության վրեժի, փոխհատուցման մի ձև է... Հավատարմություն և ոչ թե սեր:

Ռայնգոլդի այդ խոսքերը նորից ինձ ապշեցրին: Ես դարձյալ մտածեցի էմիլիայի մասին, ինքս ինձ հարցնելով, թե ես չեի՞ գերադասի արդյոք նրա դավաճանությունը և դրան հաջորդող զղջումները հավատարմությանից ու անտարբերությանից: Անկասկած, կգերադասեի: Եթե էմիլիան ինձ դավաճաներ, իսկ հետո իմ առաջ իրեն մեղավոր զգար, ինձ ավելի վստահ կզգայի նրա հետ: Սակայն հենց նոր ես ինքս ինձ ցույց տվի, որ էմիլիան ինձ չէր դավաճանել, որ, ընդհակառակը, ես էի եղել նրան դավաճանողը: Նորից մտքերս ինձ տարել էին իրականությունից, երբ հանկարծ սթափվեցի Բատտիստայի ձայնից.

— Մի խոսքով, Մուտենի, ուրեմն պայմանավորվեցինք, դուք աշխատելու եք Ռայնգոլդի հետ:

— Այո, պայմանավորվեցինք,— ճիգեր գործադրելով, պատասխանեցի ես:

— Հիանալի է, գոհունակությամբ ասաց Բատտիստան,— այդ դեպքում այսպես անենք. վաղը առավոտյան Ռայնգոլդը մեկնելու է Փարիզ, որտեղ և մի շաբաթ կմնա: Դուք, Մուտենի, այդ մի շաբաթվա ընթացքում կգրեք «Ողիշ սականի» սցենարը և կներկայացնեք ինձ... Հենց որ Ռայնգոլդը Փարիզից վերադառնա, դուք միասին կգնաք Կապրի և անմիջապես ձեռնամուխ կլինեք ֆիլմի աշխատանքներին:

Այդ եզրափակիչ խոսքերից հետո Ռայնգոլդը տեղից կանգնեց, որին ինքնաբերաբար հետևեցի և ես: Գիտեի, որ ինձ անհրաժեշտ էր խոսել ինչպես պայմանագրի, այնպես էլ կանխավճարի մասին, եթե չէի ուզում, որ Բատտիստան փորձանք բերի գլխիս: Բայց ինձ հանգիստ չէին տալիս էմիլիայի շուրջը պտտվող մտքերը, իսկ ավելի շատ՝ Հոմերոսի ռայնգոլդյան մեկնաբանությունները, որոնք այնքան տարօրինակ կերպով նման էին իմ անձնական կյանքի փաստերին: Այնուամենայնիվ, երբ արդեն մոտենում էինք դռանը, ես ծամ-ծըմելով հարցրի նրան.

— Իսկ պայմանագիր՞րը:

— Պայմանագիրը պատրաստ է,— բոլորովին անսպասելի բարեհոգությամբ պատասխանեց Բատտիստան,— իսկ պայմանագրի հետ պատրաստ է նաև կանխավճարը... Ձեզ, Մուտենի, անհրաժեշտ է ընդամենը անցնել գրասենյակ՝ մեկն ստորագրելու, մյուսը ստանալու համար:

Այդ անակնկալը ինձ խիստ զարմացրեց: Ես սպասում էի, որ, ինչպես այդ լինում էր մյուս սցենարների վրա աշխատելիս, Բատտիստան ամեն կերպ կաշխատի այնպես անել, որպեսզի հոնորարս իջեցնի և հետաձգի վճարը: Բայց ահա, հակառակ իմ բոլոր սպասումների, նա ինձ վճարում է անմիջապես և առանց քաշքշուկի: Մինչ մենք երեքով գնում էինք կողքի դահլիճ, որտեղ Բատտիստայի գրասենյակն էր տեղավորված, ես ինձ շկարողացա զսպել և ասացի.

— Շնորհակալ եմ, Բատտիստա... Գիտեք, ուղղակի փողի խիստ կարիք ունեի:

Եւ շրթունքս կծեցի. ամենից առաջ այնքան էլ ճիշտ չէր, թե ես կարիքի մեջ էի, իսկ երկրորդն էլ, եթե նույնիսկ դրամի կարիք կար, ապա ոչ այնքան խիստ, ինչքան ենթադրւում էր իմ այդ նախադասությունից: Բացի դրանից, ես պատահեցի, ինքս էլ չգիտեմ ինչու, որ այդ ասելու կարիքը բոլորովին չկար: Բատտիստան դա ավելի հեռուն տարավ:

— Ես կռահում էի, սիրելիս,— ասաց նա, հովանավորողի նման և հայրաբար թփթփացնելով ուսս,— և ինչ որ պետքն էր, արի:

Գրասենյակում, դիմելով քարտուղարներից մեկին, որը նստած էր գրասենյանի առաջ, Բատտիստան կարգադրեց.

— Սա սինյոր Մուտենին է... պայմանագիրը և կանխավճարը:

Քարտուղարը, որ արդեն ոտքի էր կանգնել, իսկույն բացեց թղթապանակներից մեկը և դուրս հանեց այնտեղից պատրաստի մի պայմանագիր, որին կցած էր կանխավճարի ստացման ստորագրությունը: Ռայնգոլդի ձեռքը սեղմելուց հետո Բատտիստան նորից թփթփացրեց իմ ուսը, աշխատանքիս հաջողություն ցանկացավ և կրկին գնաց իր աշխատասենյակը:

— Սինյոր Մուտենի,— դիմեց ինձ Ռայնգոլդը, իր հերթին մոտենալով ինձ և մեկնելով ձեռքը,— մենք կտեսնվենք, հենց որ Փարիզից վերադառնամ... Այդ ընթացքում դուք «Ոգիսականի» լիբրետոն կվերջացնեք, կներկայացնեք սինյոր Բատտիստային և նրա հետ միասին կքննարկեք:

— Լավ,— ասացի ես, փոքր-ինչ զարմացած նայելով նրան, քանի որ ինձ թվաց, թե նա հասկացավ ու բարեկամարար գլխով արեց ինձ:

Ռայնգոլդը նկատեց իմ զարմացած հայացքը և, հանկարծ լռնելով թևիցս, բերանը մոտեցրեց ականջիս ու փսփսալով ասաց.

— Հանգիստ եղեք... չվախենաք... Թող Բատտիստան ինչ ուզում է ասի... Մենք հոգեբանական ֆիլմ կստեղծենք... Միայն հոգեբանական:

Ես նկատեցի, որ Ռայնգոլդը «հոգեբանություն» բառը արտասանում է գերմանական առոգանությամբ: Հետո նա ժրպտաց, ձեռքս սեղմեց, ապա կտրուկ գլուխ տվեց և կրունկ-

ները կտկտացնելով դուրս գնաց: Ես նայում էի նրա հետևից, երբ հանկարծ քարտուղարի ձայնը սթափեցրեց ինձ.

— Սինյոր Մուտենի... չե՞ք բարեհաճի արդյոք այստեղ ստորագրել...

Գլուխ իններորդ

Ընդամենը ժամը յոթն էր, երբ ես վերադարձա տուն: Ձայն տվի էմիլիային, բայց պատասխան չստացա, բնակարանը դատարկ էր: Նա տանից դուրս էր եկել և ընթրիքից շուտ հազիվ թե վերադառնար: Ես հիասթափված էի և որոշ իմաստով վշտացած նրա բացակայությունից. ուզում էի առանց այս ու այն կողմ գցելու նստել ու հետը խոսել մեքենագրուհու հետ պատահած դեպքի մասին: Ես համոզված էի, որ մեր գծավածության հիմնական պատճառը այդ համբույրն է եղել և, մի նոր համարձակությամբ ու հավատով լցված, հույս ունեի, որ մի քանի խոսքով կբացատրեմ այդ թյուրիմացության պատճառը, ապա նոր կհայտնեմ «Ողիսականի» սցենարի համար կնքած պայմանագրի, կանխավճարն ստանալու և Կապրի մեկնելու հաճելի նորությունները: Թեև գիտեի, որ նրա հետ տեղի ունենալիք բացատրությունը ընդամենը մի երկու ժամով է հետաձգվում, բայց, այնուամենայնիվ, ոչ միայն մի տեսակ ջղային ու հիասթափված էի, այլև գրեթե դրա մեջ մի վատ նշան էի տեսնում: Այդ ժամանակ ես վստահ էի իմ ուժերի վրա, իսկ մի երկու ժամից հետո, ով գիտեր, կարո՞ղ էի արդյոք նույնքան համոզիչ ապացուցել այն, ինչը կհաջողվեր հիմա: Ինչպես տեսնում եք, չնայած ինձ այնպես էի ձևացնում, թե իբրև, վերջ ի վերջո, գտել եմ կծիկի խճճված թելի ծայրը կամ էմիլիայի ինձ շփրելու իսկական պատճառը, բայց և այնպես հոգուս խորքում այդ համոզմունքը շունեի: Եվ էմիլիայի տանը չլինելը բավական էր, որպեսզի իսկույն իմ տրամադրությունը փշանար ու ես տագնապով լցվեի:

Դժկամ, ջղայնացած, մտացրիվ գնացի աշխատասեն-

յակս և մեքենայաբար սկսեցի գրապահարանում փնտրել «Ողիսականը»՝ Պինդեմոնտեի թարգմանությամբ։ Ապա գրտնելով գիրքը, նստեցի գրասեղանիս մոտ, մեքենայի մեջ թուղթ դրի և, վառելով սիգարետս, պատրաստվեցի շարադրել «Ողիսականի» կարճ բովանդակությունը։ Ինձ թվում էր, թե աշխատանքը ինձ հանգստություն կբերի կամ գոնե կօգնի, որպեսզի մոռանամ ինձ հուզող տագնապը. առաջ ես երբևէն դիմում էի այդ միջոցին։ Ուրեմն, բացելով գիրքը, ես պանդաղ ընթերցեցի առաջին երգը։ Այնուհետև թերթի վերելում մեքենագրեցի վերնագիրը՝ «Ողիսականի» կարճ բովանդակությունը» և փոքր-ինչ ցածից սկսեցի շարադրանքը. «Տրոյական պատերազմը վաղուց արդեն վերջացած է։ Բոլոր հույն հերոսները, որոնք մասնակցել են այդ պատերազմին, այժմ արդեն վերադարձել են իրենց տները։ Բոլորը, բացի Ողիսեսից, որը դեռ հեռու է գտնվում հայրենի կղզուց և իր հարազատներից»։ Սակայն հասնելով այդ տեղը, ես կասկածելով կանգ առա, մտածելով. նշե՞լ արդյոք իմ կարճ շարադրանքի մեջ աստվածների խորհուրդը, որտեղ քննարկվում էր հենց Ողիսեսի Իթիսկե վերադառնալու հարցը։ Իմ կարծիքով, աստվածների այդ խորհուրդը կարևոր պահ էր, քանի որ դա պոեմի մեջ մտցնում է ճակատագրի անխուսափելիության, ունայնության և միևնույն ժամանակ մարդկային հերոսական ճիգերի և ազնվության իմաստը։ Դուրս գցել աստվածների այդ խորհուրդը, նշանակում է մի կողմ նետել պոեմի ամբողջ վերնաշխարհը, բացասել ամեն մի աստվածային միջամտություն, հրաժարվել այնքան սիրելի և այնքան պոետական աստվածների պատկերումից։ Իայց կասկածից վեր էր, որ Բատտիստան չի ցանկանա նույնիսկ լսել այդ աստվածների մասին, որոնք նրան ոչ այլ ինչ են թվալու, եթե ոչ անմիտ դատարկաբաններ, մտահոգված այնպիսի հարցերի լուծումով, որոնք հիանալի կարող էին լուծել նաև իրենք՝ գործող անձինք։ Իսկ ինչ Ռայնգոլդին է վերաբերում, ապա հոգեբանական ֆիլմի կապակցությամբ նրա արած կասկածելի ակնարկությունը ոչ մի լավ բան չէր կանխագուշակում աստվածների համար. պսիխոլոգիզմը, ինքնըստինքյան հասկանալի է, բացասում էր ճակատագրի հասկացողությունն ու աստվածային միջամտությունը։ Լա-

վագույն դեպքում, ճակատագրի անխուսափելիությունը նա դիտում է մարդկային հոգու խորքում, այսպես կոչված ենթագիտակցության մթին անկյուններում: Այդ պատճառով էլ աստվածներն ավելորդ են, նրանք ոչ բեմական էֆեկտ ունեն և ոչ էլ հոգեբանական են... Ես այդ բոլորի մասին մտածում էի մի տեսակ հոգնած ու խառնաշփոթ մտքերով: Ժամանակ առ ժամանակ, նայում էի առջևս դրված գրամեքենային և ինքս ինձ ասում, որ պետք է շարունակեմ աշխատանքը, բայց, այնուամենայնիվ, շարունակելն ինձ չէր հաջողվում, ես մատս անգամ չէի կարողանում շարժել: Մտքերի մեջ խորասուզված՝ ես անշարժ նստել էի գրասեղանիս առաջ և հայացքս հառել դիմացիս դատարկությունը: Իրականում այնքան չէի խորհում, որքան ճգնում էի իմաստավորել այն բոլոր հակասական և տհաճ զգացումները, որոնք թախիժ ու սառնություն էին լցրել իմ մեջ: Սակայն ես այնքան էի ընկրճված, այնպիսի մի խոնջություն էր իջել վրաս ու համակել ինձ այնպիսի խուլ մի վրդովմունք, որ ինքս անգամ չէի կարողանում որոշել, թե ինչ է կատարվում իմ հոգու խորքում: Եվ հանկարծ, ինչպես բոլորովին անսպասելի պղպջակի ձևով անդորրված լճի մակերեսն է դուրս ելնում ով գիտի ինչքան ժամանակ ջրի տակ ինչ-որ տեղ մնացած օդը, այդպես էլ իմ գլխում մի միտք ծագեց. «Այժմ ես պետք է «Ողիսականը» այնպիսի կինեմատոգրաֆիական ոչնչացնող կրճատումների ենթարկեմ... ինչպիսի կրճատումների ենթարկվում են սովորաբար գեղարվեստական ստեղծագործությունները էկրանացման ժամանակ... իսկ երբ սցենարը արդեն սլատրաստ լինի, այս գիրքը նորից կվերագառնա իր պահարանը, կմտնի մյուս գրքերի շարքը, որոնք ինձ նույնպես ծառայություն են մատուցել ուրիշ սցենարներ գրելիս... Եվ մի քանի տարի հետո, երբ ես դարձյալ փնտրեմ որևէ գիրք, որպեսզի նորից այլանդակեմ մի ուրիշ սցենարի համար, կրկին իմ աչքը կընկնի «Ողիսականին», և ես ինձ կասեմ. «Հաա՛, սա այն գիրքն է, որը տարիներ առաջ ես Ռայնգոլդի հետ դարձնում էի սցենար... Բայց որից բան դուրս չեկավ... բան դուրս չեկավ այն ժամանակ, երբ մենք ամիսներ շարունակ առավոտից մինչև իրիկուն ամեն օր խոսում էինք Ողիսևսի, Պենելոպեի, Կիկլոպների, Կիրկեի և ծովահարսերի մաս

սին... և բան դուրս չեկավ, որովհետև... որովհետև փող չկար»։ Այս մտքի վրա ես մի ավելորդ անգամ զգացի, թե ինչպես է իմ մեջ նորից գլուխ բարձրացնում խորին մի նողկանք դեպի այն արհեստը, որով ես զբաղվում էի հարկապարտ։ Եվ նորից սուր ցավով նկատեցի, որ այդ նողկանքը ծնունդ է առնում իմ այն հաստատ համոզմունքից, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում։ Մինչև հիմա ես աշխատում էի էմիլիայի համար, միայն ու միայն էմիլիայի, իսկ երբ զգացի, որ նա արդեն դադարել է ինձ սիրելուց, իմ աշխատանքն ինձ համար դարձավ բոլորովին աննպատակ։

Զեմ կարող ասել, թե ինչքան ժամանակ էի այդպես անշարժ և աթոռին դամված մնացել, գրամեքենան դրած առջևս և հայացքս սևեռած լուսամուտին։ Վերջապես լսեցի, թե ինչպես հեռվում մութի դուռը շրխկաց, իսկ փոքր-ինչ հետո հյուրասենյակից ականջիս հասան ոտնաձայներ։ Ես հասկացա, որ էմիլիան վերադարձել է, սակայն տեղիցս չշարժվեցի։ Քիչ անց բացվեց իմ աշխատասենյակի դուռը, և էմիլիան հետևիցս հարցրեց.

— Դու այստե՞ղ ես։ Այդ ի՞նչ ես անում։ Աշխատո՞ւմ ես։ Ես շրջվեցի։

Էմիլիան կանգնել էր շեմքին, գլխարկը դեռ չէր հանել, իսկ ձեռքին մի փաթեթ կար։ Ես առանց երկար մտաժելու, իսկույնս կեցի այնպիսի թեթևությամբ պատասխանեցի, որ այդքան կասկածներից ու մտորումներից հետո նույնիսկ ինքս պարմացա.

— Զե, չեմ աշխատում... պարզապես մտածում էի ընդունե՞մ, թե՞ չընդունեմ Բատտիստայի համար նոր սցենար գրելու առաջարկը։

Էմիլիան դուռը ծածկեց, մոտեցավ ինձ և ոտքի վրա մնաց օկղանի մոտ կանգնած։

— Բատտիստայի մո՞տ էիր։

— Այո։

— Համաձայնության չեկա՞ք... Քի՞չ է տալիս։

— Զե, տալը բավական շատ է տալիս... և համաձայնության արդեն եկել ենք։

— Այն դեպքում ի՞նչ ես մտածում... Գուցե սյուժե՞ն թեղ դուր չի գալիս։

— Չէ, սյուծեն լաւն է:

— Ի՞նչ սյուծե է:

Նախքան սլատասխանելը, ես մի պահ նայեցի նրան՝ էմիլիան սովորականի նման մտադրիւմ աւանտարբեր էր թվում. երևում էր, որ նա ինձ հետ խոսում է ելնելով իր սլատասխանութիւնից:

— «Ողիսականն է», — կարճ պատասխանեցի ես:

էմիլիան փաթեթը դրեց սեղանին, ձեռքը վեր տարաւ, զգուշաբար վերցրեց գլխարկը, ապա թեթևորեն ցնցեց գլուխը, որպեսզի մազերը խռիւմ տա: Սակայն նրա դեմքին ոչ մի արտահայտութիւն չկար, իսկ հայացքը առաջիւմ նման ցրված էր. նա կամ չհասկացաւ, որ խոսքը նշանավոր պոեմի մասին է, կամ էլ այդ վերնագիրը, որը, ըստ երևույթին, ամենահավանականն էր, անծանոթ շլինելով հանդերձ, այնուամենայնիւ, նրան ոչինչ չէր ասում:

— Ուրեմն, բանն ինչո՞ւմն է, — հարցրեց նա, գրեթե համբերութիւնը կորցրած, — քեզ դուր չի՞ գալիս:

— Ես քեզ ասացի, որ դուր է գալիս:

— Այդ այն «Ողիսականը» չէ՞, որ դպրոցներում անցնում են: Իսկ ինչո՞ւ չես ուզում վերցնել:

— Որովհետեւ այդ գործով առհասարակ այլևս չեմ ուզում զբաղվել:

— Բայց չէ՞ որ հենց այսօր առավոտյան ես դու քո համաձայնութիւնը տվել:

Այստեղ ես հանկարծ զգացի, որ վրա է հասել նոր և այս անգամ արդեն վճռական բացատրութեան ժամը: Ես տեղիցս ցատկեցի, ձեռքս գցեցի նրա թևին և ասացի.

— Գնանք մյուս սենյակ, ես քեզ հետ խոսելիք ունեմ:

էմիլիան վախեցաւ, բայց գուցե ոչ այնքան իմ ասելու եղանակից, որքան թևը կոպտորեն բռնելուց և ջղածիգ սեղմումից:

— Քեզ ի՞նչ է պատահել... հո չե՞ս գժվել:

— Ոչ, չեմ գժվել, գնանք մյուս սենյակ, խոսենք:

Այդ ասելով, ես քարշ տվի էմիլիային, որը ամեն կերպ դիմադրում էր ինձ, դուրս տարա իմ աշխատասենյակից, բացեցի հյուրասենյակի դուռը, հրեցի նրան և գցեցի բաղկաթոռներից մեկի վրա.

— Նստիր այստեղ:

Ես ինքս իմ հերթին նույնպես նստեցի նրա դիմաց և սասացի.

— Հիմա արդեն կխոսենք:

Էմիլիան դեռ վախեցած ու անվստահ ինձ էր նայում:

— Դե խոսիր, ես քեզ լսում եմ:

Ես սառը և անկիրք ձայնով սկսեցի.

— Հիշո՞ւմ ես, երեկ քեզ ասացի, որ ես այդ սցենարը գրելու ցանկություն չունեմ, քանի որ վստահ չեմ, թե դու ինձ սիրում ես... իսկ դու պատասխանեցիր, որ ինձ սիրում ես և խորհուրդ տվիր չհրաժարվել այդ գործից... Ճի՞շտ է:

— Այո, ճիշտ է:

— Շատ լավ, — հայտարարեցի ես վճռականորեն, — իսկ ես գտնում եմ, որ դու ստում ես... չեմ կարող ասել ինչու, գուցե կարեկցանքից դրդված, գուցե քո օգուտի համար...

— Ի՞նչ օգուտի մասին է խոսքը, — զայրույթով ընդհատեց նա ինձ:

— Այն օգուտի, — բացատրեցի ես, — որ կարող ես մնալ այս բնակարանում, որը քեզ այնքան դուր է գալիս:

Էմիլիայի մոտ առաջացած ռեակցիան իր խստությամբ ինձ ապշեցրեց: Նա տեղից կանգնեց և համարյա բղավելով հարցրեց.

— Այդ ո՞վ է քեզ ասել... ինձ համար այս բնակարանը ոչ մի կարևորություն չունի... բացարձակորեն ոչ մի... ես պատրաստ եմ թեկուզ այս րոպեին նորից վերադառնալ վարձու տրվող կահավորված սենյակ... Երևում է, որ ինձ լավ չես ճանաչում... Ամենևին էլ ինձ պետք չէ քո բնակարանը...

Էմիլիայի խոսքերը ինձ այնպիսի սուր ցավ պատճառեցին, ինչպիսին կարող է զգալ մի մարդ, որը տեսնում է, թե ինչպես են արհամարհանքով մերժում իր տված այն նվերը, որի համար նա այնքան մեծ զոհաբերություններ է արել: Բայի այդ բոլորից, բնակարանը, որի մասին արդեն Էմիլիան խոսում էր այդպիսի արհամարհանքով, իր մեջ ամփոփում էր վերջին երկու տարիների իմ կյանքը. այս բնակարանի սիրույն էր, որ ես թողեցի ինձ համար այնքան սիրելի իմ աշխատանքը, մերժեցի բոլոր իմ ցանկությունները, որոնք այն-

քան թանկ էին ինձ համար: Գրեթե ինքս իմ ականջներին չհավատալով, թույլ, հազիվ լսելի ձայնով հարցրի նրան.

— Քեզ համար ոչ մի կարևորություն չունի՞:

— Ոչ, բացարձակապես ոչ մի,— նրա ձայնը գրեթե դուռն էր ինչ-որ անհասկանալի կատաղությունից ու արհամարհանքից,— ոչ մի... հասկացա՞ր... ոչ մի:

— Բայց երեկ դու ասում էիր, որ կուզենայիր այս բնակարանում մնալ:

— Ես ասում էի քեզ հաճույք պատճառելու համար... կարծում էի, որ քեզ համար դա շատ թանկ է:

Ես զարմանքից մոլորվեցի. ուրեմն, այդ ես, թատերական իմ լավագույն կարողություններն ու ձգտումները զոհաբերողս, ես, որ իսկապես երբեք իմ կյանքում ոչ մի կարևորություն չեմ տվել նման բաների, ինքս եմ ամեն բանից վեր ու թանկ գնահատում բնակարանը: Կռահելով, որ էմիլիան ինձ համար անհայտ ինչ-որ պատճառով սկսում է անբարեխղճորեն հետս վիճել, ես մտածեցի, որ ոչ մի իմաստ չունի բորբոքել նրա զայրույթը, առարկելով նրան և հիշեցնելով այն, ինչը առաջ նա այնքան բաղձում էր, իսկ այժմ մերժում և այդպիսի համառություն: Ասեմք, բնակարանը միայն մի շնչին մաս էր կազմում, կարևորն այստեղ բոլորովին ուրիշ բան էր:

— Արի բնակարանը հանգիստ թողնենք,— ասացի ևս աշխատելով տիրապետել ձայնիս և պահպանել հաշտվողական ու խելամիտ մի տոն,— ես բնակարանի մասին չէ, որ ուզում էի խոսել քեզ հետ, այլ քո իմ հանդեպ ունեցած զգացմունքների մասին... Դու երեկ, չգիտեմ ինչ պատճառով, ասում էիր, ասելով, որ իբր, ինձ սիրում ես... դու խաբում էիր, և հենց դա է պատճառը, որ ես չեմ ուզում կինոյում աշխատել... որովհետև միայն ու միայն քեզ համար էր, որ ևս կատարում էի այդ աշխատանքը... Իսկ եթե դու ինձ այլևս չես սիրում, ուրեմն այդ աշխատանքը շարունակելու կարիքը չունեմ:

— Բայց ո՞վ է քեզ ասել, թե ես խաբում եմ: Դու ի՞նչ հիմք ունես այդպես կարծելու:

— Ոչ մի հիմք և բոլոր հիմքերը... Մենք երեկ այս մասին արդեն խոսել ենք և նորից կրկնելու ցանկություն չու-

նեմ... դա այնպիսի մի բան է, որ չի բացատրվում, դա միայն զգացվում է... և ես զգում եմ, որ դու այլևս ինձ չես սիրում...

Էմիլիան իրենից անկախ մի շարժում արեց, և խոսակցության ընթացքում առաջին անգամ նրա խոսքերը հնչեցին անկեղծությամբ.

— Ինչո՞ւ ես ուզում ամեն ինչ իմանալ,— տխուր ու հոգնած ձայնով հարցրեց նա հանկարծ, նայելով դեպի լուսամուտը:— Ինչի՞ համար... Թող անցնի դնա... Այդպես ավելի լավ կլինի մեր երկուսի համար էլ:

— Ուրեմն,— ձեռք չէի քաշում ես,— դու ընդունում ես, որ ես կարող եմ իրավացի՞ լինել:

— Ես ոչինչ չեմ ընդունում... ես ուզում եմ միայն հանդիստ մնալ... հանգիստ թող ինձ:— Այդ վերջին խոսքերում գրեթե լացի ձայն զգացվեց: Եվ նա իսկույն վրա բերեց.— իսկ հիմա ես գնում եմ... գնում եմ շորերս փոխեմ:

Նա ոտքի ելավ և շարժվեց դեպի դուռը: Բայց ես, ձեռքս զցելով նրա դաստակին, իսկույն կանգնեցրի: Դա ինձ համար արդեն սովորական դարձած շարժում էր, որը ես օգտագործել էի նաև առաջ. նա տեղից կանգնում էր և ասում, որ ինքը արդեն պետք է գնա, իսկ ես, երբ նա անցնում էր առջևիցս, ձեռքս գցում էի ու բռնում նրա երկար ու նրբին դաստակը: Բայց այն ժամանակ ես նրան բռնում և թույլ չէի տալիս գնալու, որովհետև հանկարծ իմ մեջ ցանկություն էր արթնանում, իսկ նա, զգալով այդ, հնազանդորեն կանգ էր առնում և սպասում իմ հաջորդ գործողությանը: Ես գրկում էի նրա ոտքերը, դեմքս սեղմում զգեստներին, ապա քաշում ու նրստեցնում էի ծնկներին: Այդ ամենը, որոշ դիմադրությունից ու փաղաքշանքներից հետո, վերջանում էր խելահեղ գրկախառնություններով, որը տեղի էր ունենում հենց այնտեղ, որտեղ գտնվում էինք, կողքներիս բազկաթոռին կամ բազմոցի վրա: Սակայն այս անգամ իմ դիտավորությունը բոլորովին ուրիշ էր, որը ես չէի կարող շնչել առանց խորին դառնության: Էմիլիան չըմբոստացավ, ձեռքիցս դուրս պրծնելու ճիգեր չգործադրեց, նա կանգնեց իմ կողքին և, վերից վար նայելով, հարցրեց.

— Մի խոսքով, չի՞ կարելի արդյոք իմանալ, թե դու ի՞նչ ես ուզում ինձանից:

— Ճշմարտությո՞ւն:

— Դու զոռով ուզում ես, որ մեր հարաբերությունները անպայման փշանան... ահա թե ինչ է քո ուզածը:

— Ուրեմն, դու համոզված ես, որ այդ ճշմարտությունը ինձ հաճույք չի՞ պատճառի:

— Ես ոչինչ էլ համոզված չեմ:

— Դու ինքդ ասացիր, որ մեր հարաբերությունները կփրչան:

— Ես դա հենց այնպես ասացի, մի բան ասած լինելու համր... Իսկ հիմա թող գնամ:

Սակայն ձեռքիցս դուրս պրծնելու փորձ չէր անում, նույն-
իսկ չէր շարժվում, պարզապես սպասում էր, որ ինքս բաց
թողնեմ իրեն: Ես մտածում էի, որ ինձ համար շատ ավելի
գերադասելի կլինի թերևս որևէ կատաղի բռնկում, քան այս
սառը և արհամարհական համբերությունը: Գրեթե հույս
ունենալով, որ նրա մեջ կարող եմ մի ինչ-որ ջերմ զգացում
արթնացնել, ես դիմեցի իմ նախկին ձեռն, բաց թողի ձեռ-
քերը և ոտքերը գրկեցի, ինչպես անում էի մի ժամանակ՝ սիր-
վայելելուց առաջ: Էմիլիայի հագին երկար ու բազմաթիվ ծու-
քերով շատ լայն մի շրջազգեստ կար: Իմ ձեռքերի տակ այդ
շրջազգեստը կպավ նրա գեղեցիկ, ուղիղ, մկանուտ և ձիթ
ոտքերին, ինչպես իջեցրած առաքաստն է նավակայմին կրող
չում: Հանկարծ իմ մեջ նրան տիրանալու անհաղթահարելի
մի ցանկություն առաջացավ, որը, այնքան ինքնաբուխ լինե-
լով հանդերձ, ուղեկցվում էր անիրագործելիության այնպիսի
մի պարզ գիտակցությամբ, որից նույնիսկ ցավ զգալի
Աչքերս վեր բարձրացնելով, ես ասացի:—

— Էմիլիա, ի՞նչ ես թաքցնում ինձանից:

— Ոչ մի բան... Իսկ հիմա թող գնամ:

Ես երկու ձեռքով ավելի ամուր գրկեցի նրա ոտքերը,
երեսս սեղմելով գոգին: Սովորաբար, երբ ես այդպես էի տ-
նում, զգում էի, թե ինչպես է ինձ համար այնքան սիրելի նրա
մեծ ձեռքը իջնում իմ գլխին և անշտապ ու քնքշորեն շոյում
մազերս: Դա նրա փոխադարձ հուզմունքի և համաձայնություն
նշանն էր: Սակայն այս անգամ նրա ձեռքը մնաց անտուրիտ

ու անշարժ կախված: էմիլիայի այդ վերաբերմունքը, որ այն-
րան տարբերվում էր նախկինից, ուղղակի խոցեց իմ սիրտը:
Ես բաց թողի նրան, բայց կրկին բռնելով ձեռքը, բղավեցի.

— Ոչ, դու չես գնա... դու պետք է ինձ ճշմարտությունն
ասես... Հենց այս րոպեին... Դու այստեղից չես գնա, մինչև
ինձ չասես ճշմարտությունը:

էմիլիան կանգնել ու շարունակում էր վերից վար նայել
ինձ: Ես նրա դեմքը չէի տեսնում, բայց ինձ թվում էր, թե
զգում եմ իմ խոնարհված գլխին հառած նրա անվճռական
հայացքը: Վերջապես նա ասաց.

— Էհ, ինչ արած, եթե այդքան ուզում ես... Ես ցանկա-
նում էի, որ ամեն ինչ այսպես էլ շարունակվեր... ինչպես
հիմա... բայց քո ուզածն այն է, որ ես անպայման ճշմար-
տությունն ասեմ... ինքդ ես այդ ուզում, ուրեմն լսիր... իսկա-
պես, ես այլևս քեզ չեմ սիրում... ահա քեզ ճշմարտու-
թյունը:

Կարելի է երևակայությամբ պատկերացնել անհամար
ահաճ հեռանկարներ և համոզված լինել, որ իրականում հենց
այդպես էլ նրանք կկատարվեն: Սակայն երբ մեր այդ ենթա-
դրությունները կամ, ավելի լավ է ասենք, մեր համոզվա-
ծությունը հաստատվում է, դա մենք այնքան անսպասելի ենք
համարում և ընդունում ցավազին, որ թվում է, թե այդպիսի
րան մեր մտքով երբեք չէր էլ անցել: Փաստորեն ես վաղուց
արդեն գիտեի, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում: Բայց երբ
այդ լսեցի նրա բերանից, թվաց, թե արյունը երակներիս
մեջ կանդ առավ: էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում. այս բառերը,
որոնք մտովի այնքան եմ կրկնել, այժմ, երբ ելնում էին
նրա շուրթերից, ստացել էին բոլորովին նոր իմաստ: Հիմա
զրանք արդեն փաստ էին և ոչ թե ենթադրություն, որը իր
հերթին նույնպես դրեթե հաստատ համոզմունք էր: Նրանք
այժմ ձեռք էին բերել այնպիսի կշիռ, դարձել էին այնքան
ժողովուրդ, ինչպիսին երբեք չէին եղել իմ պատկերացմամբ:
Ես արդեն լավ չեմ հիշում, թե ինչպես ընդունեցի էմիլիայի
այդ խոստովանությունը: Հնարավոր է, որ երբ ականջիս հա-
սան նրա այդ խոսքերը, ես ցնցվեցի, ինչպես սառը ցնցուղ
ընդունող մարդը. թեև նա գիտե, որ վրան թափվող ջուրը
ոտոն է լինելու, այնուամենայնիվ շիթերի տակն ընկնելիս

այնպես է ցնցվում, կարծես իր համար բոլորովին անսպասելի էր: Հետո աշխատեցի տիրապետել ինձ և չկորցնել բանականությունս, ապա ինչքան կարող էի ձեռնմասացի նրան.

— Արի այստեղ... նստիր և ինձ բացատրիր, թե ի՞նչն է պատճառը, որ այլևս ինձ չես սիրում:

Հմիլիան հնազանդորեն նորից նստեց, բայց այս անգամ արդեն բազմոցին և փոքր-ինչ զայրույթով պատասխանեց.

— Բացատրելու ոչ մի բան չկա... քեզ այլևս չեմ սիրում, ահա այն ամենը, ինչ կարող եմ ասել:

Ես զգում էի, որ ինչքան շատ եմ աշխատում բանական երևալ, այնքան ավելի է մսիս մեջ մխրճվում անասելի ցավ պատճառող փուշը: Ճգնանքով առաջացրած ժպիտը երեսիս՝ ես ասացի.

— Համենայն դեպս, համաձայնիր, որ դու պարտավոր ես ինձ որևէ բացատրություն տալու... Չէ՞ որ ծառայից անգամ հրաժարվելիս նրան բացատրում են պատճառը:

— Ես քեզ այլևս չեմ սիրում, ուրիշ ասելիք չունեմ:

— Բայց ինչո՞ւ... Չէ՞ որ դու ինձ սիրում էիր:

— Այո, սիրում էի... և շատ... բայց հիմա այլևս չեմ սիրում:

— Շատ էիր սիրում:

— Այո, շատ, բայց հիմա ամեն ինչ վերջացած է:

— Իսկ ինչո՞ւ: Չէ՞ որ դա մի պատճառ պետք է ունենա:

— Գուցե և կա... Բայց ես չեմ կարող բացատրել... Ես միայն դիտեմ, որ քեզ այլևս չեմ սիրում:

— Բավական է նույն բանը այդքան կրկնես,— ինձանից անկախ ասացի ես, ձայնս բարձրացնելով:

— Դու ինքդ ես ինձ կրկնել տալիս... Դու չես հասկանում իմ առածը, և ես ստիպված եմ անընդհատ նույնը կրկնել:

— Այժմ արդեն հասկացա:

Լռություն տիրեց: Հմիլիան հիմա արդեն մի սիգարետ էր վառել և, ծխելով, նայում էր ցած: Ես գլուխս կախել էի և առել ափերիս մեջ: Վերջապես ասացի.

— Իսկ եթե ես ասեմ պատճառը, դու կխոստովանե՞ս:

— Ես ինքս չդիտեմ պատճառը:

— Բայց եթե ես ասեմ, դու գոնե կխոստովանե՞ս դա և, թե ոչ:

— Լավ, ասա տեսնենք:

Խոցված նրա անտարբեր տոնից և այն ցանկությունից, որով նա աշխատում էր որքան կարելի է շուտ ազատել գլուխը այդ խոսակցությունից, ես ուզում էի բղավել. «Զհամար-ձուկվես այդ ձևով խոսել ինձ հետ»։— Բայց զսպեցի ինձ և, աշխատելով պահպանել իմ նախկին խոհեմ տոնը, սկսեցի.

— Դու հիշո՞ւմ ես այն աղջկան, որը մի քանի ամիս առաջ մեր տուն էր գալիս՝ սցենարը մեքենագրելու... այն մերկնագրող աղջկան... դու ներս մտար այն ժամանակ, երբ մենք համբուրվում էինք... դա իմ կողմից մի հիմար թույլություն էր... բայց երգվում եմ քեզ, որ այդ համբույրը առաջինն ու վերջինն է եղել... Դրանից հետո ես նրան այլևս չեմ էլ հանդիպել... Դե հիմա անկեղծորեն ասա ինձ, մի՞թե այդ համբույրը չեղավ քո ինձնից հեռանալու պատճառը... Ռշմարիտն ասա... այդ համբույրից հետո՞ չէր, որ դու սկսեցիր այլևս ինձ չսիրել:

Այդ ասելիս ես ուշադրությամբ նայում էի էմիլիային: Սկզբում նրա դեմքին ինչ-որ զարմանքի արտահայտություն երևաց, հետո նա բացասաբար այնպես օրորեց գլուխը, որ կարծես իմ ենթադրությունը սկզբից մինչև վերջը անհեթեթություն էր: Հետո ես շատ պարզերոշ տեսա, թե ինչպես պիտում ծագած ինչ-որ մտքից նրա դեմքի արտահայտությունը միանգամից փոխվեց:

— Էհ, ասենք թե այդ համբույրն էր պատճառը... իսկ հիմա, երբ դու այդ իմացար, քեզ արդեն լա՞վ ես զգում, հանդատացա՞ր:

Ես խսկունքեթ զգացի, որ պատճառը ամենեին էլ այդ համբույրը չի եղել, ինչպես նա էր այժմ աշխատում համոզել ինձ:

Պարզ երևում էր, որ առաջին վայրկյանին էմիլիային պարզապես զարմանք էր պատճառել իմ ենթադրությունը, որը այնքան հեռու էր ճշմարտությունից, և ապա, վայրկենապես իրեն հաշիվ տալուց հետո նա եկել էր այն եզրակացության, որ իրեն ձեռնտու է այդ հարցում համաձայնել ինձ հետ: Ես անմիջապես մտածեցի, որ էմիլիայի ինձ այլևս չսիրելու պատճառը պետք է որ շատ ավելի լուրջ լինի, քան իրենից ոչինչ չներկայացնող այդ համբույրը: Ըստ երևույթին, դա

մի պատճառ էր, որը նա չէր ուզում բացել իմ առջև սոսկ այն բանի համար, որ իմ հանդեպ նրա տաժած հարգանքը դեռ ամբողջովին չէր մեռել: Ես գիտեի, որ էմիլիան վատ ու չարամիտ կէն չէ և չի սիրում որեէ մեկին վիրավորել: Ինչպես երևում էր, մեր դժտության իսկական պատճառը նա ինձ համար վիրավորական էր համարում:

Ես շատ մեղմորեն ասացի.

— Ճիշտ չէ, պատճառը ամենեին էլ համբույրը չէ:

Էմիլիան զարմացավ.

— Իսկ ինչո՞ւ... Չէ որ ես ասացի, որ դա է:

— Ոչ, համբույրը չէ պատճառը... պատճառը ինչ-որ ուրիշ բան է:

— Չեմ հասկանում, դրանով ինչ ես ուզում ասել:

— Դու այդ հիանալի հասկանում ես:

— Ոչ, չեմ հասկանում, ազնիվ խոսք, չեմ հասկանում:

— Իսկ ես ասում եմ, որ հասկանում ես:

Էմիլիան մի պահ համբերությունից դուրս եկավ, բայց այդ իսկույն թաքցնելով, իրեն հատուկ գրեթե մայրական հանդիմանանքով ասաց.

— Ախր դու ինչո՞ւ ես ուզում այդ բոլորն իմանալ... Ի՞նչ ձևի մարդ ես դու... ինչո՞ւ ես ամեն ինչ այդքան քչփորում... ինչի՞դ է պետք:

— Ես ուզում եմ ճշմարտությունն իմանալ, ինչպիսին էլ ուզում է լինի դա... Ամենավատ ճշմարտությունն ինձ համար ավելի գերադասելի է, քան կեղծիքը... Բացի դրանից, եթե դու ինձ ճշմարտությունը չասես, ով գիտե, թե ես ինչեր կարող եմ մտածել... մտքովս կարող է հազար ու մի բան անցնել:

Նա մի պահ լուռ և ոչ սովորական հայացքով ինձ նայելի:

— Ինչի՞դ է պետք այդ բոլորը... — նորից շարունակեց նա, — խիղճդ հանգիստ է, վերջացավ գնաց:

— Ի՞մ խիղճը, իհարկե, հանգիստ է:

— Այդ դեպքում էլ քեզ ի՞նչ մնացածը:

— Ուրեմն, ճի՞շտ է... — ձեռք չէի քաշում ես, — ուրեմն, ինչ-որ մի շատ վատ բա՞ն կա:

— Ես այդպիսի բան չասացի... ես ասացի միայն, որ

կիսե քո խիղճը հանգիստ է, ուրեմն մնացածը քեզ չի կարող
անհանգստութիւն պատճառել:

— Իմ խիղճը հանգիստ է, դա ճիշտ է... Բայց այդ ոչինչ
չի նշանակում... Երբեմն խիղճը նույնպես խաբում է:

— Բայց ոչ քոնը, ճիշտ է՞,— էմիլիան այդ ասաց շատ
նուրբ հեղնանքով, որը, այնուամենայնիվ, իմ աչքից չվրի-
պեց և թվաց ավելի վիրավորական, քան իր անտարբերու-
թիւնը:

— Իմը նույնպես:

— Դե լավ, ես գնում եմ,— անսպասելիորեն ասաց
էմիլիան,— ուրիշ բան չունե՞ս ասելու:

— Ոչ, դու չես գնա, մինչև ինձ ճշմարտութիւնը չասես:

— Ես արդեն քեզ ասացի ճշմարտութիւնը, դա այն է, որ
ես այլևս քեզ չեմ սիրում:

Ես չէի կարծում, թե այդ մի քանի բառերը այդքան խորը
կիսեցեն իմ սիրտը: Եվ ամբողջովին սփրթնած ողբադին
աղերսանքով ասացի էմիլիային.

— Ես արդեն խնդրել եմ քեզ, որ այլևս այդ չասես... դա
ինձ ահաւոր ցավ է պատճառում:

— Դու ինքդ ես ինձ ստիպում անընդհատ կրկնել... դա
ինձ նույնպես մեծ հաճույք չի պատճառում:

— Ինչո՞ւ ես ուզում, որ ես հավատամ, թե դու ինձ այլևս
չես սիրում այդ համբույրի պատճառով,— շարունակեցի ես,
հետևելով մտքերիս ընթացքին,— ի՞նչ է իրենից ներկայաց-
նում համբույրը, ոչինչ... դա պարզապէս մի թեթեամիտ աղ-
ջիկ էր, որին այն օրից հետո ես այլևս չեմ էլ տեսել... դու
այս բաները շատ լավ ես հասկանում ու զիտես... ո՛չ, ճշմար-
տութիւնն ուրիշ է, այն է, որ դու այլևս ինձ չես սիրում:—
Այժմ ես արդեն ոչ թե խոսում էի, այլ վանկ-վանկ արտա-
սանում բառերը, աշխատելով գոնե մի կերպ արտահայտել
իմ խառնիճաղանջ ու մթին կռահումները,— իսկ չես սիրում,
որովհետև ինչ-որ բան է պատահել... մի այնպիսի բան, որը
փոխել է իմ նկատմամբ ունեցած քո վերաբերմունքը... կամ
ավելին, մի բան, որը նախ՝ փոխել է տվել քո վերաբերմուն-
քը, իսկ հետո՝ նաև քո զգացմունքները:

— Պետք է ասել, որ դու բավականին խելոք ես,— ան-
կեղծորեն զարմացած ու համարյա գովեստով ասաց էմիլիան:

— Ուրեմն, ասածս ճիշտ է:

— Ես չասացի, որ ճիշտ է... ասացի, որ բավականին խելոք ես:

Ես անընդհատ որոնումներ էի անում և զգում էի, որ ճշմարտությունը արդեն, ինչպես ասում են, լեզվիս ծայրին է:

— Մի խոսքով, նախքան ինչ-որ բան պատահելը, դու իմ մասին լավ կարծիքի էիր, — ձեռք չէի քաշում ես, — իսկ հետո փոխեցիր կարծիքդ, սկսեցիր վատ մտածել, որի պատճառով էլ դադարեցիր ինձ սիրելուց, այդպե՞ս է:

— Կարող է պատահել, որ հենց այդպես էլ եղել է:

Վայրկենական զայրույթը համակեց ինձ: Ես զգացի, որ իմ խոհեմությունը կեղծ է: Ի՞նչ խոհեմության մասին էր խոսքը. ես տառապում էի, տառապում էի սուր ցավով... Հուսահատություն, կատաղություն. ամեն ինչ խառնվել էր իրար, ես կործանված էի... Մի՞թե այս բոլորից հետո կարող էր խոհեմություն լինել: Ես չեմ կարող ասել, թե ինչ տեղի ունեցավ ինձ հետ այն րոպեին: Առանց ինձ հաշիվ տալու, թե ինչ եմ անում, ոտքի ցատկելով, բղավեցի.

— Դու չկարծես, թե ես այստեղ եմ եկել դատարկաբանության համար: — Եվ նետվելով դեպի էմիլիան, ձեռքս գցեցի նրա կոկորդին և, տապալելով բազկաթոռի վրա, ուղղակի երեսին բղավեցի.

— Ասա ճշմարտությունը... ասա այս րոպեիս, թե չե՛...

Իմ տակին թպրտում էր նրա մեծ և սքանչելի մարմինը, որ ես այնքան սիրում էի: Նա ամբողջովին կարմրել էր ու մի տեսակ ուռել, ըստ երևույթին, ես նրա կոկորդը սեղմում էի ամբողջ ուժով: Հանկարծ զգացի, որ կատաղության մոլուցքից կուրացած, ուզում եմ նրան խեղդել:

— Ասա ինձ, վերջ ի վերջո, ճշմարտությունը, — կրկնելով այդ խոսքերը, ես մատներս է՛լ ավելի պրկեցի ու կրկնակի ուժով սեղմեցի նրա կոկորդը: Հանկարծ իմ գլխում մի միտք փայլատակեց. «Հիմա ես կսպանեմ նրան... բայց ավելի լավ է մեռնի, քան լինի իմ թշնամին»:

Ես զգացի, որ նա ճիգեր է գործ դնում ծնկով հարված հասցնելու փորիս, իսկապես էլ այդ հաջողվեց նրան, և այդ հարվածն այնքան էր կատաղի և ուժեղ, որ շունչս միանգամից կտրվեց: Այդ հարվածը ինձ նույնքան ցավ պատճառեց,

որքան և այն խոսքերը, երբ նա առաջ. «Ես այլևս քեզ չեմ սիրում»։ Իսկապես որ դա թշնամու հարված էր, որը ամեն կերպ աշխատում է իր հակառակորդին որքան կարելի է մեծ յուզ պատճառել։ Բայց նույն վայրկյանին ես զգացի, որ իմ մոլուցքը և նրան խեղդելու կատաղի ցանկությունը անցնում է։ Նրան խեղդող ձեռքերս ես փոքր-ինչ թուլացրի և, դուրս պրծնելով, նա այնպիսի մի ուժով հրեց ինձ, որ քիչ մնաց բազմոցից ցած գլորվեի։ Ես դեռ չէի հասցրել սթափվել, նա կատաղությամբ բղավեց իմ երեսին.

— Ես արհամարհում եմ քեզ... ահա թե որն է քո հանդիպ ունեցած իմ զգացմունքը, և ահա այն պատճառը, որի հետևանքով ես այլևս քեզ չեմ սիրում... Ես արհամարհում եմ քեզ և քո ամեն մի շփումից զզվանք եմ զգում... Ահա թե որն է ճշմարտությունը... Ես քեզ արհամարհում եմ... նողկում եմ քեզանից։

Ես տեղիցս վեր կացա։ Աչքս կանգ առավ սեղանին դրված բյուրեղապակյա հսկայական ու ծանր մոխրամանի վրա։ Նույն վայրկյանին նրան մեկնվեց նաև ձեռքս։ Հմիլիան, ըստ երևույթին, կարծեց, թե ես ուզում եմ իրեն սպանել և, սարսափահար, ձեռքերով ծածկեց երեսն ու ճշաց։ Սակայն իմ պահապան հրեշտակը օգնեց ինձ։ Զգիտեմ ինչպես, կարողացա տիրապետել ինձ. մոխրամանը նորից դրի սեղանին և սենյակից դուրս եկա։

Գլուխ տասներորդ

Ինչպես արդեն ասել եմ, Հմիլիան կարգին կրթություն չէր ստացել։ Նա ընդամենը տարրական դպրոցն էր ավարտել և մի քանի տարի սովորել էր միջնակարգ դպրոցում։ Դրանից հետո սովորելը թողել էր և ձեռք բերել մեքենադրող-սղաքրուհու մասնագիտություն։ Տասնվեց տարեկան հասակից նա արդեն աշխատում էր ինչ-որ փաստաբանի դրամանյակում։ Ճիշտ է, ինչպես ասում են, նա լավ ընտանիքից էր, այսինքն՝ մի ընտանիքից, որը անցյալում բավական հարուստ

է եղել և ինչ-որ կարողութիւններ է ունեցել Հոռմի շրջակայ-
քում: Սակայն նրա պապը անհաջող առևտրական գործերից
սնանկացել էր, իսկ հայրը մինչև կյանքի վերջը մնացել էր
Ֆինանսների միեկստրութիւնում, որպէս շարքային պաշ-
տոնյա: Այդպիսով, էմիլիան մեծացել էր աղքատութեան մեջ,
և ինչպէս դաստիարակութեամբ, այնպէս էլ մտածելակեր-
պով նրան կարելի էր համարել հասարակ մի կին: Ինչպէս
հասարակ կանանցից շատերը, էմիլիան միշտ հույսը դնում
էր իր առողջ դատողութեան վրա և այնքան խորն ու հաստա-
տուն էր հավատում այդ դատողութեանը, որ երբեմն դա կա-
րող էր հասնել հիմարութեան կամ գոնե սահմանափակու-
թիւն թվալ: Սակայն ունենալով միայն ու միայն այդ առողջ
դատողութեան զենքը, նա հանկարծ ինձ համար բոլորովին
անհասկանալի հրաշքով երբեմն հիանալի և շատ ճիշտ դա-
տողութիւններ էր անում, տալիս էր սուր և դիպուկ բնորո-
շումներ ու գնահատութիւններ, ինչպէս այդ կարողանում են
անել հասարակ մարդիկ, մանաւանդ որ նրանց գլուխը լցված
չէ հազար ու մի տեսակ պայմանականութիւններով և նա-
խապաշարումներով: Շատ բան էմիլիան ասում էր միայն
այն պատճառով, որ դրանք մտածել էր ամենայն լրջութեամբ,
անկեղծ և վերին աստիճանի շիփ-շիտակ: Եվ խնկապէս էլ,
նրա խոսքերի մեջ հնչում էր ճշմարտութեան պարզ ու հստակ
ձայնը: Սակայն չգիտակցելով իր դատողութիւնների ամբողջ
ճշմարտութիւնը, նա դրանք չէր համարում բավականաչափ
համոզեցուցիչ և իրեն հատուկ համեատութեամբ ամեն կերպ
աշխատում էր դրանք հաստատող փաստարկներ բերել:

Այդ էր պատճառը, որ այն օրը, երբ բղավեց վրաս՝ թե
«Ես քեզ արհամարհում եմ», ես իսկույն համոզվեցի, որ եթե
այդ խոսքերը ելնէին մի ուրիշ կնոջ շուրթերից, կարող էին ոչ
մի արժեք չունենալ, բայց քանի որ դա ասում էր էմիլիան,
ասլա ուրեմն համապատասխանում է իր իսկական նշանա-
կութեանը. էմիլիան իսկապէս էլ ինձ արհամարհում էր, բայց
եւ ոչինչ անել այլևս չէի կարող: Եթե էմիլիայի բնավորու-
թիւնը ինձ նույնիսկ ծանոթ էլ չլիներ, միեւնույն է, այդ խոս-
քերն ասելու նրա տոնը իմ մեջ ոչ մի կասկած չէր թողնի.
այդպէս մարդն արտասանում է այն բառը, որը մինչ այդ,
գուցե, երբեք նրա շուրթերից դուրս չի եկել, բայց երբ հան-

դամանքները հարկադրում են, գրեթե ինքնաբերաբար այն խսկույն դուրս է թռչում բառապաշարի ամենամուխ անկյուններից: Այդպիսի բաներ երբեմն կարելի է լսել գյուղացու շուրթերից, որ բազմաթիվ աղավաղված, մաշված և բարբառային բառերի կողքին հանկարծ օգտագործում է մի այնպիսի փայլուն արտահայտություն, որը իր բարոյական դատադրության հստակության ու դիպուկության տեսակետից գույն և շղարմացներ, եթե ելներ մի կրթված մարդու շուրթերից, բայց քանի որ դա արտասանողը գյուղացի է, պարզապես տալիս ենք նաև թվում անհավատալի: «Ես արհամարհում եմ քեզ», այդ շորս բառը, որ այնպիսի դառնությամբ ես նշեցի, հնչում էին միանգամայն նույն ձևով, ինչպես բովանդակությամբ այնքան տարբեր մի ուրիշ շորս բառ, որ նա ինձ տեսել էր առաջին անգամ սեր բացատրելիս. «Ես սիրում եմ քեզ»:

Ես այնքան էի համոզված այդ շորս բառի անկեղծությանն ու ճշմարտացիությանը, որ առանձնասենյակումս մնալով մենակ, սկսեցի այս ու այն կողմ քայլել, շկարողանալով անգամ կենտրոնանալ գոնե մի վայրկյան՝ որևէ բան մտածելու համար: Հուզմունքից ձեռքերս դողում էին, աչքերս շովել ու թափառում էին սենյակում, և ես չգիտեի ինչ տեսել: Հմիլիայի արտասանած այդ շորս բառը թվում էր փշեղի նման մխրձվել էին իմ էության մեջ և, յուրաքանչյուր րոպե ավելի խորը գնալով, ինձ սոսկալի սուր և հետզհետե ավելի սաստկացող ցավ էին պատճառում: Սակայն բացի այդ սաստկացող ու տանջող ցավից, որ ես զգում էի այնքան որոշակի, որիշ ոչինչ ի վիճակի չէի ոչ զգալու և ոչ էլ հասկանալու: Ամենից շատ ես, իհարկե, տառապում էի այն գիտակցությանից, որ հմիլիան ինձ այժմ ոչ միայն չի սիրում, այլև արհամարհում է: Բայց դրա հետ միասին ես ի վիճակի չէի դնել մի պատճառ, թեկուզև ամենաաննշան, որը կարող էր արհամարհանք առաջացնելու առիթ հանդիսանալ: Ես մի կողմից զգում էի անարդարացիորեն ինձ հասցրած վիրավորանքի սուր ցավը, իսկ մյուս կողմից վախենում, մտածելով, որ գուցե իսկապես էլ հմիլիան ինձ վիրավորել է ոչ առանց հիմքի, որ նրա իմ հանդեպ ունեցած արհամարհանքը հիմնը ված է ինչ-որ օբյեկտիվ փաստերի վրա, որոնք թեև ինձ հա-

մար այնքան էլ տեսանելի չեն, բայց և այնպես ուրիշները տեսնում են ամենայն պարզությամբ: Մինչև հիմա ես ինձ համարում էի մի մարդ, որը լավ թե վատ, արժանի է հարգանքի, թող որ այդ հարգանքը խառնված լիներ ինչ-որ շափով կարեկցանքի հետ, ոչինչ չունեմ ասելու, մանավանդ որ ինձ առանձնապես հաջողակ մարդ համարել չեմ կարող, որին բախտը հաճախ ժպտում է, բայց որ ես կարող էի արժանի լինել արհամարհանքի, դա երբեք մտքովս անգամ չի անցել: Եվ ահա էմիլիայի այդ արտահայտությունը իմ մեջ լրիվ ոչնչացրեց այն պատկերացումը, որ ունեցել եմ իմ նկատմամբ, հարկադրելով առաջին անգամ կասկածելու, որ ես ինձ այնքան էլ լավ չեմ ճանաչում և իրավունք չունեմ ինքս իմ մասին դատողություններ անելու, որ ես հրապուրված եմ եղել ինձնով և միշտ մոլորվել եմ ինձ վերաբերող դատողությունների մեջ:

Վերջապես ես գնացի լողասենյակ, գլուխս խրեցի ջրի ծորակի տակ, և սառը ջրի շիթերը հանգստացրին ինձ: Թվում էր, էմիլիայի խոսքերից ուղեղս այնպես է բռնկվել ու այրվում բոցերի մեջ, որ կարծես դյուրավառ նյութից լիներ: Ես լվացի երեսս, սանրվեցի, կապեցի փողկապս և ապա վերադարձա հյուրասենյակ: Սակայն պատուհանի մոտ գտնվող որմնախորշում բացած սեղանի տեսքը ինձ վրդովեցրեց: Մի՞թե այդ բոլորից հետո մենք կարող էինք սովորականի նման միասին սեղան նստել ուտելու այն սենյակում, որտեղ դեռ լսվում էր ինձ այնքան խոր վիրավորող ու ցնցող խոսքերի արձագանքը: Հենց այդ նույն րոպեին էմիլիան դուռը բացեց և արդեն իր սովորական անվրդով ու հանգիստ դեմքով ներս մտավ: Ես առանց նրան նայելու ասացի.

— Այսօր տանը ճաշելու ցանկություն չունեմ... աղախնին հայտնիր, որ մենք դուրս ենք գնում և շուտ հագնվիր... գնում ենք ռեստորան...

— Բայց չէ որ ճաշն արդեն պատրաստ է... — փոքր-ինչ զարմացած պատասխանեց էմիլիան, — հետո ի՞նչ պետք է անենք, թափե՞նք:

— Բավական է... — բղավեցի ես կատաղությամբ, — թուփիր, ինչ ուզում ես արա, միայն թե շուտ հագնվիր, մենք տանը չենք ճաշելու:

Ես այդ ասում էի առանց նրա երեսին նայելու, և լսեցի թե ինչպես է մոթմոթում. «Սա ինչ ձև է»: Ապա դուրս եկավ, հետևից ծածկելով դուռը:

Մի քանի րոպեից հետո մենք տանից դուրս եկանք:

Նեղլիկ փողոցում, որի երկու կողմից պատշգամբավոր հսկատներով ժամանակակից ամառանոցներն էին ձգվում, նման մեր ապրած տանը, բազմաթիվ շքեղ մեքենաների շարքում մեզ էր սպասում նաև իմ փոքրիկ սակավաուժ ավտոմոբիլը, որը մեր բնակարանի նման վերջերս էի գնել և վճարի մնացած մասը հուլյս ունեի մարել սցենարների դիմաց իմ ապագա ստանալիքների հաշվին: Մեքենան ընդամենը մի քանի ամիս էր, ինչ ձեռք էի բերել, այդ պատճառով էլ դեռ չէր անցել զրեթե մանկական այն սնափառության զգացումը, որը սկզբնական շրջանում կարող է առաջ բերել այնպիսի մի հարմարավետություն, ինչպիսին մեքենան է: Սակայն այն երեկոյան, երբ մենք կողք-կողքի, բայց առանց իրար երեսի նայելու և լուռ գնում էինք դեպի մեքենան, ես մտածեցի. «Ահա ես մի բան, հանուն որի, ինչպես և հանուն բնակարանի, ես զոհաբերեցի իմ բոլոր ձգտումները... և այդ զոհաբերությունը այժմ ոչ ոքի այլևս պետք չէ»: Եվ իսկապես էլ, ես այդ րոպեին զգացի այն պարզ ու անհեթեթ հակասությունը, որը գտնվում էր այդ փառահեղ, ամեն ինչով նոր ու թանկարժեք փողոցի, երրորդ հարկից իր լուսամուտներով մեզ նայող մեր բնակարանի, մի քանի մետր այն կողմը մեզ սպասող մեքենայի և իմ դժբախտության միջև, որի հետևանքով տվելորդ ու անպետք էին թվում այն ամենը, ինչ մենք ձեռք էինք բերել:

Նստելով դեկի մոտ, ես սպասեցի, որ էմիլիան նույնպես տեղավորվի, որից հետո ձեռքս մեկնեցի, որպեսզի դռնակը փակեմ: Այդ գործողությունը կատարելիս սովորաբար ես ձևորով թեթևակի կաշում էի էմիլիայի ծնկներին կամ թե չէ, փոքր-ինչ թեքվելով, շուրթերս նրա այտին էի հպում: Սակայն այս անգամ, համարյա ինձանից անկախ, ես խուսափեցի նրան կաշելուց: Մեքենայի դռնակը թրխկոցով փակվեց, և մենք մի րոպե մնացինք լուռ ու անշարժ նստած: Հետո էմիլիան հարցրեց.

— Ո՞ւր ենք գնում:

Ես մի վայրկյան մտածելուց հետո իսկույն պատահական
մի տեղի անուն տվի.

— Գնում ենք Վիա Ապպիա:

Էմիլիան զարմանքով ասաց.

— Բայց հիմա Վիա Ապպիա գնալու համար դեռ շուտ է...
Նախ տարվա այս եղանակին ցուրտ կլինի, իսկ մյուս կողմից
էլ հիմա այնտեղ ոչ ոք չի լինի:

— Դա կարևոր չէ... ոչ ոք չի լինի, բայց մենք կլինենք:

Էմիլիան լռեց, իսկ ես մեքենան արագ քշեցի Վիա
Ապպիայի կողմը: Դուրս գալով մեր թաղամասից, կտրեցի
անցա քաղաքի կենտրոնը և ուղևորվեցի Վիա դեի Տրիոնֆի
ու Վիալե Պասսեջատա Արկելոջիկա Ճանապարհով: Ահա վեր-
ջապես երևաց քաղաքի մամուռածածկ քարերով պարսպապա-
տը, իսկ նրանից այն կողմ՝ բանջարանոցները, սլարտեզնե-
րը և Վիա Ապպիայի սկզբին գտնվող, ծառերի մեջ թաքնը-
ված ամառանոցները: Ահա և կատակոմբների մուտքը, լու-
սավորված երկու աղբոտ լապտերներով: Էմիլիան իրավացի էր.
Վիա Ապպիա գնալը դեռ շուտ էր: Ռեստորանի ներսում, որի
պատերը երեսապատված էին հասարակ ու կոպտատաշ քա-
րերով, ուր որպես զարդարանք կախված կամ դրված էին մեծ
սափորներ, դամբարան պատկերող մարմարե սալաբեկորներ
և հուշատախտակներ, բացի դատարկ սեղաններից ու պարապ
մատուցողներից ուրիշ ոչ ոքի չտեսանք: Մենք միակ հաճա-
խորդներն էինք, և ես ակամա մտածեցի, որ ռեստորանային
այդ դատարկ ու ցուրտ սրահում, շրջապատված բազմաթիվ
մատուցողների ձանձրույթ պատճառող ուշադրությամբ, մենք
ոչ միայն չենք կարող լուծել մեր հարաբերությունների խն-
դիրը, այլև ավելի կխճճենք: Այնուհետև ես հիշեցի, թե մենք
ինչպես էինք երկու տարի առաջ, մեր սիրո ամենալավ շրջա-
նում, հաճախ գալիս այստեղ ընթրելու և հանկարծ գլխի ըն-
կա, թե ինչու այդ զզվելի և մռայլ եղանակին ես բազմաթիվ
ռեստորաններից ընտրեցի դատարկ ու ամայի հենց այս մեկը:

Մի կողմից ճաշացուցակը ձեռքին մեր առաջ կանգնել էր
մատուցողը, իսկ մյուս կողմից, գինեցուցակը բռնած բար-
մենն էր խոնարհվել: Ես ձեռնամուխ եղա ճաշի պատվի-
րներին և հոգատար ու նրբակիրթ ամուսնու նման փոքր-ինչ

Թեթևելով դեպի էմիլիան, սկսեցի նրան կերակուրներ առաջ
յարկել: Առանց աչքերը բարձրացնելու, էմիլիան միավանկ
պատասխաններ էր տալիս. «Այո... ոչ... լավ»: Ես պատվի-
րեցի նաև մի շիշ թանկ գինի, թեև էմիլիան դեմ էր և ասում
էր, որ ինքը չի խմելու: «Ինքս կխմեմ», — ասացի ես: Բարձրինը
համաձայնողաբար ժպտաց և մատուցողի հետ միասին հե-
ռացավ:

Ես շեմ ուզում այստեղ նկարագրել մեր ճաշը իր բոլոր
մանրամասնություններով, ուզում եմ միայն պատմել իմ հո-
ղիվիճակի մասին, որը թեև այն երեկո ինձ համար բոլորովին
նոր էր, բայց վիճակված էր, որ հետագայում իմ և էմիլիայի
հարաբերությունների համար դառնար սովորական:

Ասում են, որ մեզ հաջողվում է ապրել առանց մեծ դժվա-
րության և էներգիա ծախսելու մեր ձեռք բերած ավտոմա-
տիզմի հետևանքով, որի շնորհիվ մեր շարժումների մեծ մա-
սոր կատարվում է անգիտակցաբար: Միայն մի քայլ անելու
համար, ասում են, որ մենք շարժման մեջ ենք դնում ան-
համար քանակությամբ մկաններ, սակայն շնորհիվ ավտո-
մատիզմի, մենք այդ անում ենք աներևակայելի հեշտու-
թյամբ: Այդ նույն բանը տեղի է ունենում նաև ուրիշների
հետ ունեցած մեր հարաբերությունների մեջ: Այնքան ժա-
մանակ, քանի դեռ կարծում էի, թե էմիլիան ինձ սիրում
է, մեր հարաբերությունները ղեկավարում էր ինչ-որ բախ-
տավոր մի ավտոմատիզմ, և գիտակցության լույսով լուսա-
վորվում միայն իմ վարքի արտաքին կողմը, իսկ մնացածը
սուզված էր լինում չգիտակցված, սիրով ներծծված սովո-
րության խավարում: Սակայն այժմ, երբ սիրո խաբկանքը ար-
դեն ցնդել էր, ես նկատեցի, որ ամեն կերպ ուզում եմ հառ-
կանալ իմ բոլոր, նույնիսկ ամենաաննշան գործողություն-
ները: Գինի էի առաջարկում նրան, թե աղ էի տալիս, նայում
էի նրան, թե փախցնում նրանից հայացքս, բոլոր շարժում-
ներս գիտակցված էին, և յուրաքանչյուր շարժում ցավ էր
պատճառում ինձ, լցնում հոգիս անզորության աղոտ գիտակ-
ցությամբ և հուսահատություն բերում վրաս: Թվում էր, թե
ես ոտից գլուխ կապանքների մեջ եմ, ամբողջովին խլացած
ու կաթվածահար: Ամեն մի շարժման ժամանակ ես ինձ
հարց էի տալիս. արդյոք լավ եմ անում, թե՛ վատ: Մի խոս-

քով, կորցրել էի ամեն տեսակ վատահուօթյուն: Բայց եթե բոլորովին կողմնակի մարդկանց մտերմությունը կորցնելիս կարելի է հուսալ, թե հնարավոր է կրկին վերականգնել այն, ապա այդպիսի մտերմությունը էմիլիայի հետ կդառնար լուրջ անցյալի մեկընդմիշտ թաղված հիշողություններ, ես այլևս ոչինչ հուսալ չէի կարող:

Այդպես, մենք նստել էինք լուռ, և մեր միջև իշխող լռությունը ժամանակ առ ժամանակ խանդարվում էր հենց այնպես ասած, կարևորություն չունեցող ինչ-որ արտահայտությամբ. «Գինի ուզո՞ւմ ես: Հաց տա՞մ: Միս դնե՞մ»: Ես կուղեի այստեղ նկարագրել միայն մեզ համար հասկանալի այդ լռության բնույթը, քանի որ հենց այդ երեկո էր, որ այն առաջին անգամ հաստատվեց մեր միջև, որպեսզի հետագայում այլևս մեզ չլքի: Դա մի անտանելի լռություն էր, որի հիմքում ընկած էր իմ և էմիլիայի միջև առաջացած երկպառակությունը, մի լռություն, որը բաղկացած էր այն ամենից, ինչ ես կցանկանայի նրան ասել, բայց ուժ և կարողություն չկար այդ անելու: Ասել, որ այդ լռությունը թշնամական էր, ճիշտ չէր լինի: Փաստորեն մեր մեջ ոչ մի թշնամանք չկար, համենայն դեպս իմ կողմից դա լրիվ բացակայում էր: Մեր միջև եղած միակ բանը այն էր, որ մենք բացատրվելու համար անդոր էինք: Ես զգում էի, որ ուզում եմ էմիլիայի հետ խոսել, որ նրան ասելու շատ բան ունեմ, բայց միևնույն ժամանակ հասկանում էի, որ խոսքերը այժմ որևէ նշանակություն ունենալ չեն կարող, և որ ես հիմա հազիվ թե կարողանամ գտնել անհրաժեշտ ստներ: Ահա թե որն էր իմ լռության պատճառը: Սակայն ես ինձ անկաշկանդ ու հանգիստ չէի զգում, ինչպես այն մարդը, որը լռում է սոսկ այն պատճառով, որ խոսելու ցանկություն չունի: Ընդհակառակը, ինձ փոթորկում ու խիստ անհանգստացնում էր խոսելու ցանկությունը: Ես կարող էի նրան շատ բան ասել, բայց բացատրվելու հնարավորություն չունենալը ինձ հանգիստ չէր տալիս, իսկ չափած խոսքերը թաքտում ու զարնվում էին գիտակցությանս, ինչպես բանտի երկաթյա վանդակներին: Բայց դու դեռ բոլորը չէր, կային նաև ուրիշ հանգամանքներ, ես զգում էի, որ այդ անտանելի լռությունը, այնուամենայնիվ, ինչ համար ամենալավ ելքն է: Եթե ես խախտեի այն թեկույն

ամենազգուշ և սիրալիր ձևով, ապա դրա փոխարեն կարող էի լսել այնպիսի խոսքեր, որոնք ինձ համար կլինեին շատ ավելի տհաճ և անտանելի, իհարկե, եթե դա առհասարակ հետաքննող լիներ, քան այն լուսթյունը, որ մենք պահպանում էինք:

Սակայն ես դեռ լուռ մնալու սովոր չէի: Մենք կերանք ասաջինը, հետո՝ երկրորդը և այդ ընթացքում ոչ մի խոսք չփոխանակեցինք: Իսկ երբ արդեն միջոց մատուցեցին, ես այլևս չդիմացա և հարցրի.

— Ինչո՞ւ չես խոսում:

Էմիլիան խկուշն պատասխանեց.

— Որովհետև ասելու բան չունեմ:

Նա ոչ տխուր էր երևում, ոչ էլ թշնամանքով լցված, և նրա այդ խոսքերը նույնպես ճշմարիտ էին: Նա մի տեսակ խրատական տոնով շարունակեցի.

— Քիչ առաջ դու ինձ այնպիսի մի բան ասացիր, որը անպայման բացատրության կարիք է զգում:

Էմիլիան նույն անկեղծ տոնով պատասխանեց.

— Դու մոռացիր իմ ասածները... հաշվիր, որ երբեք դրանք չես էլ լսել:

— Ինչո՞ւ պետք է մոռանամ,— հարցրի ես մի տեսակ հուսադրված:— Նա կմոռանայի, եթե հաստատ իմանայի, որ ճիշտ չես ասել... Եթե համոզված լինեի, որ զայրույթի պահին բերնիցդ թռած խոսքեր են:

Էմիլիան այս անգամ ոչինչ չասաց: Նվ հույսը նորից դուրս բարձրացրեց իմ մեջ: Գուցե հենց այդպես էլ եղել է. տեսնելով իմ դաժան կոպտությունները, ուղղակի զայրույթից ասել է՝ ես քեզ արհամարհում եմ:

— Դե խոստովանիր, որ այսօրվա քո ասած խոսքերը ճիշտ չէին... — զգուշորեն համառում էի ես,— ասա, որ այդ խոսքերը բերնիցդ հենց այնպես են դուրս թռել, որ զայրույթիդ պահին քեզ թվացել է, թե դու ինձ ատում ես, և դա սոսկ ինձ վիրավորանք հասցնելու համար ես ասել:

Էմիլիան նայեց իմ երեսին և նորից լռեց: Ինձ թվաց, ես նկատեցի, թեև, կարող է պատահել, սխալվում էի, որ նրա խոշոր, թուխ աչքերը մի վայրկյան արցունքով լցվեցին: Գո-

տեպնդված, ես մեկնվեցի և, ամուր բռնելով սիւռոցի վրա դրած նրա ձեռքը, ասացի.

— Էմիլիա... ուրեմն դրանք ճիշտ չէին:

Այս անգամ նա ձեռքը այնպիսի ուժով հետ քաշեց, որ թվաց, ոչ միայն ձեռքը փախցրեց, այլև հետ քաշվեց ամբողջ մարմնով.

— Ոչ, ճիշտ էին:

Ինձ ապշեցրեց նրա միանգամայն անկեղծ, թեև տխուր, պատասխանը: Թվում էր, Էմիլիան հասկանում է, որ բավական էր այդ ժամանակ դիմել կեղծիքի, որպեսզի ամեն ինչ նորից, գոնե ժամանակավոր կամ արտաքինապես, իր հունով ընթանար: Ես պարզ տեսա, որ նա մի պահ նույնիսկ ունեցավ կեղծելու այդ գայթակղությունը: Բայց վայրկենական մտորումից հետո հրաժարվեց: Ես իմ ներսում մի նոր, ավելի սուր ցավ զգացի և, գլուխս կախելով, ատամներս սեղմած ասացի.

— Բայց դու հասկանո՞ւմ ես, այնպիսի բաներ կան, որ չի կարելի ոչ ոքի հենց այնպես, առանց հիմք ունենալու, ասել... Ոչ ոքի... մանավանդ սեփական ամուսնուն:

Էմիլիան լուռ էր, նա միայն բարձրացրեց հայացքը և դրեթե սարսափով ինձ նայեց. ըստ երևույթին, իմ դեմքը զայրույթից ծամածովել էր: Վերջապես նա պատասխանեց.

— Դու ինքդ պահանջեցիր, ես էլ քեզ պատասխանեցի:

— Բայց դու պետք է բացատրություն տաս...

— Այսի՞նքն:

— Դու պետք է բացատրես, թե ինչու... թե ինչո՞ւ ես արհամարհում ինձ:

— Ոչ, դա երբեք ես քեզ չեմ ասի... եթե նույնիսկ մեռնելուս րոպեին էլ լինի:

Ինձ ապշեցրեց նրա արտասովոր վճռական տոնը: Սակայն իմ զարմանքը կարճ տևեց: Ես այնպես էի կատաղած, որ ի վիճակի չէի մտածելու:

— Ասա, — պնդեցի ես, նորից բռնելով նրա ձեռքը, բայց այս անգամ արդեն ոչ քնքշորեն, — դե ասա... ինչո՞ւ ես ինձ արհամարհում:

— Ես քեզ արդեն ասացի, որ դա երբեք քեզ չեմ ասի:

— Ասա, եթե ոչ՝ կջարդեմ:

Կատաղությունից ինձ կորցրած, ես նրա մատներն սկսեցի կոտրտել: Էմիլիան մի պահ զարմացած ինձ նայեց, հետո սոսկալի ցավից սեղմեց ատամները, և նրա դեմքին իսկույն հայտնվեց այն արհամարհանքը, որի մասին մինչև հիմա նա միայն խոսքերով էր ասում:

— Վերջ տուր,— կոպտորեն ասաց նա:— էլի՞ ես ուզում ինձ ցավ պատճառել:

Ես իմ ուշադրությունը դարձրի այդ «էլիի» վրա. դրանով նա, ըստ երևույթին, ակնարկում էր ինչ-որ ուրիշ տանջանքներ, որոնց նախկինում ես նրան ենթարկել էի: Զգացի, որ շունչս կտրվում է:

— Վերջ տուր... Մի՞թե չես ամաչում... բոլոր մատուցողները մեզ են նայում:

— Ասա, ինչո՞ւ ես ինձ արհամարհում:

— Հիմարություններիդ վերջ տուր. բաց թող:

— Ասա, ինչո՞ւ ես ինձ արհամարհում:

— Բաց թող, քեզ ասում եմ:

Նա այնպես ուժեղ թափ տվեց ու ազատեց իր ձեռքը, որ բաժակներից մեկը թռավ ընկավ հատակին: Լսվեց փշրվող բաժակի ձայնը, էմիլիան վեր կացավ ու քայլեց դեպի դուռը, բարձրաձայն ինձ ասելով.

— Ես քեզ սպասում եմ մեքենայի մեջ... վճարիր ու արի:

Նա դուրս եկավ, իսկ ես անշարժացած մնացի տեղս նըստած, մի տեսակ ստորացված ոչ այնքան ամոթից (իսկապես էլ, ինչպես էմիլիան ասաց, բոլոր այդ պարապ-սարապ մատուցողները անընդհատ մեզ էին նայում և ոչ մի բառ կամ շարժում բաց չէին թողել), որքան նրա այդ նոր վարքագծի պատճառով: Մինչև հիմա նա երբեք այդ ձևով ինձ հետ չէր խոսել, երբեք այդպես ինձ չէր վիրավորել: Բացի դրանից, այդ «էլին» դեռ շարունակում էր հնչել իմ ականջներում, որպես մի նոր և տհաճ հանելուկ, որը նույնպես լուծման կարիք ուներ: Այդ երբ և ինչպես էի նրան ինչ-որ տառապանք պատճառել, որի համար այդպես բողոք էր հայտնում՝ ընդդժելով այդ «էլին»: Վերջապես ես կանչեցի մատուցողին, վճարեցի հաշիվը և դուրս եկա ռեստորանից:

Ամպամած եղանակը, որ դեռ առավոտից սկսած մթնդել էր, արդեն վերջնականապես փոխվեց բարակ ու միալար

անձրևի: Փոքր-ինչ հեռվում, մութ խավարի մեջ ես նկատեցի էմիլիայի կերպարանքը: Նա կանգնած էր մեր մեքենայի կողքին, որի դռնակները ես փակել էի և բանալին դրել գրպանս: Մեքենայի մեջ մտնելու հնարավորություն չունենալով, նա կանգնել էր մաղող անձրևի տակ և հանգիստ ու անվրդով ինձ էր սպասում:

— Ներիր, մոռացել էի, որ դռնակները բանալիով փակել եմ,— ասացի ես թույլ ու անհաստատ ձայնով, որին նա միանգամայն հանգիստ պատասխանեց.

— Ոչինչ, անձրևը վարար չէ:

Հնազանդորեն արտասանած այս խոսքերը նորից իմ մեջ հաշտության ինչ-որ հույս արթնացրին, թեև այդպիսի բան սպասելը իմ կողմից լրիվ խելագարություն էր: Մի՞թե այդպիսի հանգիստ ու քնքուշ ձայնով ինձ հետ խոսողը կարող էր արհամարհել ինձ: Ես բացեցի մեքենայի դռնակը և նըստեցի իմ տեղը, էմիլիան նույնպես մտավ, նստեց կողքիս: Մոտորը գործի գցելով, ես հանկարծ մի տեսակ ուրախ, գրեթե աշխույժ հարցրի նրան.

— Դե ասա, տեսնենք, էմիլիա, ո՞ւր ես ուղում գնանք:

— Ես ինչ գիտեմ... ուր ուղում ես,— պատասխանեց նա, առանց գլուխը շրջելու և ուղիղ նայելով առջևը:

Ես քաշեցի արագության լծակը, և մեքենան տեղից շարժվեց: Ինչպես ասացի, այժմ, չգիտեմ որտեղից, ինձ համակել էր ուրախ ու անկաշկանդ մի տրամադրություն: Ինձ գրեթե թվում էր, որ եթե հիմա ամեն ինչ կատակի տամ, լրջորեն չվերաբերվեմ կատարվածին և բորբոքված կիրքը փոխարինեմ թեթև ու անբռնազբոսիկ տրամադրությամբ, ինձ կհաջողվի կարգի բերել էմիլիայի հետ խափանված իմ հարաբերությունները: Ես չգիտեի, թե ինչ էր այդ բոլեին ինձ պատահել, հնարավոր է, որ դա պարզապես հուսահատությունն էր շատ թունդ գինու նման ընկել գլուխս: Ես մի տեսակ ուրախ և միտումնավոր կատակով ասացի.

— Արի, ուր պատահի, այնտեղ էլ գնանք, թող ինչ լինում է լինի:

Զգում էի, որ արտասանելով այդ խոսքերը, ես շատ ծիծաղելի եմ, ինչպես կաղ մարդը, որը փորձում է գեղեցիկ պարաֆալ անել: Բայց էմիլիան չպատասխանեց, և ես նու-

րից տրվեցի ինձ համակող տրամադրությանը: Չգիտեմ ինչու, ինձ թվում էր, թե իմ այդ ուրախ տրամադրությունը անսպաս ծի ծով է, մինչդեռ շուտով պարզվեց, որ ընդամենը մի վեհերոտ և սակավաջուր առվակ է: Այժմ ես մեքենան վարում էի Վիա Ապպիայով: Մեր առջևում ձգվող նրա լույսի շողերում, անձրևի հազարավոր փայլփլող թելերի միջով խավարից մերթ նոճիներ էին հայտնվում, մերթ կարմիր աղյուսի ինչ-որ կույտեր, մերթ սպիտակ մարմարյա արձաններ և մերթ էլ մեծ և անհավասար քարերով սալարկած հին հռոմեական մի ճանապարհ: Բավական զնալուց հետո ես բոլորովին անսպասելի, անբնական ու կեղծ ոգևորությամբ տասցի:

— Արի մի անգամ կյանքում մոռանանք մեր ով լինելը, պատկերացնենք, որ մենք երկու ուսանող ենք, որոնք մարդկային հայացքներից հեռու մի անդորրավետ անկյուն են փնտրում՝ հանդիստ սրտով սիրո հաճույքներին տրվելու համար:

Էմիլիան այս անգամ նույնպես ոչ մի պատասխան չտվեց, իսկ ես, քաջալերված նրա լռությունից, ճանապարհը մի որոշ տարածություն կտրելուց հետո, մեքենան միանգամից արգելակեցի ու կանգ առա: Այժմ անձրևը հեղեղի նման թափվում էր, և մեքենայի հողմապակու վեր ու վար անող խողանակները շէին հասցնում սրբել առատորեն թափվող ջրի հոսանքը:

— Մենք երկու ուսանողներ ենք,— նորից անվստահ տասցի ես,— իմ անունը Մարիո է, իսկ քոնը՝ Մարիա... Վերջապես մենք խաղաղ մի տեղ ենք դաել... Ճիշտ է, անձրևոտ է, բայց ոչինչ... Չէ որ մեքենայի մեջ հիանալի է... համբուրիր ինձ:

Այդ ասելով, ես հարբածի վճռականությամբ մի ձեռքով դրկեցի նրա ուսերը և, քաշելով դեպի ինձ, փորձեցի համբուրել:

Չգիտեմ, թե ես ինչ հույսով այդ արի. ռեստորանում տեղի ունեցածից հետո պետք է հասկանայի, թե ինչ կարող էր ինձ սպասել այդպիսի ցանկության դեպքում: Սկզբում Էմիլիան աշխատեց որքան կարելի է մեղմ ու սիրալիր դուրս պրծնել իմ դրկից, բայց տեսնելով, որ ես իրեն ոչ միայն

բաց չեմ թողնում, այլև, կգակից բռնած, աշխատում եմ երեսը շրջել իմ կողմը, ամբողջ ուժով կռապտորեն ինձ հետ հրեց.

— Խելագարվե՞լ ես, ինչ է... Թե՞ հարբած ես:

— Ոչ, հարբած չեմ,— փնթփնթացի ես,— թող մի անգամ համբուրեմ:

— Մտքովս էլ չի անցնում,— պատասխանեց նա անկեղծ զայրույթով և նորից հետ հրեց ինձ: Եվ մի պահ լռելուց հետո իսկույն վրա բերեց.— իսկ հետո էլ զարմանում ես, երբ ասում եմ, որ արհամարհում եմ քեզ... ինչպե՞ս ես քեզ թույլ տալիս... այն էլ նրանից հետո, ինչ կատարվեց մեր մեջ:

— Բայց չէ որ ես քեզ սիրում եմ:

— Իսկ ես չեմ սիրում:

Ես զգացի իմ ծիծաղելի վիճակը, որ անտանելի ցավ էր պատճառում ինձ: Ավելին, իմ վիճակը ոչ միայն ծիծաղելի էր, այլև անելանելի: Մակայն ես դեռ մտադիր չէի ինձ պարտված ճանաչել:

— Ինչ ուզում ես արա, դու ինձ պետք է թողնես, որ քեզ համբուրեմ,— մոնչացի ես, աշխատելով ձայնիս տղամարդկային կռապտոթյուն տալ և նետվեցի նրա վրա:

Այս անգամ էմիլիան ոչինչ չասաց, նա միայն բացեց մեքենայի դռնակը, և ես ընկա դատարկ նստատեղին: Դուրս պրծնելով մեքենայից, էմիլիան սկսեց ճանապարհով վաղիկ առաջ, ուշադրություն չդարձնելով հեղեղի նման տեղացող անձրևին:

Ընկնելով դատարկ նստատեղին, ես մի պահ ապուշ կբարեցի: Հետո, ինքս ինձ հայհույելով ու հիմար անվանելով, նույնպես դուրս թոռ մեքենայից:

Անձրևը հեղեղի նման ցած էր թափվում: Ոտքս դեռ գետնին չէի դրել, մինչև կոճերս թաղվեցի ջրի մեջ: Դա սոսկալի կատաղեցրեց ինձ, միաժամանակ առաջացնելով իմ մեջ ողորմելիության մի սուր զգացում: Զայրույթից մոլեգնած, ես բղավեցի.

— Էմիլիա... արի այստեղ... արի, այլևս ձեռք չեմ տա, կարող ես հանգիստ լինել:

— Եթե դու վերջ չտաս, ես ոտքով կգնամ Հոոմ,— լավից նրա պատասխանը խավարի միջից, որ, այնուամենայնիվ, այնքան էլ հեռու չէր:

— Արի այստեղ, — ասացի ես դողդողացող ձայնով, — խոստանում եմ այն ամենը, ինչ ցանկանում ես:

Անձրևը նույն ձևով շարունակվում էր թափվել: Նրա շիթերը օձիքիցս ներս էին հոսում, տհաճորեն սառեցնելով ծոծրակս ու վիզս: Անձրևի ջուրը նույնպիսի առատությամբ թափվում էր նաև ճակատիցս ու քունքերիցս: Մեքենայի ցուլալապտերները լուսավորում էին ճանապարհից ընդամենը մի փոքրիկ կտոր, որտեղ հին հռոմեական ինչ-որ ավերակ էր երևում և մի բարձրաբուն ու սև նոճի, որի կատարը մթին երկինքն էր մխրճվել: Սակայն ինչքան էլ լարեցի տեսողությունս, դարձյալ էմիլիային տեսնել չկարողացա: Ես անհանգստացած, նորից ձայն տվի նրան.

— Էմիլիա... Էմիլիա... — Եվ իմ ձայնը գրեթե փոխվեց լացի:

Վերջապես նա խավարից դուրս եկավ և, մտնելով այն տարածության մեջ, որը լուսավորված էր մեքենայի ցուլալապտերներով, հարցրեց.

— Ուրեմն, խոստանո՞ւմ ես, որ այլևս ինձ ձեռք չես տա:

— Այո, խոստանում եմ:

Նա մոտեցավ, նստեց մեքենան և իսկույն ավելացրեց.

— Ի՞նչ կատակներ են սրանք... Ոտից գլուխ ջուր եմ դարձել... Մազերս կարծես ջուրը խրած հանած լինեն... Վաղը ստիպված եմ լինելու վարսավիրանոց գնալ:

Առանց որևէ խոսք ասելու, ես նույնպես նստեցի մեքենան, և իսկույն շարժվեցինք:

Էմիլիան փոշտաց, մի վայրկյան հետո նրա փոշտոցը նորից կրկնվեց, հետո փոշտաց երրորդ, ապա չորրորդ անգամ: Նա փոշտում էր այնքան հնչեղ ու մի տեսակ արհեստական, որ թվում էր, դրանով ինձ ուզում է հասկացնել, թե իմ պատճառով ինքը հարբուխ է ընկել: Բայց ես շտրվեցի այդ պրովոկացիային. ես մեքենան այժմ վարում էի, ինչպես երազում: Դա սոսկալի մի երազ էր, որտեղ իմ անունը իսկապես որ Ռիկկարդո էր, իսկ իմ կնոջ անունը՝ Էմիլիա, ես սիրում էի նրան, իսկ նա արդեն դադարել էր ինձ սիրելուց. դեռ ավելին, նա այժմ արհամարհում էր ինձ:

Հաջորդ առավոտյան ես արթնացա ամբողջովին թույլ ու ջարդված, խորին զզվանքով լցված դեպի այն ամենը, ինչ ինձ սպասում էր այդ և դրան հաջորդող օրերին և առհասարակ դեպի այն ամենը, ինչ տեղի էր ունենալու ապագայում։ Հմիլիան ննջասենյակում դեռ քնած էր, իսկ ես, մեկնված հյուրասենյակի կիսախավարում գտնվող բազմոցին, աստիճանաբար հիշողությանս մեջ վերականգնում էի այն սոսկալի իրականությունը, որ քնի հետևանքով մոռացվել էր։ Նախ և առաջ, մտածում էի ես, ինձ անհրաժեշտ է որոշել. ընդունե՞լ «Ողիսականի» սցենարի աշխատանքը, թե ոչ, հետո՝ վերջնականապես իմանալ, թե ինչո՞ւ է Հմիլիան ինձ արհամարհում, և երրորդը, երբ այդ ամենը պարզված կլինի, գրանել նաև Հմիլիային վերադարձնելու միջոցը։

Ես արդեն ասացի, որ ինձ հոգնած, ջարդված և վերին աստիճանի թույլ էի զգում։ Իմ կյանքի կենսական նշանակություն ունեցող այդ երեք հարցերը, որոնք ձևակերպել էի գրեթե բյուրոկրատական ճշտությամբ, ինչպես իսկույն. կեթ նկատեցի, փաստորեն ոչ այլ ինչ էին, եթե ոչ պատճառներ ստեղծելու մի ճիգ, որով ուզում էի ինձ հավատացնել, թե իմ մեջ եռանդ ու մտքի պայծառություն կա, որոնցից իրականում ես այնքան հեռու էի։ Գեներալը, քաղաքական գործիչը, որևէ գործարար մարդը — բոլորն էլ աշխատում են այս ձևով կարճ ու հստակ որոշել իրենց առջևում գտնվող և լուծման ենթակա պրոբլեմները, հասցնելով դրանք թափանցիկության աստիճանի պարզության ու անկյանք սխեմաների, որոնց վճռելը ոչ մի բարդություն չի պարունակում իր մեջ։ Սակայն ես այդ կարգի մարդ չէի, ընդհակառակը։ Ես զգում էի, որ այն եռանդն ու մտքի պայծառությունը, որ մի ժամանակ ձևացնում էի իբրև թե ունեմ, անմիջապես լրիվ կչքանա, հենց որ փորձեմ մտքերից գործի անցնել։

Համենայն դեպս, ես գիտակցում էի, որ այդ թերությունը ինձ մոտ անվիճելի է։ Նույնիսկ այն ժամանակ, երբ աչքերս փակ պառկած էի բազմոցի վրա, զամ էի, որ բավական է այդ երեք հարցերին որևէ պատասխան ձևակերպելու

փորձ անեմ, որպեսզի երեւակայությունս իսկույնենք կտրվի
սեռ իրականությունից և սկսի սավառնել երազանքների
դատարկ երկնքում: Այդ երազանքների մեջ ինձ թվում էր,
թի «Ոգիսականից» սցենար ստեղծելը պարզապէս այնպիսի
մի դատարկ բան է, որը իրենից ոչ մի դժվարություն չի ներ-
կայացնում, որ ես արդեն ստացել եմ էմիլիայի բացատրու-
թյունը և պարզել իմ հանդեպ ունեցած նրա արհամարհանքի
ամբողջ պատճառը, որը թեև առաջին հայացքից այնքան
ոտրասպիւն է թվում, բայց իրականում ծնունդ է ընդամենը
մի դատարկ թյուրիմացութեան, և, վերջապէս, որ ես արդեն
հաշտվել եմ էմիլիայի հետ: Բայց մտածելով այդ ամենի
մասին, այնուամենայնիվ, զգում էի, որ դրանք ստեղծված
դրությունից հաշտակ դուրս պրծնելու մի երազանք է, եր-
ջանիկ լուծում գտնելու մի հույս, իսկ իրականում այդ ցան-
կալի դրութեան և ստեղծվածի միջև ընկած էր մի այնպիսի
անդունդ, որը ես ոչ մի կերպ ի վիճակի չէի լցնել և մանա-
վանդ լցնել մի այնպիսի բանով, որը գոնե նվազագույն չա-
փով հաստատու տեական լիներ: Մի խոսքով, ես ձգտում էի
այդ հարցերը լուծել՝ ելնելով իմ լավագույն ցանկություննե-
րից, սակայն չգիտեի, թե ինչ ճանապարհով կարելի է հասնել
դրան:

Բազմոցին պառկած ես ննջում էի և, ըստ երևույթին,
հենց այդպէս էլ քունս տարել էր: Հանկարծ նորից արթ-
նացա և, աչքերս բացելով, տեսա, որ էմիլիան խալաթը հա-
զին նստած է բաքերիս մոտ: Հյուրասենյակի փայտաշերտ
վարագույրները իջեցված էին, որի պատճառով սենյակը դեռ
սուզված էր կիսախավարի մեջ: Բազմոցի կողքին դրված
սեղանի վրա էր միայն, որ մի փոքրիկ լապտեր էր վառվում:
Նա չէի իմացել, թե երբ է էմիլիան ներս մտել, վառել լապ-
տերը և նստել կողքիս:

Տեսնելով նրան խալաթը հագին, անկաշկանդ ու տնավա-
րի նստած ինձ մոտ, ես հիշեցի, թե ինչպէս էի այն երջանիկ
օրերին արթնանում և մի պահ անձնատուր եղա պատրանք-
ների: Պառկած տեղիցս բարձրանալով, նստեցի ու շփոթա-
հար թոթովանքով հարցրի.

— Էմիլիա, դու ինձ սիրո՞ւմ ես:

Նա մի պահ լռելուց հետո ասաց.

— Լսիր ինչ եմ ասում, ես քեզ հետ խոսելիք ունեմ:

Ինձ թվաց, թե արյունս երակներիս մեջ սառեց: Քիչ էր մնացել ասելի, որ ես խոսելու ոչ մի ցանկություն չունեմ, որ թող նա ինձ հանգիստ թողնի, որպեսզի կարողանամ քնել... Բայց այդ բոլորի փոխարեն իսկույն հարցրի.

— Ի՞նչ խոսելիք:

— Մեր երկուսին վերաբերող:

— Ոչ մի խոսելիք էլ չկա, — պատասխանեցի ես, աշխատելով տիրապետել ինձ և ցույց շտալ հանկարծակի անհանգրստությունս: — Դու ինձ այլևս չես սիրում... նույնիսկ ավելին, ինձ արհամարհում ես... ահա և ամբողջ խոսելիքը:

— Ոչ, ես ուզում էի քեզ ասել, — անշտապ արտասանեց էմիլիան, — որ հենց այսօրվանից դնում եմ մորս մոտ... Ես ուզում էի մինչև նրան զանգահարելը քեզ զգուշացնել... Ուրիշ ոչինչ... այժմ դու արդեն իմացար:

Իսկապես էլ, դա ինձ համար բոլորովին անսպասելի էր, թեև ընդամենը մի օր առաջ տեղի ունեցածից հետո դա և՛ տրամաբանական էր, և՛ ենթադրելի: Այն, որ էմիլիան կարող է ինձ լքել ու հեռանալ, որքան էլ այդ տարօրինակ թվա, երբեք իմ մտքով չէր անցել: Ես մինչև հիմա կարծում էի, որ իմ հանդեպ ունեցած նրա անգթությունն ու դաժանությունը առանց այն էլ բոլոր շափերն անցել են: Բայց ահա, ինձ համար բոլորովին անսպասելի այդ սահմանը նա մի թռիչքով կտրում և անցնում էր: Ես համարյա անհասկանալի մոթմքով թացի.

— Դու ինձ թողնո՞ւմ ես:

— Այո:

Ես մի պահ լռեցի, հետո հանկարծ գործելու անհաղթահարելի մի ցանկություն զգացի, քանի որ այլևս ի վիճակի չէի տանելու սիրտս խոցող ահավոր ու սուր ցավը: Ես բազմոթիո հենց ննջազգեստով ցատկեցի հատակին և նետվեցի դեպի լուսամուտը, կարծես ուզում էի բարձրացնել փայտաշերտ վարդույրները՝ սենյակը լուսավորելու համար, բայց հետո հետ դարձա և ամբողջ ձայնով բղավեցի.

— Ոչ, դու չես կարող այստեղից գնալ... Ես չեմ ուզում:

— Երեխայություն մի արա, — ասաց նա խրատական տոնով, — միակ բանը, որ մնում է մեզ, դա բաժանվելն է:

մեր երկուսի միջև այլևս իրար կապող ոչինչ չկա, գոնե ինձ քեզ կապող ես ոչինչ չեմ տեսնում... այդպես մեր երկուսի համար էլ ամելի լավ կլինի:

Ես ուղղակի չեմ հիշում, թե ինչ արի նրա այդ խոսքերից հետո, կամ ամելի ճիշտ, հիշում եմ միայն ինչ-որ արտահայտություններ և ինչ-որ շարժումներ: Ըստ երևույթին, ես այն ժամանակ խոսել ու շարժվել եմ, ինչպես խելագարը, առանց գիտակցելու ոչ ասածներս և ոչ էլ արածներս: Հիշում եմ, թե ինչպես էի ննջազգեստը հադիս, մազերս ամբողջովին դոդղված, հսկայական քայլերով պտույտ տալիս սենյակում, մերթ աղաչելով էմիլիային, որ նա ինձ չլքի, մերթ բացատրելով իմ վիճակը, և մերթ էլ այնպես խոսելով ինքս ինձ հետ, կարծես մենակ լինեի «Ռդիսականի» սցենարը, բնակարանը, մեր պարտքի վճարամասերը, իմ զոհված թատերական երազանքները, դեպի էմիլիան ունեցած իմ սերը, Բատտիստան ու Ռայնգոլդը, իմ կյանքի հետ առնչվող բոլոր հեռանկարներն ու անձնավորությունները, մի խոսքով ամեն, ամեն ինչ այնպես խառնվեց իրար և թափվեց իմ շուրթերից, որպես անկապ ու հապճեպ մի մենախոսություն, կարծես գեղադրատակի մեջ լցրած խայտաբղետ ապակիներ լինեին, որոնց ինչ որ մի ձեռք կատաղի ուժով ցնցել ու իրար էր խառնել: Սակայն միևնույն ժամանակ ես գտնւմ էի, որ դա ընդամենը սպորմելի մի խոսք է, սրտաբանության մի երևույթ, նման գեղասիրտակից թափած այն գույնզգույն ապակիների առանձին կտորներին, որոնք ընդունակ չեն որևէ պատկեր արտահայտելու: Այդ գեղադրտակը ջարդվել էր այժմ, և նրա խայտաբղետ ապակու կտորները ցրիվ էին եկել գետնով մեկ ու մնացել ընկած իմ աչքերի առաջ: Հանկարծ ինձ համակեց բոլորի կողմից լքված լինելու մի սուր զգացում: Մենության դիտակցումից ես սարսափեցի, նա ճնշում էր ինձ և ոչ միայն խանգարում մտածելուն, այլև արգելակում նույնիսկ շնչառություն: Ես ամբողջ իմ էությունս զայրույթով փոթորկվել ու ծառս էի եղել կնոջիցս բաժանվելու և դրան հաջորդող մեկուսյան մաքից: Սակայն միևնույն ժամանակ զգում էի նաև, որ յնայած զայրույթս ամբողջովին անկեղծ էր, բայց և այնպես խոսքերս հնչում էին ոչ համոզիչ: Եվ իսկապես էլ, այն վայրկյաններին, երբ իմ բանականությունը ծածկող

մոլորութեան ու սարսափի մշուշը անցնում էր, ես նորից էի տեսնում բազմոցի վրա միևնույն տեղը նստած էմիլիային, որը հանգիստ ու անվրդով ինձ պատասխանում էր.

— Ինքդ դատիր, Ռիկկարդո. միակ բանը, որ մենք կարող ենք անել, այդ է, ուրիշ ելք չկա:

— Բայց ես չեմ ուզում,— վերջին անգամ կրկնեցի ես, կանգնելով նրա առաջ,— չեմ ուզում:

— Ինչո՞ւ չես ուզում: Ապա լուրջ մտածիր:

Զգիտեմ ինչ պատասխանեցի: Հետո նորից անցա սենյակի մյուս ծայրը և, ձեռքերս դեպի գլուխս տանելով, սկսեցի մազերս պոճոկել: Բայց նույն րոպեին հասկացա, որ այդ վիճակում ոչ միայն ընդունակ չէի էմիլիային որևէ բան համոզելու, այլև մտքերս արտահայտելու, ինչպես պետք է: Ծիգ ու ջանք գործադրելով, ես կարողացա մի կերպ տիրապետել ինձ, նորից մոտեցա ու նստեցի բազմոցին և, գլուխս կախելով ու առնելով ափերիս մեջ, հարցրի.

— Եվ երբ ես ուզում այստեղից գնա՞լ:

— Հենց այսօր:

Այդ ասելուց հետո նա տեղից կանգնեց և, առանց ինձ վրա ուշադրութիւն դարձնելու, որ դեռ նստած էի՝ գլուխս կախ ու ափերիս մեջ առած, դուրս եկավ սենյակից: Ես չէի սպասում, թե նա կարող է գնալ, ինչպես և առաջ մտքովս չէր անցնում այն, ինչ նա արեց ու ասաց: Մի պահ ապուշ կտրած մնացի տեղս նստած, չհավատալով կատարվածին: Իսկ հետո, աչքս գցելով սենյակին, մի տարօրինակ ու սարսափելի զգացում ունեցա. անշատուամն արդեն տեղի էր ունեցել, սկսել էր արդեն իմ կյանքի մենավոր շրջանը: Սենյակը նույնն էր, ինչպես և մի քանի րոպե առաջ, ևրբ էմիլիան նստած էր բազմոցին: Բայց, այնուամենայնիւ, ես զգում էի, որ այն արդեն բոլորովին փոխվել է: Թվում էր, թե սենյակի ծավալը հեռացել է, և այդ միտքը գլխիցս դուրս չէր գալիս: Սենյակը այլևս այն չէր, ինչպիսին ինձ թվում էր մինչ այդ, երբ գիտեի, որ էմիլիան այդ պատերի ներսում է, այլ բոլորովին մի ուրիշը, որը տեսնելու էի ով գիտի դեռ ինչքան ժամանակ, լցված այն գիտակցութեամբ, որ էմիլիան ոչ ապրում է այդտեղ և ոչ էլ երբեք ապրելու և լքվածութիւնն զգացվում էր ամենուրեք. մթնոլորտում, յու-

բաքանչյուր առարկայի մեջ, և տարօրինակն այն է, որ այդ զգացումը ոչ թե ինձնից էր գնում դեպի իրերը, այլ թվում էր, թե իրերից է գալիս ինձ: Այդ բոլորը ևս այնքան չէի դիտակցում, որքան զգում էի իմ ցավոտ և խուճապահար հոգու ինչ-որ մթին ու հեռավոր խորքերում: Ես զգացի, որ լաց եմ լինում. հանկարծ բերանիս անկյունի մոտ երեսս խուտուտ եկավ, ձեռքս տարա դեպի այտս և, մատս դնելով այդ տեղը, զգացի, որ թաց է: Ես խոր հառաչեցի և, այլևս չկարողանալով ինձ զսպել, սկսեցի սրտանց հեկեկալ: Հետո վեր կացա տեղիցս և հենց այդպես ննջազդենստով ու երեսս արցունքից թրջված, հյուրասենյակից դուրս եկա:

Ցերեկային լույսով ողողված ննջարանում, որտեղ հյուրասենյակի կիսախավարից հետո լույսը ինձ համար նույնիսկ կուրացուցիչ թվաց, էմիլիան նստել էր չհավաքած անկողնու վրա և խոսում էր հեռախոսով: Ես փսկույն գլխի ընկա, որ խոսակցությունը մոր հետ է: Ինձ թվաց, որ նա մի տեսակ շփոթահար ու մոլորված է: Ես նույնպես նստեցի և, գլուխս կրկին ափերիս մեջ առնելով, նորից սկսեցի հեկեկալ: Ես ինքս էլ նույնիսկ առանձնապես լավ չէի հասկանում, թե ինչու եմ այդպես հեկեկում. գուցե լալիս էի ոչ միայն այն պատճառով, որ կյանքս կործանվում էր, այլ ինչ-որ մի վաղեմի ցավից, որը ոչ մի առնչություն չուներ ոչ էմիլիայի և ոչ էլ ինձ լքելու նրա որոշման հետ: Էմիլիան, լսափողը տկանջին սեղմած, շարունակում էր լսել: Ըստ երևույթին մայրը երկար ու բարակ ինչ-որ բան էր բացատրում նրան: Արցունքների միջից ես տեսա, թե ինչպես նրա դեմքին ամուրից դաշտն ընկած սև ստվերի նման հանկարծ դառը հիասթափության ու վշտի մի արտահայտություն հայտնվեց: Վերջապես նա ասաց.

— Լավ, լավ, հասկացա, այդ մասին այլևս չխոսենք:— Այդտեղ էմիլիան նորից ընդհատեց մոր երկար ու բարակ հոռու: Բայց այս անգամ նրա համբերությունը այլևս չտարավ մինչև վերջ լսել մոր ասածները և, միանգամից կտրելով նրա խոսքը, ասաց.

— Հա, լավ, արդեն ասացիր, բավական է, հասկացա, յոտեսություն:

Մայրը էլի ինչ-որ բան էր ուզում ասել, բայց էմիլիան,

առանց այդ հաշվի առնելու, կրկնեց իր «ցտեսությունը» և ցած դրեց լսափողը, թեև նրա մեջ դեռ լսվում էր մոր ձայնը: Այնուհետև նա տեղից կանգնեց և, ինչպես երազում, ոչինչ չտեսնող հայացքով նայեց ինձ: Ես բնազդով բռնեցի նրա ձեռքից և թոթովեցի:

— Մի՛ գնա... աղաչում եմ քեզ... մի՛ գնա:

Երեխաները լացի են դիմում, ծառայեցնելով այն որպես շրջապատի վրա բարոյական ճնշում գործ դնելու ծայրահեղ փաստարկ կամ միջոց: Այդպես են անում նաև կանայք, ինչպես և առհասարակ բոլոր թուլակամ և փոքրոգի մարդիկ: Այն պահին, ըստ երևույթին, ես լալիս էի անկեղծ սրտով, լալիս էի ինչպես երեխան կամ կինը, կամ որևէ թույլ մի արարած և, չգիտեմ ինչու, հույս էի տածում, թե իմ արցունքները կհամոզեն էմիլիային, որպեսզի նա ինձ չքի: Ճիշտ է, այդ պատրանքը մի փոքր ինձ մխիթարում էր, սիրտ էր տալիս, սակայն միևնույն ժամանակ նա իմ մեջ այն զգացումն էր առաջացնում, թե այդ անում եմ շողոքորթաբար և սոսկ այն դիտավորյալ նպատակով, որպեսզի, ծառայեցնելով արցունքներս, վրեժխնդիր լինեմ նրան: Հանկարծ ես ամաչեցի և, շաղասելով էմիլիայի պատասխանին, վեր կացա և դուրս դուացի ննջարանից:

Մի քանի րոպե անց իմ հետևից հյուրասենյակ եկավ նաև էմիլիան: Այդ ընթացքում հասցրել էի բավական հանդարտվել, աչքերս արդեն սրբել էի և ննջազգեստի վրայից հագել խալաթս: Բազկաթոռի մեջ ընկած, ես ինքնաբերաբար մի սիգարետ էի դրել բերանս և ուզում էի վառել, թեև ծխելու ոչ մի ցանկություն չունեի: Էմիլիան նույնպես նստեց և իսկույն ասաց.

— Հանգիստ կաց... մի վախենա... չեմ գնում:

Սակայն այդ խոսքերը նա ասաց մի տեսակ հոգնած, թույլ, վշտաբեկ ու հուսահատ ձայնով: Նա նստել էր աչքերը կախ գցած և, ըստ երևույթին, ինչ-որ բան էր մտածում: Ես նկատեցի, որ նրա բերանի անկյունները դողդողում են, իսկ ձեռքերը շղայնորեն պոճոկում խալաթի օձիքը, որ անհույս մոլորության ու շփոթմունքի նշան էր: Հետո հանկարծ դաժանությամբ ավելացրեց.

— Մայրս չի ուզում, որ իր մոտ գնամ... ասում է, որ իմ

սենյակը վարձով է տվել ինչ-որ մեկին... երկու հոգի առանց
այն էլ արդեն ապրում էին իր մոտ, հիմա էլ երրորդն է ավե-
լացել, այնպես որ ամբողջ տունը լցվել է մարդկանցով... և
հետո չի հավատում, որ այս բոլորը լուրջ է... ասում է, որ
ևս, ինչպես պետք է, մտածեմ... այնպես որ չգիտեմ, թե ուր
յնամ... ես ոչ ոքի պետք չեմ... և ստիպված քեզ մոտ եմ
մնում:

Էմիլիայի ասածները, որոնք իրենց անկեղծությամբ սոս-
կալի դաժան էին, դանակի նման մխրձվեցին սիրտս: Ինձ
թվում է, այդ խոսքերի վրա ես սարսափելի ցնցվեցի, ինչպես
կրծքիս հասցրած հարվածից և, չկարողանալով ինձ զսպել,
հուզմունքից բացականչեցի.

— Ինչո՞ւ ես այդ ձևով ինձ հետ խոսում... ստիպված
եմ... ինչո՞ւ ես ստիպված... ես ի՞նչ եմ արել քեզ... ինչո՞ւ
ես այդքան ինձ ատում:

Այժմ արդեն լալիս էր նա ինքը, թեև ձեռքով փակում էր
իրևար և աշխատում այդ ցույց շտապ:

— Դու ուզում էիր, որ ես չգնամ,— գլուխը թափ տալով
առաջ նա,— շատ լավ... ես մնում եմ... Հիմա պետք է որ
դո՛հ լինես, ճի՞շտ է:

Ես բազկաթոռից վեր կացա, նստեցի դիվանի վրա՝ Էմի-
լիայի կողքին և գրկեցի նրան, բայց խելույն զգացի, որ նա
աննկատելիորեն դիմադրում և ուզում է դուրս պրծնել գըր-
կիցս:

— Իհարկե, ուզում եմ, որ մնաս,— պատասխանեցի
ևս,— բայց ոչ թե այս ձևով... ստիպված... ես ի՞նչ եմ արել
քեզ, Էմիլիա, ինչո՞ւ ես դու ինձ հետ այդպես խոսում:

— Եթե ուզում ես, կգնամ... կգնամ վարձով կապրեմ...
միայն թե սկզբում որոշ ժամանակ դու ինձ օգնես... Ես
դարձյալ կգնամ մեքենագրուհի կաշխատեմ... հենց որ աշ-
խատանք գտա, այլևս քեզանից ոչինչ չեմ խնդրի:

— Ի՞նչ ես ասում,— գոռացի ես,— ես ուզում եմ, որ դու
մնաս... բայց ուզում եմ, Էմիլիա, որ դու մնաս ոչ հարկա-
դրաբար, ոչ այն պատճառով, որ դու ուրիշ ելք չունես:

— Ինձ հարկադրողը դու չես,— լացը շարունակելով,
պատասխանեց նա,— կյանքն է:

Ես նրան սեղմում էի իմ գրկում և անընդհատ նորից ու նորից ուզում էի հարցնել, թե արդյոք ինչո՞ւ է դադարել ինձ սիրելուց, ինչո՞ւ է սկսել նույնիսկ արհամարհել ինձ, ի՞նչ է պատահել արդյոք, ես ի՞նչ եմ արել իրեն: Սակայն նրա արցունքներն ու մոլորյալ վիճակը ինձ որոշ չափով նախնիսկ հանգստացրին: Ես մտածեցի, որ հիմա այդպիսի հարցեր առաջ քաշելու ժամանակը չէ, որ այդպիսի հարցերը ինձ ոչ մի արդյունքի չեն հասցնի, և որ ճշմարտությունն իմանալու համար այժմ անհրաժեշտ է դիմել ուրիշ՝ ավելի զգուշավոր ու մեղմ միջոցների: Ես բավական ժամանակ սպասում էի, իսկ էմիլիան, երեսը շրջած հակառակ կողմը, շարունակում էր լուռ արտասվել: Վերջապես առաջարկեցի նրան.

— Գիտես ինչ, էմիլիա, արի վերջ տանք այս բոլոր վեճերին ու բացատրություններին... դրանք ոչ մի լավ բանի չեն հանգեցնի, բացի իրար ցավ պատճառելուց... Ես այլևս ոչինչ չեմ ուզում հարցնել քեզ, գոնե առայժմ... ավելի լավ է լսիր, թե ինչ եմ ասում. ինչպես գիտես, ես արդեն համաձայնություն եմ տվել գրել «Ողիսականի» սցենարը... Բայց Բատտիստան ուզում է, որ մենք գործի վրա աշխատենք Նեապոլի ծովածոցում, որտեղ նկարահանվելու է բնական տեսարանների մեծ մասը... Ահա այդ պատճառով որոշել ենք գնալ Կապրի... այնտեղ ես քեզ խոսք եմ տալիս հանգիստ թողնել... չնայած, եթե ուզեմ էլ, չեմ կարող խանգարել. ես ամբողջ օրը ռեժիսորի հետ աշխատելու եմ, և քեզ հետ կտեսնվեմ ամենաշատը միայն ճաշի և ընթրիքի ժամերին... Կապրին սքանչելի տեղ է, շուտով ամառային լողասեզոնը կսկսվի... հոգնածությունդ կանցնի, կլողանաս, դուրս կգաս զբոսանքների, ջրերդ կհանգստանան, վերջապես, առանց շտապելու, կմտածես քեզ վերաբերող հարցերի մասին և որոշում կկայացնես, թե ինչ ես անելու: Վերջին հաշվով, մայրիկ իրավացի է. քեզ անհրաժեշտ է լրջորեն մտածել այդ մասին... որից հետո, երբ մի երեք-չորս ամիս արդեն անցած կլինի, ինձ կհաղորդես քո որոշումը և այն ժամանակ, այո, միայն այն ժամանակ, մենք նորից կսկսենք մեր խոսակցությունը:

Էմիլիան դեռ նստած էր, երեսը նույն ձևով ինձանից շրջ-

յաճ, թվում էր, նա բոլորովին չի ուզում ինձ տեսնել: Հետո
դրեթե ամբողջովին հանդիստ ինձ հարցրեց.

— Իսկ ե՞րբ պետք է մեկնել:

— Հենց հիմա... այսինքն մի տասն օրից հետո... հենց որ
եկեմք Փարիզից վերադառնա:

Թեև էմիլիան մինչև հիմա դեռ իմ գրկում էր, ու ես
զգում էի ինձ սեղմված նրա կլոր ու փափուկ կուրծքը, այնու-
ամենայնիվ, չէի համարձակվում համբուրել նրան: Փաս-
տորեն նա ոչնչով չէր արձագանքում իմ գգվանքին, դեռ ավե-
րին, նա այդ դիտում էր որպես մի տառապանք: Բայց
յնույն ժամանակ, ես, այնուամենայնիվ, ուզում էի ինձ հավա-
տացնել, որ նրա այդ պասսիվությունը ոչ միայն դեռ լրիվ
անտարբերություն չի նշանակում, այլև իր մեջ ձգման, հրա-
պուրանքի ինչ-որ սկզբունք է պարունակում: Քիչ հետո էմի-
լիան նույն հանդիստ, բայց, իհարկե, նաև ընդդիմացող տո-
նով հարցրեց.

— Իսկ Կապրիում որտե՞ղ ենք ապրելու: Հյուրանոցո՞ւմ:

Կարծելով որ մեծ հաճույք կպատճառեմ, ես շատ ուրախ
պատասխանեցի.

— Ոչ, մենք հյուրանոց չենք գնա... Հյուրանոցները սոս-
կալի ձանձրալի են... Մենք այնտեղ ապրելու շատ ավելի
լավ տեղ ունենք, քան հյուրանոցներն են... Բատտիստան մեզ
առաջարկում է իր ամառանոցը... Մինչև սցենարի վերջաց-
նելը նա ամբողջապես մեր տրամադրության տակ է լինելու:

Ես իսկույն զգացի, ինչպես և մի քանի օր առաջ, երբ
չափազանց հապճեպ իմ համաձայնությունը տվի Բատտիս-
տայի առաջարկությանը, որ էմիլիան՝ իրեն հայտնի ինչ-որ
պատճառով հավանություն չի տալիս դրան: Եվ իսկապես էլ,
նա անմիջապես դուրս պրծավ իմ գրկից և, միանգամից քաշ-
վելով բազմոցի մյուս ծայրը, հարցրեց.

— Բատտիստայի ամառանո՞ցը... և դու արդեն տվե՞լ ես
րո համաձայնությունը:

— Կարծում էի, որ դա քեզ մեծ հաճույք կպատճառի,—
աշխատեցի արդարանալ ես,— ամառանոցը անհամեմատ
ավելի լավն է, քան հյուրանոցը:

— Դու արդեն համաձայնվե՞լ ես:

— Այո, ես կարծում էի դա լավ կլինի:

— Մենք այնտեղ ռեժիսորի հե՞տ ենք ապրելու:

— Զէ, Ռայնգոլդը հյուրանոցում է բնակվելու:

— Բատտիստա՞ն է գալու:

— Բատտիստա՞ն, — հարցրի ես մի տեսակ աղտոտ կերպով զարմացած այդ հարցից: — Կարծում եմ, որ մեկ-մեկ կգա... բայց կարճ ժամանակով, Week-end¹-ներին, մեկ կամ երկու օրով... որպեսզի տեսնի, թե ինչպես է ընթանում աշխատանքը:

Այս անգամ էմիլիան ոչինչ չասաց. նա ձեռքը տարավ խալաթի գրպանը, հանեց թաշկինակը և քիթը մաքրեց: Թաշկինակը հանելիս նրա խալաթը լայնորեն բացվեց մերկացնելով փորն ու ոտքերը: Նա նստել էր ոտքը ոտքին գցած, որոնք այնպես էին սեղմվել իրար, կարծես դիմամբ իր մերկությունից ամաչելու պատճառով էր այդպես նստել: Սակայն այդ կեցվածքը, միևնույն է, չէր կարող թաքցնել նրա սպիտակ, երիտասարդ ու ճկուն մարմինը, որի առաջ անզոր են բոլոր տեսակ մերժումները: Էմիլիան, ինքն այդ չգիտակցելով, կարծես ուզում էր ինձ հրապուրել դեպի իրեն: Հանկարծ իմ մեջ խենթ ու անհաղթահարելի մի ցանկություն արթնացավ, և մի պահ երևակայեցի, որ կարող եմ խոկույն առնել նրան գիրկս և տիրանալ:

Սակայն ես հասկանում էի, որ ինչքան էլ ուզում է ուժեղ լինի իմ ցանկությունը, միևնույն է, անհնարին է այդ իրագործել: Մինչ նա թաշկինակով իր քիթն էր մաքրում, ես գրեթե գաղտագողի նայում էի նրան, վախենալով, որ կարող է նկատել իմ հայացքը և ամոթանք տալ: Այդ մտքի վրա ես ինքս հանդիմանեցի ինձ. այս ո՞ւր եմ հասել արդյոք, որ ինչպես արդելված մի բանի, թաքուն եմ նայում կնոջս մերկ մարմնին, նմանվելով այն տղաներին, որոնք լողափի խցիկի ճեղքերից գաղտագողի ներս են նայում: Ես ձեռքս մեկնեցի և թափով ու զայրագին նրա ոտքի վրայից քաշեցի խալաթի փեշը: Ինչպես երևում էր, նա, ըստ երևույթին, չնկատեց իմ շարժումը, բայց թաշկինակը նորից գրպանը դնելիս, այս անգամ շատ հանգիստ ձայնով ասաց.

— Ես կգամ Կապրի... Բայց միայն մի պայմանով...

¹ Ոչ աշխատանքային ժամանակ, շաբաթ-կիրակի օրերին (անգլ.):

— Զհամարձակվեա որևէ պայմանի մասին խոսել... ոչինչ չեմ ուզում իմանալ,— բղավեցի ես, բռնորոշ վրէժաբանով։— Որոշեցինք, գնում ենք... Բայց ոչինչ իմանալ ես չեմ ուզում... Իսկ այժմ այստեղից գնա, գնա այստեղից։

Ըստ երևույթին իմ ձայնում այնպիսի մի ցասում կար, որ էմիլիան վախեցավ. նա իսկույն վեր կացավ և անհապաղ դուրս գնաց սենյակից։

Գլուխ տասներկուերորդ

Հասավ և Կապրի մեկնելու օրը։ Բատտիստան որոշել էր մեզ ուղեկցել կղզին, որպեսզի, ինչպես ինքն արտահայտվեց, պատշաճ կերպով ընդունի մեզ և մատուցի տանտիրոջ իր հարգանքը։ Մենք դուրս եկանք փողոց և տեսանք, որ իմ փոքրիկ սակավաուժ մեքենայի կողքին կանգնած է պրոդյուսերի ոչ-սերիական արտադրության կարմիր գույնի հզոր աշտոմորիլը։ Թեև արդեն հունիսի սկիզբն էր, բայց դեռ մառախլապատ և ուժեղ քամիներով փոփոխական եղանակներ էին։ Բատտիստան կաշվե պիջակով և ֆլանելի շալվարով կանգնած էր իր մեքենայի կողքին և խոսում էր Ռայնգոլդի հետ, որը, ինչպես ամեն մի օրինավոր գերմանացի, Իտալիան համարում էր արևոտ երկիր և այդ պատճառով շատ թեթև էր հագնվել։ Նա գլխին դրել էր հովարով սպիտակ քաթանե շերետ, իսկ հագինը բամբակե կտորից կարած, գաղութային ձևի շերտավոր մի կոստյում էր։ Ես ու էմիլիան տանից դուրս եկանք դռնապանի և մեր աղախնի ուղեկցությամբ, որոնք ճամպրուկներն էին բերում։ Բատտիստան ու Ռայնգոլդը մեզ նկատելով, իսկույն ընդառաջ եկան։

— Ուրեմն, ինչպե՞ս տեղավորվե՞նք,— հարցրեց Բատտիստան, ողջույններ փոխանակելուց հետո։ Եվ անմիջապես, առանց պատասխանի սպասելու, ասաց.— ես առաջարկում եմ, Մոլտենի, որ սինյորան՝ ձեր կինը, մեկնի իմ մեքենայով, իսկ Ռայնգոլդը թող գա ձեզ հետ, այդպիսով դուք ար-

դեն հնարավորութիւն կունենաք ամբողջ ճանապարհի ընթացքում խոսել ֆիլմի մասին... քանի որ,— նա ժպտաց և լուրջ տոնով եղրափակեց իր, ասածը,— հենց այսօրվանից սկսվում է իսկական աշխատանքը... Ես ուզում եմ, որ երկու ամսից հետո պատրաստի սցենարը իմ ձեռքին լինի:

Ես գրեթե մեքենայաբար նայեցի էմիլիային և նկատեցի, որ նրա դիմագծերը մի տեսակ այլայլվեցին: Այդ բանը նրա մոտ նկատել էի նաև առաջներում և գիտեի, որ դա հոգեկան շփոթահարության և բողոքի նշան է: Բայց առանձին ուշադրութիւն չդարձրի դրան, ինչպես և շմտածեցի այն մասին, որ այդ նույն ձևով էմիլիան այլայլվեց նաև այն ժամանակ, երբ առաջին անգամ լսեց Բատտիստայի ինձ արած, իհարկե, միանգամայն խելամիտ առաջարկության մասին:

— Շատ լավ,— ասացի ես, ճգնելով որքան կարելի է ուրախ երևալ, քանի որ, ինչպես թվում էր ինձ, դեպի ծով ճանապարհորդելու հանգամանքները հենց այդ էլ պահանջում էին:— Շատ լավ... էմիլիան թող գա ձեզ հետ, իսկ ես ու Ռայնդոլդը միասին կգնանք... Թեև, իհարկե, չեմ խոստանում, որ մենք ճանապարհին սցենարի մասին կխոսենք:

— Ես արագ գնալուց վախենում եմ...— հանկարծ բողոքեց էմիլիան,— իսկ դուք ձեր այդ մեքենայով բոլոր շափերն անցկացնում եք...

Սակայն Բատտիստան թափով բռնեց էմիլիայի թևը և ասաց.

— Բոլորովին մի վախեցե՛ք ինձ հետ գնալուց... և վերջին հաշվով ինչի՞ց եք վախենում... չէ՞ որ իմ կաշին էլ ինձ համար է թանկ:

Այդ ասելով, նա էմիլիային գրեթե զոռով քարշ ավելցրեց իր մեքենան: Ես տեսա, էմիլիան ինչպես է մոլորուն ու հարցական նայում իմ կողմը և մտածեցի, թե արդյոք լավ չէ՞ր լինի, եթե ես համառեի, որ նա ինձ հետ նստեր մերի-նա: Բայց և իսկույն մտածեցի, որ Բատտիստան դրանից կորոզ է նեղանալ, մանավանդ որ նա մեքենայի մեծ սիրահար էր և, ճշմարիտն ասած, հիանալի էլ վարում էր, ուստի, հաշվի առնելով այդ բոլորը, նորից լռեցի: Էմիլիան

դիւ շարունակում էր առարկել, բայց նրա դիմադրութիւնը
վնասով սկսում էր թուլանալ:

— Համենայն դեպս ինձ համար գերադասելի է իմ
ամուսնու մեքենան...

Իսկ Բատտիստան կատակելով բողոքում էր.

— Ինչու անպայման ձեր ամուսնու... Դուք առանց այն
և, ամբողջ օրը ձեր ամուսնու հետ եք լինում... Շուտ արեք,
նստեք... Եթե ոչ՝ խիստ կնեղանամ:

Այդ ընթացքում նրանք արդեն մոտեցան մեքենային, և
Բատտիստան, բացելով դռնակը, նստեցրեց էմիլիային, ապա
նորից փակելով, սլտույտ տվեց մեքենայի շուրջը, որպէսզի
մյուս կողմից էլ ինքը նստի: Ես նայում էի նրանց մի տեսակ
կիսաքուն վիճակում և նույնիսկ Ռայնհոլդի խոսքերի վրա
անսպասելիութիւնից ցնցվեցի, երբ ասաց.

— Դե, գնացինք, պատրաստ եք:

Ես վայրկենապես սթափվեցի, նստեցի նրա կողքին և
մատորը դործի դցեցի:

Մեր հետևից լսեցի Բատտիստայի մեքենայի խուլ աղ-
մուկը, որը տեղից շարժվեց և, անցնելով մեր առաջը, սլա-
յավ նեղ ու դարնիվար իջնող փողոցով: Ես հազիվ հասց-
րի ապակու միջով տեսնել կողք-կողքի նստած էմիլիայի և
Բատտիստայի ուսերը, հետո մեքենան արագորեն թեքվեց և
կորավ ոլորանի հետևում:

Բատտիստան մեղ հանձնարարել էր ճանապարհին խո-
սել սցենարի մասին: Դա, իհարկե, ավելորդ հանձնարարու-
թիւն էր, որովհետև, երբ քաղաքը իր ամբողջ երկարութեամբ
կտրեցինք ու անցանք, և ես իմ փոքրիկ մեքենայի ունեցած
արագութեամբ դուրս եկա Ֆորմիա տանող խճուղին, Ռայն-
հոլդը, որ մինչ այդ խորին լռութիւն էր պահպանել, սկսեց.

— Ճիշտն ասենք, Մուլտենի, այն օրը, Բատտիստայի մոտ,
դուք վախեցաք, որ կարող եք ստիպված լինել աղմուկ հանող
ֆիլմի վրա աշխատել, այդպես չէ՞:— Նա ժպտալով ընդձեց
այդ երկու բառը:

— Ես այդ վախը հիմա էլ ունեմ,— մտացրիվ պատաս-
խանեցի ես:— Մանավանդ որ իտալական կինոստուդիա-
ներում այժմ հճեց այդպիսի տենդենց է նկատվում:

— Թող դա այդպես լինի, բայց դուք վախենալու ոչինչ

շունեք... — ասաց Ռայնգոլդը, և հանկարծ նրա ձայնը հնչեց ավելի հաստատ ու տիրական: — Մենք կստեղծենք հոգեբանական մի ֆիլմ, միայն հոգեբանական... ինչպես որ ձեզ դեռ այն օրը ասացի... Ես, սիրելի Մոլտենի, սովորություն չունեմ անելու այն, ինչ պրոդյուսերներն են ուզում... Ես միշտ անում եմ այն, ինչ ինքս եմ ուզում... Ստուդիայում տնօրենը ես եմ և ոչ թե մի ուրիշը... այլապես հրաժարվում եմ ֆիլմը դնելուց... հասկանալի՞ է:

Ես ասացի, որ դա իսկապես էլ պարզ բան է, և իմ խոսքերում մի անկեղծ ուրախություն զգացի, քանի որ Ռայնգոլդի անկախության այդ փաստը ինձ հույս էր ներշնչում, որ նրա հետ հեշտությամբ կարելի է համաձայնության գալ և որ սցենարի վրա կատարվելիք աշխատանքը ավելի քիչ ձանձրույթ կպատճառի, քան սովորաբար: Ռայնգոլդը, փոքր-ինչ լռելուց հետո, նորից շարունակեց.

— Այժմ ուզում եմ ձեզ շարադրել իմ նկատառումներից մի քանիսը... Դուք կարո՞ղ եք մեքենան վարել և միևնույն ժամանակ լսել, թե ես ինչ եմ ասում:

— Ինքնըստինքյան հասկանալի է, կարող եմ, — ասացի ես, բայց հազիվ էի պատրաստվել Ռայնգոլդին լսելու, երբ դիմացի ճանապարհից խճուղի դուրս եկավ եզներ լծած ու բարձած մի սայլ, և ես ստիպված եղա մեքենայի դեկը կլորուկ շրջել մի կողմի վրա: Մեքենան այնպես ծովեց ու դիզզազներ արեց, որ հազիվ կարողացա պահել, որպեսզի ծառին չկպչի: Ռայնգոլդն սկսեց ծիծաղել.

— Ավելի լավ կլինեք ասեիք՝ «ինքնըստինքյան հասկանալի է, չեմ կարող»:

— Այդ կարեւոր չէ, — ասացի ես մի փոքր վրդովված պատահածից, — եզների գալը ոչ մի կերպ չէի կարող տեսնել... Հիմա շարունակեք, ես ձեզ լսում եմ:

Ռայնգոլդն իրեն խնդրել չտվեց.

— Գիտե՞ք ինչ, Մոլտենի... Ես համաձայնեցի մեկնել Կապրի... քանի որ իսկապես էլ բնական պայմաններում կատարվող մեր նկարահանումները տեղի են ունենալու Նեոպոլի ծովածոցում... բայց դա միայն ֆոն է լինելու... Վերջին հաշվով մենք կարող էինք մնալ նաև Հռոմում... ինչպիսի գիտեք, Ուդիսևսի ողբերգությունը ամենևին էլ ծովագնացի

ողբերգութիւնն չէ և ոչ էլ նոր երկրներ հայտնագործողի կամ
տուն վերադարձող զինվորի... Դա մի ողբերգութիւն է, որ
հաշտասարապես կարող է վերաբերել ուղած դարդուն...
Ուրիշների այդ առասպելի մեջ թաքնված է որոշակի տիպի
մարդու իսկական պատմութիւնը...

Ես հենց այնպես, առանց երկար մտածելու, ասացի.

— Հունական բոլոր առասպելների հիմքում էլ մարդկա-
յին ողբերգութիւնն է ընկած, ընդ որում առանց ժամանակի
և տեղի, այդ պատճառով էլ նրանք հավիտենական են:

— Շատ ճիշտ է... այլ կերպ ասած, հունական բոլոր
առասպելները մարդկային կյանքի ալեգորիկ պատկերա-
յումներն են... Ուրեմն, այժմ մենք՝ ժամանակակից մար-
դիկս, ի՞նչ պետք է անենք, որպեսզի հարութիւն տանք այն-
րան վաղեմի և հեռավոր այդ առասպելներին... Ամենից
առաջ պետք է պարզենք, թե դրանք ինչ նշանակութիւն կա-
րող են ունենալ մեզ՝ ժամանակակիցներիս համար և ապա
հետազոտել, գտնել ու մեկնաբանել այդ նշանակութիւնը...
Բայց դա պետք է անել աշխույժ, անկաշկանդ, յուրովի,
առանց երկյուղածության, առանց դող զգալու հունական
դրականության այն գլուխգործոցներից, որոնք ստեղծված
են այդ առասպելների հիման վրա... Վերցնենք մի օրինակ...
տնկասկած, ձեզ ծանոթ է Օ'Նիլի «Սուգը սազում է էլեկտրա-
յին» պիեսը, որի հիման վրա նկարահանված է նաև ֆիլմը:

— Այո, ինչպես չէ:

— Ուրեմն, տեսեք, Օ'Նիլը նույնպես հասկացել է այն
հասարակ ճշմարտութիւնը, որ անտիկ առասպելները պետք
է մեկնաբանել ժամանակակից ձևով, ինչպես և իր պիեսում
է արել... Բայց, միևնույն է, ես նրա «Սուգը սազում է էլեկ-
տրային» գործը չեմ սիրում... և գիտե՞ք ինչու... որով-
հետև Օ'Նիլը թույլ է տվել, որ էսքիլեսը վախեցնի իրեն...
Նա ճիշտ է վարվել, գտնելով, որ Օրեստեսի մասին եղած
առասպելը կարող է մեկնաբանվել հոգեբանորեն... Բայց
նյութից սարսափած՝ չափազանց տառացի է հաղորդել ա-
ռասպելի բովանդակութիւնը... ինչպես օրինավոր աշակերտն
է դպրոցական տողած տետրակում իր շարադրութիւնը
դրում... Տողերը երևում են, Մուտենի...

Ես լսեցի, թե ինչպես Ռայնգոլդը ինքնագոհ ծիծաղեց,

հիացած Օ'նիլի հասցեին արած իր քննադատական դատողությունից:

Այժմ մենք սլանում էինք հոսմեական կամպանիայով, որն ընկած էր ծովից ոչ հեռու՝ ցածրանիստ բլուրների միջև, այդ բլրալանջերը ծածկված էին հասած ցորենի դեղին արտերով, որոնց միջև երբեմն այստեղ ու այնտեղ երևում էր մենավոր ու սաղարթախիտ մի ծառ: Ըստ երևույթին, ինչպես և կարծում էի, մենք Բատտիստայից բավական հեռու էինք մնացել. ճանապարհը, ինչքան որ աչքս տեսնում էր և՛ ուղիղ ձգվելիս, և՛ ոլորաններում, ամբողջովին դատարկ էր: Այժմ Բատտիստան երևի սլանում էր ժամը հարյուր կիլոմետրից ավելի արագությամբ և մեղանից արդեն մոտ հիսուն կիլոմետր առաջ անցած կլիներ: Ռայնգոլդը նորից շարունակեց իր խոսակցությունը.

— Եթե Օ'նիլը հասկացել է այն ճշմարտությունը, որ հունական առասպելները պետք է մեկնաբանվեն ժամանակակից ձևով, ըստ հոգեբանության արած վերջին հայտնագործումների, ապա նա ոչ թե պետք է այդքան հաշվի նրստեր այդ առասպելների բովանդակության հետ, այլ, ընդհակառակը, մի կեղծ նետեր այն, բացահայտեր իր ձևով, թարմացներ... Միննչդեռ Օ'նիլը այդ չի արել, որի հետևանքով էլ նրա «Սուգը սաղում է էլեկտրային» պիեսը խիստ ձանձրալի է և սառը... պարզապես դպրոցի դաս է:

— Իսկ ինձ դուր է գալիս, — առարկեցի ես:

Ռայնգոլդը, ուշադրություն չդարձնելով իմ ասածին, շարունակեց.

— Այժմ մենք «Ողիսականի» հետ անելու ենք այն, ինչ Օ'նիլը չի ուզեցել կամ չի կարողացել անել էսքիլեսյան «Օրեստեսի» հետ... մենք պետք է հերձենք այն, ինչպես հերձում են անատոմիական սեղանին գտնվող մարմինը, պետք է ուսումնասիրենք ու թափանցենք նրա ներքին էության մեջ, քանդենք նրա բոլոր մասերը, ապա նորից հավաքենք ու միացնենք իրար՝ ըստ ժամանակակից մեր սլոհանջի:

Առանց իմանալու, թե Ռայնգոլդն ուր է ուզում տանել իր խոսակցությունը, ես հենց այնպես, առանց մտածելու ասացի.

— «Ողիսականի» ներքին էությունը բոլորին հայտնի է. դա հարազատ տան, դեպի ընտանիքն ու հայրենիքն ունեցած կորուստի և այդ տունը, ընտանիքը և հայրենիքը վերադառնալու ցանկությունը արգելակող անհամար խոչընդոտների միջև եղած հակասությունն է... Ըստ երևույթին, յուրաքանչյուր ռազմագերի, ամեն մի զինվոր, որ պատերազմը վերջանալուց հետո ինչ-որ պատճառով հեռու է մնացել իր հայրենիքից, նույնպես մի փոքրիկ Ողիսեա է:

Ռայնգոլդը ծիծաղեց, և նորա այդ ծիծաղը հնչեց ինչպես հավի կշկշոց:

— Ես հենց այդպես էլ սպասում էի... զինվոր, ռազմադերի... մինչդեռ բանը բոլորովին էլ այդ չէ, Մուտենի... դուք կանգ եք առնում հարցի արտաքին հանգամանքների, նրա փաստացի կողմերի վրա... այդ չափանիշով մոտենալիս «Ողիսականի» մոտիվներով նկարահանած ֆիլմը իսկապես որ կարող է ենթարկվել «աղմուկ հանող» ֆիլմերի վտանգին, դառնալ արկածայինի պես մի բան, ինչպես այդ կուղեր ինքը Բատտիստան... Բայց Բատտիստան պրոդյուսեր է և իր տեսակետից իրավացի է, երբ այդ ձևով է մտածում... Իսկ դուք, Մուտենի, դուք մտավորական եք... պարտավոր եք դործի դնել ձեր սեփական գլուխը... ապա փորձեցեք լավ մտածել:

— Ես բացի դրանից ուրիշ ոչնչով չեմ էլ զբաղվում,— պատասխանեցի փոքր-ինչ գրգռված:

— Ոչ, դա ճիշտ չէ, դուք չեք ուզում լավ մտածել... տալա փորձեք խորհել ինչպես պետքն է, աշխատեցեք ավելի խորը թափանցել և ամենից առաջ հաշվի առեք մի հանգամանք. այն, որ Ողիսեաի պատմությունը դա փաստորեն Ողիսեաի՝ իր կնոջ հետ ունեցած հարաբերությունների պատմությունն է:

Ես այս անգամ լուռ մնացի: Եվ Ռայնգոլդը նորից շարունակեց իր խոսքը.

— Ի՞նչն է, որ ամենից շատ է մեզ զարմանք պատճառում «Ողիսականի» մեջ: Դա Ողիսեաի վերադառնալու դանդաղկոտությունն է, դա այն է, որ նա տուն հասնելու համար տասը տարի է կորցնում... և որ այդ տասը տարիների ընթացքում, շնչած Պենելոպեի հանդեպ ունեցած իր սիրուն, որի մասին

նա բոլոր պատեհ և անպատեհ առիթներով խոսում է, իրականում ամեն անգամ դավաճանում է նրան, հենց որ հարմար առիթ է ներկայանում... Ղոմերոսի ասելով, Ողիսևսի ուշք ու միտքը Պենելոպեն էր, նրա հետ միանալու ցանկությունը Ողիսևսի միակ բաղձանքն էր... Բայց արդյո՞ք մենք պետք է դրան հավատանք, Մուտենի:

— Դե եթե Ղոմերոսին չպետք է հավատանք,— ասացի ես կատակի ձևով,— այն դեպքում ես չգիտեմ, թե ում ենք հավատալու:

— Մեղ՝ ժամանակակից մարդկանցս, որ կարողանում ենք տեսնել այն, ինչ առասպելի հետևում է թաքնված... Մուտենի, «Ողիսականը» բազմաթիվ անգամ նորից ու նորից կարդալուց հետո ես եկել եմ այն եզրակացության, որ փաստորեն Ողիսևսը, իհարկե, գուցե և առանց այդ գիտակցելու, ամենեին էլ չէր ուզում տուն վերադառնալ և Պենելոպեի հետ միանալու ոչ մի ցանկություն չուներ... Մա իմ եզրակացությունն է, Մուտենի:

Ես նորից ոչինչ չասացի: Իմ լուծյունից գոտեպնդված, Ռայնգուդը շարունակեց.

— Այո, Ողիսևսը մի մարդ է, որը վախենում է իր կնոջ մոտ վերադառնալուց, և հետագայում մենք կտեսնենք, թե ինչու: Վախենալով դրանից, նա ենթագիտակցորեն աշխատում է իր շուրջը ստեղծել այնպիսի խոշնդոտներ, որոնք կարող էին արգելակել նրա վերադարձը: Դեպի արկածներով լի թափառումներն ունեցած նրա այնքան հուշակավոր սերը փաստորեն ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ իր ճանապարհորդությունը ավելի և ավելի երկարացնելու շփոթակցված մի ցանկություն, ճանապարհորդություն, որը բազմաթիվ արկածների հետևանքով իսկապես էլ անվերջ ընդհատվում ու երկարում է... Ողիսևսի վերադարձին իրանդարում են ոչ թե Սկիլլան և Քարիրդիսը, Կալիպսոն և Ֆեակները, Պուլֆեմը և Կիրկեն կամ էլ նույնիսկ աստվածները, Ողիսևսի վերադարձն արգելակող հենց նրա այն ենթագիտակցությունն է, որը հարմար պատրվակներ է փնտրում՝ մի տարի այստեղ մնալու, մի էրկու տարի մի ուրիշ տեղ մնալու համար և այսպես շարունակ:

Ահա թե Ռայնգուդն ուր էր տանում խոսակցությունը. դա

կլասիկ ստեղծագործութիւնների ֆրեյդյան բնորոշ մեկնա-
րանութիւն էր: Ես միայն զարմացա, որ իսկույնէն չէի
կտահել այդ: Ռայնգոլդը գերմանացի էր, նա իր առաջին
թայլերն արել էր Բեռլինում դեռ այն ժամանակ, երբ Ֆրեյդն
սկսել էր նշանավոր անուն դառնալ, այնուհետեւ տեղափոխ-
վել էր Միացյալ Նահանգներ, որտեղ հոգեվերլուծութիւնը
խիստ հարգի էր: Բնական է, նա աշխատում է այդ մեթոդները
գործադրել նաև Ոդիսևսի նկատմամբ, մի հերոս, որին մեծ
մտաամբ անժանոթ են մարդկային բարդ ապրումները: Ես
չստ չոր ասացի:

— Շատ հնարամիտ է... բայց ինձ համար դեռ պարզ չէ:

— Մի րոպե, Մուտենի, մի րոպե... Ուրեմն, ինչպես պարզ
իրևում է իմ այս մեկնաբանութիւնից, որը ըստ ժամանա-
կակից հոգեբանության վերջին հայտնագործութիւնների
միակ ճիշտն է, «Ոդիսականը» ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ մար-
դու անձնական տվայտանքների մի պատմութիւն, դա այս-
պիս ասած, ամուսնական կյանքի անհամերաշխության
պատմութիւն է... Ոդիսևսը երկար ժամանակ տառապում է
ու խորացնում այդ դիմադրութիւնը, մինչև որ, վերջապես,
տասը տարի ինքն իր հետ ներքին պայքար մղելուց հետո
հաջողացնում է հաղթել ու դուրս գալ այդ վիճակից, թեև
դրա համար նա ստիպված է լինում նորից ընդունել այն
պայմանները, որոնց ծնունդն էր հենց ինքը այդ անհամե-
րաշխութիւնը... Այլ խոսքերով ասած, տասը տարվա ընթաց-
քում Ոդիսևսը ինքն է ստեղծում բոլոր հնարավոր սլաորը-
վակները, որպեսզի ձգձգի իր վերադարձը, ամեն տեսակ
պատճառներ է հնարում, որպեսզի չվերադառնա իր ամուս-
նական հարկի տակ... նա նույնիսկ ուրիշ կանանց հետ
կտպվելու բազմաթիւ փորձեր է անում... սակայն, վերջ ի
վերջո, նրան հաջողվում է հաղթանակ տանել իր վրա, տի-
րապետել իրեն ու վերադառնալ... Եվ ահա Ոդիսևսի վերա-
դարձը փաստորեն հաշտութիւն է այն դրության հետ, որի
պատճառով նա գնացել էր և այլևս չէր ուզում վերադառ-
նալ:

— Ո՞ր դրության հետ, — հարցրի ես, այս անգամ խեղա-
պիս զարմացած: — Մի՞թե Ոդիսևսը չէր գնացել Տրոյական
պատերազմին մասնակցելու:

— Դա միայն արտաքին կողմն է, Մուտենի, միայն արտաքին... — անհամբերությամբ կրկնեց Ռայնգոլդը, — բայց թե ինչ դրուժյուն էր տիրում Իթակեում՝ մինչև Ողիսևսի Տրոյական պատերազմ գնալը, բոլոր փեսացուների և մնացած բաների մասին ես կխոսեմ, երբ բացատրեմ այն սլառաճառները, որոնց հետևանքով Ողիսևսը չի ուզում վերադառնալ Իթակե և վախենում է նորից գտնել իր կնոջը... Այնուամենայնիվ, մինչև այդ ես ուզում եմ ընդգծել մի շատ կարևոր հանգամանք. «Ողիսականը» ոչ թե արկածների կամ ինչ-որ արատաքին իրադարձությունների նկարագրություն է, որը տեղի է ունենում տարբեր երկրներում, ինչպես Հոմերոսը կուղեր, որ մենք հավատալինք... այլ ընդհակառակը, դա Ողիսևսի ներքնաշխարհի ողբերգությունն է... իսկ այն ամենը, ինչ տեղի է ունենում «Ողիսականում», պարզապես ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ հերոսի ենթագիտակցական զգացմունքների արտացոլում... Դուք, իհարկե, ծանոթ եք Ֆրեյդի ուսմունքի հետ, Մուտենի:

— Այո, մի քիչ:

— Գեղեցիկ, ուրեմն հենց Ֆրեյդն էլ Ողիսևսի ներքնաշխարհում մեր ուղեցույցը կդառնա, և ոչ թե ինչ-որ Բերար՝ աշխարհագրական իր քարտեզներով ու բանասիրությամբ, որը ոչինչ չի բացատրում... և Միջերկրական ծովի փոխարեն մենք կհետազոտենք Ողիսևսի հոգին... կամ ավելի ճիշտ՝ նրա ենթագիտակցությունը:

Բավական զրգոված, գուցե փոքր-ինչ ավելորդ խոստովյամբ ես ասացի:

— Այդ դեպքում ինչ միտք ունի Կապրի մեկնելը, Լիև խոսքը բուզուարային ողբերգության մասին է... մենք նույնպիսի հաջողությամբ կարող էինք աշխատել նաև Հոմերի նոր թաղամասերից մեկնումեկում գտնվող որևէ կահավորված սենյակում:

Ես տեսա, թե ինչպես Ռայնգոլդը ինձ վրա նետեց զարմանքի ու վիրավորվածության մի հայացք և ապա խկույն-լեթ ծիծաղեց այնպիսի մի տհաճությամբ, ինչպիսին լինում է այն ժամանակ, երբ մարդ կատակի է ուզում տալ մի վեհ, որը սպառնում է վատ վերջավորություն ունենալ:

— Ավելի լավ է, եկեք այս խոսակցությունը մենք թող

նենք Կապրիում՝ հանգիստ իրադրության մեջ շարունակե-
լու համար,— ասաց նա, ընդհատելով ծիծաղը,— դուք, Մու-
տենի, չեք կարող միաժամանակ և մեքենա վարել, և վիճել
«Ողիսականի» մասին... Կա՛վ կլինի հիմա ձեր մեքենան
ըշեք, իսկ ես էլ հիանամ այս շնաշխարհիկ բնապատկեր-
ներով:

Ես չհամարձակվեցի առարկել նրան, և գրեթե մի ամբողջ
ժամ գնում էինք առանց խոսք փոխանակելու: Մենք անցանք
հին Պոնտեական ճահիճների տերիտորիան. ճանապարհի
աջ կողմում ձգվում էր թանձրաջուր, անշարժ ջրանցքը, իսկ
ձախում կանաչին էր տալիս ոռոգյալ հարթավայրը: Ահա
Ջիստերնան, ահա և Տերրաչինան: Այս վերջին քաղաքից հե-
տո ճանապարհի մի կողմից ձգվում էր ծովը, իսկ մյուս կող-
մում ցածրանիստ, քարքարոտ ու արևախանձ լեռներն էին:
Ծովը հուզված էր. առափնյա դեղին ու սև ավազաթմբերի
հետևում նա թվում էր պղտորված-կանաչ գույն, ըստ
երևույթին, վերջերս տեղի ունեցած փոթորիկը խառնել էր
նրա ջրերը, վեր հանելով հատակից անթիվ անհամար ավա-
դաշերտեր: Հսկայական ալիքները դանդաղ ուռճանում էին
և, թավալվելով դեպի նեղ լողափը, փշրվում ու փռվում, ինչ-
պես ճերմակ սալնափրփուրը: Ավելի հեռվում ծովը ծածկված
էր փոքրիկ կոհակներով և արդեն ոչ թե կանաչին էր տա-
լիս, այլ թվում էր կապույտ, գրեթե մանուշակագույն: Նրա
հարթության վրա քամու ուղղությամբ մերթ հայտնվում և
մերթ անհետանում էին ձյունաճերմակ կատարիկներով կալ-
յուկները: Երկնքում նույն աշխույժ և քմահաճ անկարգու-
թյունն էր. ճերմակ ամպիկները այս ու այն կողմ էին սա-
հում, իսկ նրանց միջև բացված ճեղքերում շողշողում էր
վճիռ ու կուրացուցիչ լազուրը: Ծովային թռչունները պտույտ
էին դործում և գլխիվայր նետվում դեպի ցած, հետո, վեր
խոչանալով, նորից թափով իջնում մինչև ջրի մակերեսը և
սլանում նրա հարթության վրա. թվում էր, թե նրանք սո-
վորում են իրենց թռիչքը հարմարեցնել անվերջ իր ուղղու-
թյունը փոխող քամու հոսանքին: Ես մեքենան վարում էի,
աչքերս գցած այդ սքանչելի ծովային տեսարանին, և հան-
կարժ պատասխան տալով խղճիս այն խայթին, որը զգացել
էի այն ժամանակ, երբ «Ողիսականի» Ռայնգուլդի մեկնա-

բանությունը անվանեցի բուդուարային ողբերգություն, իսկ նա ինձ վրա գցեց իր զարմացած ու վիրավորված հայացքը, որոշեցի, որ այնուամենայնիվ, ես չեմ սխալվել. ինձ թվում էր, թե այնքան թարմ ու վառ գույներով ներկված հենց այդ ծովում, ջինջ ու լուսավոր այդ երկնքի տակ, ճանապարհի երկարությամբ ձգված այդ ամայի ծովափի մոտ դժվար չէր լինի պատկերացնել Ողիսևսի սև նավերը, որոնք, ալիքների վրա օրորվելով, ուղեորվում էին դեպի Միջերկրականի այն ժամանակ դեռ անմշակ ու անհայտ հողերը: Հոմերոսն ուղում էր պատկերել հենց այնպիսի մի ծով, ինչպիսին այս է, այնպիսի մի երկինք և այնպիսի մի ծովեղերք, ինչպիսին սրանք էին. նրա հերոսները նմանվում էին այս բնությանը, որը նրանց օժտել էր կլասիկ պարզությամբ և չափի զարմանալի զգացողությամբ: Ահա և բոլորը և ոչինչ ավելի: Մինչդեռ Ռայնգոլդն ուղում է այս գունեղ ու լուսավոր աշխարհը, որը համակված է թարմ հողմերով և ողողված արևի լույսով, բնակեցված հնարամիտ ու կենսախիռն էակներով, դարձնել ինչ-որ անգույն, անձև, արևից ու օդից զրկված ենթագիտակցության մի աշխարհ՝ Ողիսևսի հոգու գաղտնարանը: Ուրեմն, դուրս էր գալիս, որ «Ողիսականը» ոչ թե մարդկային առասպելական մանկության շրջանում Միջերկրական ծովը հայտնաբերելու զարմանահրաշ արկածներով լեցուն թափառումների մի պատմություն էր, այլ հակասությունների մեջ իճճված, հոգեգարության եզրին գտնվող ժամանակակից մարդու ներքին ողբերգությունը պատկերող մի գործ: Այդ բոլորը ինձ հիմք տվեց գալու այն եզրակացությանը, որ հազիվ թե հնարավոր լիներ գտնել ավելի վատ մի խաղընկեր, քան Ռայնգոլդն է, որի հետ ես պետք է աշխատեի: Կինոյում գոյություն ունեցող սովորական տենդենցին, ըստ որի ամեն ինչ առանց որևէ անհրաժեշտության պետք է փոխել ու դարձնել ավելի վատ, այս դեպքում ավելանում էր նաև հատուկ մի մոայլություն, որը բնորոշ է զուտ մեխանիկական և վերացական հոգեվերլուծությանը: Դրան պետք էր ավելացնել նաև այն, որ ի լրումն դրա, այդ փորձն արվում էր մի այնպիսի զարմանալի պարզություն և պայծառություն ունեցող երկի վրա, ինչպիսին «Ողիսականն» էր:

Մեր մեքենան սլանում էր գրեթե ծովի կողքով: Ճանա-

պարհի երկարութեամբ, առափնյա ավազներին կպած, ձրդ-
վում էր խաղողի կանաչաթուփ մի այդի, որի հետևում սևին
լր տալիս ժայռաբեկորներով ծածկված լողափի նեղլիկ շեր-
տը, ուր ժամանակ առ ժամանակ թափալվելով հասնում էին
փրփրաբաշտ ակիքներն ու փշրվում քարերի մեջ: Ես միանգա-
մից արգելակեցի մեքենան և շատ շոր ասացի.

— Ոտքերս նստելուց ընդարմացան, պետք է մի քիչ ման
դամ, որպեսզի բացվեն...

Մենք մեքենայից իջանք, և ես խաղողի այգու միջով
անցնող փոքրիկ մի արահետով քայլեցի դեպի լողափ: Կար-
ծես արդարանալով, Ռայնգոլդին ասացի.

— Ուղիղ ութ ամիս է տանը փակված նստած եմ...
անցյալ տարվա ամառվանից ծովի երես չեմ տեսել... Եկեք
մի րոպեով մոտենանք ծովին:

Ռայնգոլդը լուռ հետևեց ինձ, ըստ երևույթին նա դեռ վի-
րավորված էր և զայրացած: Մենք այգու միջով անցնող ոլոր-
մուր արահետով ընդամենը մի հիսուն մետր էլ չէինք գնա-
լիք, երբ նա մտավ առափնյա ավազների մեջ ու կորավ այն-
տեղ: Մոտորի մեխանիկական ու միալար աղմուկին այժմ
փոխարինում էր ակիքների անհավասար՝ մերթ ուժեղացող,
մերթ նվազող հոնդյունը, որոնք անկանոն կերպով հեծնելով
խրաբ, գլորվում էին դեպի ափ և փշրվում այնտեղ: Ես մի
քիչ քայլեցի թաց ու փայլփլող ավազների վրայով, աշխա-
տելով հեռու մնալ դեպի ափ վազող ակիքներից, ապա,
վիրջապես, կանգ առա մի ավազաբլրակի վրա և, անշար-
ժացած, երկար-երկար նայեցի հորիզոնին: Ես զգում էի, որ
Ռայնգոլդին վիրավորել եմ, և որ այժմ պետք է նրա հետ
խոսակցությունս վերսկսեմ ավելի քաղաքավարի ու սիրա-
լիր ձևով, քանի որ նա ինքն էլ հենց այդ էր սպասում: Եվ
յնպիսի անշափ տհաճ էր ընդհատել այդ լայնարձակ ծովա-
յին տարածությունների առաջ ինձ այնքան երանութուն
սլուծառող իմ խոհերի ընթացքը, այնուամենայնիվ, ես արի
այդ:

— Ներեցեք ինձ, Ռայնգոլդ,— հանկարծ ասացի ես,—
դուք մի քիչ առաջ ես այնքան էլ լավ չարտահայտվեցի...
բայց, ճշմարիտն ասած, ձեր մեկնաբանությունը ինձ չհամո-
ղեց և եթե ուզում եք, կարող եմ ասել, թե ինչու:

Նա մեծ անհամբերությամբ պատասխանեց.

— Այո, ուզում եմ... ասացեք, տեսնենք... Չէ՞ որ մեր աշխատանքի մի մասն էլ վեճերը պետք է լինեն:

— Շատ լավ, — շարունակեցի ես առանց նրան նայելու, — ընդունենք, որ «Ողիսականը» կարելի է մեկնաբանել նաև այնպես, ինչպես դուք եք ասում, թեև դրանում ամենեկի՞նչ էլ համոզված չեմ... Եվ այնուամենայնիվ Հոմերոսի պոեմների, ինչպես և առհասարակ անտիկ արվեստի բնորոշ առանձնահատկությունը այն է, որ յուրաքանչյուր մեկնաբանություն, ինչպես այդ, այնպես էլ շատ ու շատ ուրիշ կարգի, որ կարող են մեր՝ ժամանակակից մարդկանցս մտքով անցնել, պետք է ունենա խոր բովանդակություն ունեցող այդ ստեղծագործությունների իրատ ավարտված ձևը: — Եվ վայրկենական, անբացատրելի գրգռվածությամբ ավելացրի. — Ուզում եմ ասել, որ «Ողիսականի» ամբողջ հմայքը հենց իրական աշխարհին հավաստարիմ մնալու մեջ է, այն աշխարհին, որը և ներկայացնում է մեզ: Եվ Հոմերոսյան «Ողիսականի» այդ ավարտված ձևը չի կարելի ձևափոխել ոչ լրիվ և ոչ էլ մասնակի կերպով, նրան մոտենալու մի ձև կա միայն՝ կամ ընդունել, ինչպես որ է, կամ հրաժարվել ֆիլմը Հոմերոսյան մոտիվներով դնելու մտքից: Այլ խոսքերով ասած, — եղբայրակեցի ես, շարունակելով նայել ոչ թե Ռայնգոլդին, այլ ծովին, — Հոմերոսի աշխարհը ռեալ աշխարհ է... Հոմերոսը պատկանում էր մի այնպիսի քաղաքակրթության, որը բնության հետ ոչ միայն հակասության մեջ չէր գտնվում, այլև զարգանում էր նրա հետ լրիվ ներդաշնակությամբ... Այդ պատճառով էլ Հոմերոսը հավատում էր զգացողական աշխարհի իրական լինելուն և այդ աշխարհը տեսնում էր ռեալ կերպով, այնպես, ինչպես պատկերացնում էր ինքը: Ուրեմն մենք նույնպես պետք է այդ աշխարհը ընդունենք այնպես, ինչպես որ կա, հավատանք այդ աշխարհին այնպես, ինչպես Հոմերոսն ինքն էր հավատում, հասկանանք տառացիորեն, և ճիշդ ու ջանք չգործադրենք այնտեղ ինչ-որ թաքնված, մութ իմաստ դտնելու համար:

Ես լռեցի, բայց առանց խաղաղվելու, ընդհակառակը, ինձ համակել էր ինչ-որ անհասկանալի մի գրգռվածություն. բուլդոր այն ճիգերը, որ ես գործադրում էի իմ տեսակետը հաս-

կայնելու համար, ինձ թվում էին անօգուտ ու զուր: Եվ իրոք, համարյա նույն վայրկյանին ես լսեցի Ռայնգոլդի ծաղրական պատասխանը, որը այս անգամ արդեն հաղթական էր հըն-
չում:

— Դա արտահայեցողություն է, արտահայեցողութիւն... Դուք, Մուտենի, ինչպես և հարավի բոլոր բնակիչները, արտահայեցող մարդ եք և չեք հասկանում նրանց, ովքեր ներհայեցող են... Սակայն դրա մեջ ոչ մի վատ բան չկա... Ես ներհայեցող եմ, դուք՝ արտահայեցող... հենց այդ պատ-
ճառով էլ ձեզ եմ ընտրել... Դուք ձեր արտահայեցողական
լուծյամբ կհավասարակշռեք իմ ներհայեցողական էու-
թյունը... Դուք կտեսնեք, որ մեր համատեղ աշխատանքը
հրաշքներ կգործի...

Ես այն է, ուզում էի պատասխանել Ռայնգոլդին և, կար-
ծում եմ, պատասխանս նորից կվիրավորեր նրան, քանի որ
զգում էի, թե ինչպես է իմ մեջ ուժգնորեն զայրույթ բարձ-
րանում նրա բույթ համառության դեմ, երբ հանկարծ թի-
կունքիցս շատ ծանոթ մի ձայն լսեցի.

— Ռայնգոլդ, Մուտենի... այդ ի՞նչ եք անում այդտեղ...
Թարմ օ՞դ եք շնչում:

Ես շրջվեցի և ավազաբլուրներից մեկի վրա առավոտյան
պայծառ լույսի տակ տեսա Բատտիստայի և էմիլիայի պար-
զուրոշ կերպարանքները: Բատտիստան արագ-արագ մեր կողմն
էր գալիս՝ ձեռքը թափահարելով որպես ողջունի նշան: Էմի-
լիան գլուխը կախ գցած դանդաղ քայլում էր նրա հետևից:
Բատտիստան թվում էր սովորականից շատ ավելի ուրախ ու
խորհավատահ, մինչդեռ էմիլիայի ամբողջ կերպարանքը
զմպոհություն, շփոթմունք և գրեթե նողկանք էր արտահայ-
տում:

Ես փոքր-ինչ զարմացած, իսկույնս եթ առաջի Բատտիս-
տային.

— Իսկ մենք կարծում էինք, թե դուք մեզանից շատ եք
առաջ... Երևի արդեն Ֆորմիա հասած կլինեք կամ նույնիսկ
տփելի այն կողմ:

Բատտիստան բոլորովին անկաշկանդ ինձ պատասխանեց.

— Մենք ճանապարհը երկարացրինք, ես ուզում էի ձեր
տիկնոջը ցույց տալ Հոմի մոտերքը գտնվող իմ հողաբա-

ծինը, որտեղ ես հիմա ամառանոց եմ կառուցում... հետո մի քանի անգամ ստիպված եղանք բավական սպասել երկաթ-
գործային անցումների արգելափայտերի առաջ:— Նա շրջվեց
Ռայնգուլդի կողմը և հարցրեց. — Հը, Ռայնգուլդ, գործերը լա՞վ
են... «Ողիսականի» մասին խոսե՞լ եք արդեն:

— Գործերը լավ են, — քաթանե գլխարկի հովարի տա-
կից պատասխանեց Ռայնգուլդը նույն հեռագրային ոճով:
Ինչպես երևում էր, Բատտիստայի հայտնվելը նրա ջղերի վրա
ազդում էր, նա կդերադասեր ինձ հետ շարունակել իր
զրույցը:

— Հիանալի է, ուղղակի սքանչելի է, — Բատտիստան
մտերմաբար մեզ թեանցուկ արեց և քարշ տվեց դեպի էմի-
լիան, որը փոքր-ինչ հեռու կանգնած էր լողափում:— Այդ
դեպքում, — շարունակեց նա իր ստ քաղաքավարի, որը ինձ
անտանելի թվաց, — այդ դեպքում, սքանչելի սինյորա, ճա-
շելու տեղի ընտրությունը դուք եք կատարելու, որտե՞ղ կկա-
մենայիք, Նեապոլո՞ւմ, թե՛ Ֆորմիայում... Որոշեք:

էմիլիան ցնցվեց և ասաց.

— Դուք ինքներդ որոշեք... ինձ համար միևնույն է:

— Ոչ, սատանան տանի, այսպիսի դեպքերում, հարկ է,
որ կի՛նն ինքը որոշի:

— Ուրեմն, եկեք Նեապոլում ճաշենք, հիմա ես ախոր-
ժակ չունեմ:

— Շատ լավ, թող Նեապոլում լինի... տոմատով պատ-
րաստած ձկնապուր... փոքրիկ նվազախումբ, «o սոլե
միո»:— Բատտիստան շատ ուրախ տրամադրության մեջ էր:

— Շոգենավը ժամը քանիսի՞ն է գնում Կապրի, — հարց-
րեց Ռայնգուլդը:

— Երկուսն անց կեսին... արդեն մեր շարժվելու ժամա-
նակն է, — պատասխանեց Բատտիստան և, մեզ թողնելով
այդտեղ, ինքը շարժվեց դեպի խճուղին:

Ռայնգուլդը իսկույն գնաց նրա հետևից, ապա հասնելով
նրան, սկսեց կողքից քայլել: Իսկ էմիլիան, կարծես ցանկա-
նալով, որ նրանք առաջ անցնեն, մի քանի րոպե մնաց իր
տեղում կանգնած, ձևացնելով, թե ծովին է նայում: Բայց
հենց որ հավասարվեցի իրեն, նա թևիցս իսկույն բռնեց և
հազիվ լսելի ձայնով ասաց.

— Ես հիմա քո մեքենան եմ նստելու... աշխատիր շատ արիւնք:

Ես ապշեցի նրա այդ պահանջկոտ տոնից:

— Ի՞նչ է պատահել:

— Ոչ մի բան... Բատտիստան սոսկալի արագ է քշում:

Մենք լուռ ու մունջ քայլեցինք արահետով: Խճուղին դուրս գալուն պես, որտեղ երկու մեքենան էլ կանգնած էին իրար մօտ, էմիլիան վճռական կերպով քայլեց դեպի իմը:

— Ինչպե՞ս թե,— գոռաց Բատտիստան,— սինյորան այլևս իմ մեքենայո՞ւմ չի դալիս:

Ես շրջվեցի. Բատտիստան կանգնած էր իր մեքենայի լայնորեն բացած դռնակի մոտ, արևով ողողված խճուղու մեջտեղը: Ռայնգոլդի մի տեսակ շփոթված կանդնել էր երկու մեքենաների միջև և մեզ էր նայում: Էմիլիան շատ հանգիստ, առանց ձայնը բարձրացնելու, ասաց.

— Ես հիմա գնում եմ իմ ամուսնու հետ... կհանդիպենք Նեապոլում:

Ես սպասում էի, թե Բատտիստան առանց համառելու վզիջի: Մինչդեռ, ի դարձմանք իմ, նա վազելով եկավ մեր կողմը.

— Սինյորա, դուք ձեր ամուսնու հետ ամբողջ երկու ամիս Կապրիում եք լինելու... իսկ ես,— ավելացրեց նա կամաց, որպեսզի ոեժիսորը չսի,— Ռայնգոլդի հետ միասին շատ երկար եմ եղել Հռոմում, և կարող եմ ձեզ հավաստիացնել, որ դա այնքան էլ զվարճալի չէ... ձեր ամուսինը, իհարկե, ոչ մի առարկություն չի ունենա, որպեսզի դուք ինձ հետ գաք, ճի՞շտ է, Մուտենի:

Ինձ այլևս ոչինչ չէր մնում անելու, քան ճիգ գործադրելով, ասել.

— Բացարձակապես ոչ մի... Միայն թե էմիլիան ասում է, որ դուք չափազանց արագ եք քշում:

— Սրանից հետո կրիայի նման կգնամ,— կատակով ու եռանդուն խոստացավ Բատտիստան,— բայց խնդրում եմ ձեզ, ինձ Ռայնգոլդի հետ մենակ մի՛ թողեք,— նա ձայնը նորից ցածրացրեց,— եթե իմանայիք, թե նա որքա՞ն է ձանձրալի... Խոսակցության նյութը միայն կինոն է:

Զգիտեմ, թե ինչ պատահեց ինձ այդ րոպեին: Գուցե մտա-

ծեցի, որ կարիք չկա այդպիսի մի շնչին բանի համար փշաց-
նել Բատտիստայի տրամադրութիւնը: Սակայն, չհասցնելով
նույնիսկ որևէ բան մտածել, ասացի.

— Գնա, էմիլիա... մի՞թե չես ուզում Բատտիստային հա-
ճույք պատճառել... Իսկապէս, նա իրավացի է,— վրա բերի
ես ժպտալով,— Ռայնգոլդի հետ բացի կինոյից, ոչ մի բանի
մասին խոսել չի կարելի:

— Այո, այո,— գոհ հաստատեց Բատտիստան: Եվ ապա
բռնելով էմիլիային ուղղակի թևատակից, ավելացրեց.—
դե գնանք, սքանչելի սինյորա, մի համառեք այդպես... ես ձեզ
խոստանում եմ մեքենան վարել այնպէս, որ ոտքով գնացողի
արագութիւնից ավել չլինի:

Ես նկատեցի, թե ինչպէս էմիլիան մի հայացք գցեց իմ
կողմը, որի իմաստը խսկույն չկարողացա հասկանալ, ապա
դանդաղ պատասխանեց.

— Եթե այդ դու ես ինձ ասում...

Նա անսպասելի վճռականութեամբ շուռ գալով, ավելաց-
րեց. «Այդ դեպքում գնանք», և քայլեց Բատտիստայի հետ,
որը դեռ նույն ձևով շարունակում էր ամուր բռնել էմիլիայի
թևատակից, կարծես վախենալով, թե նա կարող է փախչել:
Ես մի տեսակ շփոթահար մնացի մեքենայի մոտ կանգնած,
նայելով հեռացող էմիլիային ու Բատտիստային: Թիկնեղ և
իրենից կարճ Բատտիստայի կողքին էմիլիան քայլում էր մի
տեսակ դանդաղ, ալարկոտ ու դժգոհ, բայց, շնայած դրան,
հենց այդ նույն քայլվածքի մէջ զգում էիր, որ մի խորհրդա-
վոր զգայնութիւն կա: Այդ րոպեին էմիլիան ինձ թվաց ուղ-
ղակի աննման, նա թվաց ոչ թե այն քաղքենիական «սքան-
չելի սինյորան», ինչպէս որ Բատտիստան էր իր տհաճ ու
մետաղյա ձայնով անվանում, այլ իսկապէս շքնաղ մի էակ,
իր գեղեցկութեամբ այնքան լավ ներդաշնակվող շողշողուն
ծովի և վճիռ երկնքի հետ, որի ֆոնի վրա այնպիսի պարզո-
րոշութեամբ պատկերվում էր նրա կերպարանքը: Բայց էմի-
լիայի գեղեցկութեան մէջ մի խռովահույզ ու ներքին բողոքի
պէս բան էր զգացվում, որը չգիտեի, թե ինչին կարելի
է վերագրել: Իսկ հետո, երբ ես դեռ շարունակում էի նայել
նրա հետևից, հանկարծ իմ գլխում մի միտք ծագեց. «Հի-
մա՛ր... գուցե նա ուզում էր քեզ հետ մենակ մնալ... գուցե

ուզում էր քեզ հետ խոսել, սիրտը բաց անել քո առաջ, ասել
այն ամենը, ինչ մինչև այսօր չէր խոստովանել... Գուցե ու-
զում էր ասել, որ քեզ սիրում է... մինչդեռ դու ստիպեցիր
նրան Բատտիստայի հետ գնալ: Այդ մտքի վրա սրտումս
սոսկալի սուր մի ցավ զգացի և ձեռքս այնպես բարձրացրի,
որ կարծես ուզում էի հետ կանչել նրան: Բայց արդեն ուշ էր.
էմիլիան արդեն նստում էր Բատտիստայի մեքենան, Բատ-
տիստան տեղավորվում էր նրա կողքին, իսկ Ռայնգոլդը գա-
լիս էր դեպի ինձ: Ես նույնպես նստեցի իմ տեղը, կողքս
թողնելով Ռայնգոլդին: Հենց այդ նույն վայրկյանին Բատ-
տիստայի ավտոմոբիլը սուրաց մեր կողքով և, տարածու-
թյան մեջ իսկույն փոքրանալով, անհետացավ մեր աչքից:

Ըստ երևույթին Ռայնգոլդը նկատեց ինձ համակած այն
վատ տրամադրությունը, որը գրեթե զայրույթի էր հասնում,
ու թերևս չայդ էր պատճառը, որ «Ուդիսականի» մասին զրույ-
ցը շարունակելու փոխարեն, որից ես այնքան վախւում էի,
զլխարկը քաշեց աչքերին, հետ ընկավ նստատեղին և շուտով
սկսեց ննջել: Ես լռության մեջ շարունակում էի վարել, բա-
ցելով իմ սակավաուժ մեքենայի մաքսիմալ արագությունը,
իսկ այդ ընթացքում գնալով ավելի ու ավելի էր աճում իմ
մեջ անգիտակցական կատաղությունը: Խճուղին ծովից բա-
վական արդեն հեռացել էր և այժմ անցնում էր ծաղկուն և
արևաշող դաշտերի միջով: Ուրիշ ժամանակ ինչպե՞ս կհիա-
նայի այս բարձրակատար ծառերով, որոնց գագաթները իմ
զլխավերևում միանալով իրար, խշշացող սաղարթներից մի
կենդանի միջանցք էին կազմել, այս դորշատերև ձիթենիներ-
ով, որոնք ամենուրեք, ինչքան աչքդ կտրում է, սփռված են
կարմիր բլուրների լանջերին, նարնջի այս աչգիներով, որոնց
փայլուն ու մուգ տերևների միջից շողշողում էր ոսկյա
պտուղը և այս հնամենի, ժամանակից արդեն սևացած գյու-
ղական տներով, որոնց կողքերին դեղնավուն ծղոտի եր-
կու- երեք դեղեր էին ցցված: Մինչդեռ այժմ ես ոչինչ չէի նկա-
տում, վարում էի մեքենան, և որքան ավելի շուտ էր անց-
նում ժամանակը, այնքան ավելի շատ ընկնում ու սաստ-
կանում էր իմ տրամադրությունը: Ես ոչ մի փորձ չէի անում
գտնելու համար այն բանի պատճառը, որ կատարվում էր
ինձ հետ, մինչդեռ դա միանգամայն, իհարկե, պարզ էր.

այժմ էմիլիային ինձ հետ շփեցնելու, նրան Բատտիստային
 զիջելու զղջանքի ցավն էր, որ տանջում էր ինձ: Մակայն
 եթե ես ուզենայի էլ բացատրություն գտնել, միևնույն է, իմ
 միտքն այնքան էր մթազնած զայրույթից, որ հազիվ թե ըն-
 դունակ լինեի այդ անելու: Այս ամենը նման էր այն անդի-
 մադրելի ջղային նուպային, որը տևում էր այնքան, որքան
 անհրաժեշտ է, իսկ հետո, աստիճանաբար մեղմանալով,
 ամբողջովին անցնում է, դարձնելով հիվանդին թույլ և ուժաս-
 պառ: Այդ նույնը տեղի ունեցավ նաև ինձ հետ, մինչև մե-
 քենաս կտրում անցնում էր դաշտերը, անտառները, հար-
 թավայրերը և լեռները, իմ զայրույթը, հասնելով իր գա-
 զաթնակետին, սկսեց կամաց-կամաց անցնել, և երբ ար-
 դեն նեապոլին էինք մոտենում, ամբողջովին չքացավ: Այժմ
 մենք բլրալանջով արագընթաց իջնում էինք դեպի ծովը:
 Ճանապարհն անցնում էր սոճիների և կղբիների միջով,
 հեռվում արդեն երևում էր կապույտ ծովածոցը: Ես ինձ զգում
 էի ամբողջովին ուժասպառ ու բթացած, ինչպիսի վիճակ
 վերնոտն է ունենում՝ հոգին ու մարմինը ուժգնորեն ցնցվող
 ընկնավորության նուպայից հետո:

Գլուխ տասներեքերորդ

Բատտիստայի ամառանոցը ինչպես այդ պարզվեց Կապրի
 ժամանելուց անմիջապես հետո, գտնվում էր քաղաքի կենտ-
 րոնական հրապարակից հեռու, ծովափի այն մեկուսի փայ-
 րերից մեկում, որը Սորրենտո թերակղզուն է նայում: Ռաջի-
 գոլդին հյուրանոց ուղարկելուց հետո Բատտիստան, էմիլիան
 ու ես մի նեղլիկ փողոցով շարժվեցինք դեպի ամառանոց:

Այդ փոքրիկ ճանապարհը մեզ դուրս բերեց մի ծառույթ,
 որը պտույտ էր տալիս ամբողջ կղզու շուրջը: Մայրամուտ
 էր, ծաղկած դափնեվարդերի ստվերների տակ, ողջուրտագու-
 ճանապարհներով, ստվերախիտ պուրակների պատերի և
 կայնքով, լուռության մեջ դանդաղ զբոսնում էին բնդամեք-
 մի քանի զբոսաշրջիկներ: Սոճիների և կղզեբաժուտների

դարձներ ի արանքից երբեմն-երբեմն երևում էր հեռվում փրո-
ված մուգ վազուրե ծովը, որը ողողվել էր թեքված արևի փայլ-
փրլուն ու պաղ շողերով: Ես քայլում էի Բատտիստայի և
Էմիլիայի հետևից, անընդհատ կանգ առնելով, որպեսզի հիա-
նում ինձ շրջապատող բնության գեղեցկությամբ, և վաղուցվա-
նից ի վեր, առաջին անգամ դրեթե զարմանքով էի ղգում, թե
ինչպես է սիրտս լցվում, եթե ոչ ուղղակի բերկրանքով, ապա
դոնե խաղաղությամբ ու անդորրով: Այդ ծառուղիով մենք
բացեցինք մինչև նրա վերջը, ապա, թեքվելով մյուս կողմ,
լոնեցինք մի ուրիշ՝ ավելի նեղ ճանապարհ: Հանկարծ, ոլո-
րաններից մեկի հետևում, մեր հայացքի առաջ տարածվեց
անծայրածիր ծովը, և երևացին Ֆարալյոնիի ժայռերը, ու ես
հաճույքով լսեցի, թե ինչպես Էմիլիայի շուրթերից դուրս
թռավ զարմանքի և հիացմունքի մի ճիշ: Էմիլիան Կապրիում
առաջին անգամ էր լինում և մինչև հիմա, ամբողջ ճանա-
պարհի ընթացքում, դեռ բերանը չէր բացել: Մեր կանգնած
լարձունքից, ծովի ջրերի վրա կախված այդ վիթխարի երկու
կարմիր ժայռերը տաքօրինակ տպավորություն էին գործում
մարդու վրա. նրանք նման էին երկնքից ծովի հարթության
վրա ընկած երկու երկնաքարերի: Այդ տեսարանի առաջ
չկարողանալով զսպել նաև իմ հիացմունքը, ես Էմիլիային
տասացի, որ Ֆարալյոնիի ժայռերի վրա մողեսների մի այնպի-
սի տեսակ կա, որից աշխարհում ուրիշ ոչ մի տեղ չես գտնի.
այդ մողեսները կապույտ գույն ունեն, գուցե պատճառն այն
է, որ գտնվում են կապույտ երկնքի և կապույտ ծովի միջև:
Էմիլիան իմ այդ բացատրությունը լսեց մեծ հետաքրքրու-
թյամբ, կարծես մի բոլե մոռանալով իմ հանդեպ ունեցած
իր թշնամանքը. և իմ մեջ նորից ծնունդ առավ հաշտության
տոգիմադրելի մի հույս: Այդ երկու ժայռերի ճեղքերում բույն
դրած կապույտ մողեսները, որոնց մասին ես հենց նոր պատ-
մում էի, հանկարծ իմ գիտակցության մեջ դարձան ինչ-որ
մի խորհրդանիշ: Ով գիտե, թե ինչպիսին մենք ինքներս կդառ-
նայինք, եթե երկար ժամանակ մնայինք այս կղզում. կա-
պույտ ջրերի մոտ գտնվող մեր անդորրավետ կյանքը աս-
տիճանաբար դուրս կմղեր մեր հոգիներից քաղաքի տխուր
մտքերի մրուրքը, մեր հոգիներն ու մտքերը նույնպես կդառ-
նային այդպես վճիտ, ներսից լուսավորվող ու կապույտին

տվող, ինչպես այդ մողեսները, ինչպես մեր շուրջը սփռված ծովի ջրերը, ինչպես մեր վերևը գտնվող երկինքը և այն ամենը, ինչը վճիտ է, ուրախ է և անաղարտ:

Ֆարալյոնյան ժայռերից հետո մեզ տանող նեղլիկ ճանապարհը սկսեց պտույտներ տալ զառիկող ու լերկ ժայռերի միջով, որտեղ ոչ ամառանոցներ կային և ոչ էլ այգիներ: Վերջապես մենավոր մի անկյունում մեր հայացքի առաջ հայտնվեց ճերմակ գույնի երկար ու ցածրիկ մի շինություն, որը իր վիթխարի պատշգամբով ձգվում էր դեպի ծով. դա Բատտիստայի ամառանոցն էր:

Ամառանոցը առանձապես մեծ չէր. բացի պատշգամբ դուրս եկող հյուրասրահից, եղած-չեղածը ընդամենը երեք սենյակ էր: Բատտիստան, որ առաջնորդում էր մեզ և ամեն պատեհ առիթով գրեթե պարծենկոտությամբ ընդգծում ամառանոցի տերն ու տնօրենը լինելու փաստը, մեզ ասաց, որ ինքը երբեք այստեղ չի բնակվել և որ ամառանոցը ընդամենը մի տարի առաջ ստացել է մի պարտապանից՝ վճարվելիք գումարի ինչ-որ մի մասի դիմաց: Նա ամեն կերպ ուզում էր ցույց տալ, որ մեր գալու կապակցությամբ ինքը յուրաքանչյուր մանրուք հաշվի է առել. հյուրասրահում թարմ ծաղիկներով ծաղկամաններ էին դրված սեղանների, փայլեցրած հատակից բարձրանում էր մոմի քիթ ծակող հոտը, իսկ երբ խոհանոց մտանք, տեսանք պահակի կնոջը, որը փութկոտությամբ ընթրիք էր պատրաստում մեզ համար: Թվում էր, թե Բատտիստան ոչ մի ջանք չի խնայում՝ իր ամառանոցի բոլոր հարմարությունները մեզ ի ցույց դնելու համար. Բատտիստան բաց շփողեց նույնիսկ ամենափոքրիկ ու աննշան անկյունը: Նա իր սիրալիրությունը հասցրեց մինչև անգամ այնտեղ, որ, բացելով մեր առաջ զգեստապահարանները, էմիլիային հարցրեց, թե նրա շորերի համար կբավարարե՞ն արդյոք եղած կախիչները: Այնուհետև մենք մտանք հյուրասրահ: էմիլիան ասաց, որ ցանկանում է շորերը փոխել և դուրս դնաց: Նույնը ուզում էի անել նաև ես ինքս, սակայն Բատտիստան, ընկողմանելով բազկաթոռներից մեկի մեջ, ինձ նույնպես առաջարկեց նստել և այդպիսով թույլ չտվեց ի կատար ածել մտադրությունս: Նա վառեց իր սիգարետը և, առանց նախաբանի, միանգամից հարցրեց.

— Մոլտենի, դուք ի՞նչ եք մտածում Ռայնգոլդի մասին: Փոքր-ինչ զարմացած, ես պատասխանեցի.

— Ճիշտն ասած, դժվարանում եմ ասել... ես նրան այն-
րան չգիտեմ, որպեսզի կարողանամ դատել նրա մասին...
ինձ թվում է, շատ լուրջ մարդ է... Կալ, փորձված ռեժիսո-
րի անուն ունի:

Բատտիստան մի պահ մտածեց, ապա շարունակեց.

— Գիտեք ինչ, Մոլտենի... Ռայնգոլդին ես էլ եմ նոր ճա-
նաչում, բայց, շատ թե քիչ, հասկանում եմ, նա ինչ է մտա-
ծում և ինչ է ուզում... Նա, ամենից առաջ, գերմանացի է,
ճի՞շտ է: Իսկ մենք իտալացի ենք՝ երկու տարբեր աշխարհ,
երկու տարբեր աշխարհայացք, երկու աշխարհընկալում:

Ես ոչինչ չպատասխանեցի: Սովորաբար Բատտիստան
հեռվից էր սկսում և առանց նյութական հանգամանքներ շո-
շափելու, ես որոշեցի լռել՝ տեսնելու համար, թե ուր է տա-
նում խոսակցությունը:

Բատտիստան շարունակեց.

— Գիտեք ինչ, Մոլտենի, ես ուզեցի ձեզ՝ իտալացուն,
գործի դնել գերմանացի Ռայնգոլդի հետ հենց այն պատճա-
ռով, որ նա մեզանից տարբերվում է... Ես ձեզ վստահում եմ,
Մոլտենի, և նախքան իմ այստեղից գնալը, իսկ ես, դրժ-
բախտաբար, պետք է մեկնեմ որքան կարելի է շուտ, ուզում
եմ ձեզ մի քանի խորհուրդներ տալ:

— Խնդրեմ, ասացեք, — արտասանեցի ես շատ սառը տո-
նով:

— Ֆիլմի մասին ունեցած մեր խոսակցության ժամա-
նակ, — ասաց Բատտիստան, — ես հետևել եմ Ռայնգոլդին...
Նա կամ համաձայնում է ինձ հետ, կամ լռում... Բայց հիմա
ես շափազանց մեծ փորձ ունեմ մարդկանց ճանաչելու հար-
ցում և նման վերաբերմունք ունեցողներին երբեք չեմ վըս-
տահում... Դուք՝ մտավորականներդ, Մոլտենի, բոլորդ առանց
բացառության, գուցե միայն չնչին տարբերությամբ, համա-
բույժ եք, որ պրոդյուսերները գործամուլ մարդիկ են և ուրիշ
ոչինչ... Մի առարկեք, Մոլտենի, դուք ևս այդպես եք մտա-
ծում և, իհարկե, այդպես մտածում է նաև Ռայնգոլդը... Սա-
կայն այդ ճշմարիտ է միայն որոշ շափով... Ռայնգոլդը, գու-
ցե, կարծում է, թե իր պասսիվ վերաբերմունքով կարող է

բթացնել իմ զգոնությունը... բայց ես արթուն եմ, Մուտենի... արթուն եմ և սթափ:

— Մի խոսքով, — ասացի ես կոպտորեն, — դուք չե՞ք վստահում Ռայնգոլդին:

— Ես և վստահում եմ, և չեմ վստահում... Ես նրան վստահում եմ որպես մասնագետի, որպես իր գործն իմացող մարդու... Բայց չեմ վստահում որպես գերմանացու, որպես ուրիշ աշխարհի մի մարդու, աշխարհ, որը այնքան տարբերվում է մերից... Իսկ այժմ, — Բատտիստան սիգարետը դրեց մոխրամանը և նայեց աչքերիս, — այժմ, Մուտենի, ես ուզում եմ ամբողջ պարզությամբ ասել, որ իմ ուղած ֆիլմը պետք է, ինչքան հնարավոր է, ավելի շատ նման լինի Հոմերոսի «Ոդիսականին»... Ի՞նչ է Հոմերոսն ուզեցել անել «Ոդիսականով»: Նա ուզեցել է պատմել արկածային մի պատմություն, որը կկարողանա անընդհատ լարված վիճակում պահել ընթերցողին... մի պատմություն, որը, այսպես ասած, կկարողանա ներգործել երևակայության վրա... ասա թե ինչն է Հոմերոսի ուղածը... և ես ուզում եմ, որ դուք հաժապարիմ մնաք Հոմերոսին... Հոմերոսը իր պոեմի մեջ ցույց է տվել հսկաների, հրաշքների, փոթորիկների, կախարդների, հրեշների... ես նույնպես ուզում եմ, որ դուք ձեր ֆիլմում ցույց տաք այդ հսկաներին, հրաշքները, փոթորիկները, կախարդներին, հրեշներին...

— Բայց չե՞ որ դրանք բոլորը լինելու են նաև մեր ֆիլմում:

— Լինելու են, լինելու են... — վայրկենական գրգռվածությամբ տնազ արեց Բատտիստան, — գուցե դուք ինձ հիմարի տե՞ղ եք դնում, Մուտենի... Բայց լավ իմացեք, որ ես հիմար չեմ:

Նա ձայնը բարձրացրեց և կատաղությամբ նայեց վրաս: Ինձ ապշեցրեց Բատտիստայի այդ զայրույթը, իսկ ավելի շատ՝ նաև դիմացկունությունը. ամբողջ օրը նա մեքենա էր վարել, իսկ Նեապոլից մինչև Կապրի օրորվել էր շոգենավի վրա, և հիմա էլ, փոխանակ հանդստանալու, ինչպես այդ կանեի ես, եթե նրա տեղը լինեի, չի ծուլանում վիճել Ռայնգոլդի դիտավորությունների մասին: Նա շատ մեղմ հարցրի.

— Բայց ի՞նչն է ձեզ հիմք տվել մտածելու, թե ես ձեզ...
ձեզ հիմա: Ետեզ եմ դնում:

— Ձեր հարաբերմունքը, Մուտենի, ձեր և Ռայնգոլդի վե-
րաբերմունքը:

— Բացատրեք, տեսնենք ի՞նչ եք ուզում դրանով ասել:
Փոքր-ինչ հանդարտված, Բատտիստան նորից վառեց սի-
գարետը և շարունակեց.

— Հիշո՞ւմ եք այն օրը, երբ դուք առաջին անգամ հան-
դիպեցիք Ռայնգոլդին իմ առանձնասենյակում... Դուք դեռ
այն ժամանակ ասացիք, որ այդպիսի ֆիլմի համար դուք
հարմար մարդ չեք, ճի՞շտ է:

— Այո, կարծեմ:

— Իսկ ի՞նչ ասաց Ռայնգոլդը՝ ձեզ հանգստացնելու հա-
մար:

— Լավ չեմ հիշում...

— Ես կարող եմ ձեր հիշողության մեջ թարմացնել ւճյն...
Ռայնգոլդը ձեզ ասաց, որ դուք հանդիսա մնաք... որ նա մը-
տադիր է նկարահանել հոգեբանական ֆիլմ... մի ֆիլմ, որը
հիմնված է լինելու Ոդիսևսի և Պենելոպեի ամուսնական հա-
րաբերությունների վրա... Ճի՞շտ է:

Ես մի ավելորդ անգամ ես զարմացա. անկիրթ մարդու իր
դիմակի տակ Բատտիստան շատ ավելի նուրբ բանականու-
թյուն ուներ, քան կարելի էր ենթադրել: Ես համաձայնեցի:

— Այո, կարծեմ, ինչ-որ նման մի բան ասաց:

— Ուրեմն, քանի որ սցենարը մինչև հիմա չի սկսված և
դեռ ոչինչ չի արվել, լավ կլինի, եթե ես ամենայն լրջությամբ
ձեզ զգուշացնեմ. ինձ համար Հոմերոսի պոեմը Ոդիսևսի և
Պենելոպեի միջև գոյություն ունեցող ամուսնական հարաբե-
րություններ չեն:

Ես ոչինչ չասացի: Իսկ Բատտիստան փոքրիկ դադարից
հետո շարունակեց:

— Եթե ես ուզում եմ կնոջ և ամուսնու հարաբերություն-
ների մասին որևէ ֆիլմ տալ, վերցնում եմ որևէ ժամանա-
կակից վեպ, և, առանց Հոմերոսի ոտքս դուրս դնելու, նկարա-
հանում եմ Պարիսի¹ ննջարաններում ու հյուրասենյա-

¹ Հոմերոսի ամենասիրճաշուք թաղամասը:

կում... և հանգիստ եմ թողնում Հոմերոսին ու նրա «Ոդիսականը»... Հասկացա՞ք, Մուտենի:

— Իհարկե, հասկացա:

— Կնոջ և նրա ամուսնու միջև եղած հարաբերությունները ինձ ամենեին չեն հետաքրքրում, հասկացա՞ք, Մուտենի... «Ոդիսականը» դա Ոդիսևսի Իթակե վերադառնալու ժամանակ նրա արկածային թափառումների պատմությունն է, և ես ուզում եմ, որ ֆիլմը Ոդիսևսի հենց այդ արկածների մասին էլ լինի... և որպեսզի այլևս ոչ մի տեսակ կասկածներ չլինեն, նկատի ունեցեք, որ իմ ուզածը զվարճություն պատճառող ֆիլմ է, Մուտենի զվարճու-թյուն պատճառող, հասկացա՞ք, Մուտենի:

— Կարող եք չկասկածել, — ասացի ես արդեն ձանձրացած, — դուք կունենաք զվարճություն պատճառող ֆիլմ:

Բատախիստան սիգարետը շարտեց և սովորական ձայնով ասաց.

— Ես չեմ էլ կասկածում, վերջին հաշվով, չէ՞ որ փող վճարողը ես ինքս եմ... Դուք պետք է հասկանաք, Մուտենի, որ այս ամենը ես ձեզ ասում եմ տհաճ թյուրիմացություններից խուսափելու համար... դուք վաղը առավոտվանից սկսեք աշխատել, ես ուզում էի ձեզ այդ մասին ժամանակին զգուշացնել, դա ելնում է նաև ձեր շահերից... Ես ձեզ վստահում եմ, Մուտենի, և ուզում եմ, որ դուք իմ ձայնը, այսպես ասած, Ռայնգոլդին հասցնողը լինեք... Դուք ամեն տեղում, երբ անհրաժեշտություն լինի, Ռայնգոլդին պետք է հիշեցնեք, որ «Ոդիսականը» մարդկանց դուր է գալիս և միշտ դուր է եկել այն պատճառով, որ այն պոեզիա է, տոգորված է պոեզիայով... և ես ուզում եմ, որ այդ պոեզիան՝ ամբողջությամբ ինչպես որ կա, այնպես էլ փոխանցվի ֆիլմին:

Ես հասկացա, որ Բատախիստան իրոք արդեն խողովակ է. և իսկապես էլ, նա այլևս ոչ թե զվարճացնող ֆիլմի մասին էր խոսում, որը քիչ առաջ պահանջում էր մեղանիք. այն պոեզիայի: Դրամարկդային հաջողությունների երկրավարձատև էքսկուրսից հետո մենք նորից վերադարձանք վառնելու արվեստի և հոգևոր հետաքրքրությունների երկրային բարձունքներում: Դեմքի տառապագին ծամոտմիջ ևս որը ժպիտ պետք է նշանակեր, ես ասացի.

— Մի կասկածեք, Բատտիստա... Դուք կստանաք Հոմերոսի ամբողջ պոեզիան... կամ գոնե այնքան, որքան մենք ընդունակ կլինենք դուրս բերել այնտեղից:

— Հիանալի է, հիանալի է, այլևս այդ մասին չենք խոսելու:

Բատտիստան ձգվելով վեր կացավ իր բազկաթոռից, նայեց թևի ժամացույցին և կոպտորեն ասելով, որ գնում է իրեն կարգի բերի ընթրիքի համար, դուրս գնաց: Ես մնացի մենակ:

Սկզբում ես նույնպես մտադիր էի գնալ իմ սենյակը և պատրաստվել ընթրիքի: Սակայն Բատտիստայի հետ ունեցած վիճաբանությունն ինձ վրդովեց, խափանելով այդ մտադրությունս: Ես ինքնաբերաբար վեր կացա և սկսեցի հյուրասրահում հետ ու առաջ քայլել: Իրականում այն ամենը, ինչ Բատտիստան ասաց, ինձ առաջին անգամ ստիպեց ամենայն լրջությամբ նայել այն դժվարին աշխատանքին, որը առանց հաշվի առնելու, նկատի ունենալով միայն նրանից եկած նյութական օգուտը, ես ընդունել էի: Եվ ինձ թվում էր, թե նախապես, հենց հիմա արդեն զգում եմ այն հոգնածությունը, որը պետք է զգայի սցենարը վերջացնելուց հետո: «Ինչի՞ համար է այս բոլորը, — մտածում էի ես, — ինչո՞ւ մտնեմ այս ծանր ու տհաճ բեռի տակ, այն վեճերի մեջ, որոնք անկասկած կլինեն մեր և Բատտիստայի միջև, ինչո՞ւ մտնեմ այն ամենը, ինչ տեղի է ունենալու իմ և Ռայնհոլդի միջև, կոմպրոմիսներ փնտրեմ, որոնք, ուղեւ թե չուղեւ, պետք է լինեն, հանդուրժեմ անունս մի ստեղծագործության տակ դրելու հանգամանքը, որը այլանդակելու է «Ողիսակահր» և ստեղծվելու է սոսկ հանուն դրամի, առևտրական ելքատակելով... ինչի՞ համար է այս բոլորը»: Քիչ առաջ էր, երբ ես փոքրիկ ճանապարհի բարձունքից նայում էի Ֆարալլոնիի ժայռերին, Կապրիում ապրելը ինձ թվում էր կատարյալ երանություն, իսկ այժմ այն թվում էր անուրախ ու մոռյալ, որի պատճառը իմ ստանձնած անշնորհակալ և անիրազարժեկի աշխատանքն էր, որը պահանջում էր, որ ես իմ ապիով դրականագետի սկզբունքները հաշտեցնեմ պրոդյուսերի բոլորովին հակառակ պահանջների հետ: Ես մի ավելորդ անգամ արտասովոր ճշգրտությամբ զգացի, որ Բատտիս-

տան տեր է, իսկ ես՝ ծառա, և որ ծառան ամեն ինչ կարող է անել, բացի տիրոջ կամքը չկատարելուց, իսկ այն միջոցները, որոնց օգնութեամբ նա փորձում է պաշտպանել իրեն տիրունական իշխանութիւնից, դա խորամանկութիւնն ու քրժնանքն է, որոնք ավելի ստորացուցիչ են, քան առանց սուրկութեան ենթարկւելը: Մի խոսքով, զգում էի, որ ստորագրելով այդ կոնտրակտը, ես իմ հոգին վաճառել էի սատանային, որը, ինչպես և բոլոր սատանաները, միևնույն ժամանակ և պահանջկոտ էր, և մանրոգի: Բատտիստան որոշակի պարզութեամբ դա արտահայտեց անկեղծութեան րուպեներից մեկի ժամանակ. «Ձէ որ փողը վճարողը ես եմ», — ասաց նա: Իսկ ինձ պետք էր ընդամենը մի քիչ անկեղծութիւն, որպեսզի ինքս ինձ ասնի. «Ձէ որ ես էլ վճարվողն եմ»: Այդ նախադասութիւնը ամեն անգամ իսկույն հնչում էր իմ ականջներում, հենց որ սկսում էի մտածել սցենարի մասին: Հանկարծ ես խեղդվելու այնպիսի մի զգացում ունեցա, որ թվաց, թե այդ մտքերն են իմ մեջ շնչահեղծութեան նոսր առաջացնում: Ես այդ սենյակից դուրս փախչելու ցանկութիւն զգացի, որպեսզի շնչեմ այն օդը, որը քիչ առաջ շնչում էր Բատտիստան: Ես մոտեցա ապակյա դռանը, բացեցի և դուրս եկա պատշգամբ:

Գլուխ տասնչորսերորդ

Արդեն դիշեր էր, և պատշգամբը լուսավորված էր տակավին չերևացող լուսնի մեղմ շողերով, որոնք սփռված էին ամբողջ երկնքով մեկ: Պատշգամբից սանդուղք էր իջնում ուղղակի այն ճանապարհի վրա, որը պտույտ էր տալիս կղզու շուրջը: Մի պահ մտքովս անցավ ցած իջնել աստիճաններով և գնալ թափառելու, բայց իսկույն հրաժարվեցի այդ մտքից, քանի որ արդեն բավական ուշ էր և ճանապարհն էլ խիստ մութ: Ես որոշեցի մնալ պատշգամբում և, մոտենալով բաղրիքին, ընկա նրա վրա ու սկսեցի ծխել:

Իմ վերևում դեպի աստղալի և վճիտ երկինքն էին խոյա-

նում կղզու սև ու սրածայր ժայռերը: Իսկ ներքևում, հեռա-
վոր ու մութ անդունդի խորքում կոահվում էին նույնպիսի
հսկայական ժայռեր: Գիշերային խոր լուսթյուն էր, բավա-
կան էր ականջ դնել, իսկույն լսվում էր թեթև ճողփյունը ա-
լիքների, որոնք թավալվում էին դեպի առափնյա քարերը և
խշշալով նորից հետ քաշվում ծով: Կամ գուցե ես նույնիսկ
սխալվում էի, և դա ոչ թե ներքևից լսվող ալիքների թեթև
շրշյունն էր, այլ լուկ անդորրված ծովի խաղաղ շնչառությու-
նը, որը մակընթացության ու տեղատվության շարժմանը
համապատասխանաբար ուռճանում էր ու նորից նստում: Օդը
կանգնած էր, քամու ոչ մի շարժում չկար: Հայացքս գցելով
հորիզոնին, ես հեռավոր հեռվում ինչ-որ տեղ նկատեցի մի
փոքրիկ ու հազիվ նշմարելի սպիտակ լույս՝ դա ցամաքում
գտնվող Պունտա Կամպանելլայի փարոսն էր, որը անընդհատ
պտտվելով մերթ հանգչում էր ու մերթ վառվում: Ահա հազիվ
նշմարելի և գիշերային անհունության մեջ կորած այդ լույսն
էր միայն, որ կենդանության նշան էր ցույց տալիս ամբողջ
իմ շրջակայքում:

Ես զգացի, թե ինչպես է գիշերային անդորրավետ խա-
ղաղությունը լցվում իմ հոգու մեջ, թեև պարզորոշ գիտակե-
ցում էի, որ աշխարհի բոլոր գեղեցկություններն անգամ չեն
կարող շեղել իմ ուշադրությունը ինձ զբաղեցնող տառնա-
պալի խոհերից: Եվ իսկապես էլ, կախարդված այդ գիշերա-
յին գեղեցկությամբ, ես երկար-երկար մնացի այդպես կանգ-
նած, առանց որևէ մտածմունքի, բայց հետո, գրեթե հակա-
ռակ իմ կամքին, նորից վերադարձա՝ էմիլիային վերաբե-
րող իմ տանջադիմ մտորումներին: Սակայն այս անգամ նրա
շուրջը պտտվող իմ մտքերը զարմանալի կերպով խճճված
էին և անվերջ միահյուսվում էին սցենարի մասին ունեցած
իմ խոհերի հետ: Գուցե դա բացատրվում էր Բատտիստայի և
Ռայնգոլդի հետ վարած իմ զրույցների տպավորությամբ
կամ գուցե նրանով, որ այդ կղզին անչափ նման էր այն վայ-
րերին, որոնք նկարագրվում են Հոմերոսի պոեմներում: Հան-
կարժ, չգիտեմ որտեղից որտեղ, հիշեցի «Ողիսականի» վեր-
ջին երգից մի փոքրիկ հատված, որտեղ Ողիսեսը մանրա-
մասնորեն նկարագրում է իր ամուսնական մահիճը, որից
հետո, վերջապես, Պենելոպեն ճանաչում է ամուսնուն: Նա

խկույն դունատվում է, քիչ է մնում ուշադնաց լինի, ապա արցունքներով ողողված բնկնում է Ողիսեսի գիրկը, արտասանելով հետևյալ խոսքերը, որոնք բազմաթիվ անգամ կարդալու և ինքս իմ մեջ անվերջ կրկնելու հետևանքով գամվել ու մնացել են հիշողությանս մեջ:

Մի զայրանա, ով Ողիսես, դու, որ բոլոր մարդկանցից էլ
Այր ևս եղել խոհուն, բարի. Աստվածները մեզ պատժեցին,
Չուղեցին, որ մեր վայելած կյանքի զարուն անցնելուց հետ,
Միշտ անբաժան՝ տեսնենք նաև ճերմակելը մեր մազերի:

Դժբախտաբար ես հունարեն չգիտեմ, բայց միշտ զգացել եմ, որ Պինդեմոնտեի թարգմանությունը հարադատ չէ բնագրին և ոչ մի կերպ չի արտահայտում նրա պարզ, անպաճույճ անմիջականությունը: Բայց, միևնույն է, բանաստեղծության այդ տողերը ինձ անսահման դուր են եկել. նրանց մեջ անկեղծ զգացմունքների ջերմություն կա, թեև հնչում են փոքր-ինչ վերամբարձ: Կարդալով այդ հատվածը, ես ակամայից համեմատում էի դա Պետրարկայի նշանավոր սոնետի հետ, որ հետևյալ տողով է սկսում.

Սերն ինձ ցույց տվեց մեզմ նավահանգիստ...

և վերջանում է այս տերցինով.

Դուցե այդ պահին, որպես պատասխան,
Հառաչեր, մի սուրբ խոսք ասեր նա ինձ,
Երբ մազերը մեր տեսներ ճերմակած:

Այն, ինչը ինձ այնքան զարմացնում էր ինչպես Հոմերոսի, այնպես էլ Պետրարկայի մոտ, դա նրանց արտահայտած անխախտ ու հավատարիմ սիրո զգացումն էր, որին ոչինչ ոչ կարող է կործանել և ոչ էլ սառեցնել, անգամ տարիները: Ինչո՞ւ հանկարծ հիշեցի այդ տողերը: Ես հասկացա ինչու. որովհետև այդ տողերը ինձ հիշեցնողը էմիլիայի հետ ունեցած իմ հարաբերություններն էին, որոնք այնքան տարրիշվում էին Ողիսեսի և Պենելոպեի, Պետրարկայի և Լաուրայի միջև եղած հարաբերություններից, այո, իմ հարաբերությունները, որոնց վտանգ էր սպառնում ոչ թե տասնյակ տարիների անց, այլ հիմա, ընդամենը մի երկու տարվա ամուսնական

կյանքից հետո... Միանգամայն պարզ էր, որ այնպիսի հա-
րաբերությունների պայմաններում, ինչպիսին մեր հարաբե-
րություններն էին, չէր կարելի կյանքը համատեղ անցկաց-
նելու հույս ունենալ, սիրել ու սիրված լինել, ինչպես առա-
ջին օրը, թեև

Նա մաղերը մեր տեսնում էր ճերմակ:

Ով էս, որ միշտ բաղձում էի, որպեսզի մեր հարաբերություն-
ները ապագայում այդպիսին լինեն, այժմ ամբողջովին մո-
լորված, սարսափել էի ինձ համար անհասկանալի այդ փը-
լուղումից, որը խորտակել էր բոլոր երազանքներս: Սակայն
ինչո՞ւ: Ի՞նչ էր պատահել արդյոք: Եվ կարծես սպասելով, որ
ամառանոցը տա ինձ այդ պատասխանը, որի սենյակներից
մեկում այժմ դռնվում էր էմիլիան, ես երեսով շրջվեցի դեպի
լուսամուտը: Այժմ պատշգամբից, որտեղ կանգնած էի, ընդ
սրում, առանց երեւալու, ես կարող էի տեսնել այն ամենը,
ինչ կատարվում էր հյուրասրահում: Եվ ահա, աչքերս բարձ-
րացնելով, տեսա Բատտիստային էմիլիայի հետ: Էմիլիան
նույն սև մետաքսե լանջաբացվածքով էր, որը հագել էր Բատ-
տիստայի հետ առաջին անգամ մեր հանդիպման ժամա-
նակ: Նա կանգնած էր անիվների ունեցող փոքրիկ սեղանի մոտ,
որի վրա տալրեր տեսակ շշեր էին շարված, իսկ Բատտիս-
տան, խոնարհված սեղանին, բյուրեղապակե մեծ բաժակի մեջ
կոկտեյլ էր պատրաստում: Ես իսկույնս եթ էմիլիայի մոտ
ինչ-որ անբնական մի բան նկատեցի՝ դա միաժամանակ
շփոթահարության և անկաշկանդվածության մի խառնուրդ
էր, թվում էր, թե նա չի կարողանում մինչև վերջը իր մեջ
հաղթահարել ամոթի զգացումը, բայց միևնույն ժամանակ
սղում է նաև հրապուրող լինել, գայթակղել: Նա կանգնած
սպասում էր, որ Բատտիստան բաժակը մեկնի իրեն և եր-
րեմն-երբեմն մի տեսակ անվստահ շուրջն էր նայում, շփոթ-
վածությունն ու երկիմաստ ժպիտը ծռել էին նրա դեմքը, որը
և իսկույն իմ աչքին զարնեց: Հետո Բատտիստան վերջացրեց
լիկյորների իրար խառնելը, զգուշորեն լցրեց երկու բաժակ և,
սղվելով, մի բաժակը մեկնեց էմիլիային: Էմիլիան ցրնց-
վեց, կարծես սթափվելով իրեն զբաղեցնող մտքերից և ձեռ-
րը անշտապ մեկնեց՝ բաժակը վերցնելու: Այդ րոպեին ես

լարված նրան էի նայում: Նա կանգնել էր Բատտիստայի առջև, մարմնով փոքր-ինչ հետ ընկած, մի ձեռքով հենված բազկաթոռի մեջքին, իսկ մյուսով՝ բաժակը բռնած: Ես ինձանից անկախ ուշադրություն դարձրի, թե նա ինչպես է առաջ ցցել փայլուն մետաքսով սքողված ալիքի կուրծքն ու փորը, ահամայից թվում էր, նա իրեն առաջարկում է Բատտիստային: Սակայն այդ պատրաստակամությունը ոչ մի չափով չէր արտահայտված նրա դեմքին, որը, ընդհակառակը, պահպանում էր սննդառահության սովորական արտահայտությունը: Վերջպես, կարծես ցանկանալով խզել այդ ծանր լռությունը, նա ինչ-որ բան ասաց, գլուխը դարձնելով դեպի հյուրասրահի խորքում գտնվող բուխարու մոտ դրված բազկաթոռները, ապա զգուշորեն այնպես քայլելով, որ ձեռքի լիքը բաժակից խմիչքը չթափվի, էմիլիան մոտեցավ բազկաթոռներին: Եվ ահա այդտեղ կատարվեց այն, ինչը ես փաստորեն վաղուց էի սպասում. Բատտիստան սենյակի մեջտեղում հասավ նրան, մի ձեռքով գրկեց նրա իրանը և, վիզը երկարացնելով, այտը ամուր սեղմեց էմիլիայի այտին: Էմիլիան խկույն դիմադրեց նրան, բայց առանց որոշակի խստության, եթե շասենք ավելին, որ նա իր բողոքը, ըստ երևույթին, արտահայտեց կատակով ու կոկետորեն, խնդրելով բաց թողնել իրեն և աչքերով ցույց տալով լիքը բաժակը, որը նա բռնել էր վեր պահած ձեռքին: Բատտիստան ծիծաղեց, օրորեց գլուխը և էմիլիային ավելի ամուր քաշեց ու սեղմեց իրեն, բնդ որում նա այդ արեց այնքան կոպիտ, որ բաժակի խորմիչքը, ինչպես որ էմիլիան վախենում էր, ամբողջովին թափվեց: Ես մտածեցի. «Հիմա ուր որ է, շուրթերը կհամբուրի»: Բայց հաշվի չէի առել Բատտիստայի բնավորությունը, մոռացել էի նրա կոպտության մասին: Եվ իսկապես էլ, նա էմիլիային շհամբուրեց, բայց դրա փոխարեն բուռն հավաքեց էմիլիայի զգեստի ուսը մինչև կրծքի բացվածքը, անհասկանալի և կատաղի դաժանությամբ կտորը ոլորեց ձեռքի մեջ և ամբողջ ուժով թափ տվեց: Էմիլիայի ուսը լրիվ մերկացավ, և Բատտիստան խկույն շուրթերով մխրճվեց նրա ուսի մեջ: Էմիլիան այնպես էր ուղիղ և անշարժ կանգնել իր տեղում, կարծես համբերությամբ սպասում էր, որ Բատտիստան հագենա և հետ քաշվի: Սակայն իմ աչքից չվրիպեց նաև այն, որ

նույնիսկ այդ համբույրի ժամանակ էլ նրա երեսն ու աչքերը տուաջվա նման մնում էին շփոթահար ու մոլորուն: Այնուհետև նա նայեց լուսամուտի կողմը, և ինձ թվաց, թե մեր հայացքները հանդիպեցին իրար, բայց էմիլիան ընդամենը ձեռքով վրդովմունքի մի շարժում արեց, ապա կրծքի վրա պահելով պոկված ուսակապը, արագ-արագ դուրս գնաց սենյակից: Ես իմ հերթին նույնպես քաշվեցի պատշգամբի խորքը:

Այդ րոպեին ինձ ամենից շատ համակել էր շփոթմունքի և ծայրահեղ զարմանքի զգացումը. ինձ թվում էր, թե իմ տեսածը հակասում է այն ամենին, ինչ ես մինչև հիմա իմացել եմ կամ մտածել: Էմիլիան ոչ միայն այլևս ինձ չէր սիրում կամ, իր խոսքերով ասած, արհամարհում էր, այլև, փաստորեն, դավաճանում էր ինձ: Այժմ արդեն դրուժյունը խիստ այլ էր. իմ անիրավացի լինելու աղետ զգացումը փոխվում էր արդարացի լինելու պարզ գիտակցության: Առանց որևէ պատճառի ինձ արհամարհված տեսնելուց հետո, այժմ ես բոլոր հիմքերն ունեի նույնպես արհամարհելու: Իսկ ինչ վերաբերում է էմիլիայի առեղծվածային վերաբերմունքին, ապա դա ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ սովորական բանասարկություն, խարդավանք: Գուցե րոպեի տպավորության տակ ծնված այդ տուաջին մտքերը, որոնք, խորություն չունենալով հանդերձ, խիստ տրամաբանական էին և թելադրված ավելի շուտ ինքնասիրության կողմից, քան որևէ այլ զգացումի, ինձ խանդարեցին այդ պահին զգալ էմիլիայի դավաճանության (կամ դավաճանություն թվացող արարքի) ցավը: Բայց երբ ամբողջովին ինքս ինձ կորցրած մոտեցա պատշգամբի ծայրին, հանկարծ ինձ համակեց ցավի մի սուր զգացում, իսկ անմիջապես հետո նաև մի համոզմունք, որ իմ տեսածը ոչ ճշմարիտ բացատրություն էր, ոչ էլ կարող էր այդպիսին լինել: Այո, չի կարելի հերքել, ասում էի ինքս ինձ, որ էմիլիան Բատտիստային թույլ տվեց համբուրել իրեն, բայց, չնայած դրան, իմ անիրավացի լինելու գիտակցումը տարօրինակ կերպով հետապնդում էր ինձ, և ես զգում էի, որ արդարացի չեմ լինի, եթե, հիմք ընդունելով տեսածս, հիմա էլ ես սկսեմ արհամարհել նրան: Դեռ ավելին, չգիտեմ ինչու, ինձ թվում էր, թե այդ իրավունքը դեռ սլափականում է նրան, և որ, չնայած այդ համբույրին, էմիլիան իրավունք ունի իմ հանդեպ արհա-

մարհանք տածելու: Այդպես, ուրեմն, փաստորեն ես սխալվում էի. էմիլիան չէր դավաճանել ինձ կամ, համենայն դեպս, նրա արածը ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ թվացող դավաճանություն, և այժմ, առանց ուշադրություն դարձնելու այդ արտաքին հանգամանքներին, ես պետք է գտնեի էմիլիայի դավաճանության իսկական փաստը և հանգամանորեն պարզեի նրա պատճառները:

Ես հիշեցի, որ էմիլիան դեպի Բատտիստան միշտ մի համառ և ինձ համար անբացատրելի նողկանք էր տածում: Չէ որ ընդամենը հենց այդ նույն օրն առավոտյան էր, երբ նա երկու անգամ ինձ խնդրեց Կապրի մեկնելիս իրեն մենակ չթողնել Բատտիստայի հետ: Ես ինչպե՞ս կարող էի համատեղել նրա այդ վերաբերմունքը համբույրի հետ: Կասկածից վեր էր, որ այդ համբույրը դեռ առաջինն էր. ամենայն հավանականությամբ, Բատտիստան կարողացել էր օգտվել հարմար առիթից, որը մինչև այդ երեկոն նա չէր ունեցել: Ուրեմն, դեռ շատ բան կորած չէր: Ես դեռ կարող էի պարզել, թե էմիլիան ինչո՞ւ թույլ տվեց, որ Բատտիստան իրեն համբուրի, իսկ որ գլխավորն է, ինչո՞ւ էի ես մի տեսակ աղոտ, բայց միևնույն ժամանակ այնքան որոշակի զգում, որ չնայած նրանց միջև եղած այդ համբույրին, իմ հարաբերությունները դեպի էմիլիան չէին փոխվել, և նա առաջվա նման, նույնիսկ առաջվանից ոչ պակաս, իրավունք ուներ ինձ նույն ձևով մերժելու իր սերը և արհամարհելու ինձ:

Կարող եմ ասել, որ այդպիսի ժամանակ ոչ թե նման դատողություններով եմ զբաղվում, այլ խուժում եմ հյուրասրահ և կանգնում երկու սիրահարների առաջ, մի բան, որ շատ ավելի բնական կլիներ այդ դեպքի համար: Բայց որովհետև ես դեռ վաղուցվանից էի մտածում իմ հանդեպ ունեցած էմիլիայի վերաբերմունքի մասին, ապա այդ անմիջական ու միամիտ քայլին դիմել չէի կարող: Իսկ մյուս կողմից, ինձ համար կարևոր էր ոչ այնքան էմիլիային մեղավոր դարձնելը, որքան մեր հարաբերությունների վրա մինչև վերջը չույս սփռելը: Հյուրասենյակ խուժելը ինձ կզրկեր ոչ միայն ճշմարտությունը պարզելու, այլև էմիլիային կրկին ձեռք բերելու բոլոր հնարավորություններից: Մինչդեռ ես պետք է գործեմ, ասում էի ինքս ինձ, այնքան զգույշ և խելամիտ, որ

յան այդ ինձանից պահանջում են քաղաքաշարությունն ու
դրա հետ մեկտեղ ոչ այնքան պարզորոշ հանգամանքները:

Գոյութիւն ունենալ մի ուրիշ հանգամանք, գուցե իր
յնույթով ալիքի եսասիրական, որը ինձ կանգնեցրեց հյու-
րասրահի շեմքին. ահա և ես «Ողիսականից» դուխս ազա-
տելու մի հիանալի պատրվակ ունեի, մի պատճառ, որի
շնորհիվ կարող էի ձեռք քաշել ինձ գլխանք պատճառող
այդ ամբողջ աշխատանքից և վերադառնալ ինձ համար այն-
քան սիրելի դրամատուրգիային: Այդ դատողութեան առա-
ջնութիւնն այն էր, որ նա ձեռնադր էր մեր երեքի համար
էլ. էմիլիայի, Բատտիստայի և իմ: Իրականում համբույրը
այն թյուրիմացութիւնների գազաթնակետն էր, որոնց մեջ
թաքնուած էր իմ կյանքը, թյուրիմացութիւններ, որոնք
թունավորել էին ինչպես էմիլիայի հետ ունեցած իմ հարա-
րերութիւնները, այնպես էլ իմ աշխատանքը: Վերջապես ես
հնարավորութիւն էի ստացել մեկընդմիջտ պարզելու ամե-
նազխաավորը: Բայց դրա համար պետք է գործեի առանց
շտապելու, անաղմուկ, աստիճանաբար:

Բոլոր այդ մտքերը իմ գլխով անցան այնպիսի խենթ
արագութեամբ, ինչպիսի թափով հանկարծակի բացված լու-
սամուտից ներս է խուժում սանձակտուր քամին, իր հետ
բերելով հող, տերեւ, փոշի և ամեն տեսակ թափթփուկներ:
Եվ ինչպես լուսամուտը փակելուց հետո սենյակում հանկարծ
լռութիւն է ափրում և անշարժանում օդը, այնպես էլ կարծես
իմ գլխում միանգամից դատարկվեց, անջատվեց գիտակցու-
թիւնս, և ես, այլևս ոչ մի բան ոչ մտածելով և ոչ էլ զգա-
լով, ընդարմացած մնացի կանգնած, աչքերս հառած գիշե-
րային խավարին: Այնուհետև հոգեկան նույն այդ ինքնա-
մոռաց վիճակում, գրեթե առանց հաշիվ տալու, թե ինչ եմ
ուզում անել, ես պոկվեցի պատշգամբի բազրիքից, մոտեցա
հյուրասրահի ապակե դռանը, բացեցի և ներս մտա: Ինչ-
քա՞ն էի մնացել պատշգամբում էմիլիային Բատտիստայի
գրկում տեսնելուց հետո: Իհարկե, ավելի երկար, քան ինձ
թվաց, որովհետև Բատտիստային ու էմիլիային ես գտա արդեն
սեղանի մոտ նստած, ընթրիքի կեսը նրանք գրեթե արել
էին: Ես իսկույն նկատեցի, որ էմիլիան փոխել է իր այն
զգեստը, որը Բատտիստան պատռել էր, և այժմ նստած էր

ճանապարհին հազած շորով: Այդ հանգամանքը, շգիտեմ ինչու, ինձ խոր հուզմունք պատճառեց, թվում էր, թե հենց դա է, որ պերճախոսորեն ու դաժպնությամբ հաստատում է էմիլիայի դավաճանությունը:

— Իսկ մենք կարծում էինք, թե դուք գնացել եք գիշերը լողանալու, — ուրախ ասաց Բատտիստան, — այդ ո՞ւր էիք գնացել:

— Ոչ մի տեղ էլ չէի գնացել, այստեղ պատշգամբում էի, — պատասխանեցի ես ցածր ձայնով:

Ես նկատեցի, թե ինչպես էմիլիան աչքերը բարձրացրեց, մի պահ նայեց ինձ ու նորից կախեց: Ես լրիվ համոզված էի, որ նա նկատել է, թե ես ինչպես եմ պատշգամբից իրենց նայում, և գիտեր, որ կատարվածին տեղյակ եմ:

Գլուխ տասնհինգերորդ

Ընթրիքի ժամանակ էմիլիան լուռ էր, բայց դեմքին որևէ տհաճ զգացման արտահայտություն չկար, մի բան, որ ինձ զարմացնում էր. ես կարծում էի, որ նա, ընդհակառակը, պետք է հուզված լինի, մինչև հիմա երբեք նրան կեղծիքի ընդունակ չեմ համարել: Իսկ ինչ Բատտիստային էր վերաբերում, ապա նա չէր թաքցնում իր հաղթանակող ու բարձր տրամադրությունը, մի գլուխ խոսում էր, գրեթե առանց ընդմիջելու, ուտում էր շատ մեծ ախորժակով և գուցե նույնիսկ շափից ավելի հաճախ ձեռքը խմիչքներին էր մեկնում: Ինչի՞ մասին էր այն երեկո խոսում Բատտիստան: Խոսում էր շատ բաների մասին, բայց, ինչպես նկատեցի, ամենից շատ իր մասին էր խոսում, լինի դա ուղղակի, թե անուղղակի ձևով: «Ես» բառը նրա շուրթերին հնչում էր խիստ հարձակողական, թռչելով բերանից այնքան հաճախ, որ ինձ արդեն սկսել էր զայրույթ պատճառել: Պակաս զայրույթ չէր պատճառում ինձ նաև այն, թե ինչպիսի հեշտությամբ էր նրան հաջողվում ամենահեռավոր թեմաների շուրջը պտտվող խոսակցությունը բերել ու կանգնեցնել իր անձի վրա: Սակայն հասկանում

Լի, որ նրա իր հասցեին արած այդ գովասանքները բա-
 րատրվում են ոչ այնքան փառասիրութեամբ, որքան զուտ
 տղամարդկային ցանկութեամբ՝ իրենն էմիլիայի աչքում բարձ-
 րացնելու, ինչպես և ինձ, գուցե, նսեմացնելու համար։ Նա
 համոզված էր, որ էմիլիային արդեն նվաճել է, իսկ այժմ,
 ինչպես և բնական էր, ուզում էր պոչի կուրացուցիչ փետուր-
 ները բացող սիրամարդի նման ամբողջ փայլով ցույց տալ
 իր նվաճյալ էմիլիային։ Պետք է, իհարկե, խոստովանել,
 որ Բատտիստան հիմար մարդ չէր, և այդ պատճառով էլ, եթե
 անգամ իր տղամարդկային փառասիրութեանն էր գովերգում,
 դարձյալ աշխատում էր այնպես անել, որպեսզի ոտքերը
 դնանին մնան, երկրից չկտրվեն, և ինչ էլ որ պատմեր, մեծ
 մասամբ հետաքրքիր էր լինում։ Ինչպես, օրինակ, ընթրիքի
 վերջում նա շատ աշխուժորեն, բայց միևնույն ժամանակ
 բավական խոր լրջութեամբ մեզ պատմեց վերջերս Ամերիկա
 կատարած իր ճանապարհորդության և Հոլլիվուդի ստուդիա-
 ները արած այցելութեանների մասին։ Բայց այնուամենայ-
 նիվ նրա հեղինակավոր, առարկություն չվերցնող, ինքնագոհ
 տոնը ինձ անտանելի էր թվում, և ես միամտաբար կարծում
 էի, թե նա այդպիսին էլ էմիլիային պետք է թվա. հակառակ
 ոչնչին ամենին, ինչ ես տեսել էի և լսել, չգիտես ինչու, ինձ
 տառաջվա պես թվում էր, թե էմիլիան Բատտիստային դեռ
 անբարյալացակամ է վերաբերվում։ Բայց ես սխալվում էի
 մի ավելորդ անգամ ևս. էմիլիան անբարյալացակամության ոչ
 մի զգացում չէր դրսևորում դեպի Բատտիստան, ընդհակա-
 ոակը. երբ Բատտիստան խոսում էր, ես հետևում էի էմի-
 լիայի դեմքի արտահայտութեանը և, դատելով նրա աչքերից,
 կարելի էր կարծել, որ եթե նա ամբողջովին հրապուրված չէ
 Բատտիստայով, ապա գոնե լրջորեն հետաքրքրված է։ Եր-
 բման նա նույնիսկ հիացմունքի հարգանքով լցված հայացք-
 ներ էր գցում Բատտիստայի վրա։ Այդ հայացքները ինձ
 շփոթության առաջ էին կանգնեցնում, դրանք ինձ համար
 թերևս ավելի տհաճ էին, քան Բատտիստայի դատարկ պար-
 ծենկոտությունը։ Այդ հայացքները ինձ հիշեցնում էին ինչ-որ
 մեկի՝ դրան շատ նման հայացքը, որը ես ոչ մի կերպ չէի
 կարողանում մտաբերել, թե ում մոտ եմ տեսել։ Եվ միայն
 ընթրիքի վերջում էր, երբ բոլորովին անսպասելի հիշեցի

այդպիսի մի հայացք կամ համենայն դեպս, դրան շատ նման, վերջերս ես տեսել էի ռեժիսոր Պազեստտիի կնոջ աչքերում, երբ նրանց տանը ընթրում էի: Անգույն, չնշին, բծախնդիր Պազեստտին դատողություններ էր անում, իսկ նրա կինը նրստել էր կախարդվածի նման և չէր կարողանում ամուսնու երեսից կտրել իր աչքերը, որոնց մեջ միաժամանակ կար և՛ սեր, և՛ խորին հարգանք, և՛ հիացմունք, և՛ նվիրվածություն: Հմիլիան Բատտիստայի նկատմամբ, իհարկե, դեռ չէր հասել այդպիսի ինքնամոռացման, բայց ինձ թվում էր, որ նրա հայացքի մեջ ես արդեն սաղմնային վիճակում նկատում եմ այն բոլոր զգացմունքները, որոնք սինյորա Պազեստտին տածում էր դեպի իր ամուսինը: Մի խոսքով, Բատտիստան իրավունք ուներ պարծենալու. Հմիլիան ինչ-որ անբացատրելի ձևով նրա կողմից կիսով չափ արդեն ստրկացված էր, շուտով կստրկանար ամբողջությամբ: Այդ մտքի վրա իմ սիրտը խոցեց մի ավելի սուր ցավ, քան նույնիսկ այն ցավը, որը զգացի փոքր-ինչ առաջ, երբ տեսա, թե նրանք ինչպես են համբուրվում: Ես ինձանից անկախ այնպես մոայլվեցի, որ դեմքիս հեշտությամբ կարելի էր կարդալ իմ հոգեվիճակը: Բատտիստան, երևի, նկատեց իմ մեջ կատարված փոփոխությունը: Խորաթափանց մի հայացք դցելով ինձ վրա, նա հանկարծ հարցրեց.

— Ձեզ ի՞նչ է պատահել, Մոլտենի... Դժգո՞հ եք կալորի գալուց: Որևէ բան ձեզ դո՞ւր չի գալիս:

— Ինչո՞ւ եք կարծում:

— Որովհետև շատ տխուր եք,— ասաց Բատտիստան գինի լցնելով իրեն,— ըստ երևույթին անտրամադիր եք:

Այդպես նա անցավ գրոհի, իմանալով, որ պաշտպանության լավագույն ձևը հարձակումն է: Ես այնքան արագ տատասխանեցի, որ նույնիսկ զարմացա.

— Տրամադրությունս փշացավ, երբ պատշգամբում կանդնած ծովին էի նայում:

Նա հոնքերը վեր քաշեց, բայց, առանց իրեն կորցնելու, հարցական հայացքով նայեց երեսիս:

— Մի՞թե: Իսկ ինչո՞ւ:

Ես նայեցի Հմիլիային. նրա մոտ նույնիսկ հուզմունքի նշույլ չկար: Երկուսով էլ աներևակայելի վստահ էին իրենց

վրա: Այնուամենայնիվ, էմիլիան, կարծում եմ, ինձ տեսել էր և, ըստ երևույթին, Բատտիստային ասել: Հանկարծ բերնիցս այնպիսի բառեր թռան, որ ես մտադիր չէի ասելու.

— Բատտիստա, ես կարող եմ ձեզ հետ անկեղծ խոսել: Ինձ նորից հիացրեց Բատտիստայի սառնարյունությունը:

— Անկեղծ... ինքնըստինքյան հասկանալի է... ինձ հետ միշտ էլ պետք է անկեղծ խոսել:

Ես ասադի.

— Գիտեք ինչ, երբ ծովին էի նայում, ես մի պահ պատկերացրի, թե այստեղ մենակ եմ, աշխատում եմ ինձ համար, բոլորովին ինքնուրույն... Ես, ինչպես դուք գիտեք, միշտ երազել եմ գրել թատրոնի համար... և մտածեցի, թե այստեղ, ինչպես ասում են, հենց այն իդեալական տեղն է, որտեղ կարելի է ամբողջությամբ նվիրվել սիրած գործին: Եվ իսկապես էլ, ինչ ասես, որ չկա. գեղեցիկ բնություն, անդորր, անհուն խաղաղություն, կինս կողքիս, մտահոգող ոչ մի հոգս... Հետո հիշեցի, որ այս սքանչելի և ստեղծագործական աշխատանքի համար այնքան բարենպաստ տեղում ես պետք է,— խնդրում եմ ինձ ներեք, դուք ինքներդ ուզեցիք, որ ես անկեղծ լինեմ,— ժամանակս վատնեմ սցենար գրելու համար, որը, անշուշտ, լավ բան կստացվի, բայց թե ինձ ինչ... Ես իմ բոլոր ուժերը, բոլոր կարողությունները կտամ Ռայնգոլդին, իսկ նա դրանք կօգտագործի ինչպես ուզում է, և այդ բոլորից հետո կմնամ դատարկ՝ ընդամենը բանկի մի շեկ գրպանումս... Կորցնելով իմ կյանքի ամենալավ ու ամենաստեղծագործական շրջանից երեք-չորս ամիս... Ես գիտեմ, որ այսպիսի բաներ չի կարելի ասել ոչ ձեզ և ոչ էլ որևէ այլ պրոդյուսերի... Բայց դուք ուզեցիք, որ անկեղծ լինեմ... Այժմ դուք արդեն իմացաք, թե ինչու է իմ տրամադրությունը վատ:

Ինչո՞ւ ես այս բաների մասին սկսեցի խոսել, փոխանակ բոլորովին ուրիշ բան ասելու, որը գրեթե լեզվիս ծայրին էր և վերաբերում էր Բատտիստայի՝ իմ կնոջ հանդեպ ունեցած վարքին: Չեմ կարող ասել ինչու: Գուցե դրա պատճառը հոգնածությունն էր, որը ինձ համակել էր հանկարծ՝ ջղերի սոսկալի լարվածության հետևանքով, իսկ գուցե նաև այն, որ այս ձևով ես անուղղակիորեն դրսևորում էի էմիլիայի ան-

Հավատարմությունից բխող իմ հուսահատությունը: Ես զգում էի, որ էմիլիայի վաճառվածության և իմ աշխատանքի ծախված, կախյալ բնույթի մեջ ինչ-որ կապ կա: Սակայն Բատտիստան ու էմիլիան, ինչպես մինչև այդ իմ արտասանած սպառնազին նախաբանի ընթացքում որևէ հուզմունք չէին ցուցաբերել, այնպես էլ այժմ չէին ցույց տալիս, թե ինչ-որ թեթևություն են զգում՝ լսելով իմ թուլությունն հաստատող ողորմելի խոստովանությունը: Բատտիստան լրջությամբ ասաց.

— Բայց ես համոզված եմ, Մուտենի, որ դուք հիանալի սցենար կգրեք:

Ես զգացի, որ սխալ ճանապարհով եմ գնում, բայց այլևս կանգնել չէի կարող, պետք է գնայի մինչև վերջ: Եվ գրգռված պատասխանեցի.

— Վախենում եմ, որ դուք ինձ չհասկացաք... Ես դրամատուրգ եմ, Բատտիստա, և ոչ թե պրոֆեսիոնալ սցենարիստ, որոնցից հիմա շորս կողմը լիքն են... և այդ սցենարը, որքան էլ ուզում է լավ ու կատարյալ լինի, միևնույն է, նա ինձ համար մնալու է որպես սցենար... մի գործ, որ ես ստանձնում եմ, թույլ տվեք ինձ այդ անկեղծորեն ասելու ձեզ, միայն ու միայն փող վաստակելու համար: Ես հիմա քսանյոթ տարեկան եմ և ունեմ այն, ինչը ընդունված է իդեալ անվանել... իսկ իմ իդեալը թատրոնի համար գրելն է... բայց ինչո՞ւ ես այդ չեմ կարողանում անել: Չեմ կարողանում այն պատճառով, որ ժամանակակից աշխարհը այնպես է կառուցված, որ ոչ ոք չի կարող անել այն, ինչ կուզենար, ընդհակառակը, պետք է անի այն, ինչ ուրիշներն են ուզում... Որովհետև ամեն ինչի հիմքում փողն է ընկած. փողից է կախված և այն, ինչ անում ենք, և այն հանդամանքը, թե ինչ ենք մեզանից ներկայացնում, ինչ ենք ուզում դառնալ, փողից են կախված մեր աշխատանքը, մեր լավագույն ձգտումները, փողն է ընկած նույնիսկ մեզ համար սիրելի մարդկանց հետ ունեցած մեր հարաբերությունների հիմքում:

Ես նկատեցի, որ սոսկալի հուզված եմ, նույնիսկ այն աստիճան, որ աչքերս ուղղակի լցվել էին արցունքով: Բայց ամաչեցի նաև իմ սենտիմենտալությունից և անիծեցի ինձ,

որ սիրտս բացում եմ մի մարդու առաջ, որը ընդամենը մի քանի րոպե առաջ փորձում էր գայթակղել, և այն էլ ոչ առանց հաջողության, իմ կնոջը: Սակայն Բատտիստան այդպիսի աննշան բաներից հուզվողներից չէր: Նա ասաց.

— Գիտե՞ք Մուտենի, երբ ես լսում եմ ձեզ, թվում է, թե ինքս ինձ եմ տեսնում, երբ դեռ ձեր տարիքին էի:

— Մի՞թե,— փնթփնթացի ես մի տեսակ շփոթահար:

— Այո, ես շատ աղքատ էի,— շարունակեց Բատտիստան՝ գինի լցնելով իրեն,— և ես նույնպես, ինչպես դուք եք ասում, իդեալներ ունեի... ինչ իդեալներ էին... Այժմ հազիվ թե կարողանամ այդ ասել... շատ հնարավոր է, որ ես այդ շփոթեի նաև այն ժամանակ... Բայց ինչ ունենալուն է վերաբերում, ունեի... կամ գուցե դրանք ոչ թե իդեալներ էին, այլ Իդեալ, որը մեծատառով է գրվում... Հետո հանդիպեցի մի մարդու, որին շատ բան եմ պարտական, թեկուզև այն պատճառով, որ որոշ բաներ նրանից եմ սովորել:— Բատտիստան իր սովորական հիմար հանդիսավորությամբ մի պահ լռեց. իսկ ես ակամայից հիշեցի, որ նրա ականարկած մարդը անպայման եղել է ինչ-որ կինոպրոդյուսեր, որը այժմ արդեն մոռացված է, բայց մի ժամանակ՝ իտալական կինոյի ստեղծման առաջին շրջանում, եղել է բավական նշանավոր, որի հետ և որի գլխավորությամբ էլ Բատտիստան սկսել է իր հաջողակ և բախտավոր կարիերան: Սակայն, որքան ինձ հայտնի է, այդ մարդու ամենամեծ և հիացմունքի արժանի առավելությունը այն է եղել, որ կարողացել է փող շինել...— Եվ ահա մի անգամ,— շարունակեց Բատտիստան,— ես այդ մարդուն ասացի գրեթե այն ամենը, ինչ այսօր դուք ասացիք ինձ... Եվ գիտե՞ք նա ինձ ինչ պատասխանեց: Այնքան ժամանակ, քանի դեռ դուք ինչպես պետքն է շփոթեք, թե ինչ եք ուզում, ավելի լավ է մոռանաք այդ իդեալների մասին կամ ծալեք ու մի կողմ դնեք... Բայց երբ դգաք, որ ձեր ոտքի տակ արդեն ամուր հող կա, այն ժամանակ իսկույն հիշեցեք իդեալի մասին... և այդ իդեալը թող լինի ձեր վաստակած առաջին հազար լիրայանոց թղթադրամը, ուրիշ ոչինչ: Իսկ հետո, ինչպես նա ինձ ասաց, իդեալը կսկսի դարգանալ, դառնալ կինոստուդիա, կինոթատրոններ, արդեն դրված ֆիլմեր և ֆիլմեր, որոնք դեռ նոր պետք է գրվեն: Մի

խոսքով, իդեալը՝ դա մեր ամենօրյա աշխատանքն է... ահա թե նա ինձ ինչ ասաց... Ես էլ շարժվեցի նրա խորհրդով և երևակայեք, շեմ գլջում... Մինչդեռ դուք մի մեծ առավելություն ունեք, այն, որ գիտեք, թե որն է ձեր իդեալը. ձեր իդեալը պիես գրելն է... ուրեմն, կգրեք:

— Կգրե՞մ,— կասկածով հարցրի ես, բայց միևնույն ժամանակ նաև մի տեսակ սփոփանք զգացի:

— Այո, կգրեք,— հաստատեց Բատտիստան,— կգրեք, եթե իսկապես ուզում եք գրել, նույնիսկ փողի համար աշխատելիս, նույնիսկ «Տրիումֆ-ֆիլմի» համար սցենարներ գրելիս... Ուզո՞ւմ եք իմանալ, որն է հաջողության գաղտնիքը, Մուտենի...

— Ո՞րն է:

— Կանգնել կյանքի հերթում և սպասել մինչև ժամանակը հասնի, ճիշտ այնպես, ինչպես կայարանի տոմսարկղի առաջ են հերթ կանգնում... և մեր հերթը անպայման կգա, եթե համբերությամբ սպասում ենք և ոչ թե մի հերթից վազում դեպի մյուսը... Այո, հերթը անպայման նաև մեզ կհասնի, և տոմսեր վաճառողը յուրաքանչյուրիս կտա իր պահանջած տոմսը... Ինքնըստինքյան հասկանալի է, ըստ մեր արժանիքների... Նա, ով պետք է և կարող է ուղևորվել հեռու ճանապարհորդության, թեկուզև մինչև Ավստրալիա, նրան այդպիսի տոմս կտան... իսկ մյուսները տոմսեր կստանան ավելի կարճ ճանապարհ գնալու համար... ասենք, մինչև Կապրի... — Գոհ իր այդ երկիմաստ ակնարկությունից, Բատտիստան ծիծաղեց և ավելացրեց իսկույն.— իսկ ես ցանկանում եմ, որ դուք տոմս ստանաք շատ, անշափ շատ հեռու գնալու համար... Ուզո՞ւմ եք, մինչև Ամերիկա...

Ես նայեցի Բատտիստային, որը մի տեսակ հայրաբար ժպտում էր ինձ, հետո նայեցի նաև էմիլիային և տեսա, որ սա նույնպես ժպտում է, բայց հազիվ նկատելի մի ժպիտով, որը, ինչպես գոնե ինձ թվաց, բավական անկեղծ էր: Ես մի ավելորդ անդամ համոզվեցի, որ ինչ-որ ձևով Բատտիստային հաջողվել էր այդ օրվա ընթացքում իր նկատմամբ ունեցած էմիլիայի անբարյացակամությունը փոխել նույնիսկ համակրանքի: Այդ մտքի վրա ինձ նորից համակեց այն թախիծը, որը ես զգացի առաջին անգամ էմիլիայի աչքերում

սինյորա Պաղեստինի հայացքը նկատելիս: Այո, ես թախիժ
եմ ասում և ոչ թե խանդ. և իսկապես էլ, ես անսահման
հոգնել էի, ինչպես ճանապարհից, այնպես էլ այդ օրվա բազ-
մաթիվ իրադարձությունների հետևանքով, և այդ հոգնածու-
թյունը խառնվելով իմ բոլոր, նույնիսկ ամենափոթորկուն
զգացմունքներին, սպանել ու դարձրել էր դրանք մի թույլ ու
վհատ մեղամաղձություն:

Ընթրիքը վերջացավ մի տեսակ շնախատեսված ձևով:
Բատտիստային համակրանքով լսելուց հետո, էմիլիան կար-
ծես հանկարծակի հիշեց նաև ինձ կամ, ավելի ճիշտ, իմ
գոյության մասին, ըստ երում նա այդ արեց այնպես, որ մի
ավելորդ անգամ հաստատեց իմ տաղնապը: Ասածս առանձ-
նակի կարևորություն չունեցող մի նախադասությանը, թե՛
«կարելի է գնալ պատշգամբ... լուսինը երևի արդեն դուրս է
եկել», էմիլիան շատ չոր պատասխանեց.

— Ես պատշգամբ գնալու ցանկություն չունեմ... գնում
եմ քնելու... հոգնած եմ,— և առանց հապաղելու տեղից
կանգնեց, հրաժեշտ տվեց մեզ ու դուրս գնաց:

Թվաց, թե էմիլիայի այդ կոպիտ արարքը Բատտիստա-
յին ամենևին էլ չզարմացրեց, եթե չասենք բոլորովին հակա-
ռակը, ինչպես այդ գոնե ինձ թվաց, որ Բատտիստան նույն-
իսկ զրեթե գոհ մնաց այդ արարքից, դրա մեջ տեսնելով իր
ինքնասիրությունը շոյող այն հուզմունքը, որն ինքը կարո-
ղացել էր արթնացնել էմիլիայի սրտում: Բայց ես զգացի, թե
որքան արագ են կրկնապատկվում իմ տագնապները: Եւ թեև,
ինչպես արդեն ասացի, հոգնածությունը ինձ լրիվ ուժա-
սպառել էր, և հասկանում էի, որ շատ ավելի լավ կլիներ, եթե
բոլոր տեսակ բացատրությունները հետաձգեի մինչև հա-
ջորդ օրը, այնուամենայնիվ, ինձ զսպել չկարողացա: Եվ
պատճառաբանելով, որ ես նույնպես ուզում եմ քնել, հրա-
ժեշտ տվի Բատտիստային ու դուրս գնացի ճաշասրահից:

Գլուխ տասնվեցերորդ

Իմ սենյակը էմիլիայի սենյակին միացնում էր մի դուռ։
Ես իսկույն մոտեցա այդ դռանը և բախեցի։ Էմիլիան ինձ
ներս հրավիրեց։

Նա անշարժ ու մտախոհ նստած էր մահճակալին։ Ինձ
տեսնելուն պես հոգնած ու գրգռված հարցրեց.

— Է՛լ ինչ ես ուզում ինձանից։

— Ոչ մի բան, — սառնությամբ պատասխանեցի ես։ Այժմ
արդեն լրիվ հանդարտվել էի, միտքս մի տեսակ պայծա-
ռացել էր, և նույնիսկ ինձ ավելի քիչ էի հոգնած զգում, —
մտա բարի գիշեր ասելու։

— Թե՞ իմանալու ինչ կարծիքի եմ այս երեկո Բատտիս-
տայի հետ ունեցած քո խոսակցության մասին... Եթե դա է
քեզ հետաքրքրում, կարող եմ ասել հենց այս րոպեին. դա
ո՛չ տեղին և նույնիսկ ծիծաղելի խոսակցություն էր։

Ես վերցրի ավոռներից մեկը, նստեցի և հարց տվի էմի-
լիային։

— Իսկ ինչո՞ւ։

— Ես քեզ չեմ հասկանում, — պատասխանեց նա գրգռու-
ված, — ուղղակի չեմ հասկանում... Կար ժամանակ, որ դու
տաք-տաք կպած էիր այդ սցենարից, իսկ հիմա էլ ևկև
պրոդյուսերին հայտարարում ես, թե աշխատում ես միայն
փողի համար, որ աշխատանքը քեզ դուր չի գալիս, որ քո իղի
ալը թատրոնի համար գրելն էր և այլն... Մի՞թե դու չես հաս-
կանում, որ նա այսօր քաղաքավարությունից դրդված էր հա-
մաձայնում քեզ հետ, իսկ վաղը ասածներդ բոլորը կհիշի և
այլևս քեզ ուրիշ աշխատանք չի հանձնարարի։ Մի՞թե դու
այդ հասարակ բանը չես հասկանում։

Եվ այդպես, էմիլիան դեռ հարձակվում էր վրաս։ Ու թեև
ես հասկանում էի, որ նա այդ անում է իրեն անհանդուստ
նող ուրիշ և շատ ավելի կարևոր մտքեր ինձանից թարցնելու
համար, այնուամենայնիվ, չէի կարող նրա ձայնի մեջ չզգալ
ինչ-որ մի անկեղծություն, որը գուցե ինձ համար և վերա-
վորական էր, և ստորացուցիչ։ Ես որոշել էի հանդիսա մնալ։

Սակայն տեսնելով նրա այդ արհամարհական տոնը, ինձանից անկախ բռնկվեցի.

— Ես ճշմարտությունն ասացի,— հանկարծ բղավեցի ես,— այս աշխատանքը ինձ ոչ դուր է գալիս և ոչ էլ երբեք դուր է եկել... և, առհասարակ, ո՞վ է ասել, որ ես անվերջ այդ գործն եմ անելու:

— Այո, կտեսնես, որ հենց դա ես անելու:— Երբեք էմիլիան այն աստիճան ինձ չէր արհամարհել, որքան հիմա էր արհամարհում:

Ես, սեղմելով ատամներս, աշխատեցի տիրապետել ինձ:

— Դա դեռ հարց է, գուցե և չա՛նեմ,— ասացի ես առանց ձայնս բարձրացնելու, —մինչև այսօր առավոտ ես դեռ մտադիր էի անել... Բայց այսօրվա ընթացքում այնպիսի բաներ պատահեցին, որ, ամենայն հավանականությամբ, ես ամենաուշը վաղը Բատտիստային կհայտնեմ սցենարի վրա աշխատելուց իմ հրաժարվելու մասին:

Ես այդ խորհրդավոր նախադասությունն ասացի դիտավորյալ, գրեթե վրեժխնդրորեն: Նա ինձ այնքան էր տանջել, որ հիմա էլ ինքս էի ուզում տանջել իրեն, ակնարկելով, այն, ինչ տեսել էի լուսամուտից, բայց խուսափելով ասել երես առ երես և որոշակի: Նա սևեռված նայեց ինձ և շատ հանգիստ հարցրեց.

— Իսկ ինչե՞ր պատահեցին:

— Շատ բաներ:

— Օրինակ:

Էմիլիան ձեռք չէր քաշում. և ինձ թվում էր, թե նա անկեղծորեն ուզում է, որ ես իրեն մեղադրեմ, հանդիմանեմ իրեն անհավատարմության համար: Բայց ես շարունակում էի խուսափողական պատասխաններ տալ:

— Դրանք ֆիլմի հետ կապ ունեցող բաներ են... և վերաբերում են միայն ինձ ու Բատտիստային... այնպես որ ասելու ոչ մի անհրաժեշտություն չկա:

— Իսկ ինչո՞ւ չես ուզում ասել:

— Որովհետև դրանք քեզ չեն հետաքրքրի:

— Թող այդպես լինի, բայց, միևնույն է, դու քաջություն չես ունենա հրաժարվելու սցենարից: Եվ կգրես:

Ես լավ չհասկացա, այդ նախադասության մեջ արտա-

հայտնված էր իմ հանդեպ ունեցած նրա սովորական արհամարհանքը միայն, թե՞ ինչ-որ մի աղոտ հույս։ Ես զգուշորեն հարցրի։

— Ինչո՞ւ ես այդպես կարծում։

— Որովհետեւ քեզ լավ եմ ճանաչում։— Նա մի պահ լռեց, ապա մեղմացնելով վրա բերեց։— Գիտեմ, որ սցենարների հարցում դու միշտ էլ այդպես ես եղել... քանի-քանի անգամ ես հայտարարել, որ այս կամ այն սցենարը այլևս չես գրելու և, այնուամենայնիվ, գրել ու վերջացրել ես... Բավական է ձեռնամուխ լինես, բոլոր դժվարություններն իսկույն հարթվում, գնում են։

— Այո, բայց այս անգամ դժվարությունը սցենարի մեջ չէ։

— Իսկ որտե՞ղ է։

— Իմ մեջ։

— Այսի՞նքն։ Դրանով ինչ ես ուզում ասել։

Քիչ էր մնացել ասելի. «Այն, որ Բատիստան համբուրում էր քեզ»։ Բայց ինձ զսպեցի։ Մենք երբեք այնքան անկեղծ չէինք լինում, որպեսզի մեր հարաբերությունները մինչև վերջը պարզ լինեին, նրանք միշտ սահմանափակվում էին միայն ինչ-որ ականարկներով։ Մինչև ճշմարտությունը մենք դեռ շատ բան պետք է ասեինք իրար։ Ես խոնարհվեցի առաջ և լուրջ տոնով ասացի.

— Էմիլիա, այդ պատճառները քեզ հայտնի են, չէ որ դրանք դեռ սեղանի մոտ ասացի. ես հոգնել եմ ուրիշների համար աշխատելուց և կուզեի վերջապես ինքս ինձ համար աշխատել։

— Իսկ ո՞վ է քեզ արգելում։

— Դու,— վերամբարձորեն ասացի ես, բայց նկատելով, որ նա բողոքի մի շարժում արեց, իսկույն վրա բերի.— այս սինքն՝ ոչ թե ուղղակիորեն դու... այլ իմ կյանքում եղած քո ներկայությունը... Դժբախտաբար, դու շատ լավ գիտես, թե ինչ են իրենցից ներկայացնում հիմա մեր հարաբերությունները. ավելի լավ է այդ մասին չխոսենք... բայց դու դեռ իմ կինն ես, և ես, (սա առաջին անգամը չէ, որ քեզ ասում եմ), այդպիսի աշխատանքը վերցնում եմ միայն ու միայն հանուն քեզ... Եթե դու չլինեիր, ես երբեք չէի համաձայնի վերց-

նել այդ... Մի խոսքով, դու այդ բոլորը ինքդ հիանալի գիտես և դուր տեղը կրկնելու կարիք չկա մենք շատ պարտքեր ունենք, բնակարանի դիմաց դեռ ահագին փող պետք է մոծենք, մենք նույնիսկ մեքենայի վճարն էլ մինչև այսօր լրիվ չենք վերջացրել... ահա այդ պատճառով էլ սցենարներ եմ գրում... Սակայն ես ուզում եմ հիմա քեզ մի առաջարկութուն անել...

— Ինչպիսի՞նք:

Ինձ թվաց, թե ես շատ հանգիստ եմ, շատ խելամիտ, որ միտքս շատ պայծառ է: Բայց դրա հետ միասին հազիվ նրշմարելի ինչ-որ տհաճ զգացում ինձ նախադգուշացնում էր, որ իմ այդ հանգստությունը, խելամտությունը և մտքի պայծառությունը ոչ այլ ինչ են, եթե ոչ իրական երևույթի կեղծում, կամ որ նույնիսկ ավելի վատ է, պաշտպան անհեթեթություն: Չէ որ վերջին հաշվով էմիլիային տեսել էի Բատտիստայի գրկում. մի՞թե սա հենց այն կարևոր հանգամանքը չէր, որը և պետք է ամենից շատ հուզեր ինձ: Սակայն ես ասացի.

— Առաջարկությունը, որը ուզում եմ քեզ անել, հետևյալն է. դու ինքդ որոշիր, այդ սցենարը գրե՞մ, թե՞ ոչ... Ես քեզ խոստանում եմ, որ եթե դու ինձ ասես կարիք չկա հանձն առնելու, ապա հենց վաղն առավոտյան Բատտիստային կհայտնեմ, որ հրաժարվում եմ սցենարը գրելուց... և հենց առաջին շոգենավով էլ կմեկնենք Կապրիից:

Էմիլիան գլուխը խոնարհած նստել էր, թվում էր, թե ամբողջովին մտքերի մեջ է սուզվել:

— Խորամանկն ես երևում,— վերջապես ասաց նա:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետև, եթե հետագայում փոշմանես, ասես, որ հանցավորը ես եմ եղել:

— Իմ մտքովն անգամ չի անցնի այդպիսի բան ասել... մանավանդ որ ես եմ քեզ խնդրում, որպեսզի որոշում կայացնես:

Ես տեսնում էի, որ նա մտածում է, թե ինչ պատասխան տա ինձ: Եվ հասկանում էի, որ այդ պատասխանի միջոցով կարելի կլինի անսխալ կերպով որոշել իմ հանդեպ ունեցած նրա զգացմունքը, ինչպիսին էլ որ ուզում է այն լինի: Եթե նա

ինձ խորհուրդ տա, որ այդ սցենարը գրեմ, դա կնշանակի, նա իսկապես իր հոգու ամբողջ ուժով ինձ արհամարհում է, քանի որ, առանց հաշվի առնելու իրերի այդ վիճակը, հնարավոր է համարում իմ աշխատանքի շարունակելը: Իսկ եթե, ընդհակառակը, պատասխանը բացասական լինի, դա նշանակում է, որ իմ հանդեպ նրա մեջ հարգանքի ինչ-որ մի նշույլ է պահպանվել, և նա չի ուզում, որ ես աշխատեմ որպես իր սիրեկանի ստորագաս: Եվ այսպես, այդ ամենից հետո, ես նորից էի կանգնում սովորական դարձած նույն հարցի առաջ. արդյո՞ք իսկապես էմիլիան ինձ արհամարհում էր, եթե այո, ապա ինչո՞ւ: Վերջապես նա ասաց.

— Այսպիսի հարցերը չի կարելի թողնել, որ ուրիշները որոշեն:

— Իսկ ես խնդրում եմ, որ դու որոշես:

— Լավ հիշիր, որ դու ինքդ ես ինձ ստիպում վճիռ կայացնել,— հանկարծակի չսաց էմիլիան, վաչրկենական հանդիսավորությամբ:

— Այո, կհիշեմ:

— Ուրեմն, այսպես. ես կարծում եմ, որ եթե այդ պարտականությունը արդեն քեզ վրա ես վերցրել, կարիք չկա այժմ նրանից հրաժարվելու... Վերջին հաշվով, դու ինքդ ես բազմաթիվ անգամ ասել, որ Բատտիստան կարող է նեղանալ դրանից և այլևս ոչ մի աշխատանք քեզ չառաջարկել... Ես կարծում եմ, որ դու այս աշխատանքը պետք է ավարտես:

Այսպիսով, էմիլիան ինձ խորհուրդ էր տալիս շարունակել սցենարի աշխատանքը: Ուրեմն, ինչպես և ենթադրում էի, էմիլիան ինձ արհամարհում էր և արհամարհում էր շատ որոշակի, հոգու ամբողջ ուժով:

— Դու իսկապե՞ս կարծում ես, որ ես այդ աշխատանքից չպետք է հրաժարվեմ:

— Անկասկած:

Մի պահ իմ բերանը խոսք չեկա՛վ, ես չգիտեի ինչ ասել: Հետո թշնամությամբ լցված նախազգուշացրի.

— Շատ լավ... միայն հետո շասես, թե այդ խորհուրդը տվի, զգալով, որ ներքուստ ինքդ էլ ես ուզում շարունակել այդ աշխատանքը... ինչպես այն օրը, երբ պայմանագիր

պետք է կնքեի... Ես պարզ ու հստակ ասում եմ, որ ոչ մի յանկուժյուն չունեմ այդ աշխատանքն անելու։

— Օ՛ֆ, հոգիս հանեցիր,— ասաց նա արհամարհական տոնով և, վեր կենալով մահճակալից, որտեղ նա նստած էր, դնաց դեպի պահարանը։— Իմ խորհուրդն այդ է... Իսկ դրանից հետո քո գործն է, կարող ես անել այն, ինչ ուզում ես...

Էմիլիայի վերաբերմունքի մեջ նորից էր զգացվում արհամարհական տոնը, ուրեմն իմ ենթադրությունը հաստատվում էր։ Հանկարծ ես զգացի, թե ինչպես ծանոթ սուր ցավը կրկին խոցեց իմ սիրտը, դա նույն այն ցավն էր, որը ես տուաջին անգամ զգացել էի Հոոմում, երբ նա ուղղակի երեսուր երեսուրդուց ինձ վրա և ասաց, որ նոգկում է ինձանից։ Ես ինձանից անկախ բացականչեցի։

— Էմիլիա, ի՞նչ պատահեց մեզ... ինչո՞ւ ենք մենք այսպես թշնամիներ դարձել։

Բացելով պահարանի դուռը և, ներսի կողմից նրա վրա գտնվող հայելու մեջ նայելով իրեն, նա մի տեսակ ցրված ասաց.

— Բա ինչ էիր ուզում, կյանքն է այսպիսին։

Ես լուռ և անշարժ քարացա կանգնած տեղս։ Երբեք Էմիլիան ինձ հետ այդ ձևով չէր խոսել, չէր ցուցաբերել այնպիսի անտարբերություն, այնպիսի հուլուժյուն, ինչպես այս անգամ էր, երբեք նրա խոսքերի մեջ այդքան պայմանականություններ չէին եղել։ Ես հասկանում էի, որ այդ իրադրությունը կարող եմ բուրրովին ուրիշ ուղղություն տալ, և թե տեսնեմ, որ իրեն տեսել եմ Բատտիստայի հետ, մի բան, որ հիանալի գիտեր նաև ինքը Էմիլիան, որ եթե ես իրեն եմ խնդրում որոշել, միտք ունի՞ արդյոք շարունակել սցենարի աշխատանքը, թե ոչ, ապա դրանով ուզում եմ սոսկ իրեն փորձել, ինչը և արի, և, վերջապես, ես հասկանում էի, որ ինչպես հիմա, այնպես էլ առաջ, ամեն ինչ բացատրվում էր մեր միջև դոյություն ունեցող հարաբերություններով։ Բայց ես քաջություն, ավելի ճիշտ ուժ չունեցա այդ անելու։ Ես ասահման ինձ հոգնած էի զգում։ Եվ այդ ամենի փոխարենը գրեթե երկշտությունա՞մբ հարցրի։

— Իսկ դու ինչո՞վ ես դբադվելու Կապրիում մեր գտնվելու ընթացքում, քանի դեռ ես սցենարի վրա եմ աշխատելու։

— Առանձնապես ոչ մի բանով... կգնամ զբոսանքի կլողանամ... արևի տակ կսեանամ... կանեմ այն, ինչ բուրն են անում:

— Մենա՞կ:

— Այո, մենակ:

— Չե՞ս ձանձրանա:

— Ես երբեք չեմ ձանձրանում... Ես մտածելու շատ բաներ ունեմ:

— Իսկ իմ մասին երբեմն չե՞ս մտածում:

— Իհարկե, քո մասին էլ եմ մտածում:

— Իսկ ի՞նչ ես մտածում:

Ես վեր կացա և, մոտենալով էմիլիային, բռնեցի նրա ձեռքը:

— Մենք այդ մասին շատ ենք արդեն խոսել:

Նրա ձեռքը ամեն կերպ դիմադրում էր, թեև ազատվելու վճռական փորձ չէր անում:

— Դու իմ մասին նույն ձևով ես մտածում, ինչպես և առաջ:

Այս խոսքերի վրա նա ձեռքը հետ քաշեց և կոպտորեն ասաց.

— Լսիր, Ռիկկարդո, ավելի լավ է, գնաս քնես... որոշ բաներ քեզ համար տհաճ է լսել, և դա հասկանալի է... Իսկ մյուս կողմից էլ ես դրանք միայն կրկնել կարող եմ... Ի՞նչ հաճույք ես ղգում դրանց մասին խոսելուց:

— Բայց չէ, արի խոսենք:

— Ախր ի՞նչ խոսենք... Միևնույն է, կրկնելու եմ այն բոլորը, ինչ բազմաթիվ անգամ եմ ասել... Ես ամենևին էլ իմ կարծիքը չեմ փոխել Կապրի գալուց հետո. ընդհակառակը:

— Ի՞նչ է նշանակում «ընդհակառակը»:

— Ընդհակառակը,— բացատրեց նա՝ փոքր-ինչ շփոթահար,— նշանակում է այն, որ ես իմ կարծիքը բոլորովին չեմ փոխել. ուրիշ ոչինչ:

— Նշանակում է, որ դու իմ նկատմամբ... նույն զղացումներն ունես, ինչպես և առաջ... Ճի՞շտ է:

Բոլորովին անսպասելի կերպով նա այնպես վրդովվեց, որ ձայնը հնչեց գրեթե լացի պես.

— Ախր ինչո՞ւ ես այդպես ինձ տանջում... Մի՞թե կար-

ծում ես, թե այս բոլորն ասելը ինձ հաճույք է պատճառում... Հասկացիր, որ դրանք ինձ համար շատ ավելի տհաճ են, քան քեզ համար:

Նրա ձայնի մեջ զգացվող այդ անկեղծ ցավը հուզեց ինձ: Ես նորից բռնելով նրա ձեռքը, ասացի.

— Իսկ ես քո մասին միայն լավ եմ մտածում... և միշտ էլ այդպես եմ մտածելու, ինչ էլ որ պատահի, — ավելացրի ես, կարծես ցանկանալով հասկացնել նրան, որ ներում եմ իր դավաճանությունը, ինչպես և փաստորեն ներել էի:

Էմիլիան ոչ մի պատասխան չտվեց: Նա նայում էր մի կողմ և թվում էր, թե ինչ-որ բան է սպասում: Բայց դրա հետ միասին ես զգում էի, թե նա ինչպես է կամաց-կամաց ու համառ թշնամությամբ աշխատում դուրս քաշել իմ ձեռքի միջից իր ձեռքը: Այդ նկատելով, ես կռպտորեն հրեցի նրան ինձնից և, բարի գիշեր ասելով, դուրս եկա սենյակից: Հենց այդ նույն վայրկյանին լսեցի, թե ինչպես դռան բանալին պտտվեց իր անցքում: Այդ ձայնը նորից սուր ցավի նման խոցեց իմ սիրտը:

Գլուխ տասնյոթերորդ

Հաջորդ օրը վաղ առավոտյան վեր կացա և, առանց հետաքրքրվելու, թե որտեղ են Բատտիստան ու Էմիլիան, դուրս գնացի կամ, ավելի ճիշտ, դուրս փախա տանից: Գիշերը քնելուց և հանգստանալուց հետո, նախորդ օրվա դեպքերը և, ամենից առաջ, իմ վարվելակերպը ինձ ներկայացան շատ անհրապույր մի լույսի տակ՝ ինչպես անհեթեթությունների մի ամբողջ շարան, որոնց հետ առնչվելու ժամանակ ես ինձ պահել էի շատ հիմար ձևով: Այժմ ուզում էի հանգիստ վիճակում մտածել, թե ինչ պետք է անեմ, ինչպես պետք է վարվեմ, որ վտանգի չենթարկեմ իմ գործողությունների ազատությունը, սահմանափակելով այն այնպիսի մի հապճեպ որոշումով, որը հետագայում կարող է ուղղման ենթակա չլինել: Ուրեմն, դուրս գալով տնից, գնացի նույն այն ճանապարհով, որով նախորդ օրը երեկոյան էի եկել, և

քայլերս ուղղեցի դեպի Ռայնգոլդի իջևանած հյուրանոցը: Ես հարցրի, թե որտեղ է ռեժիսորը: Ինձ ասացին, որ նա պարտեզում է: Ես գնացի պարտեզ: Ծառուղիներից մեկի խորքում իմ աչքով ընկավ բելվեդերի բարալիկ ճաղերի մի շարք, որը ողողված էր անդորրված ծովի և խաղաղ, արևով լեցուն երկնքի շողշողուն փայլով: Բելվեդերի ճաղաշարի մոտ դրված էր մի քանի աթոռ և մի փոքրիկ սեղան, որի մոտ նստած մարդը ինձ նկատելով, տեղից ելավ և, ձեռքը թափահարելով, ողջունեց ինձ: Դա Ռայնգոլդն էր, որը ոտից գլուխ հագնված էր ինչպես նավի կապիտանը: Նրա գլխին ոսկեզօծ խարիսխը վրան բաց կապույտ գլխարկ էր, իսկ հագինը նույն գույնի պիջակ և սպիտակ շալվար: Սեղանի վրա նախաճաշի մնացորդներով մի մատուցարան կար դրված և գրելու անհրաժեշտ պիտույքներով մի պայուսակ:

Ռայնգոլդը շատ ուրախ տրամադրությամբ մեջ էր: Նա իսկույն հարցրեց ինձ.

— Հր, Մուտենի... ինչպե՞ս է ձեզ դուր գալիս այսօրվա առավոտը:

— Հիանալի առավոտ է:

— Իսկ ի՞նչ կասեիք, Մուտենի,— շարունակեց նա, բռնելով թևս ու մոտենալով բելվեդերի ճաղաշարին,— իսկ ի՞նչ կասեիք, եթե թողնեինք մեր աշխատանքը, մի նավակ վերցնեինք և, կամաց-կամաց թիավարելով, պտույտ տալինք կղզու շուրջը... Մի՞թե դա անսահմանորեն ավելի լավ ու հաճելի չէր լինի, քան աշխատելը:

Ինքս իմ մեջ մտածելով, որ Ռայնգոլդի ընկերակցությամբ այդպիսի զբոսանքը զգալի չափով կարող է զրկել իր հմայքից, ես, առանց ներքին համոզվածության, պատասխանեցի.

— Այո, իհարկե, որոշ իմաստով դա ավելի հաճելի կլինի:

— Դուք, Մուտենի, ասացիք «որոշ իմաստով»,— հանդիսավորությամբ բացականչեց Ռայնգոլդը,— բայց ի՞նչ իմաստով: Մի՞թե ոչ այն իմաստով, ինչպես մենք ենք հասկանում կյանքը... չէ որ մեզ համար կյանքը պարտականություն է... ճիշտ չէ՞, Մուտենի... ամենից առաջ՝ պարտականություն... Ուրեմն, Մուտենի, դեպի աշխատանք:

Նա հեռացավ բելվեդերի բազրիքից, նորից նստեց սեղա-

նի մոտ և, խոնարհվելով իմ կողմն ու նայելով աչքերիս, ոչ առանց հանդիսավորության ասաց.

— Մոտ նստեք... այս առավոտ մենք միայն կխոսենք...
Նա շատ բան ունեմ ձեզ ասելու...

Ես նստեցի, Ռայնգոլդը, գլխարկը աչքերին քաշելով, շարունակեց.

— Դուք, անշուշտ, հիշում եք, Մուլտենի, «Ողիսականին» տված իմ այն մեկնաբանությունը, որ ես ձեզ ասացի Հռոմից Նեապոլ տանող ճանապարհին... Բայց ես իմ մտքերը մինչև վերջ ասել չկարողացա, Բատտիստայի դալու վրա խոսքս ընդհատեցի... Իսկ հետո էլ, մնացած ճանապարհի թիթացքում, ննջում էի և որոշեցի հետաձգել բոլոր բացատրությունները... Հիշո՞ւմ եք, Մուլտենի:

— Իհարկե, անկասկած:

— Դուք մոռացած չեք լինի նաև, որ ես ձեզ տվի «Ողիսականի» մեկնաբանության բանալին այս ձևով. Ողիսեսը տասը տարի է վատնում տուն վերադառնալու համար լոկ այն պատճառով, որ փաստորեն, ենթագիտակցաբար, չի յանկանում այդ վերադարձը:

— Հասկացանք:

— Իսկ այժմ ես ձեզ ցույց կտամ, թե, իմ կարծիքով, նա ինչո՞ւ չի ուզում վերադառնալ,— ասաց Ռայնգոլդը: Նա մի պահ լռեց, կարծես ընդգծելու համար իր հայտնագործության սկիզբը և ապա, հոնքերը կիտելով ու սևեռելով ինձ վրա իր լուրջ և հեղինակավոր հայացքը, շարունակեց.— Ողիսեսը ենթագիտակցաբար չի ուզում Իթակե վերադառնալ այն պատճառով, որ նա Պենելոպեի հետ վատ հարաբերությունների մեջ է... ահա ձեզ պատճառը, Մուլտենի... Իսկ այդ հարաբերությունները փշացել են դեռ մինչև Ողիսեսի պատերազմ մեկնելը... Ձեզ ավելին ասեմ, եթե ուզում եք իմանալ, Ողիսեսը փաստորեն պատերազմ է մեկնում հենց այն պատճառով, որ իր տանը իրեն վատ է զգում... Իսկ վատ է զգում, որովհետև լավ հարաբերությունների մեջ չէ իր կնոջ հետ:

Ռայնգոլդը հորից մի րոպե լռեց, սակայն առանց փոխելու իր հեղինակավոր և ուսուցանող կեցվածքը: Ես, օգտվելով

այդ կարճ դադարից, աթոռս այնպես շրջեցի, որ արևը աշ-
քերս շծակի։ Ռայնգոլդը նորից շարունակեց.

— Եթե Ողիսևսի հարաբերությունները Պենելոպեի հետ
լավ լինեին, Ողիսևսը պատերազմ չէր գնա... Նա կովարար
պարծենկոտներից չէ... և ոչ էլ ուզմատենչ... Ողիսևսը խե-
լամիտ, իմաստուն և շրջահայաց մարդ է... Եթե նրա հարա-
բերությունները Պենելոպեի հետ լավ լինեին, ապա նա լոկ
իր համերաշխությունը Մենելաոսին ցույց տալու համար,
թերևս սահմանափակվեր միայն իր վստահելի մարդկանցից
որևէ մեկի գլխավորությամբ էքսպեդիցիոն մի կորպուս առա-
քելով... Մինչդեռ նա, օգտագործելով պատերազմի առիթը,
ինքն է մեկնում, որպեսզի փախչի իր կնոջից։

— Շատ տրամաբանական է։

— Դուք ուզում եք ասել՝ շատ հոգեբանական է, Մուտե-
նի,— ուղղեց ինձ Ռայնգոլդը, ըստ երևույթին իմ ձայնի
մեջ ինչ-որ հեգնանք զգալով,— շատ հոգեբանական է... և
մի մոռացեք, որ ամեն ինչ կախված է հոգեբանությունից,
առանց հոգեբանության բնավորություններ չեն լինում, իսկ
առանց բնավորությունների՝ պատմություն... հիմա տեսներ,
թե ո՞րն է Ողիսևսի և Պենելոպեի հոգեբանությունը... Ահա
թե որն է. Պենելոպեն Հունաստանի նահապետական, ֆեո-
դալական, արիստոկրատական ավանդույթներին հավատարիմ
կին է։ Նա առաքինի է, ազնիվ, վեհանձն, կրոնապաշտ, նա
լավ տնտեսուհի է, լավ մայր, լավ ամուսին... Մինչդեռ Ողի-
սևսը Հունաստանի ավելի ուշ շրջանի բնավորությունների
մարմնացումն է, նա մարմնացումն է այն Հունաստանի, որի
համար բնորոշ են իմաստուններն ու փիլիսոփաները... Ողի-
սևսը առանց նախապաշարումների մարդ է, իսկ անհրաժեշ-
տության դեպքում նաև աննրբախնդիր, նա խորաթափանց է,
լուրջ, խելամիտ, կրոնապաշտ չէ, նա թերահավատ է, իսկ եր-
բեմն էլ նույնիսկ՝ ցինիկ։

— Ինձ թվում է,— առարկեցի ես,— որ դուք Ողիսևսի
բնավորությունը սև գույներով եք ներկայացնում... իսկ փառ-
տորեն պոեմում...

Բայց Ռայնգոլդն անհաբերությամբ ինձ ընդհատեց.

— Մենք տվյալ դեպքում այստեղ «Ողիսականով» չենք
զբաղվում... կամ, ավելի ճիշտ, մենք «Ողիսականը» մեկնու-

րանում, զարգացնում ենք մեր ձևով... Մենք ֆիլմ ենք ստեղծում, Մոլտենի... «Ողիսականը» վաղուց գրած-վերջացրած է, իսկ ֆիլմը դեռ պետք է նոր դրվի:

Ես դարձյալ լռեցի, և նա շարունակեց.

— Ուրեմն, Ողիսևսի և Պենելոպեի միջև եղած վատ հարաբերությունների պատճառը պետք է որոնել նրանց բնավորությունների տարբերության մեջ... Մինչև Տրոյական պատերազմն սկսվելը, Ողիսևսը այնպիսի մի բան է արել, որ դուր չի եկել Պենելոպեին... Բայց ի՞նչ... Ահա այստեղ է, որ հանդես են գալիս փեսացուները... «Ողիսականից» մենք գիտենք, որ նրանք ձգտում են տիրանալ Պենելոպեին, իսկ մինչև այդ նրանք սանձարձակորեն կողոպտում են Ողիսևսի տան եղած-չեղածը... Անհրաժեշտ է իրադրությունը շրջել:

Ես դարձանքից բերանս բաց նայեցի Ռայնգոլդին:

— Չե՞ք հասկանում, — հարցրեց նա, — շատ լավ, ես այս րոպեիս ձեզ կբացատրեմ... փեսացուները, գուցե ավելի լավ կլինի մենք նրանց կրճատենք ու թողնենք ընդամենը մի հոգի՝ ասենք Անտինոսին: — Ուրեմն, փեսացուները սիրահարված են Պենելոպեին դեռ մինչև Տրոյական պատերազմն սկսելը... և լինելով սիրահարված, նրանք, ըստ գոյություն ունեցող հունական սովորույթի, նվերներով ծածկում են Պենելոպեին... Պենելոպեն, որ անտիկ բարքերով դաստիարակված հպարտ, վեհանձն, սեփական արժանապատվության գիտակցությամբ լեցուն մի կին է, կուզենար մերժել բոլոր այդ նվերները, և ամենից առաջ նա կուզենար, որ իր ամուսինը քշեր այդ բոլոր փեսացուներին... Սակայն Ողիսևսը ինչ-որ պատճառով, իսկ թե ինչ, այդ մենք դեռ չգիտենք, թեև հետադարձությամբ կարող ենք գտնել, չի ցանկանում վրդովել փեսացուներին... Լինելով լրջմիտ մարդ, նա առանձնապես կարևորություն չի տալիս փեսացուների այդ սիրահետումներին, քանի որ ինքը համոզված է կնոջ հավատարմությանը: Նա կարևորություն չի տալիս նաև նրանց տված նվերներին, որոնք գուցե և վերջին հաշվով այնքան էլ տհաճ չէին իրեն... Մի մոռացեք, Մոլտենի, որ հույները անսահման շատ էին սիրում նվերներ ստանալ... Ինքնըստինքյան հասկանալի է, Ողիսևսը, ամենևին էլ մտադրություն չունի խորհուրդ տալու Պենելոպեին, որպեսզի նա զիջի փեսացուների ցանկություն-

ներին, սակայն դրա հետ միասին Ողիսեսը չի ուզում նաև, որպեսզի Պենելոպեն զուր տեղը վրդովի նրանց, դա պարզապես իմաստ չունի... Ողիսեսն ուզում է հանգիստ ապրել, նա ատում է սկանդալները... Պենելոպեն, որ ամեն ինչ սպասում էր, բացի Ողիսեսի այդ պասսիվությունից, խիստ վրդովված է, չի կարողանում հավատալ դրան... Նա բողոքում է, զայրույթ է արտահայտում... Սակայն դա ոչ մի չափով չի հուզում Ողիսեսին, նա այդ նվիրատվությունների մեջ ոչ մի վիճակորակա՜ն բան չի տեսնում... Ընդհակառակը, նա նորից է խորհուրդ տալիս Պենելոպեին վերցնել այդ նվերները, լինել քաղաքավարի ու սիրալիր, վերջին հաշվով, մի՞թե այդպես երևալը դժվար է նրա համար... Եվ Պենելոպեն, վերջապես, հետևում է ամուսնու խորհրդին... Բայց և միևնույն ժամանակ, լցվում է նրա հանդեպ խոր մի արհամարհանքով... Նա զգում է, որ այլևս Ողիսեսին չի սիրում և այդ ատում է նրան... Չափազանց ուշ Ողիսեսը նկատում է արդեն, որ իր խորամիտ զգուշավորությամբ ինքը սպանել է Պենելոպեի սերը... Ողիսեսը ամեն ճիգ գործադրում է՝ դրուժյունը շտկելու համար, որպեսզի նորից նվաճի կնոջ սերը, սակայն դա նրան չի հաջողվում... Կյանքը Իթակեում նրա համար վեր է ածվում դժոխքի... Վերջապես, բոլորովին հուսահատված, նա օգտագործում է Տրոյական պատերազմի առիթը, որպեսզի տանից հեռանա... Յոթ տարի տևելուց հետո պատերազմը վերջանում է, և Ողիսեսը նորից է ճանապարհ ընկնում, որ ծովով հասնի Իթակե... Սակայն նա դիտե, որ տանը նրան սպասում է մի կին, որը ոչ միայն չի սիրում իրեն, այլև արհամարհում է... և ահա այդ պատճառով Ողիսեսը անգիտակցորեն օգտագործում է ամեն մի առիթ, որպեսզի որքան կարելի է ձգձգի իր անուրախ վերադարձը, որից այնքան վախենում է... Բայց երբ էլ ուղում է լինի, միևնույն է, նա պետք է վերադառնա... Եվ ահա, երբ վերջ ի վերջո տուն է հասնում, նրա հետ կատարվում է նույնը, ինչը տեղի է ունենում Վիշապի մասին եղած լեգենդում՝ ասպետի հետ, հիշո՞ւմ եք, Մոլտենի... Արքայադուստրը ասպետից պահանջում է սպանել վիշապին, եթե նա ուղում է արժանանալ իր սիրուն... Ասպետը սպանում է վիշապին և այսպիսով նվաճում արքայադստեր սիրտը... Այդպես էլ

Պենելոպեն է։ Ողիսևսի վերադարձին, ապացուցելով ամուսնուն, որ ինքը հավատարիմ է մնացել, Պենելոպեն միևնույն ժամանակ նաև հասկացնում է նրան, որ այդ հավատարմությունը ոչ թե բխել է սիրուց, այլ սեփական արժանապատվությունը բարձր պահելու ցանկությունից... Իսկ ինչ վերաբերում է նորից Ողիսևսին սիրելուն, ապա այդ կարող է հնարավոր լինել միայն մի պայմանի դեպքում. եթե նա սպանի բոլոր այդ փեսացուներին... Ողիսևսը, ինչպես մենք գիտենք, ոչ արյունոտ չէ և ոչ էլ վրիժառեն ձարդ է... Նա, թերևս, կգերադասեր փեսացուներին հեռացնել, ինչպես ասում են, առանց անախորժությունների, համոզելով նրանց... Բայց... Նա սպանելու վճիռ է կայացնում... Ողիսևսը գիտե, որ այդ վճռական քայլից է կախված Պենելոպեի հարգանքը, իսկ դրանից հետո նաև սիրո նվաճումը... Ահա թե ինչն է ստիպում նրան սպանել փեսացուներին... Եվ ահա այդ ժամանակ է, միայն ու միայն այդ ժամանակ է, որ Պենելոպեն դադարում է նրան արհամարհելուց և նվիրում նրան իր սերը... Այդպիսով, Ողիսևսն ու Պենելոպեն այնքան տարիների բաժանումից հետո նորից են սկսում սիրել իրար... և անում են իրենց իսկական հարսանիքը... Իրենց բլուտհոխցայտը... Իրենց արյունալի հարսանիքը... Հիմա հասկացա՞ք, Մուտենի։ Եկեք, ուրեմն, ամփոփենք. առաջինը՝ Պենելոպեն արհամարհում է Ողիսևսին այն պատճառով, որ սա որպես տղամարդ, ամուսին և արքա ոչ մի ռեակցիա չի տալիս փեսացուների նկրտումներին։ Երկրորդը՝ Պենելոպեի արհամարհանքն է, որ պատճառ է դառնում Ողիսևսի Տրոյական պատերազմ մեկնելուն... Երրորդը՝ գիտենալով, որ տանը նրան սպասում է մի կին, որը արհամարհում է իրեն, Ողիսևսը անդիտակցաբար, ինչքան կարող է, ձգձգում է իր վերադարձը... Զորրորդը՝ Պենելոպեի հարգանքն ու սերը նորից նվաճելու համար Ողիսևսը սպանում է փեսացուներին... Հասկացա՞ք, Մուտենի։

Ես ասացի, որ հասկացա։ Փաստորեն դրանք հասկանալը այնքան էլ դժվար չէր։ Բայց նողկանքի այն զգացումը, որը իմ մեջ դեռ սկզբից էլ առաջացնում էր Ռայնգոլդի «Ողիսևսականին» տված հոգեվերլուծական մեկնաբանությունը, այժմ նորից էր ծնունդ առել և ավելի ուժեղ էր, քան երբևէ նախ-

կինում: Ես մի տեսակ այնպես էի շփոթվել, որ չգիտեի նույնիսկ ինչ ասեմ, թվում էր, թե Ռայնգոլդին երազի մեջ եմ լսում: Մինչդեռ նա բժախնդրորեն ինձ բացատրում էր.

— Իսկ դուք գիտե՞ք, թե ես ինչպես եմ հասել ամբողջ իրադրության այս մեկնաբանությանը, բանալուն... Ես դրան հասել եմ պոեմում նկարագրված փեսացուներին կոտորելու փաստի հասարակ վերլուծությամբ... Ես տեսա, որ այդ գաղանային, դաժան, անգութ կոտորածը բացարձակապես չի համապատասխանում Ոդիսևսի բնավորությանը, որը, ինչպես մինչև այդ մեզ ներկայացված է, մի խորամանկ, ճկուն, խորաթափանց, խելամիտ, շրջահայաց մարդ է: Եվ ես ինձ ասացի. «Ոդիսևսը հիանալի կերպով կարող էր այդ բոլոր փեսացուներին առանց արյուն հեղելու դուրս անել... չէ՞ որ նա արդեն իր տանն էր, դա նրա իրավունքն էր, և վերջին հաշվով նա արքա էր, բավական կլինեիր միայն բացել այդ գաղտնիքը... Եվ եթե նա այդ չի անում, ուրեմն ինչ-որ մի լուրջ պատճառ կա դրա համար... Իսկ ինչպիսի՞ն է այդ... Ըստ երևույթին, Ոդիսևսը ուզում է ցույց տալ, որ ինքը ոչ միայն խորամանկ է, ճկուն, խորաթափանց, խելամիտ, շրջահայաց, այլև անհրաժեշտության դեպքում մոլեգին՝ ինչպես Այաքսը, խելացնոր՝ ինչպես Ագամեմնոնը... Այժմ հարց է առաջանում. իսկ ո՞ւմ էր ուղղում նա այդ ամենը ցույց տալ... Ըստ երևույթին, Պենելոպեին... Ուրեմն՝ էվրիկա:

Ես ոչինչ չասացի: Ռայնգոլդի դատողությունները ոչ միայն ընթանում էին հիանալի, այլև միանգամայն համապատասխանում էին հոգեվերլուծական տեսության հիման վրա «Ոդիսականը» սեքսուալ ողբերգության վերածելու նրա ձգտումներին: Սակայն «Ոդիսականը» գոհակացնելու Ռայնգոլդի հենց այդ փորձերն էին, որ իմ մեջ զայրույթ ու զրգվանք էին առաջացնում: Հոմերոսի մոտ ամեն ինչ անպաճույճ էր, հստակ, ազնիվ, միամիտ, նույնիսկ Ոդիսևսի խորամանկությունը, որը բանաստեղծական առումով հանդես է բերված միայն որպես նրա մտավոր կարողությունների առավելություն: Իսկ Ռայնգոլդի մեկնաբանությամբ ամեն ինչ իջեցվում էր և հասցվում ժամանակակից բարոյախոսական ու հոգեբանական ողբերգության մակարդակի: Այդ

ժամանակ Ռայնգոլդը, շատ գոհ իր բացատրություններից, արդեն սկսում էր եզրափակել:

— Ինչպես տեսնում եք, Մուլտենի, սցենարը բոլոր մանրամասնություններով արդեն պատրաստ է... Մեզ մնում է միայն գրել:

Ես գրեթե զայրույթով ընդհատեցի նրան.

— Գիտեք ինչ, Ռայնգոլդ, ձեր այդ մեկնաբանությունը ինձ բոլորովին դուր չի գալիս:

Նա աչքերը շռեց, զարմացած թերևս ավելի շատ իմ այդպիսի տաքանալուց, քան նրա համար, որ համաձայն չէի իր հետ:

— Ձեզ դուր չի՞ գալիս, Մուլտենի: Իսկ ինչո՞ւ դուր չի գալիս:

Ես սկսեցի խոսել՝ ճիգեր գործադրելով ինքս ինձ վրա, բայց խոսելու ընթացքում զգացի, որ գնալով ձայնս դառնում է ավելի վստահ:

— Ինձ դուր չի գալիս, որովհետև ձեր մեկնաբանությունը լրիվ կեղծում է Ոդիսևսի իսկական բնավորությունը... Հոմերոսի պոեմում Ոդիսևսը պատկերված է, այո՛, որպես խորաթափանց, խելամիտ, եթե ուզում եք, նույնիսկ խորամանկ մի մարդ, բայց մի մարդ, որը երբեք չի մոռանում ոչ իր պատիվը և ոչ էլ արժանիքները... Նա երբեք չի դադարում հերոս լինելուց, նա միշտ կորովի զինվոր է, արքա, հավատարիմ ամուսին... Իսկ ձեր մեկնաբանությամբ, թույլ տվեք այդ ասել ձեզ, հարգելի Ռայնգոլդ, դուք ոիսկ եք անում նրան դարձնել պատվի զգացումից ու սեփական արժանապատվությունից զուրկ մի մարդ, այո՛, մի մարդ, որը դադարում է հարգանք ներշնչելուց, էլ չխոսենք այն մասին, որ դուք անսահմանորեն հեռանում եք բնագրից...

Ես տեսնում էի, թե ինչպես է իմ խոսելու ժամանակ Ռայնգոլդի կիսալուսնային ժպիտը աստիճանաբար սեղմվում, ջնջվում երեսից, մինչև որ ամբողջովին չքացավ: Ապա, առանց թաքցնելու իր տևտոնական առոգանությունը, որը սովորաբար աշխատում էր ցույց շտալ, զայրույթով վրա բերեց:

— Հարգելի իմ Մուլտենի, թույլ տվեք ձեզ ասել, որ դուք, ինչպես սովորաբար, ոչինչ չեք հասկացել:

— Ինչպես սովորաբա՞ր,— վերաժողոված կրկնեցի ես՝
ընդգծված հեգնանքով:

— Այո, ինչպես սովորաբար,— հաստատեց Ռայնգոլդը,— և այս րոպեին կասեմ ինչու... ինձ լավ լսեք, Մուտենի:

— Ես ձեզ լավ եմ լսում, կարող եք չկասկածել:

— Ես ամենեին էլ մտադիր չեմ Ոդիսևսին դարձնելով, ինչպես այդ դուք եք պատկերացնում, սեփական արժանապատվություն չունեցող, պատվի զգացումից զուրկ, հարգանք չներշնչող մի մարդ... Ես պարզապես ուզում եմ նրան ներկայացնել այն ձևով, ինչ ձևով նա պատկերված է պոեմում... Ո՞վ է Ոդիսևսը պոեմում, ի՞նչ է նա իրենից ներկայացնում: Պոեմում նա պարզապես քաղաքակրթված մարդ է, մի մարդ, որը քաղաքակրթություն է ներկայացնում... Բոլոր չքաղաքակրթված հերոսների մեջ Ոդիսևսը միակ մարդն է, որը իր մեջ քաղաքակրթություն է կրում... Իսկ ինչո՞ւմ է կայանում նրա քաղաքակրթությունը... կայանում է նրանում, որ նա հեռու է նախապաշարումներից, նրանում, որ ամեն գնով և միշտ ականջ է դնում բանականության ձայնին, նույնիսկ այն հարցերում, երբ, ինչպես դուք եք ասում, խոսքը վերաբերում է սեփական արժանապատվությանը, պատվին, հարգանք ներշնչելուն... նրանում, որ խելացի է, օբյեկտիվ է, որ, ես նույնիսկ կասեի, օժտված վերլուծելու բնատուր հատկությամբ... Ինքնըստիսության հասկանալի է,— շարունակեց Ռայնգոլդը,— քաղաքակրթվածությունը նույնպես ունի իր թերությունները... օրինակ, Ոդիսևսը շատ հեշտ մոռանում է, թե ինչպիսի կարեորություն են տալիս չքաղաքակրթված մարդիկ այսպես կոչված պատվի հարցերին... Պենելոպեն քաղաքավարված վրին չէ, նա մի կին է, որն ապրում է ավանդույթներով... Նա ենթարկվում է ոչ թե բանականությանը, այլ բնազդին, տաք արյանը, հպարտությանը... Այժմ առանձնապես ուշադիր եղեք, Մուտենի, և աշխատեք հասկանալ այն, ինչ որ ուզում եմ ասել... Բոլոր նրանց համար, ովքեր քաղաքակրթված չեն, քաղաքակրթությունը կարող է թվալ (իսկ հաճախ պարզապես թվում է) բարոյական նեխվածություն, անբարոյականություն, անսկզբունքայնություն, ցինիկություն... Այդպիսի մեղադրանքներ քաղաքակրթության դեմ, օրինակի համար, առաջ էր քաշում Հիտլերը, որը անկասկած,

քաղաքակրթությունից հեռու կանգնած մարդ էր... Չէ որ նա նույնպես պատվի մասին շատ էր խոսում... Բայց չէ որ մենք այժմ արդեն գիտենք, թե ով էր Հիտլերը, և ինչ էր իրենից ներկայացնում նրա պատիվը... Կարճ ասած, «Ողիսականում» Պենելոպեն ներկայացնում է բարբարոսություն, իսկ Ողիսեսը՝ քաղաքակրթություն... Գիտեք, Մոլտենի, ես ձեզ համարում էի Ողիսեսի պես քաղաքակիրթ մարդ, մինչդեռ պարզվում է, որ դուք ձեր դատողություններով չեք տարբերվում բարբարոս Պենելոպեից:

Այս վերջին բառերը Ռայնգոլդն արտասանեց ամբողջ երեսով մեկ տարածված փայլատակող ժպիտով. ինչպես երևում էր, նրան շատ էր դուր եկել ինձ Պենելոպեի հետ համեմատելու իր գյուտը: Սակայն հենց այդ համեմատությունը, ինքս էլ նույնիսկ չգիտեմ ինչու, ինձ համար հատկապես տհաճ էր: Ես զգացի, որ զայրույթից գունատվում եմ և կատաղությունս հազիվ զսպած ասացի.

— Եթե դուք քաղաքակրթությունը համարում եք այն, որ մի ամուսին կույր է ձևանում, որպեսզի շտեմնի իր կնոջը սիրահետողին, այն դեպքում, թանկագին Ռայնգոլդ, իսկապես որ ես քաղաքակիրթ մարդ չեմ:

Սակայն այս անգամ, ի զարմանս իմ, Ռայնգոլդը չբռնկվեց:

— Մի բոպե,— ձեռքը բարձրացնելով ասաց նա,— այսօր, Մոլտենի, դուք ի վիճակի չեք հանգիստ դատողություններ անելու... Ուղղակի Պենելոպեն եք... Եկեք այսպես անենք... այժմ դուք գնացեք մի լավ լողացեք և ապա ուշադիր ու լուրջ վերլուծեք այն ամենը, ինչի մասին մենք այսօր այստեղ խոսեցինք... իսկ վաղն առավոտյան կգաք և ինձ կասեք, թե ինչ արդյունքների հասաք... Համաձայն եք:

Ես մի տեսակ շփոթված պատասխանեցի.

— Համաձայն եմ... Բայց չեմ կարծում, որ կարողանամ փոխել իմ տեսակետը:

— Լավ մտածեք այն ամենի մասին, ինչ այստեղ խոսեցինք,— կրկնեց Ռայնգոլդը և, տեղից կանգնելով, ձեռքը մեկնեց ինձ:

Ես նույնպես վեր կացա: Ռայնգոլդը շատ հանգիստ ավելացրեց.

— Ես վատահ եմ, այս բոլորը վերլուծելուց հետո դուք կհամոզվեք, որ իրավացի եմ:

— Չեմ կարծում,— պատասխանեցի ես և շարժվեցի դեպի հյուրանոց տանող ծառուղիով:

Գլուխ տասնութերորդ

Ռայնգոլդի հետ ես մնացի մի ժամից ոչ ավելի. ընդամենը այնքան, որքան տևեց մեր վեճը «Ողիսականի» մասին: Այսպիսով, ես իմ առաջ մի ամբողջ օր ժամանակ ունեի, որպեսզի, ինչպես ինքն արտահայտվեց, «ամառների ամեն ինչի մասին» կամ, կարճ ասած, որոշեի համաձայն եմ պոեմի նրա մեկնաբանության հետ, թե՞ ոչ: Ճիշտն ասած, հազիվ էի ոտքս դուրս դրել հյուրանոցից, երբ արդեն սինհադթահարելի մի ցանկություն զգացի ոչ միայն չմտածել Ռայնգոլդի արտահայտած գաղափարների շուրջը, այլև ամբողջովին մոռանալ նրանց մասին և վայելել այդ հիանալի արևոտ օրը: Բայց մյուս կողմից էլ ինձ թվում էր, որ Ռայնգոլդի ասածների մեջ մի բան կա, որը դուրս է գալիս սցենարի վրա պահանջվող աշխատանքի սահմաններից: Թե ինչ էր այդ բանը, դեռ չէի կարողանում որոշել, բայց զգում էի, որ այդ ամբողջ խոսակցությունը իմ մեջ շատ խիստ ռեակցիա է առաջացնում:

Բայց այդ բոլորից հետո ես, այնուամենայնիվ, սկսեցի իսկապես «ամեն ինչի մասին մտածել»: Ես հիշեցի, որ տոսվոտյան տանից դուրս գալու ժամանակ, այն ժայռի տակ, որի վրա Բատտիստայի ամառանոցն էր գտնվում, նկատեցի մի փոքրիկ, առանձնացած ու խաղաղ ծովածոց և որոշեցի անպայման իջնել այնտեղ. այդ ծովածոցում ես կարող էի բոլոր ռեժիսորի խորհրդի, «ամեն ինչի մասին մտածել», իսկ եթե մտածելու ցանկություն չունենայի, ապա գոնե կլողանայի ծովում:

Ուրեմն, այդ մտքերով տարված, ես քայլեցի ինձ տրոհել ծանոթ այն ծառուղիով, որը պտույտ էր տալիս կղզու շուրջը:

Ժամանակը դեռ բավական վաղ էր, և նեղ ու ստվերոտ ճանապարհին գրեթե ոչ ոք չէր երևում, բացի մի քանի փոքրիկ երեխաներից, որոնք աղյուսով սալարկած ծառուղիում լռության մեջ մեղմ աղմուկ էին անում իրենց բոբիկ ոտքերով։ Հետո գրկախառնված՝ իրար հետ քշվալով անցան երկու տղջնակ, ապա նաև երկու թե երեք պառավ տիկիներ, որոնք իրենց շներին էին դուրս բերել զբոսանքի։

Հասնելով ծառուղու վերջը, այնտեղ ուր այն անցնում է կղզու ամենաամայի և ուղղաբերձ մասով, ես թեքվեցի դեպի մի ուրիշ նեղ ճանապարհ։ Որոշ տարածություն անցնելուց հետո կանգնեցի մի արահետի առաջ, դա, շեղվելով այդ ճանապարհից, աանում էր դեպի մի բելվեդեր, որը թվում էր, թե անդունդի վրա է կախված։ Նս բռնեցի այդ արահետը և, հասնելով բելվեդերին, կանգ առա ու ցած նայեցի։ Ավելի քան հարյուր մետր ցածում, արևի շողերով ողողված թրթրոտով փայլվում էր ծովը, որը, ըստ քամու ուղղության, անրնդհատ երփներանգվում ու փոխում էր գույնը։ Նրա հարթությունը մի տեղ երկնագույն էր, մի ուրիշ տեղ՝ կապույտ, դրեթե մանուշակագույն, իսկ ափից ավելի հեռու գտնվող տեղերում՝ լրիվ կանաչ։ Հեռավոր ու անդորրված այդ ծովի մոտից, դեպի ինձ թռչող անհամար նետերի նման իրենց լերկ, արևի տակ պսաղացող գազաթներով վեր էին խոյանում կղզու ուղղաձիգ ու ծանրանիստ ժայռերը։ Նայելով այդ ժայռերին, ինքս էլ չգիտեմ ինչու, հանկարծ ինձ համակեց ինչ-որ հիվանդագին մի հուզավառություն։ Ինչո՞ւ եմ ապրում, մատծեցի ես, և նույն վայրկյանին իմ մեջ մի միտք փայլատակեց. չթռչե՞մ արդյոք հենց այստեղից այդ անհուն ու լուսավոր անդունդը։ Գուցե այդ ձևով մահանալը թնկուղև որոշ չափով արժանի լինի այն լավագույնին, ինչ ես ունեմ իմ մեջ։ Այո, ես ուզում էի ինքնասպան լինել, որպեսզի գոնե մահվանից հետո գտնեմ այն մաքրությունը, ինչը ապրելու մոմանակ բացակայում էր ինձ մոտ։

Ինքնասպան լինելու այդ գայթակղությունը ինձ մոտ այնքան էր ինքնաբուխ և անկեղծ, որ ըստ երևույթին իմ կյանքը իսկապես էլ մի սլահ վտանգի տակ էր։ Հետո ես գրեթե բնազդաբար մտածեցի էմիլիայի մասին, ինքս ինձ հարցնելով, թե նա ինչպես կընդուներ իմ մահվան լուրը։ Նվ այդ

Ժամանակ հանկարծ ասացի. «Դու ինքնասպան ես լինում ոչ թե նրա համար, որ հոգնել են կյանքից... Ոչ, դու կյանքից ամենեին էլ չես հոգնել... Դու ինքնասպան ես լինում էմիլիայի համար»։ Այդ միտքը ինձ մի տեսակ շփոթմունք պատճառեց, գրեթե նենգաբար իմ այդ հոգեհուղանքը դրկում էր ինձ ամեն տեսակ անձնական բնույթի շահագրգռվածությունից։ Այնուհետև ես նորից ինձ հարց տվի. «էմիլիայի պատճառով, թե՞ էմիլիայի համար... Դրանք տարբեր բաներ են, և այդ տարբերությունը խիստ կարևոր է», — ապա նույն այդ բոլորին ես ինձ պատասխանեցի. «էմիլիայի համար... որպեսզի նորից վերագարձենամ նրա սերը, նրա հարգանքը, թեկուզև իմ մահից հետո... որպեսզի ստիպեմ նրան տառապել իր խղճի խայթերից, քանի որ ինձ արհամարհել է անարդարացիորեն»։

Ինձ զբաղեցնող այդ մտքերը ես նմանեցնում էի խորանարդիկներով մանկական խաղին, երբ անկանոն իրար վրա թափած խորանարդիկները պետք է այնպես դասավորել, որպեսզի որոշակի նկար ստացվի։ Ես հազիվ էի երևակայությունս մեջ նկարել իմ այժմյան դրությունը, երբ իսկույն այդ ընդհանուր պատկերը եկավ լրացնելու իմ գլխում ծագած այս նոր միտքը. «Ռայնգոլդի մեկնաբանությունները քո մեջ այդպիսի փոթորկուն ռեակցիա առաջացրին, որովհետև քեզ թվաց, թե բացատրելով Ոդիսևսի և Պենելոպեի միջև գոյություն ունեցող հարաբերությունները, Ռայնգոլդը գուցե ինքն անգամ այդ չզգալով, ակնարկում էր քո և էմիլիայի միջև եղած հարաբերությունները... Երբ նա սկսեց խոսել Պենելոպեի դեպի Ոդիսևսը տաժած արհամարհանքի մասին, դու իսկույնեթ մտաբերեցիր էմիլիայի՝ դեպի քեզ ունեցած արհամարհանքը... Կարճ ասած, քեզ համար տհաճ էր ճշմարտություն լսելը, և դու ծառս եղար այդ ճշմարտության դեմ, չուզեցիր ընդունել այն»։

Սակայն պատկերը այնուամենայնիվ դեռ լրիվ չէր, և տհա մի քանի ուրիշ մտքեր այս անգամ եկան ու վերջնականապես լրացրին այն. «Դու մտածում ես ինքնասպան լինելու մասին, որովհետև ի վիճակի չես ըմբռնելու այն, ինչ տեղի է ունենում քո մեջ... մինչդեռ եթե ուզում ես նորից արժանանալ էմիլիայի հարգանքին, ապա դրա համար ամենևին էլ

անհրաժեշտ չէ, որ դու ինքնասպան լինես... շատ ավելի քշով էլ կարելի է բավարարվել... Այն, ինչ պահանջվում է դրա համար, Ռայնգոլդը քեզ ցույց տվեց... Ողիսևսը Պենելոպեի սերը նորից նվաճելու համար սպանում է փեսացուներին... Ուրեմն, եթե դատենք տեսականորեն, ապա դու ինքդ էլ պետք է Բատտիստային սպանես... Սակայն մենք ապրում ենք ավելի քիչ դաժան և ավելի շատ բարդ մի աշխարհում, քան «Ողիսականում» պատկերված աշխարհն էր... Քեզ համար բավական կլինի նաև այն, եթե հրաժարվես սցենարը գրելուց և, խզելով բոլոր տեսակ հարաբերություններդ Ռայնգոլդի հետ, հենց վաղն առավոտյան մեկնես Հռոմ... էմիլիան քեզ խորհուրդ չտվեց մերժել սցենարը այն պատճառով, որովհետև փաստորեն ուզում է քեզ արհամարհել և ցանկանում է, որպեսզի դու վարքովդ հաստատես քո հսկողնայ ունեցած նրա արհամարհանքի հիմնավորվածությունը... Բայց դու հաշվի չպետք է առնես նրա խորհուրդները, ընդհակառակն, դու պետք է վարվես այնպես, ինչպես, Ռայնգոլդի կարծիքով, վարվեց Ողիսևսը»:

Այս անգամ պատկերը միանգամայն կատարյալ էր. ես իմ վիճակը ենթարկել էի հանգամանալից, անողոք, իմ նկատմամբ ամենաճշմարիտ ու անխնա վերլուծության: Եվ ինձ համար պարզ դարձավ, որ այժմ «ամեն ինչի մասին մտածելու» այլևս ոչ մի անհրաժեշտություն չկա, ինչպես այդ խորհուրդ էր տալիս Ռայնգոլդը: Ես կարող էի առանց այլևայլության վերադառնալ հյուրանոց և ռեժիսորին հայտարարել իմ որոշումը, որն այս անգամ արդեն իսկապես որ վերջնական էր լինելու: Սակայն այդ նույն րոպեին ինքս ինձ ասացի, հենց այն պատճառով, որ այլևս ոչ մի անհրաժեշտություն չկա «ամեն ինչի մասին մտածելու», ապա կարիք չկա նաև որևէ շտապողականություն ցուցաբերել, որպեսզի տպավորություն չստեղծվի, թե ես այդ անում եմ առանց կշռադատելու, բորբոքված րոպեիս: Ես Ռայնգոլդի մոտ կգնամ ճաշից հետո և շատ հանգիստ նրան կհայտնեմ իմ որոշումը: Վերադառնալով տուն, նույնքան հանգիստ կկարգադրեմ, որ էմիլիան ճամպրուկները դասավորի: Իսկ ինչ Բատտիստային է վերաբերում, ապա ես մտադիր չէի նրա հետ որևէ խոսակցություն վարել, ուզում էի միայն առա-

վոտյան, մեկնելուց մի քանի րոպե առաջ, մի փոքրիկ երկ-
տող թողնել, որի մեջ շատ հակիրճ կհայտնեի որոշումս, բա-
ցատրելով այն իմ և Ռայնգոլգի հայացքների տարբերու-
թյամբ, որը, իրականում, հենց այդպես էլ էր: Բատտիստան
խորաթափանց մարդ է, նա իսկույն կհասկանա գործի էու-
թյունը, և ես այլևս կյանքում նրան չեմ հանդիպի:

Այդ մտքերով տարված, ինքս էլ չնկատեցի, թե ինչ-
պես նորից վերադարձա իմ առնցած արահետը և, քայլելով
նրա երկայնքով, հասա այն գառիթափին, որի վրա ծվա-
րել էր ամսոտանոցը: Մտքերից սթափվելով, ես նկատեցի, որ
համարյա վազքով, ոտքերիս տակ փլվող քարքարոտ արահետն
ի վար իջնում եմ դեպի այն փոքրիկ ու մենավոր ծովածոցը,
որը դեռ առավոտյան էի նկատել տնից դուրս գալու պահին:
Շնչակտուր հասա ներքև և հանգստանալու համար մի րո-
պե կանգ առա առափնյա ժայռերից մեկի վրա ու նայեցի
շուրջս: Նեղ ու քարքարոտ լողափը բոլոր կողմերից շրջա-
պատված էր մեծ-մեծ գլաքարերով, որոնք, թվում էր, թե
հենց նոր էին պոկվել լեռներից ու գլորվել ցած: Ծովածոցը
ծածկում էին երկու ժայռոտ հրվանդան, որոնք վեր էին խո-
յանում կանաչին տվող ջրի մակերևույթից: Զուրն այստեղ
այնքան էր զուլալ, որ արևի ճառագայթները թափանցում էին
մինչև հատակը և լուսավորում ճերմակ կոպիճները: Հետո ես
նկատեցի կիսով ավազի և ջրի մեջ մխրձված սև ժայռը, ճեղ-
քերով ու փոսերով պատված, և մտածեցի դնալ կանգնել նրա
ստվերում, որպեսզի պաշտպանվեմ արդեն անողոքաբար այ-
րող արևից: Բայց անցնելով ժայռի հետևը, ես հանկարծ իմ
առջևում տեսա էմիլիային, որը ամբողջովին մերկ պառկել
էր մեջքով՝ առափնյա քարերի վրա:

Ճիշտն ասած, ես նրան սկզբում չճանաչեցի, որովհետև
ծղոտյա մի մեծ գլխարկով դեմքը ծածկված էր. դեռ ավելին,
առաջին րոպեին նույնիսկ ուզեցի հետ գնալ, մտածելով,
որ, ըստ երևույթին, լողացող որևէ անծանոթ կին է: Սակայն
հանկարծ աչքս ընկավ քարերի վրա մեկնած նրա թևին, որի
վրայով հայացքս վայրկենապես սահեց ու հասավ մինչև
ցուցամատը: Ես նրա ցուցամատին նկատեցի երկու փոքրիկ
կաղին հիշեցնող ծիածանաքարով ոսկյա այն մատանին, որը

ընդամենը մի քանի օր առաջ էի նվիրել էմիլիային՝ իր ծննդյան օրվա առթիվ:

Ինչպես առաջի, էմիլիան ամբողջովին մերկ էր, իսկ շորերը դրված էին կողքին, քարի վրա: Դա խայտաբղետ կտորների մի փոքրիկ կույտ էր, որոնց նայելիս մարդ չէր հավատում, թե դրանք կարող էին ծածկել մի այդպիսի խոշոր մարմնի մերկություն: Եվ իսկապես էլ, երբ ես նայում էի մերկ էմիլիային, ամենից շատ ինձ զարմանք էր պատճառում նրա մերկության մեջ ոչ թե մարմնի այս կամ այն մասը, այլ այդ մարմինը ամբողջությամբ վերցրած, նրա մեծության ու հզորության համատեղությունը: Ես, իհարկե, գիտեի, որ էմիլիան ավելի խոշոր չէ, քան շատ ու շատ ուրիշ կանայք, բայց և այնպես այդ պահին նրա մերկ մարմինը իմ աչքին այնքան հսկայական երևաց, որ թվում էր, թե նա անծայրաճիր երկնքից ու ծովից ինչ-որ անընդգրկելիություն է ստացել: Մեջքի վրա պառկած լինելու հետևանքով նրա ստինքները մի տեսակ փռվել ու կորցրել էին իրենց որոշակի ձևը, այժմ դրանք թվում էին երկու ցածրիկ մկանուտ ու ձիգ գմբեթիկներ, որոնք իմ աչքին երևում էին մի տեսակ մեծ՝ իրենց շափերով, մեծ՝ իրենց ծավալով և մեծ՝ իրենց պտուկներով ու նրանց շուրջը գտնվող վարդագույն շրջանակներով: Մեծ ու հզոր էին թվում և ազդրերը, որոնք, հարմարորեն հանգչելով լողափի քարերին, էլ ավելի էին լայնացել, և փորը, որը թվում էր, թե իր կլորիկ մակերեսով կլանում է արևի ամբողջ լույսը, և երկար ու նրբակազմ ոտքերը, որոնք լողափի թեքության հետևանքով մարմնից փոքր-ինչ ցած էին ընկած, թեև ինձ թվում էր, թե սեփական ծանրությունն ու երկարությունն է նրանց ցած քաշում: Ես հանկարծ ինքս ինձ հարց տվի, թե արդյոք ո՞րտեղից իմ մեջ ծնունդ առավ նրա մարմնի մեծության ու հզորության այդքան սուր ու հուզող զգացումը: Եվ հենց այդտեղ հասկացա, որ դա ծնունդ առավ հանկարծ իմ մեջ արթնացած ցանկությունից: Ճիշտ է, դա սուր ու անդիմադրելի մի ցանկություն էր, բայց ոչ այնքան ֆիզիկական, որքան նրա հետ միանալու հոգևոր մի ցանկություն, միանալու ոչ թե մարմնի հետ, ոչ թե մարմնի մեջ, այլ մարմնի միջոցով: Մի խոսքով, ես քաղց էի զգում դեպի էմիլիան, բայց այդ քաղցին հա-

գուրդ տալը կախված էր ոչ թե ինձանից, այլ միայն նրանից, ինձ հագեցնելու նրա համաձայնությունից: Իսկ այդ համաձայնությունը, ես զգում էի, որ նա ինձ չի տալիս, մերժում է, թեև առաջին հայացքի խաբկանքով կարող էր անգամ թվալ, թե իր մերկությամբ պառկելով իմ առաջ, էմիլիան առաջարկում է ինձ իր մարմինը:

Բայց ես չէի կարող անվերջ մնալ որպես այդ արգելված մերկության սոսկական հայեցող: Ես ահա, քայլս գցելով առաջ ու խզելով լուծությունը, պարզ ու հստակ արտասանեցի.
— Էմիլիա:

Նա մեկը մյուսի հետևից երկու շատ արագ շարժում արեց. մի կողմ նետեց ծղոտյա գլխարկը, իսկա ձեռքը գցեց ու կողքին դրած շորերի կույտից վերցրեց բլուզը, կարծես ցանկանալով մերկությունը նրա օգնությամբ թաքցնել: Միաժամանակ արագ նստեց տեղում և, ծովելով դեպի հետ, սկսեց այս ու այն կողմ նայել՝ տեսնելու, թե ով էր ձայն տվողը: Բայց երբ իսկույն ավելացրի. «Ես եմ, Ռիկկարդոն», — նա վերջապես ինձ նկատեց և ձեռքից քարերի վրա գցեց վերցրած բլուզը: Հետո ամբողջովին շրջվեց իմ կողմը, որպեսզի ավելի լավ տեսնի ինձ: «Ուրեմն, — մտածեցի ես, — առաջին վայրկյանին նա վախեցավ, որ կարող է օտար մարդ լինել, բայց հետո, երբ տեսավ այդ ես եմ, որոշեց, որ մաշելու ոչ մի կարիք չկա, կարծես, իրենից բացի, ոչ ոք այդտեղ գոյություն էլ չուներ»: Ես իմ այս փաստորեն անհեթեթ մտքերը բերում եմ լոկ նրա համար, որպեսզի ավելի ճիշտ պատկերացում տամ այն ժամանակվա իմ հոգեվիճակի մասին: Իմ մտքով անգամ չանցավ, որ նա իր մերկությունը ինձանից շփաքցրեց լոկ այն պատճառով, որ ես ոչ թե օտար եմ, այլ իր լամուսինը: Ես համոզված էի, որ այլևս գոյություն չունեմ նրա համար, գոնե որպես տղամարդ, և նրա երկիմաստ շարժման մեջ, բնականաբար, տեսնում էի իմ այդ համոզմունքի մի ավելորդ հաստատումը ևս: Ես ցածր ձայնով ասացի նրան.

— Արդեն հինգ րոպեից ավել կլինի, ինչ ես այստեղ կանգնած քեզ եմ նայում... և գիտես, ինձ թվում էր, թե քեզ առաջին անգամ եմ տեսնում:

Նա ոչինչ չպատասխանեց, միայն է՛լ ավելի շրջվեց իմ

կողմը, որպեսզի ինձ լավ տեսնի. բայց միևնույն ժամանակ սառն ու անտարբեր հետաքրքրությամբ ուղղեց իր սև ակնոցը:

Ես ավելացրի.

— Դու չե՞ս առարկի, եթե ես մնամ այստեղ, թե՞ ուզում ես, որ գնամ:

Էմիլիան, ոտից գլուխ նայելով ինձ, նորից փովեց քարերի վրա ու շատ հանգիստ ասաց.

— Ինձ համար միևնույն է, մնա ինչքան ուզում ես, եթե քեզ դուր է գալիս... Միայն թե, խնդրում եմ, արևի առաջ մի կանգնիր:

Իսկապես էլ ես նրա համար գոյություն չունեի կամ, ունենալու դեպքում էլ, ամենաշատը մի անթափանցելի առարկա էի, որը, կանգնելով արևի առաջ, կարող էր խանգարել և շփոթնել, որ նրա ճառագայթները ընկնեն Էմիլիայի մերկ մարմնին: Նրա այդ անտարբերությունը իմ մեջ հիվանդագին մի շփոթմունք առաջացրեց, ես հանկարծ զգացի, թե ինչպես, կարծես սարսափից, բերանս միանգամից չորացավ, իսկ դեմքիս վրա, հակառակ իմ կամքին, հայտնվեց շփոթմունք և անվստահություն, որը դրսևորվեց ինչ-որ անբնական ու շինծու ուրախ արտահայտությամբ:

Ես ասացի.

— Այստեղ շատ լավ է... Ես էլ եմ ուզում մի քիչ պառկել արևին ու սևանալ,— և, աշխատելով որքան կարելի է անկաշկանդ լինել, նստեցի նրանից փոքր-ինչ հեռու և մեջքով հենվեցի մի ժայռաբեկորի:

Տիրեց տևական մի լուռություն: Ինձ ողողում էին ոսկեզօծ լույսի փաղաքշորեն այրող ու կուրացուցիչ ալիքները, որոնք մեկը մյուսի հետևից հորդում էին ինձ վրա, և ես, փակելով աչքերս, ամբողջ իմ էությամբ երանություն ու անդորր էի զգում: Բայց ինքս ինձ խաբել չկարողացա, չկարողացա հավատացնել ինձ, որ այստեղ եմ եկել արևը վայելելու, ես զգում էի, որ քանի դեռ Էմիլիան ինձ չի սիրում, երբեք չեմ կարող լիովին վայելել արևի լույսն ու ջերմությունը: Գրեթե բարձրաձայն մտածելով ասացի.

— Այս տեղը կարծես հատուկ սիրահարների համար են սրատրաստել:

— Այո,— արձագանքեց նա երեսը ծածկող ծղոտե գրլխարկի տակից և մնաց բոլորովին անշարժ։

— Բայց, իհարկե, ոչ մեզ համար, որովհետեւ մենք այլեւս չենք սիրում իրար։

Այս անգամ նա ոչինչ չասաց։ Իսկ ես մնացի սկեռված նայելով նրան, զգալով, որ նրան նայելուց իմ մեջ նորից է բորբոքվում այն ցանկությունը, որը քիչ առաջ պղտորել էր իմ մտքերը, երբ ես, անցնելով ժայռի հետեւը, առաջին անգամ նկատեցի նրան։

Ուժեղ զգացմունքները լավ են նրանով, որ իրենք իրենց, առանց մեր կամքի և գիտակցության, անցնում են գործողության։ Հանկարծ, ինքս էլ չեմ կարող ասել, թե ինչպես այդ տեղի ունեցավ, ես զգացի, որ ոչ թե նստած եմ էմիլիայից հեռու, մեջքս ժայռաբեկորին հենած, այլ շոքած եմ ուղղակի նրա կողքին։ Էմիլիան արդեն անշարժ քնած էր, ես խոնարհվեցի նրա վրա և, չգիտեմ ինչպես, մի կողմ նետելով նրա դեմքը ծածկող ծղոտյա գլխարկը, ուզեցի համբուրել։ Սակայն ոչ մի կերպ չէի կարողանում աչքերս կտրել նրա շրթունքներից. այդպես մարդ երբեմն որևէ մրգի է նայում մինչև ատամները նրա մեջ մխրճելը։ Էմիլիայի բերանը մեծ էր, իսկ շրթունքները շատ մսեղ, նրանց վրա շրթներկը շորացել ու ճաքճքել էր, թվում էր դա շորացել է ոչ թե արևից, այլ ներքին ինչ-որ ջերմությունից։ Ես մտածեցի, որ այդ շրթունքները վաղուց է, ինչ ինձ չեն համբուրել, և որ եթե այդ համբույրը տեղի ունենար այժմ, կես-քուն ու կես-արթուն այս վիճակում, ապա նա կարող էր արբեցնել տյնպես, ինչպես արբեցնում է հին ու թունդ գինին։ Ինձ թվում էր, որ ավելի քան մի րոպե նայում էի նրա բերանին, հետո կամաց-կամաց գլուխս իջեցրի և շուրթերով հավեցի նրան։ Բայց համբուրեցի ոչ անմիջապես. մի պահ հապաղեցի, զգալով, որ նրա բերանը իմի կողքին է։ Ես լսում էի նրա քթանցքներից ելնող թեթև ու հանգիստ շնչառությունը և զգում այն ջերմությունը, որը ելնում էր նրա բոցավառ շրթունքներից։ Ես դեռ կանխավայելում էի այդ համբույրը, երբ շրթունքներս արդեն հանդիպեցին նրա շուրթերին։ Դա ոչ արթնացրեց և ոչ էլ զարմանք պատճառեց էմիլիային։ Ես շուրթերով սեղմվեցի նրան սկզբում շատ քնքշորեն, իսկ հետո ավելի

ուծեղ, բայց տեսնելով, որ էմիլիան բուրրովին չի շարժվում, սիրտ արի և համբուրեցի ավելի լիաշուրթ: Այս անգամ զգացի, որ նրա շրթունքները, ինչպես և ցանկանում էի, դանդաղ հետ գնացին, նման այն խեցիներին, որոնց փեղկերը բացվում են, երբ ներսից այդ փեղկերին հպվում է ծովային թարմ ու զովացուցիչ ջրով լվացված կենդանի ինչ-որ էակ: Կամաց-կամաց էմիլիայի շրթունքները սկսեցին բացվել ավելի և ավելի լայն, միաժամանակ զգացի, թե ինչպես նրա ձեռքը բարձրացավ ու գրկեց իմ վիզը...

Հանկարծ ես ուծեղ մի ցնցում զգացի, հետո վեր թռա և իսկույն սթափվեցի այն քնաբեր վիճակից, որի մեջ ես ընկել էի անսահման լուռության և այրող արևի հետևանքով: Իմ առջև, դարձյալ քարերի վրա, փռված, պառկած էր էմիլիան: Նրա դեմքը ծածկված էր ծղոտյա գլխարկով: Ես հասկացա, որ այդ համբույրը երազ էր կամ, ավելի ճիշտ, անսահման կարոտի հետևանքով առաջացած հիվանդագին մի երազանք, որի ժամանակ միշտ անցյալի ուրվականները գերադասվում են այսօրվա ողորմելի իրականությունից: Ես համբուրեցի նրան, նա նույնպես պատասխանեց համբույրով: Բայց ինչպես համբուրողը, այնպես էլ պատասխանողը ընդամենը ուրվականներ էին, որոնք կենդանություն էին առել էմիլիային տիրանալու իմ տենչանքից, նրանք լուկ երկու ստվերներ էին, որոնք ոչինչ ընդհանուր չունեին մեր անշարժ, այնքան իրար օտարացած մարմինների հետ: Ես նայեցի էմիլիային և հանկարծ ինքս ինձ հարցրի. «Իսկ եթե հիմա փորձես իսկապես համբուրել նրա՞ն»: Ես իսկույն ինձնից ստացա իմ պատասխանը. «Ոչ, դու այդ անելու համարձակություն չես ունենա... քեզ կաշկանդում է երկշոտությունը և այն գիտակցությունը, որ նա արհամարհում է քեզ»:

Եվ հանկարծ բարձրաձայն ասացի.

— էմիլիա:

— Ի՞նչ է:

— Մի րոպե աչքս կալավ, և երազում տեսա, որ քեզ համբուրում եմ:

Նա ոչինչ չպատասխանեց: Սարսափած այդ լուռությունից, ես ուզեցի խոսակցության նյութը փոխել և վրա բերի առանց մտածելու.

— Բատտիստան որտե՞ղ է:

— Էմիլիան ծղոտյա գլխարկի տակից հանգիստ ձայնով պատասխանեց.

— Զգիտեմ որտեղ է... Ի դեպ, նա այսօր մեզ հետ չի նախաճաշելու... Նախաճաշելու է Ռայնգոլդի հետ, ռեստորանում:

Նախքան գիտակցելս, թե ինչ էմ ուզում, ես ասացի.

— Էմիլիա, ես երեկ երեկոյան տեսա, թե ինչպես էր հյուրասրահում Բատտիստան քեզ համբուրում:

— Գիտեմ, որ տեսար... Ես քեզ նկատեցի:

Դա նրա սովորական ձայնն էր, որ փոքր-ինչ խլացել էր դեմքին իջած ծղոտյա գլխարկի տակ:

Ինձ բոլորովին ապշեցրեց այն անտարբեր ու հանգիստ վիճակը, որով նա ընդունեց իմ մերկացնող հայտարարությունը: Որոշ շափով ինձ շփոթմունք պատճառեց նաև այն, թե ես ինչպես արի այդ խոստովանությունը: Ըստ երևույթին, ինձ թվում էր, թե շշմեցնող արևն ու ծովի լռությունը մեզ մոռացնել կտան մեր գծաթությունը, կհաշտեցնեն մեզ, կօգնեն հասկանալու այդ բոլորի դատարկ ու անմիտ լինելը, և մեկընդմիջտ դրանք մոռացության կմատնեն:

Ինքս ինձ վրա մեծ ճիգ գործադրելով, այնուամենայնիվ, ավելացրի.

— Էմիլիա, ես ու դու պետք է խոսենք:

— Միայն թե ոչ հիմա... Ես ուզում եմ հանգիստ պառկել արևի տակ:

— Այն դեպքում այսօր կեսօրից հետո:

— Հավ... այսօր կեսօրից հետո:

Ես տեղիցս կանգնեցի և, առանց հետ նայելու, քայլեցի դեպի ամառանոց տանող արահետով:

Գլուխ տասնհինգերորդ

Նախաճաշելիս մենք գրեթե չէինք խոսում: Թվում էր, թե լռությունը ամառանոց է թափանցում կեսօրյա արևի այրող շողերի հետ: Մեծ-մեծ լուսամուտներից ներս հորդող երկնքի

ու ծովի փայլը մեզ կուրացնում ու բաժանում էր իրարից։ Ամբողջ այդ շողշողուն լազուրը կարծես խտացել ու դարձել էր անհուն խորություններում կուտակված ծովաշուր, իսկ մենք երկուսով նստել էինք այդ ջրի հատակին և, լուսավոր ու թրթր-
ռուն ջրաշերտերով անշատված, ի վիճակի չէինք որևէ խոսք արտաբերելու։ Իսկ մյուս կողմից, ես անվայել էի համարում երեկոյից շուտ էմիլիայի հետ որևէ բացատրություն սկսել, քանի որ ինքս էի սահմանել այդ ժամանակը։ Կարող էր թվալ, թե նման հանգամանքներում, երկու միմյանց դեմ նստած մարդիկ, որոնց ինչ-որ չլուծված, բայց երկուսին էլ խիստ հետաքրքրող մի կարևոր հարց է զբաղեցնում, պետք է որ, բացի դրանից, ուրիշ բանի մասին չմտածեին էլ։ Մինչ-դեռ մեզ մոտ բանը, իհարկե, բոլորովին ուրիշ էր. իմ մտքերը զբաղեցված չէին ոչ Բատտիստայի համբույրով և ոչ էլ իմ և էմիլիայի միջև ստեղծված փոխհարաբերություններով։ Ես համոզված էի, որ այդ մասին չի մտածում նաև էմիլիան։ Թերևս ինչ-որ ձևով ինձ դեռ կաշկանդում էր ներքին ընդար-
մացման ու անտարբերության այն զգացումը, որը դեռ ա-
ռավոտյան էր համակել ինձ և պատճառ հանդիսացավ, որ-
պեսզի հետաձգեմ էմիլիայի հետ ունենալիք իմ բացատ-
րությունները։

Նախաճաշից հետո էմիլիան վեր կացավ և, ասելով, որ ուզում է հանգստանալ, դուրս գնաց։ Մնալով մենակ, ես եր-
կար ժամանակ անշարժ նստած նայում էի լուսամուտից դուրս՝ հորիզոնի հեռվում երևացող լուսավոր ու շողշողուն, գծին, որտեղ ծովի մուգ կապույտը միանում ու խառնվում էր անհուն երկնքի մեղմ լազուրի հետ։ Կարված թելի վրայով գնացող ճանճի նման հորիզոնի այդ գծի երկայնքով առաջ էր շարժվում մի փոքրիկ ու սև նավ։ Ես աչքերով հետե-
վում էի նրան և, ինքս էլ չգիտեմ ինչու, անվերջ անհեթեթո-
րեն մտածում էի, թե արդյոք ինչ է կատարվում հիմա այդ նավի վրա։ Ես մտովի տեսնում էի ծովայիններին, որոնք փայլեցնում էին նավի պղնձյա մասերն ու լվանում տախտա-
կամածը, նավի խոհարարին, որը նավախոհանոցում ամանե-
ղենն էր լվանում, սպաներին, որոնք գուցե դեռ սեղան էին
նստած, իսկ ներքևում՝ մեքենաների սրահում, տեսում էի մին-
չև գոտկատեղերը մերկ հնոցապանների, որոնք լիքը լցրած

Թիակնեցող քարածուխ էին նետում հնոցի մեջ: Դա փոքրիկ մի նավ էր, որը այդքան տարածութեան վրա թվում էր, թե ընդամենը մի սև կետ է, ոչինչ չավելի, մինչդեռ մոտիկից նայելիս դա բավական մեծ մի նավ էր, բեռնավորված մարդկանցով ու մարդկային ճակատագրերով: Ես մտածում էի նաև, որ այդ նավի ուղևորները երևի նույնպես իրենց հերթին նայում են Կապրիին, գուցե իրենցից անկախ նրանց հայացքները նույնպես կանգ են առնում առափնյա ժայռերի մեջ կորած սպիտակ այս կետի՝ ամառանոցի վրա, որտեղ ես եմ գտնվում, իսկ ինձ հետ նաև էմիլիան, իսկ նրանց մտքով չի էլ անցնում, որ մենք չենք սիրում իրար, որ էմիլիան արհամարհում է ինձ, իսկ ես չգիտեմ, թե ինչպիսի նորից նվաճեմ նրա սերն ու հարգանքը:

Զգալով, որ քունս արդեն սկսում է տանել, ես լարեցի ամբողջ իմ ուժն ու էներգիան և որոշեցի իրականացնել նախագծի պլանի առաջին մասը. հայտնել Ռայնգոլդին, որ «ամեն ինչի մասին արդեն մտածել եմ» ու հանգել այն եզրակացության, որ մտադիր չեմ շարունակել սցենարը գրելու աշխատանքը: Այս որոշումը ինձ վրա նույն ներգործությունն ունեցավ, ինչպիսի ներգործություն կարող էր ունենալ, եթե դիտիս մի դույլ սառը ջուր լցնեին: Լրիվ սթափվելուց հետո ես վեր կացա ու դուրս գնացի ամառանոցից:

Կղզու շուրջը պտույտ տվող ճանապարհով կես ժամ արագ քայլելուց հետո ես արդեն մտնում էի հյուրանոցի նախասրահը: Խնդրելով, որ իմ այցելության մասին զեկուցեն, նստեցի բազկաթոռներից մեկի վրա: Ես զգում էի, որ միտքս արտասովոր կերպով պայծառացել է, թեև նկատում էի, որ այդ պայծառությունը մի տեսակ դողով ու ջղաձգություններով է համակված: Սակայն թեթևության անվերջ աճող զգացումը, որը գրեթե ուրախության էր հասնում այն գիտակցությունից, ինչ ուզում էի իրականացնել, ինձ թվում էր, որ, վերջապես կանգնել եմ ճիշտ ճանապարհի վրա: Մի քունի ընթացքից հետո Ռայնգոլդը մտավ նախասրահ ու եկավ ինձ ընդառաջ: Նա անհանգիստ և նույնիսկ զարմացած տեսք ունեւր: Ոչ սովորական ժամին իմ գալով պայմանավորված նրա զարմանքին խառնվել էր ինչ-որ մի երկյուղ. ըստ երևի վույթին նրան թվում էր, թե ես որևէ տհաճ նորություն իմ

բերել իրեն հայտնելու Քաղաքավարության համար ես հարցրի։

— Դուք, երևի, քնած էիք, Ռայնգոլդ... իսկ ես ձեզ արթնացրի։

— Ոչ, ոչ,— հավատացրեց նա ինձ,— քնած չէի, ես ճաշից հետո քնելու սովորություն չունեմ... Բայց եկեք այստեղի բարձր գնանք, Մուտենի։

Ես նրա հետևից մտա բար, որը այդ ժամին լրիվ դատարկ էր, Ռայնգոլդը, կարծես ցանկանալով ձգձգել զրույցը, որի բովանդակությունը ինքը նախազգուժ էր, ինձ հարցրեց, ինչ կուզեի խմել. սո՞ւրճ, թե՞ լիկյոր։ Նա այդ հարցրեց, այնպիսի մի դժգոհ ու մտահոգ տեսքով, ինչպիսին ժլատը կունենար, եթե հարկադրված լիներ իր կամքին հակառակ և մեծ ծախսեր պահանջող որևէ հյուրասիրություն անել։ Բայց ես հասկանում էի, որ դրա պատճառը բոլորովին ուրիշ է. նա կդերադասեր, որ այստեղ առհասարակ ուր չդնելի։ Ինչպես էլ ուզում է լինի, ես հրաժարվեցի, և պատշաճության համար ասված մի քանի խոսքից հետո, առանց երգարացնելու, անցա գլխավորին։

— Դուցե ձեզ զարմացնո՞ւմ է իմ այսքան շուտ դալը... Ես մի ամբողջ օր մտածելու ժամանակ ունեի... Բայց ինձ թվաց, որ միտք չունի սպասել մինչև վաղը... Ես բավական հանգամանորեն մտածեցի... և եկել եմ ձեզ հայտնելու իմ վճիռը։

— Եվ ո՞րն է այդ վճիռը։

— Այն, որ ես ձեզ հետ չեմ կարող աշխատել այդ սցենարի վրա... կարճ ասած, հրաժարվում եմ այդ աշխատանքից։

Ռայնգոլդն իմ այս հայտարարությունն ընդունեց առանց որևէ զարմանքի. ինչպես երևում էր, նա սպասում էր դրան։ Բայց ինձ թվաց, որ, այնուամենայնիվ, իմ ասածները նրան գրգռեցին։ Նա իսկույն վրդովմունքով վրա բերեց։

— Մուտենի, մենք իրար հետ պետք է պարզ խոսենք։

— Ինձ թվում է, որ ավելի պարզ ես չէի կարող ասել, մի՞թե հասկանալի չէ. հրաժարվում եմ «Ողիսականի» վրա աշխատելուց։

— Իսկ ինչո՞ւ, ես կխնդրեի պատճառն ասելիք։

— Որովհետեւ համաձայն չեմ սյուժետի ձեր մեկնաբանության հետ:

— Այն դեպքում, — հանկարծ ասաց նա բոլորովին ուրիշ տոնով, — դուք համաձայն եք Բատտիստայի հետ:

Այդ անսպասելի մեղադրանքից, չգիտեմ ինչու, ես էլ իմ հերթին վրդովվեցի: Ես չգիտեի, որ Ռայնգոլդի հետ համաձայն չլինելը նշանակում է համաձայնություն Բատտիստայի հետ: Եվ զայրույթով ասացի.

— Այստեղ ի՞նչ գործ ունի Բատտիստան... Ես համաձայն չեմ նաև Բատտիստայի հետ... Բայց անկեղծորեն կարող եմ ձեզ ասել, Ռայնգոլդ, եթե ես ստիպված լինեի ընտրություն կատարել ձեր երկուսի մեջ, ապա կգերադասեի Բատտիստային: Խնդրում եմ, ինձ ներեք, Ռայնգոլդ, բայց իմ կարծիքով «Ողիսականը» կամ պետք է ներկայացնել այն ձևով, ինչպես Հոմերոսն է գրել, կամ էլ պետք է ձեռք քաշել այդ մտքից:

— Ուրեմն, դուք մերկ կանանցով, Կինգ-կոնգ հրեշներով, պորտապարհերով, կրծկալներով, պապիե-մաշեից վիշապներով, նորաձևությունների ցույցով այդ վուլգար դիմակահանդեսն եք գերադասում:

— Ես այդպիսի բան չեմ ասել, իմ ասածից երևում է, որ գերադասում եմ այն, ինչ Հոմերոսն է գրել:

— Բայց Հոմերոսի «Ողիսականը» հենց այն է, ինչի մասին ասում եմ ես ինքս, — ձգվելով առաջ, խոր համոզմունքով ասաց Ռայնգոլդը, — դա հենց իմ «Ողիսականն» է, Մուտենի:

Ինքս էլ չեմ կարող ասել ինչու, ես հանկարծ Ռայնգոլդին վիրավորելու մի ցանկություն զգացի. նրա կեղծ, հանդիսավոր ժպիտը, նրա իշխանատենչությունն ու կամակորությունը, հողեվերլուծության նրա անհեթեթ ու բթամիտ վկայակոչումները այդ րոպեին ինձ թվում էին անտանելի: Ես կատաղությամբ ասացի.

— Ոչ, Ռայնգոլդ, Հոմերոսի «Ողիսականը» ձերի հետ ընդհանուր ոչինչ չունի... Ես ձեզ ավելին կարող եմ ասել, եթե դուք ինքներդ եք ինձ հարկադրում այդ անել. Հոմերոսի «Ողիսականը» ինձ հիացմունք է պատճառում, իսկ ձերը, ընդհակառակը, իմ մեջ միայն նողկանք է առաջացնում:

— Մուլտենի,— այս անգամ Ռայնգոլդը, ինչպես երևում էր, զայրույթով էր լցվել։

— Այո, նողկանք է առաջացնում,— վրա բերի ես, այժմ արդեն էլ ավելի վրդովված։— Հոմերոսի հերոսին նսեմացնելու, ստորացնելու ձեր անփոփոխ ցանկությունը, որը բացատրվում է լոկ նրանով, որ մենք ի վիճակի չենք ներկայացնել նրան այն ձևով, ինչպես ինքը Հոմերոսն է ստեղծել, պոեմն անդամահատելու ձեր բոլոր ձգտումները իմ մեջ միայն գարշանք են առաջացնում, և ես ոչ մի գնով չեմ համաձայնի մասնակցություն ունենալ այդ գործում։

— Մուլտենի... Մի բոպե, Մուլտենի։

— Դուք կարդացե՞լ եք Ջեյմս Ջոյսի «Ուլիսսը»,— կատաղած ընդհատեցի ես նրան,— դուք գիտե՞ք ով է Ջոյսը։

— Ես կարդացել եմ այն ամենը, ինչ «Ուլիսականին» է վերաբերում,— խիստ վիրավորված պատասխանեց Ռայնգոլդը,— իսկ դուք...

— Դե ուրեմն լսեք,— շարունակեցի ես զայրույթով լրցված,— Ջոյսը նույնպես «Ուլիսականը» մեկնաբանել է ժամանակակից ձևով... և պոեմի այժմեականացման կամ, ավելի ճիշտ, նրա այդ գոեհկացման, անդամահատման, խեղաթյուրման հարցում շատ ավելի հեռուն գնաց, քան դուք, սիրելի Ռայնգոլդ... Նա Ուլիսսին դարձրեց կոտորած, օնանիստ, դատարկապորտ, իմպոտենտ, անընդունակ, նա Պենելոպեին դուրս բերեց փշացած պոռնիկ... էտլի կղզին դարձրեց ինչ-որ թերթի խմբագրություն, դժոխք իջնելը դարձրեց կերուխումային ընկերոջ թաղում, Կիրկեի ասպարանքը՝ պոռնկատուն, վերադարձը դեպի Իթակե փոխվեց վերադարձի դեպի տուն, և այն էլ խոր գիշերին, Դուբլինի փողոցներով, որտեղ նա, իհարկե, երբեմն կանգ է առնում դարպասների տակ, որպեսզի միզի... Բայց Ջոյսը գոնե այնքան խելամտություն է ցուցաբերել, որ ձեռք չի մեկնել Միջերկրականի կուլտուրային, արևին, երկնքին, ծովին, անտիկ աշխարհի անհայտ երկրներին... Նրա մոտ ոչ երկինք կա, ոչ արև, ոչ ծով... ամեն ինչ մոդեռն է, այսինքն՝ ցած է իջեցված, գոեհկացրած է, հասցված է մեր ամենօրյա ողորմելիության աստիճանին... Նրա մոտ ամեն ինչ տեղի է ունենում ժամանակակից ինչ-որ հյուսիսային քաղաքի ցեխոտ փողոցներում,

ննջարաններում, արտաքնոցներում... իսկ դուք նույնիսկ Զոյսի այդ հետևողականութունն էլ շունեք... ահա թե ես ինչու եմ ձեր և Բատտիստայի մեջ ընտրություն կատարելիս նախապատվությունը տալիս նրան, շնայելով նրա այդ ամբողջ պապիկե-մաշեններով կեղծիքներին... Այո, նախապատվությունը տալիս եմ Բատտիստային... Դուք ուզում էիք իմանալ, թե ես ինչու չեմ ուզում աշխատել այդ սցենարի վրա... Այժմ դուք այդ արդեն գիտեք:

Ես քրտինքի մեջ ողողված ընկա բազկաթոռին: Ռայնգոլդը նոթերը կիտած, խստորեն ու մռայլ ինձ նայեց:

— Մի խոսքով, դուք կողմնակից եք Բատտիստային:

— Ոչ, ես Բատտիստային կողմնակից չեմ... Ես պարզապես դեմ եմ ձեզ:

— Դուք ոչ թե դեմ եք ինձ, — հանկարծ ձայնը բարձրացնելով ասաց Ռայնգոլդը, — այլ կողմնակից եք Բատտիստային:

Ես հանկարծ զգացի, թե ինչպես է արյունը ցամաքում իմ երեսին, այտերս ծածկելով մահվան դժգունությամբ:

— Դրանով ի՞նչ եք ուզում ասել, — հարցրի ես, զայրույթս հազիվ զսպելով:

Ռայնգոլդը մեկնվեց առաջ և վտանգի դեմ գւնվող օձի նման ֆշշացնելով ասաց.

— Ուզում եմ ասել այն, ինչ ասացի... Բատտիստան այսօր ինձ հետ էր ճաշում: Նա ինձանից շթաքցրեց իր պլանները և այն, որ դուք իր հետ համաձայն եք... Դուք, Մուտենի, ոչ թե ինձ եք դեմ, այլ կողմնակից եք Բատտիստային, ինչ էլ որ նա ցանկանա... արվեստը ձեզ համար ոչ մի կարևորություն չունի, ձեզ հետաքրքրողը փողն է... Միայն թե վճարեն... ինչի համար ուզում է լինի:

— Ռայնգոլդ, — հանկարծ բղավեցի ես ամբողջ ձայնով:

— Ես ձեզ արդեն հասկացա, սիրելի բարեկամս, — ձևոր չէր քաշում Ռայնգոլդը, — և առանց թաքցնելու էլ ձեր երեսին ասում եմ. միայն թե վճարեն... ինչի համար ուզում է լինի:

Այժմ մենք կանգնած էինք իրար դեմ-դիմաց, զայրույթի զազիվ շնչելով, ես թղթի նման ճերմակ, իսկ նա՝ ումրող ջովին կարմրատակած:

— Ռայնգոլդ,— կրկնեցի ես նույն հատակ ու կատաղի ձայնով:

Սակայն իսկույն զգացի, որ այժմ իմ ձայնի մեջ ավելի շատ ինչ-որ մի թին մի ցավ է հնչում, քան զայրույթ, որ այդ «Ռայնգոլդ» բառը ավելի շուտ աղաչանք էր արտահայտում, քան վիրավորված մարդու զայրույթ, որը պատրաստ է բառացի սպառնալիքներից գործի անցնելուն: Բայց միևնույն ժամանակ զգում էի նաև, որ հիմա ուր որ է ապտակս կիջնի ռեժիսորի երեսին: Սակայն շհասցրի այդ անել: Տարօրինակ է, ես Ռայնգոլդին համարում էի բույթ և աննրբանկատ մարդ, մինչդեռ նա իսկույն նկատեց իմ ձայնի մեջ հնչող ցավը և, տիրապետելով իրեն, փոքր-ինչ հետ քաշվեց և ցածր ու հաշտվողաբար մեղմ ասաց.

— Ներեցեք ինձ, Մուտենի... Ես ասացի այն, ինչ չեմ մտածում...

Ես ջղաձգորեն զլուխս այնպես շարժեցի, որ կարծես ասացի. «Ներում եմ», բայց և նույն րոպեին զգացի, թե ինչպես են աչքերս լցվում արցունքներով: Վայրկենական շփոթմունքից հետո Ռայնգոլդն ասաց.

— Շատ լավ, ես հասկացա... դուք չեք ուզում մասնակցել այս սցենարի ստեղծմանը... իսկ Բատտիստային արդեն ասե՞լ եք այդ մասին:

— Ոչ:

— Չե՞ք ուզում ասել:

— Դուք ասացեք... ինձ թվում է, այլևս չեմ հանդիպի նրան:

Փոքր-ինչ լռելուց հետո ես ավելացրի.

— Խնդրում եմ նրան նաև ասեք, որ իր համար ուրիշ սցենարիստ գտնի... Պա՞րզ է, Ռայնգոլդ:

— Ինչպե՞ս,— դարձացած հարցրեց Ռայնգոլդը:

— Ես հրաժարվում եմ «Ողիսականի» վրա աշխատելուց, ինի դա ըստ ձեր մտահղացումների, թե Բատտիստայի, դուք լինեք, թե մի ուրիշ ռեժիսոր, միևնույն է... Հասկանալի՞ է, Ռայնգոլդ:

Վերջապես նա հասկացավ: Աչքերը մի տեսակ շողացին, բայց և այնպես զգուշորեն հարցրեց.

— Կարճ ասած, դուք չեք ուզում աշխատել իմ առաջար-

կած տարբերակի՞ վրա, թե՞ առհասարակ չեք ուզում մասնակցել այդ ֆիլմի ստեղծմանը:

Փոքր-ինչ մտածելուց հետո պատասխանեցի.

— Ես ձեզ արդեն ասացի. չեմ ուզում աշխատել ձեր սցենարի վրա... Բայց մյուս կողմից էլ զգում եմ, որ իմ հրաժարման այսպիսի պատճառաբանումը կարող է ձեզ վնասել Բատտիստայի առաջ... այդ իսկ տեսակետից եկեք այսպես անենք. ձեզ համար՝ ես չեմ ուզում աշխատել ձեր առաջարկած տարբերակի վրա... իսկ Բատտիստայի համար՝ պայմանավորվենք, որ ես հրաժարվում եմ առհասարակ այդ ֆիլմի վրա աշխատելուց, անկախ նրանից, թե սյուժեին ինչպիսի մեկնաբանություն է տրվում... Բատտիստային ասեք, որ ես ինձ վատ եմ զգում, որ խիստ հոգնած եմ, և ջղերս սոսկալի քայքայված են... եղա՞մ:

Իմ այս առաջարկությունից Ռայնգոլդն իրեն շատ թեթեւացած զգաց: Բայց դա նրան չխանգարեց, որպեսզի նորից հարցնի.

— Իսկ Բատտիստան կհավատա՞:

— Կհավատա, հանգիստ եղեք... Կտեսնեք, որ կհավատա: Բավական երկար մի լռություն տիրեց: Մենք երկուսով էլ մի տեսակ անհարմար վիճակի մեջ էինք: Մենք դեռ գտնվում էինք փոքր-ինչ առաջ տեղի ունեցած վեճի աղդեցության տակ, մեզանից և ոչ մեկը չէր կարողանում ազատվել այդ թարմ տպավորությունից: Վերջապես Ռայնգոլդն ասաց.

— Այնուամենայնիվ, ես շատ ափսոսում եմ, Մուտենի, որ դուք չեք ուզում մասնակցել այս ֆիլմի ստեղծմանը... դուցե, դեռ կարողանայինք իրար հասկանալ:

— Զեմ կարծում:

— Դուցե մեր միջև եղած տարաձայնությունը այնքան էլ լուրջ տարաձայնություն չէ:

Հաստատ և արդեն շատ հանգիստ ես ասացի.

— Ոչ, Ռայնգոլդ, մեր միջև եղած տարաձայնությունը շատ լուրջ է... Կարող է պատահել, որ դուք իսկապես էլ պոեմի ձեր այդ մեկնաբանությամբ իրավացի եք... Բայց ես խոր կերպով համոզված եմ, որ «Ողիսականը» այսօր ևս կարող է ներկայացվել այնպես, ինչպես գրել է Հոմերոսը...

— Զեր ուզածը ձգտում է, Մուտենի... Դուք ձգտում եք

ստեղծել մի աշխարհ, որ նման լինի Հոմերոսի պատկերածին... Դուք կուզեիք, որ այդ աշխարհը գոյություն ունենար... Բայց, դժբախտաբար, նա գոյություն չունի:

Ես հաշտվողաբար ասացի.

— Ընդունենք, որ դա իրոք այդպես է. ես ձգտում եմ ստեղծել մի աշխարհ, որը նման է Հոմերոսի պատկերած աշխարհին... Մինչդեռ, այ, դուք՝ ինքներդ այդ չեք անում:

— Ես էլ եմ ձգտում, Մուտենի... և ով է այն մարդը, որ չի ձգտում... Սակայն երբ հարցը վերաբերում է ֆիլմ ստեղծելուն, միայն ձգտումը շատ քիչ է...

Նորից լռություն տիրեց: Ես նայում էի Ռայնգոլդին, և զգում, որ, լսելով իմ փաստարկները, այնուամենայնիվ, նա չի համոզվում: Հանկարծ ես նրան հարցրի.— դուք, անկասկած, հիշում եք, Ռայնգոլդ, Դանտեի մոտ այն տեղը, որը Ողիսևսին է վերաբերում:

— Այո, իհարկե,— պատասխանեց նա մի տեսակ զարմացած իմ տված հարցից,— թեև ոչ այնքան լավ, բայց, այնուամենայնիվ, հիշում եմ:

— Այն դեպքում թույլ կտա՞ք, արտասանեմ... Ես դա անգիր գիտեմ:

— Եթե դա ձեզ հաճույք է պատճառում, խնդրեմ:

Ես ստույգ ասել չեմ կարող, թե ինչու հանկարծ իմ մեջ ցանկություն առաջացավ արտասանել Դանտե: Ըստ երեվույթին, ինչպես հետագայում հասկացա, ինձ թվում էր, որ առանց վիրավորանքի Ռայնգոլդին որոշ բաներ հիշեցնելու լավագույն միջոցն այդ է:

Երբ ուժիսորը խոնջության ու ներողամտության մի արտահայտություն դեմքին ընկավ բազկաթոռին, ես վրա բերի.

— Այդ երգում Դանտեն Ողիսևսին պատմել է տալիս նրա և նրա ընկերների վախճանի մասին...

— Գիտեմ, Մուտենի, գիտեմ... Խնդրեմ, արտասանեք: Ես մի պահ միտքս լարած ցած նայեցի և ապա սկսեցի.

Եվ հին բոցի եղջյուրը ելած...

Հետզհետե ես սկսեցի արտասանել ավելի հանգիստ ձայնով և որքան հնարավոր էր, առանց վերամբարձության: Ռայնգոլդը իր քաթանն զլխարկի հովարի տակից մի բռպե

զննեց ինձ ոտից դուխ, ապա երեսն անելով ծովին, այլևս չշարժվեց տեղից: Ես հանդարտ ու հստակ շարունակեցի իմ արտասանությունը: Բայց հասնելով լայն տեղին, որտեղ ասվում է.

Ով եղբայրներ,— ասացի,— դուք, որ անթիվ
Վտանգներով անցաք մինչև արևմուտք...

Ես հանկարծ զգայի, որ ինձանից բոլորովին անկախ, հուզմունքից ձայնս սկսեց դողդողալ: Ես մտածեցի, որ այս մի քանի տողերում գրված է ոչ միայն Ողիսևսի կերպարի իմ հասկացողությունը, այլև իմ և իմ կյանքի մասին ունեցած այն պատկերացումը, թե ինչպիսին նա պետք է լիներ, բայց, դժբախտաբար, չեղավ: Ես զգում էի, որ այդ հուզմունքը ծնունդ է առնում հիանալի գաղափարի հստակության և իմ ներքին անզորության միջև եղած անհամապատասխանությունից: Այնուամենայնիվ, հաղթահարելով հուզմունքս, մի կերպ ինձ տիրապետեցի և հասա մինչև վերջին տողը.

Մինչև ծովը կրկին ծածկվեց մեր վրա:

Վերջացնելուց անմիջապես հետո ոտքի ելա: Իր բազկաթոռից վերկացավ նաև Ռայնգոլդը:

— Խնդրում եմ ինձ ներեք, Մոլտենի,— անմիջապես սկսեց նա,— շատ ներեք... բայց ես ուզում եմ իմանալ, թե դուք ինչո՞ւ արտասանեցիք Դանտեից այդ հատվածը... Ի՞նչ նպատակով: Դա, անկասկած, շատ գեղեցիկ է, բայց ո՞րն էր նպատակը:

Ես պատասխանեցի.

— Մա այն Ողիսևսն է, Ռայնգոլդ, որի կերպարը կուզեի ստեղծել... Ես Ողիսևսին այդպես եմ պատկերացնում... Մինչև ձեզանից հեռանալը, Ռայնգոլդ, ուզեցի որքան կարելի է համոզիչ ու պարզ պատկերացում տալ նրա մասին... Ես մտածեցի, որ Դանտեից բերած հատվածը շատ ավելի լավ կտրուղ է այդ անել, քան ես իմ խոսքերով:

— Դա, իհարկե, այդպես է... Բայց Դանտեն Դանտե է... Նա միջնադարի մարդ է... Իսկ դուք, Մոլտենի, ժամանակակից մարդ եք...

Այս անգամ ես ոչինչ չպատասխանեցի, միայն ձևորո

մեկնեցի նրան: Ռայնգոլդը հասկացավ այդ և իսկույն վրա բերեց.

— Բոլոր դեպքերում, Մուտենի, շատ եմ ափսոսում, որ ձեզ հետ չենք աշխատելու... Ես արդեն ընտելացել էի ձեզ:

— Թող մնա մի ուրիշ անգամ, — պատասխանեցի ես, — ես ինքս էլ կուզենայի ձեզ հետ աշխատել, Ռայնգոլդ:

— Իսկ ինչո՞ւ չեք աշխատում, Մուտենի: Ի՞նչն է ձեզ խանգարում:

— Ճակատագիրը, — ժպտալով պատասխանեցի ես և ձեռքը սեղմելով շարժվեցի դեպի դուրս: Ռայնգոլդը մնաց բարում, սեղանի մոտ կանգնած ու այնպես պարզած թևերով, որ թվում էր, թե դեռ կրկնում է՝ «ինչո՞ւ»:

Ես արագ դուրս եկա հյուրանոցից:

Գլուխ քսաներորդ

Ես ամառանոց վերադարձա նույնքան շտապ, որքան շտապ դուրս էի եկել այնտեղից: Անհամբերության և վրդովմունքի զգացումը ինձ թույլ չէր տալիս հանգիստ կերպով կշռադատել այն ամենը, ինչ կատարվել էր: Այրող արևի տակ վազում էի ճանապարհի ցեմենտապատ եզրով և ոչինչ չէի մտածում: Ես հասկանում էի, որ փշրել եմ այն անշարժ իրադրությունը, որն այնքան տևական խոռվում էր իմ հանգիստը: Ես զգում էի, որ շուտով վերջապես կիմանամ, թե ինչու էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում: Իսկ ինչ էր լինելու դրանից հետո, ես այդ մասին ոչ մի պատկերացում չունեի: Խորհրդածությունները լինում են կամ գործողությունից առաջ, կամ նրանից հետո: Այն, ինչը մեզ ղեկավարում է գործողության ընթացքում, դրանք խոհերն են, որոնք արդեն անցել են և, մոռացվելով, մեր հոգում դարձել են լոկ կիրք: Ես գործում էի, և այդ պատճառով էլ չէի մտածում: Ես գիտեի, որ մտածելու եմ հետո, երբ գործողությունը արդեն կատարած, վերջացրած լինեմ:

Հասնելով ամառանոց՝ վազելով բարձրացա պատշգամբ տանող աստիճաններով և մտա հյուրասրահ։ Ներսում ոչ ոք չկար։ Բայց տեսնելով, որ բազկաթոռին ընկած է բացած մի ամսագիր, մոխրամանում շրթներկ քսված սիգարետի մնացորդներ են, իսկ միացրած ռադիոընդունիչից պարային մեղմ երաժշտություն է լսվում, հասկացա, որ էմիլիան քիչ առաջ այդտեղ է եղել։ Գուցե հետկեսօրյա արևի ցրիվ լույսի և մեղմ, հազիվ լսելի երաժշտության բարերար ազդեցության շնորհիվ էր, բայց ես հանկարծ զգացի, որ կատաղությունս անցավ, թեև նույնքան պարզ ու հստակ հասկանում էի, որն էր նրա առաջացման պատճառը։ Ամենից շատ ինձ ապշեցրեց հյուրասրահի բնակընտելացված տեսքը. խաղաղ, բարեհարմար, հանգստավետ։ Թվում էր, թե ամիսներ շարունակ ամառանոցում ենք ապրել, և էմիլիան վարժվել է արդեն անվանել այն իր հիմնական կացարանը։ Ռադիոընդունիչը, բազկաթոռին գցած ամսագիրը, մոխրամանը նետած սիգարետի մնացորդները, ինքս էլ չեմ կարող ասել ինչու, հիշողությանս մեջ վերակենդանացնում էին էմիլիայի դեպի տունն ունեցած կրքերը, ինձ հիշեցնում էին դեպի սեփական օջախն ունեցած նրա հերոսական, բնազդային և կանացի սերը։ Ես հասկացա, որ չնայած այն ամենին, ինչ կատարվել էր, էմիլիան պատրաստվում է այստեղ ապրել դեռ շատ երկար, որ նա փաստորեն շատ գոհ է Կապրիում, Բատտիստայի տանը գտնվելու համար։ Մինչդեռ ես եկել եմ նրան հայտնելու այստեղից մեր մեկնելու մասին։

Մտքերով տարված, մոտեցա էմիլիայի ննջարանին և բացեցի դուռը։ Էմիլիան չկար։ Բայց այստեղ նույնպես նկատեցի այնպիսի նշաններ, որոնք վկայում էին դեպի ընտանեկան օջախն ունեցած էմիլիայի հակումների մասին։ Գիշերային շապիկը խնամքով դրված էր մահճակալի ոտքերի մոտ գտնվող բազկաթոռին. այդ նույն բազկաթոռի մոտ դրված էին նաև տնային կոշիկները։ Հայելու առաջ գտնվող զարդասեղանին կարգով դասավորված էին օժանելիքների սրվակներ, կրեմի տուփեր և հարդարանքի այլ առարկաներ։ Մահճակալի կողքի փոքրիկ պահարանի վրա մի գիրք կար, դա անգլերենի քերականությունն էր, որով վերջին ժամանակներս էմիլիան սկսել էր զբաղվել։ Հենց այդտեղ էլ՝ գրքի

կողքին կար վարժությունների մի տետր, մատիտ և մի փոքրիկ թանաքաման։ Բազմաթիվ ճամպրուկներից, որոնք մենք հետներս Հոռմից էինք վերցրել, և ոչ մեկի հետքը չէր երևում։ Ես գրեթե մեքենայաբար բացեցի զգեստապահարանը։ Էմիլիայի զգեստները, որոնք թվով այնքան էլ շատ չէին, կախիչների վրա խնամքով շարված էին մեկը մյուսի հետևից։ Փայտյա ձողիկի վրա գցած էին մեծ ու փոքր թաշկինակներ, գլխաշորեր, գոտիներ, ժապավեններ։ Ներքևում դրված էր մի դույզ կոշիկ։ «Իհարկե,— մտածեցի ես,— էմիլիայի համար կարևոր չէ, թե ում է ինքը սիրում. Բատտիստայի՞ն, թե՞ ինձ։ Նրա համար կարևորը սեփական տուն ունենալն է և այդ տանը երկար, հանգիստ և առանց որևէ հոգսի ապրելը»։

Ես ննջարանից դուրս եկա և միջանցքով քայլերս ուղղեցի դեպի խոհանոց, որը ամառանոցի հետևը կառուցած մի փոքրիկ տնակ էր։ Խոհանոցի շեմքին ես լսեցի էմիլիայի ձայնը, որը խոհարարուհու հետ ինչ-որ բան էր խոսում։ Ինքնաբերաբար կանգ առնելով բաց դռան հետևը, ես մի պահ ականջ դրի։ Որքան հասկացա, էմիլիան կարգադրություններ էր անում, թե ինչ պատրաստել ընթրիքի համար։

— Սինյոր Ռիկկարդոն,— ասում էր էմիլիան,— սիրում է պարզ ուտելիքներ, առանց սոուսների և համեմունքների... մի խոսքով, խաշած կամ տապակած մսեղեն, ձկնեղեն... Դա ձեզ համար ավելի լավ է, Անյեզինա, քիչ գլխացավանք կլինի։

— Է, սինյորա, այդպիսի գլխացավանքն անպակաս է... Չկարծեք, թե այդ պարզ ուտելիքները իսկապես էլ այդքան պարզ են... Ուրեմն, ասում եք ինչ պատրաստե՞մ այսօրվա ընթրիքի համար։

Մի կարճ լռություն տիրեց։ Ըստ երևույթին, էմիլիան մտածում էր։ Հետո հարցրեց.

— Իսկ այս ժամին դեռ ձուկ կճարվի՞։

— Եթե գնամ հյուրանոցներին ձուկ մատակարարող ձրկնավաճառի մոտ, կճարվի։

— Այն դեպքում մի լավ մեծ ձուկ գնեցեք... Կիլոյից պակաս թող չլինի, ավելին կարելի է... Բայց աշխատեք, լավ ձուկ վերցնել, փշոտ չլինի... Լավ է ատամնաձուկ կամ, նույնիսկ, երկայնաձուկ լինի... Մի խոսքով, ինչ որ ճարվի... և

տապակեք... Բայց ոչ, ավելի լավ է, խաշած լինի... Դուք գիտե՞ք, ինչպես են մայրոնեղ պատրաստում, Անյեզինա:

— Հա, իհարկե, գիտեմ:

— Շատ լավ... Ուրեմն, եթե ձուկը խաշեք, մայրոնեղ էլ կպատրաստեք... հետո՝ սալաթ կամ որևէ խաշած բանջարեղեն... գազար, դդմիկ, լոբի... ինչ որ գտնվի... և մրգեր, մրգերը թող շատ լինեն... Հենց որ վերադառնաք գնումներ կատարելուց, մրգերը դրեք սառնարան, որպեսզի սեղան բերելիս թարմ լինեն...

— Իսկ նախընթրիքի համար ի՞նչ պատրաստենք:

— Ախ, հա, իհարկե, նախընթրիք էլ է պետք... եկեք այսօրվա համար մի հեշտ բան մտածենք... կգնեք խոզապուխտ, բայց փափուկներից, լեռնային չլինի... և հետո էլ թուզ կգնեք... թուզ կա՞:

— Հա, թուզ կա:

Զգիտեմ ինչու, բայց երբ լսում էի այդ ընտանեկան, հանդիստ, նախապես ամեն ինչ հաշվի առնող զրույցը, հանկարծ հիշեցի իմ վերջին խոսքերը, որոնք ես փոխանակում էի Ռայնհոլդի հետ: Նա ինձ ասաց, որ ես երազում եմ ապրել մի այնպիսի աշխարհում, որը նման է «Ողիսականի» աշխարհին, և ես ասում էի, որ նա իրավացի է: Այդ ժամանակ Ռայնհոլդը հայտարարեց, որ իմ այդ երազանքը անիրագործելի է, քանի որ ժամանակակից աշխարհը «Ողիսականի» աշխարհը չէ: Եվ ես մտածեցի. «Այնուամենայնիվ, այդ նույն տեսարանը իր ամբողջ իրադրությունով կարող էր տեղի ունենալ նաև հազարավոր տարիներ առաջ, Հոմերոսի ժամանակ... Տանտիկինը, զրուցելով աղախնի հետ, բացատրում է, թե ինչ պետք է պատրաստել ընթրիքի համար»: Այդ մըտքի վրա հիշեցի հետկեսօրյան արևի մեղմ ու ցրիվ լույսը, որով լցված էր հյուրասրահը, և հանկարծ, կարծես կախարդանքով, ինձ թվաց, թե Բատտիստայի ամառանոցը իթակեում գտնվող տունն է, իսկ էմիլիան՝ ինքը Պենելոպեն, որը զբաղում է իր ստրկուհու հետ: Այո, ես իրավացի էի, այդ ամենը կարող էր լինել ճիշտ այնպես, ինչպես այն ժամանակ էր: Բայց, դժբախտաբար, ամեն ինչ ցավալիորեն ուրիշ էր: Ինչու ինձ վրա ճիգ գործադրելով, խոհանոցի շեմքից ներս նայելի և ձայն տվի:

— Էմիլիա:

Նա շրջվեց և խսկույն հարցրեց.

— Ի՞նչ կա:

— Դու ինքդ էլ գիտես ինչ կա... Ես քեզ հետ խոսելիք ունեմ:

— Գնա հյուրասրահում սպասիր, հիմա կգամ... Ես Անյեզինայի հետ դեռ գործ ունեմ:

Ես գնացի հյուրասրահ, նստեցի բազկաթոռներից մեկին և սկսեցի սպասել: Այժմ արդեն զղջում էի իմ մտադրության համար. ամեն ինչից երևում էր, որ Էմիլիան պատրաստվում է ամառանոցում երկար մնալ, մինչդեռ ես եկել էի, որպեսզի նրան հայտնեմ մեր մեկնելու իմ մտադրության մասին: Այդ ընթացքին մտաբերեցի, թե ինչպես ընդամենը մի քանի օր առաջ Էմիլիան որոշել էր հեռանալ ինձանից: Եվ համեմատելով նրա այն ժամանակվա գրեթե հուսահատական տրամադրությունը այժմյան հանգիստ վիճակի հետ, ես մտածեցի, որ նա, ըստ երևույթին, վճռել է ապրել ինձ հետ, նույնիսկ արհամարհելով ինձ: Այլ խոսքերով ասած, այժմ նա ընդունում էր այն, ինչի դեմ այն ժամանակ բողոքի էր ելել: Սակայն այդ հանգամանքը ինձ համար շատ ավելի վիրավորական էր, քան ուղածդ բողոքը: Դա նշանակում էր, որ Էմիլիան անձնատուր է եղել, որ նրա կամքը կոտրված է, և որ այժմ նա արհամարհում է ոչ միայն ինձ, այլև իրեն: Հենց լոկ այս միտքը բավական եղավ, որպեսզի ես իմ հոգուց վտարեմ զղջումի զգացումն ու հաստատ մնամ որոշմանս... Այո, մենք պետք է մեկնեինք, դա անհրաժեշտ էր և նրա, և ինձ համար, և այդ վճիռը նա պետք է իմանար:

Ես մի քիչ էլ սպասեցի: Էմիլիան ներս մտավ, մոտեցավ ռադիորնդունիչին, անջատեց և նստեց:

— Դու ասացիր, որ ինձ հետ խոսելիք ունես:

Ես դրան հարցով պատասխանեցի:

— Դու ճամպրուկները նորի՞ց ես քանդել:

— Այո, ի՞նչ կա որ:

— Ցավում եմ, — ասացի ես, — բայց պետք է նորից հավաքես ու կապես... Մենք վաղն առավոտյան մեկնում ենք Հոռոմ:

Էմիլիան մի րոպե այնպես անշարժացավ ու մոլորված

կանգնեց, կարծես ասածս չհասկացաւ: Հետո խստորեն հարցրեց.

— Էլ ի՞նչ է պատահել:

— Այն է պատահել, — պատասխանեցի ես, վեր կենալով բաղկաթոռից ու գնալով դեպի միջանցքի վրա բացվող դուռը, որպեսզի ծածկեմ, — այն է պատահել, որ որոշել եմ հրաժարվել այդ սցենարի աշխատանքից... Ամեն ինչ գրողի ծոցն եմ ուղարկել... Վաղը վերադառնում ենք Հոռոմ:

Այդ նորությունը, ինչպես երևում էր, էմիլիային իրոք որ դայրույթ էր պատճառել: Նա հոնքերը կիտելով հարցրեց.

— Իսկ ինչո՞ւ ես որոշել հրաժարվել այդ աշխատանքից: Ես շատ չոր պատասխանեցի.

— Զարմանում եմ, որ դու կարող ես այդ հարցը տալ ինձ... ինձ թվում է, որ երեկ երեկոյան իմ տեսածներից հետո այլ կերպ վարվել չէի կարող:

Էմիլիան սառնությամբ իսկույն առարկեց.

— Երեկ երեկոյան դու բոլորովին ուրիշ կարծիքի էիր... չնայած այդ նույն բանը դու երեկ էլ էիր տեսել:

— Երեկ երեկոյան ես քեզ թողել էի, որ ինձ համոզես քո փաստարկներով... Բայց հետո հասկացա, որ դրանք չպետք է հաշվի առնեմ... Ես չգիտեմ, թե դու ինչու ես ուզում, որ աշխատեմ այդ սցենարի վրա և ոչ էլ ուզում եմ իմանալ... Ես գիտեմ միայն մի բան, որ և ինձ համար, և քեզ համար շատ ավելի լավ կլինի, եթե ես այդ շանեմ:

— Բատիստան այդ գիտե՞, — հանկարծ հարցրեց էմիլիան:

— Զգիտե, — պատասխանեցի ես, — բայց Ռայնգոլդը գիտե... Ես հենց նրա մոտից եմ գալիս, ինչ որ պետքն էր, նրան եմ ասել:

— Շատ վատ ես արել:

— Իսկ ինչո՞ւ:

— Որովհետև, — ասաց նա դժգոհ ու անվստահ տոնով, — որովհետև մեզ այդ փողը պետք էր բնակարանի պարտքերը մարելու համար... Իսկ մյուս կողմից էլ, դու ինքդ էիր ասում, որ կապած պայմանագրից հրաժարվել նշանակում է փակել ուրիշ աշխատանք ստանալու ճանապարհները... վատ ես արել. դու այդպիսի բան չպետք է անեիր:

Ես իմ հերթին նույնպես կատաղեցի.

— Դու քեզ հաշի՞վ ես տալիս, թե ինչ ես ասում,— բղավեցի ես,— դու չե՞ս հասկանում, որ ես գտնվում եմ անտանելի վիճակում... որ ես չեմ կարող փող ընդունել մի մարդու ձեռքից, ով... ով գայթակղել է իմ կնոջը:

Էմիլիան ոչինչ չպատասխանեց: Ես շարունակեցի.

— Ես այդ սցենարից հրաժարվեցի, որովհետև ներկա պայմաններում դա ինձ համար խայտառակություն էր... Բայց ես հրաժարվեցի նաև քեզ համար, քո պատճառով, որպեսզի դու նորից ինձ հավատաս... Չգիտեմ ինչու, դու այժմ ինձ համարում ես մի մարդ, որն ընդունակ է աշխատել նույնիսկ նման պայմաններում... Բայց դու սխալվում ես... ես այդ մարդը չեմ:

Ես տեսա, թե ինչպես նրա աչքերում փայլատակեց կատաղությունը: Նա ինձ ասաց.

— Եթե դու այդ արել ես քեզ համար, քո գործն է, ես չգիտեմ... Բայց եթե ինձ համար ես արել, ապա դու դեռ ժամանակ ունես որոշումդ փոխելու... Քո արածը շատ անմիտ և վնասակար բան է, հավատացնում եմ քեզ... դա քեզ միայն կվնասի, ուրիշ ոչինչ:

— Ի՞նչ ես ուզում դրանով ասել:

— Այն, ինչ արդեն ասացի. դա ոչ մի լավ բանի չի հանգեցնի:

Իմ քունքերը սառեցին, զգացի, որ գույնս գցում եմ:

— Այսի՞նքն:

— Սկզբից դու ասացիր, թե ի՞նչ օգուտ է արդյոք ինձ տալու քո աշխատանքից հրաժարվելը:

Ես զգացի, որ հասել է վերջնական բացատրության րոպեն: Էմիլիան ինքն էր այդ ինձ առաջարկում: Եվ հանկարծ ինձ համակեց վախի զգացումը: Բայց, շնայած դրան, ես ասացի.

— Դու մի անգամ ասացիր... որ ինձ արհամարհում ես... դու այսպես ասացիր... Ես չգիտեմ, թե ինչո՞ւ ես արհամարհում... Բայց գիտեմ, որ արհամարհում են այն մարդկանց, ովքեր ամոթալի և արհամարհանքի արժանի ինչ-որ բան են անում... Հենց այդ սցենարի աշխատանքը հետապնդելով շարունակելն է, որ կարող է դիտվել որպես ամոթալի մի գործ...

և իմ այս որոշումը քեզ կապացուցի, որ ես այն մարդը չեմ, ինչպիսին դու ես կարծում... ուրիշ ոչինչ:

Նա ինձ պատասխանեց մի այնպիսի հաղթական ու գոհ տոնով, որ նշանակում էր. ահա, թե ինչպես վերջի վերջո ես քեզ թակարդը գցեցի:

— Բայց չէ որ քո այդ որոշումը ինձ ոչինչ չի ապացուցի... և հենց դրա համար է, որ ես քեզ խորհուրդ եմ տալիս փոխես որոշումդ:

— Ինչպե՞ս թե ոչինչ չի ապացուցի,— ես նստեցի տեղս և շփոթահար, մեքենայորեն բռնեցի բազկաթոռի թևատեղին դրած նրա ձեռքը:— Էմիլիա, և այդ դո՞ւ ես ասում:

Նա կոպտորեն հետ քաշեց ձեռքը:

— Խնդրում եմ, ինձ հանգիստ թող... ավելին, խնդրում եմ ինձ ձեռք չտաս... ինձ հպվելու ոչ մի փորձ այլևս չանես... Ես քեզ չեմ սիրում և, կարծում եմ, որ երբեք այլևս հնարավոր էլ չի լինի քեզ սիրել:

Ես նույնպես ձեռքս հետ տարա և զրգոված ասացի:

— Շատ լավ, շխտենք սիրո մասին, թող այդպես լինի... արի խոսենք քո... քո արհամարհանքի մասին... Եթե ես նույնիսկ հրաժարվեմ էլ այդ սցենարից, դու դարձյա՞լ ինձ կշարունակես ատել:

Էմիլիան հանկարծ տեղից վեր ցատկեց, կարծես ամբողջովին համբերությունը կորցրած, և խստորեն ասաց:

— Այո, կշարունակեմ... և խնդրում եմ, սրանից հետո ինձ հանգիստ թողնես:

— Բայց ինչո՞ւ ես ասում:

— Որովհետև այդպիսին ես,— հանկարծ բղավեց նա,— որովհետև դու այդպիսին ես ստեղծված և ինչքան էլ ուզում է ճգնես, միևնույն է, չես կարող փոխվել:

— Ախր ինչպե՞ս եմ ստեղծված:

— Ինչպես ես ստեղծված, ես չգիտեմ, երևի դու ինքդ այդ կիմանաս... Ես միայն գիտեմ, որ դու տղամարդ չես: Եվ քեզ տղամարդու նման չես պահում:

Ինձ մի անգամ ևս ապշեցրեց նրա խոսքերում հնչող զգացմունքի իսկական անկեղծության և գրեթե սովորական, մաշված արտահայտության միջև եղած հակադրությունը:

— Իսկ ի՞նչ է նշանակում տղամարդ լինել,— զայրույթին

խառնված հեղնանքով հարցրի ես:— Քեզ արդյոք չի՞ թվում,
որ դա պարզապես ոչինչ չի նշանակում:

— Դու շատ լավ գիտես ինչ է նշանակում:

Էմիլիան այժմ արդեն լուսամուտի մոտ էր և, մեջքով
շրջված իմ կողմը, հետս խոսում էր, առանց ինձ նայելու: Ես
գլուխս սեղմեցի ձեռքերիս մեջ և մի պահ հուսահատորեն
նրան նայեցի: Նա մեջքն ինձ է շրջել ոչ միայն ֆիզիկապես,
այլև, կարելի էր ասել, ամբողջ հոգով ու էությամբ: Նա կամ
չի ուզում բացատրվել, կամ գուցե, հանկարծ մտածեցի ես,
չգիտեմ, թե ինչպես են բացատրվում: Անկասկած, ինչ-որ
հիմք կար, որի պատճառով նա ինձ արհամարհում էր, բայց
թե այդ հիմքը այնքան ակնհայտ չէր, որ մարդ կարողանար
խկույն մատը դնել վրան: Այդ պատճառով էլ նա գերադա-
սում է դեպի ինձ տածած իր արհամարհանքը բացատրել իմ
ունեցած բնածին սրիկայությամբ, որը պայմանավորված չէ
որևէ պատճառով, հետևապես և անուղղելի է: Ես հանկարծ
մտաբերեցի Ուդիսևսի և Պենելոպեի միջև գոյություն ունեցող
հարաբերությունների Ռայնգոլդի մեկնաբանությունը և, կար-
ծես վայրկենապես լուսավորվելով, ինքս ինձ հարցրի.
«Իսկ եթե Էմիլիան այն տպավորությունն է ունեցել, թե վեր-
ջին այդ ամիսների ընթացքում ես իմացել եմ, որ Բատտիս-
տան սիրահետում է իրեն և աշխատել եմ այդ հանգամանքը
օգտագործել հանուն իմ շահերի», այսինքն՝ ոչ թե ըմբոս-
տացել եմ դրա դեմ, այլ, ընդհակառակը, խրախուսել եմ Բատ-
տիստայի արարքները»: Այդ մտքի վրա քիչ մնաց շունչս
կտրվեց: Այժմ ես հիշում էի առանձին դեպքեր, որոնք կա-
րող էին նման կասկածներ առաջացնել Էմիլիայի մեջ: Վերց-
նենք թեկուզ այն երեկոյի իմ ուշանալը, երբ մենք առաջին
անգամ էինք հանդիպել Բատտիստայի հետ: Ճիշտ է, դրա
պատճառը իմ վերջրած տաքսիի վթարն էր, բայց չէ որ Էմի-
լիան դա կարող էր գիտել որպես մի պատրվակ, որը ես հնա-
րել եմ լոկ նրա համար, որպեսզի իրեն մենակ թողնեմ
պրոդյուսերի հետ: Կարծես թե հաստատելով իմ այդ մտքերը,
Էմիլիան, երեսը առանց իմ կողմը շրջելու, հանկարծ ասաց.

— Օրինակ, իսկական տղամարդը երեկ երեկոյան իրեն
այնպես չէր պահի, ինչպես դու պահեցիր՝ այդ բոլորը տես-
նելուց հետո... Մինչդեռ դու շատ հանգիստ եկար ինձ մոտ՝

իմ կարծիքը հարցնելու և այնպես ձևացրիր, իբր ոչինչ չես տեսել... Դու հույս ունեիր, որ, միևնույն է, ես քեզ խորհուրդ կտամ շարունակել սցենարի աշխատանքը... և ես քեզ տվի այն խորհուրդը, որը դու ցանկանում էիր, ու դու ընդունեցիր... Իսկ այսօր, երբ ով գիտե, թե ինչ տեղի ունեցավ քո և այդ գերմանացու միջև, դու գալիս ես ինձ մոտ և հայտարարում, որ այդ աշխատանքը մերժում ես հանուն ինձ, որովհետև ես քեզ արհամարհում եմ, իսկ դու չես ուզում, որ ես քեզ արհամարհեմ... Բայց հիմա արդեն ես քեզ լավ եմ ճանաչում, ու, թերևս, ոչ թե դու ինքդ ես հրաժարվել այդ աշխատանքից, այլ նա է քեզ ստիպել, որպեսզի հրաժարվես... Ինչպես էլ ուզում է եղած լինի, այժմ արդեն չափազանց ուշ է այդ մասին խոսելը... Ես քո մասին արդեն ունեմ իմ որոշակի կարծիքը, և եթե դու աշխարհի բոլոր սցենարներն էլ մերժես հանուն ինձ, միևնույն է, ես այդ կարծիքը չեմ փոխի... Այնպես որ պատմություններ մի ստեղծի... մի հրաժարվիր աշխատանքից և մեկընդմիջտ ինձ հանգիստ թող:

Այսպիսով, մենք նորից վերադարձանք մեր խոսակցության սկիզբը: Ես մտածեցի. էմիլիան ինձ արհամարհում է, բայց հրաժարվում է ասել այդ արհամարհանքի պատճառը: Ինձ համար խորապես նողկալի էր ասել, թե որն է այդ պատճառը, և ոչ միայն այն տեսակետից, որ այդ պատճառը նողկալի էր, այլև այն, որ այդ ասելով, ես, ինչպես ինձ թվում էր, ինչ-որ ձևով թույլ էի տալիս նրա հիմնավոր լինելը: Այնուամենայնիվ, ես ուզում էի ամեն ինչ պարզել մինչև վերջ, ուրիշ ելք չկար: Եվ որքան կարող էի հանգիստ առաջի.

— Էմիլիա, դու ինձ արհամարհում ես, սակայն չես ուզում ասել պատճառը... Գուցե դու ինքդ էլ այդ չգիտես... Բայց ես պետք է իմանամ, որպեսզի բացատրեմ քեզ, թե դու որքան ես անիրավացի, ես պետք է իմանամ, որպեսզի կարողանամ արդարանալ... Իսկ այժմ լսիր, թե ինչ եմ ասում. եթե ես ասեմ իմ հանդեպ ունեցած քո արհամարհանքի պատճառը, դու խո՞սք ես տալիս ինձ ասել՝ ես իրավացի՞ եմ, թե ոչ...

Էմիլիան, որ մինչև հիմա դեռ կանգնած էր լուսամուտի

մոտ և մեջքով շրջված էր իմ կողմը, մի պահ ոչինչ չասաց։
Իսկ փոքր-ինչ հետո հոգնած ու վրդովված վրա բերեց։

— Ոչ մի բան էլ ես քեզ չեմ խոստանում... օ՜Ք, հան-
գիստ թող ինձ։

— Պատճառն այս է,— ասացի ես դանդաղ, գրեթե
վանկ-վանկ արտասանելով յուրաքանչյուր բառը,— հենվելով
սխալ փաստերի վրա, դու պատկերացրել ես, որ ես... որ ես
իմացել եմ Բատտիստայի մասին, բայց, ելնելով իմ անձնա-
կան շահերից, գերադասել եմ կույր ձևանալ, և ավելին, ուղ-
ղակի փորձել եմ քեզ հրել նրա գիրկը... Ճի՞շտ է։

Ես աչքերս բարձրացնելով, նայեցի էմիլիային, որը դեռ
մեջքով դեպի ինձ էր կանգնած, և սպասեցի, թե նա ինչ պա-
տասխան կտա։ Բայց պատասխան չեղավ. էմիլիան նայում էր
լուսամուտից անց կողմ և լռում։ Հանկարծ ես զգացի, թե
ինչպես կարմրեցի մինչև ականջներս. ամոթի վայրկենական
գիտակցությունը համակեց ինձ, և ես ամաչեցի իմ ասածից։
Ես հասկացա, որ հենց լուկ իմ ասելու փաստը չի կարող էմի-
լիայի կողմից չմեկնաբանվել որպես իմ հանդեպ տածած նրա
արհամարհանքի ապացույց, մի բան, որից ես իսկապես էլ
երկյուղ էի կրում։ Եվ անմիջապես հուսահատորեն վրա բերի։

— Եթե իսկապես այդպիսին է եղել քո պատկերացումը,
էմիլիա, ես կարող եմ երգվել, որ դու սխալվում ես... Ես եր-
բեք ոչինչ Բատտիստայի մասին մինչև երեկ երեկոյան,
էմիլիա, չեմ իմացել... Իհարկե, դու ազատ ես քո կարծիք-
ների մեջ, ինձ հավատալը կամ չհավատալը քո գործն է...
Բայց եթե ինձ չես հավատում, դա նշանակում է, որ դու ամեն
գնով ուզում ես ինձ արհամարհել, չես ուզում համոզվել, որ
դու անիրավացի ես, չես ուզում ինձ արդարանալու հնարա-
վորություն տալ։

Այս անգամ ևս էմիլիան ոչինչ չպատասխանեց։ Բայց ես
զգացի, որ նշանին եմ կպել. ըստ երևույթին, նա իսկապես
էլ չգիտեր, թե ինչու է ինձ արհամարհում, համենայն դեպս,
դերադասում էր չիմանալ և շարունակում էր ինձ սրիկա հա-
մարել հենց այնպես, առանց պատճառի, առանց հաշվի առ-
նելու իմ էությունը։ Ես զգացի, որ ասածներս չհամոզեցին։
Բայց նաև մտածեցի, որ միշտ չէ, երբ անմեղությունը կարո-

դանում է համոզեցուցիչ լինել: Հուսահատության հասած և մղված այնպիսի մի պատճառից, որն ավելի ուժեղ է, քան ինքը բանականությունը, ես խոսքերից ֆիզիկական փաստարկներին անցնելու անհրաժեշտությունն զգացի: Վեր կացա, մոտեցա էմիլիային, որը դեռ լուսամուտի մոտ ուղիղ կանգնած դուրս էր նայում և, բռնելով նրա թևը, ասացի.

— Էմիլիա, ինչո՞ւ ես դու այդքան ինձ ատում... ինչո՞ւ ոչ մի բռնիք այդ մասին չես մոռանում:

Ես նկատեցի, որ նա երեսը մի կողմ է շրջում, կարծես ցանկանալով թաքցնել ինձանից, բայց չէր ընդդիմանում, երբ թևը սեղմում էի, իսկ երբ ազդրով կպա նրա ազդրին, նա բոլորովին հետ շքաշվեց: Այդ ժամանակ, սիրտ անելով, ես գրկեցի նրա մեջքը: Վերջապես էմիլիան երեսով շրջվեց իմ կողմը, և ես տեսա, որ նրա երեսը ողողված է արցունքներով:

— Ես երբեք այդ քեզ չեմ ների,— ճշաց նա,— երբեք չեմ ների այն, որ դու կործանեցիր իմ սերը... Ես քեզ այնպե՞ս էի սիրում... Ոչ ոքի, բացի քեզանից, ես չեմ սիրել և այլևս չեմ էլ սիրի... Իսկ դու քո բնավորությամբ ամեն ինչ կործանեցիր... Մենք այնքա՞ն երջանիկ կարող էինք լինել միասին... Մինչդեռ ամեն ինչ հիմա դարձավ անհնարին... Ինչպե՞ս ես ուզում, որ ես մոռանամ այդ... Ես ինչպե՞ս կարող եմ չվրդովվել քեզ վրա:

Հանկարծ իմ մեջ ծնվեց մի հույս. այդ բոլորից հետո էմիլիան ասաց, որ ինձ սիրել է, որ սիրել է միայն ու միայն ինձ:

— Ինձ լսիր,— ասացի ես, քաշելով նրան դեպի ինձ,— հիմա դու կգնաս ճամպրուկները կհավաքես, կկապես և մենք վաղն առավոտյան կմեկնենք... Իսկ Հոռմում ես քեզ ամեն ինչ կբացատրեմ... Եվ հավատացած եմ, որ դու կհամոզվես:

Այս անգամ գրեթե կատաղի մի ուժով նա դուրս պրծավ իմ ձեռքերից:

— Ես չեմ գալիս,— բղավեց նա,— ի՞նչ եմ անելու Հոռմում... Հոռմում ես տանից հեռանալու եմ... և քանի որ մայրս չի ուզում, որ իր մոտ վերադառնամ, ա՛յա ստիպված եմ լինելու ապրել վարձու սենյակում և նորից աշխատել

որպես մեքենագրուհի: Ոչ, ես ոչ մի տեղ էլ չեմ գնա... Ես մնում եմ այստեղ... Ինքդ գնա, եթե այդքան ուզում ես... Ես մնում եմ այստեղ... Բատտիստան ինձ ասաց, որ կարող եմ մնալ ինչքան սիրտս ուզում է... Ես մնում եմ այստեղ: Ես նույնպես կատաղեցի:

— Դու կմեկնես ինձ հետ... վաղն առավոտյան:

— Խեղճ մարդ, դու սխալվում ես, ես մնում եմ այստեղ:

— Այն դեպքում ես նույնպես մնում եմ... և այնպես կանեմ, որ Բատտիստան մեր երկուսին էլ դուրս վռնդի:

— Ոչ, դու այդ չես անի:

— Այո, կանեմ:

Էմիլիան մի պահ նայեց ինձ, ապա առանց որևէ խոսք արտասանելու դուրս գնաց հյուրասրահից: Հետո լսվեց նրա սենյակի դռան ուժգին շրխկոցն ու բանալու պտույտի ձայնը:

Գլուխ քսանմեկերորդ

Եվ ահա այդպես, զայրույթի թուփերն արած իմ հայտարարությամբ ես կապանք դրի ինքս ինձ վրա. «Ես կմնամ այստեղ»: Փաստորեն, ինչպես այդ հասկացա Էմիլիայի դուրս գնալուց անմիջապես հետո, ես չէի էլ կարող այլևս մնալ այդտեղ. միակ մարդը, որը պետք է անպայման հեռանար այդտեղից, դա հենց ես էի: Ռայնգոլդի հետ արդեն խղել էի իմ հարաբերությունները, այդ նույնը արել էի նաև Բատտիստայի հետ, իսկ այժմ էլ, ամենայն հավանականությամբ, պետք է խզվեին իմ և Էմիլիայի միջև եղած հարաբերությունները: Մի խոսքով, ես լրիվ ավելորդ էի, և միակ բանը, որ ինձ մնում էր, դա իմ այստեղից հեռանալն էր: Բայց բղավելով Էմիլիայի վրա, ես ասացի, որ ինքս նույնպես կմնամ: Եվ իսկապես էլ, ոչ այն է դեռ շմարած վերջին հույսի պատճառով, ոչ այն է շար դիտավորությունից դրդված, ես զգում էի, որ ուզում եմ մնալ: Ուրիշ պայմաններում իմ այդ դրությունը, կարող էր նույնիսկ ծիծաղելի թվալ, բայց իմ այն ժամանակվա հուսահատական հոգեվիճակի պայմաններում դա պարզապես ծանր էր և անտանե-

լի: Ես նման էի այն ալպինիստին, որը վեր մագլցելու ժամանակ հասնելով անսահման վտանգավոր մի կետի, հանկարծ գիտակցում է, որ դա մի տեղ է, որտեղ նա ոչ կարող է կանգ առնել, ոչ շարժվել առաջ և ոչ էլ վերադառնալ դեպի հետ: Փոթորկված վայրկենական հուզմունքից, ես սկսեցի հյուրասրահում հետուառաջ քայլել, ինքս ինձ հարցնելով, թե ինչ եմ անում արդյոք: Ես հասկանում էի, որ այդ երեկո էմիլիայի և Բատտիստայի հետ չէի կարող սեղան նստել ու ձևացնել, թե իբրև ոչինչ չի եղել: Մի րոպե մտածեցի, որ գուցե զնամ Կապրի ընթրելու և այնտեղից վերադառնամ ուշ երեկոյան: Սակայն այդ օրը չորս անգամ այդ նույն ճանապարհով, այրող արևի տակ, ամառանոցից քաղաք էի վազել իսկ վերադարձել և այժմ ինձ այնքան էի հոգնած զգում, որ այդ բոլորը նորից կատարելու ոչ մի ցանկություն չունեի: Նայեցի ժամացույցին, արդեն վեցն էր: Մինչև ընթրիք ամբողջ երկու ժամ ժամանակ կար: Ի՞նչ անել: Վերջապես որոշեցի. զնացի իմ սենյակը և գուռը կողպեցի ներսից:

Ես ծածկեցի փակոցափեղկերը և մութ խավարում փովեցի մահճակալիս: Իսկապես էլ, հոգնած էի, և հազիվ էի պառկել, երբ զգացի, որ անդամներս բնազդով ինչ-որ հարմար դիրք են փնտրում քնելու համար: Այդ րոպեին ես շնորհակալ էի իմ մարմնից, որն ավելի իմաստուն էր, քան միտքս, և, առանց ճիգեր գործադրելու, համր մի պատասխան տվեց ինձ այնքան տանջող «ի՞նչ անել» հարցին: Փոքր-ինչ հետո ես արդեն սուզված էի խոր քնի մեջ:

Ես քնեցի բավական երկար և առանց երազներ տեսնելու: Իսկ երբ արթնացա, սենյակում արդեն լրիվ մութ էր: Ինձ թվաց, որ ուշ գիշեր է: Ես տեղիցս ելա, մոտեցա լուսամուտին և լայնորեն բացեցի նրա փեղկերը. իսկապես էլ, բավական ուշ երեկո էր: Ես վառեցի լույսը, նայեցի ժամացույցին, արդեն ժամը իննն էր: Երեք ժամ քնել էի: Ընթրիքը, որքան գիտեի, լինում էր ժամը ութին կամ ամենաուշը ութն անց կեսին: Նորից իմ մտքի մեջ բարձրացավ նույն հարցը. «Ի՞նչ անել»: Սակայն այս անգամ ես արդեն ինչպես պետքն էր հանգստացել էի, որի պատճառով էլ իսկույն գտնվեց նրա համարձակ ու պարզ պատասխանը. «Ես գտնվում եմ ամառանոցում և մարդկանցից թաքնվելու ոչ մի հիմք չու-

նեմ: Հիմա կգնամ, կներկայանամ ընթրիքի սեղանին, և թող լինի, ինչ ուզում է»: Ես իմ մեջ նույնիսկ մարտական տրամադրություն էի զգում և պատրաստ էի ոչ միայն Բատտիստայի հետ սպասվելիք ընդհարման ժամանակ դիմադրել նրան, այլև այնպես անել, ինչպես և սպառնացել էի էմիլիային, որ նա մեր երկուսին էլ՝ էմիլիային և ինձ, դուրս վռնդի իր ամառանոցից: Ես արագ-արագ ինձ կարգի բերի և դուրս եկա սենյակից:

Բայց հյուրասենյակում լրիվ ամայություն էր, թեև ամենօրյա սեղանը գտնվում էր սովորական անկյունում, որի վրա, ինչպես նկատեցի, դրված էր միայն մի հոգու ընթրիք: Հենց այդ նույն րոպեին ներս մտավ աղախինը և, կարծես հաստատելով իմ կասկածանքները, հայտարարեց, որ Բատտիստան ու էմիլիան գնացել են Կապրիում ընթրելու: Եթե ես ցանկություն ունեմ, կարող եմ ինքս էլ հետևել նրանց, որոնք լինելու են Բելլավիստա ռեստորանում: Իսկ եթե ոչ, կարող եմ ընթրել այստեղ, ընթրիքը արդեն կես ժամ է, ինչ պատրաստ է:

Ես կռահեցի, որ էմիլիայի ու Բատտիստայի առաջ ևս կանգնած է եղել նույն հարցը. «Ի՞նչ անել»: Եվ նրանք դա լուծել են վերին աստիճանի հեշտ. հեռացել են տնից, թողնելով ինձ դաշտի տերն ու տնօրենը: Սակայն այս անգամ ես չունեցա ոչ խանդի, ոչ վիրավորանքի և ոչ էլ հիասթափության զգացում: Ընդհակառակը, տխրությամբ մտածեցի, որ նրանք արել են այն միակ բանը, ինչ կարող էին անել, որ ես դեռ շնորհակալ պետք է լինեմ նրանցից՝ տհաճ հանդիպումից խուսափելու համար: Ես հասկացա նաև այն, որ դատարկության ու բացակայության այդ տակտիկայի նպատակը ինձ այդտեղից հեռացնելն էր, և եթե նրանք այդ տակտիկան կիրառեին հետևողականորեն նաև հետագա օրերի ընթացքում, ապա որոշակիորեն կհասնեին իրենց նպատակին: Բայց դա ապագային վերաբերող բան էր, որի մասին դեռ ոչինչ որոշակի ասել չէր կարելի: Ես աղախինն ասացի, որ ինձ համար ընթրիք բերի և նստեցի սեղանի մոտ:

Կերա շատ քիչ և դժկամությամբ: Ես ափսեի մեջ դարսած խոզապուխտից ընդամենը մի փոքրիկ կտորի համը տեսա և մի փոքրիկ կտոր էլ վերցրի այն ձկից, որ էմիլիան առնել

էր տվել երեքիս համար: Իմ ընթրիքը տեեց ընդամենը մի քանի րոպե: Հետո աղախնին ասացի, որ կարող է գնալ քնելու, քանի որ այլևս նրա ներկա գտնվելու անհրաժեշտությունը չկա, իսկ ինքս էլ դուրս եկա՝ պատշգամբ: Պատշգամբի անկյուններից մեկում մի քանի բազկաթոռներ կային դրած: Ես վերցրի նրանցից մեկը, բացեցի և, դնելով բազրիքի մոտ, նստեցի երեսով դեպի ծովը, որը, մթությանը ձուլված, բոլորովին չէր երևում:

Երբ Ռայնգոլդի հետ հանդիպումս վերջացրած արդեն ամառանոց էի վերադառնում, ինքս ինձ խոսք տվի, որ էմիլիայի հետ զրուցելուց հետո կսկսեմ հանգիստ կերպով ամեն ինչի մասին մտածել: Այդ ժամանակ ես գիտակցում էի, որ դեռ չգիտեմ, թե ինչ պատճառով է էմիլիան դադարել ինձ սիրելուց: Բայց երբեք մտքովս չէր անցնում, թե նույնիսկ այդ բացատրությունից հետո էլ ինձ հայտնի չի լինելու այդ պատճառը: Ընդհակառակը, չգիտեմ ինչու, վստահ էի, որ դա պարզություն կտա այն ամենին, ինչ մինչև հիմա սքողված է եղել անհայտության սոսկալի խավարով: Այնպիսի մի պարզություն, որ ես կբացականչեմ. «Եվ եղած-չեղածը դա՞ է... և այդպիսի մի շնչին քանի համար դու այլևս ինձ չե՞ս սիրում»:

Սակայն տեղի ունեցավ այն, ինչ ես չէի սպասում. բացատրությունը եղավ կամ, համենայն դեպս, եղավ բացատրության նման մի այնպիսի բան, որ հնարավոր էր էմիլիայի և իմ միջև և, այնուամենայնիվ, ես այդ մասին ինչպես առաջ, այնպես էլ հիմա գիտեի: Դեռ ավելի վատ: Ես եկա այն եզրակացության, որ էմիլիայի իմ նկատմամբ տածած արհամարհանքի պատճառը կարելի է որոշել միայն մեր միջև եղած նախկին հարաբերությունը վերլուծելու միջոցով: Բայց նա այդ լսել անգամ չէր ուզում. փաստորեն նույն կանոնում էր շարունակել իմ հանդեպ ունեցած իր առանց պատճառի արհամարհանքը, զրկելով ինձ արդարանալու ամեն մի հնարավորությունից և խանգարելով վերադարձնել իր իսկ սերն ու հարգանքը:

Մի խոսքով, ես հասկացա, որ էմիլիայի մեջ արհամարհանքի զգացումը առաջ էր եկել շատ ավելի շուտ, քան իմ վերաբերմունքը կարող էր որևէ իրական կամ երևակայական

հիմք տալ: Այդ արհամարհանքը ծնունդ էր առել առանց որևէ էական պատճառի, մեր բնավորությունների շփումից ու տեական գոյակցությունից: Բնավորություններ, որոնք չէին ստուգվել, ինչպես փորձաքարի միջոցով ստուգում են ազնիվ մետաղի մաքրության չափը: Եվ իսկապես էլ, երբ համարձակություն ունեցա երթադրելու, որ նրա արհամարհանքը ծնունդ է առել Բատտիստայի հանդեպ ունեցած իմ վերաբերմունքի սխալ գնահատությունից, էմիլիան ոչ ընդունեց և ոչ էլ մերժեց այդ, այլ պարզապես լռության մատնեց: Ինչպես երևում է, անսպասելի վշտացած մտածեցի ես, էմիլիան իսկապես էլ այն կարծիքին է, որ ես ամեն ինչի ընդունակ եմ: Նա ինձ ոչինչ չհարցրեց, որպեսզի իմ ենթադրական պատասխանները էլ ավելի շուժեղացնեն իր արհամարհանքի զգացումը: Այլ խոսքերով ասած, դեպի ինձ ունեցած վերաբերմունքով էմիլիան ելնում էր իմ բնավորության գնահատությունից, առանց հաշվի առնելու իմ գործողությունները: Դրանք, դժբախտաբար, միայն հաստատում էին նրա այդ գնահատությունը: Բայց առանց այդ էլ նա, ամենայն հավանականությամբ, ինձ կվերաբերվեր նույն ձևով: Եվ իսկապես, ինձ համար որպես ապացույց, եթե իրոք դրա անհրաժեշտությունն ունի, կարող էր ծառայել էմիլիայի մի տեսակ անբացատրելի և տարօրինակ վերաբերմունքը: Նա կարող էր ինձ հետ մտերիմ ու մինչև վերջը անկեղծ զրույցի միջոցով ցրել այն դաժան թյուրիմացությունը, որին զարնվել ու փշրվել էր մեր սերը: Բայց նա այդ չէր անում և չէր անում այն պատճառով, որ, ինչպես քիչ առաջ բղավելով ասացի, չէր ուզում ճշմարտությունն իմանալ, ուզում էր նույն ձևով շարունակել իր արհամարհանքը:

Մինչև այդ ես դեռ փոված էի բազկաթոռի մեջ: Բայց մըտքերս այնպես սկսեցին ինձ հուզել, որ գրեթե մեքենայաբար տեղիցս ելա և հենվեցի պատշգամբի բազրիքին: Նայելով գիշերային խավարին և վայելելով նրա անդորրը, ես ըստ երևվույթին ուզում էի հանգստացնել ինձ: Բայց երբ այրվող երեսս բարձրացրի ծովից փչող մեղմ ու սառը հովի կողմը, իսկույն մտածեցի, որ արժանի չեմ այդպիսի թեթևության: Ես հասկացա, որ արհամարհվող մարդը ոչ կարող է և ոչ էլ պետք է հանգստություն գտնի այնքան ժամանակ, որքան

շարունակվում է այդ արհամարհանքը: Ինչպես մեղավորը ահեղ դատաստանի ժամանակ, նա, իհարկե, կարող է բացականչել. «Լեռներ, ծածկեցեք ինձ, ծովեր, սուզեք ինձ ձեր հատակը»: Սակայն արհամարհանքը գնում է նրա հետևից, որտեղ էլ ուզում է նա թաքնված լինի, քանի որ նա արդեն մտել է մարդու հոգու մեջ և մարդու հետ էլ լինում է ամենուրեք:

Ես նորից ինձ գցեցի բազկաթոռին և դողդողացող ձեռքով մի սիգարետ վառեցի: «Բայց և այնպես, արժանի՞ եմ ես արդյոք արհամարհանքի, թե ոչ,— մտածեցի ես և համոզված որոշեցի, որ արժանի չեմ,— չէ՞ որ, վերջին հաշվով, իմ խելքը մնում էր ինձ հետ: Դա նույնիսկ էմիլիան չի ժխտում: Ես իմ խելքով կարող եմ հպարտանալ, դա միակ բանն էր, որով արդարանում էր իմ գոյությունը: Ուրեմն, ես պետք է մտածեի, անկախ նրանից, թե ինչն է իմ մտածմունքի առարկան: Ես պարտավոր էի արիաբար ի ցույց դնել իմ մտավոր կարողությունների ուժը, անկախ նրանից, թե ինչ գաղտնիք է գտնվում իմ առաջ: Եթե դադարեմ մտածելուց, ինձ մոտ կմնա միայն սոսկալի այն զգացումը, որ ես իսկապես էլ արժանի եմ արհամարհանքի, թեև դրա պատճառը անհայտ է»:

Եվ ահա համառությամբ ու պայծառ մտքով սկսեցի խորհել: Ինչը, ուրեմն, կարող էր լինել իմ հանդեպ եղած արհամարհանքի պատճառը: Ես իսկույն մտաբերեցի Ռայնգոլդի այն խոսքերը, որոնցով նա, ինքն այդ շնկատելով, բնորոշեց էմիլիայի հանդեպ ունեցած իմ դիրքը, մտածելով, որ այդ ասում է Ոդիսևսի և Պենելոպեի մասին... «Ոդիսևսը քաղաքակիրթ մարդ է, իսկ Պենելոպեն՝ պրիմիտիվ հասկացողությունների տեր կին»: Մի խոսքով, Ռայնգոլդը, ինքն այդ շկամենալով, «Ոդիսականի» իր տարօրինակ մեկնաբանությամբ այն ժամանակ որոշակի ճգնաժամ առաջացրեց էմիլիայի հետ ունեցած իմ հարաբերությունների մեջ, իսկ այժմ, այդ նույն մեկնաբանությամբ, որը մի քիչ Աքիլլեսի սկզբում խոցող, ապա իր իսկ հասցրած վերքը բուժող գեղարդն էր հիշեցնում, աշխատում էր ինձ մխիթարել, անվանելով «քաղաքակիրթված» և ոչ թե «բարբարոս»: Ես հասկանում էի, որ դա կարող էր բավական լուրջ մխիթարանք լի-

նել, եթե միայն ընդունելի այդ Փաստորեն ես հենց այն քաղաքակիրթ մարդն էի, որն, ընկնելով այնպիսի պրիմիտիվ իրադրության մեջ, որտեղ նրա պատիվն են ոտնահարում, հրաժարվում է դանակի օգնությանը դիմելուց: Քաղաքակիրթ մարդը մտածում է նույնիսկ այն ժամանակ, երբ կանդնած է լինում սրբության կամ սրբություն համարվող հասկացությունից առաջ: Բայց հազիվ էի այդ մտածել, երբ իսկույն նկատեցի, որ նման, այսպես ասած, պատմական բացատրությունը չէր կարող բավարարել ինձ: Ես ամենևին համոզված չէի, որ իմ և էմիլիայի միջև եղած հարաբերությունները իսկապես նման են ռեժիսորի հնաբաժ Ոդիսևսի և Պենելոպեի հարաբերություններին: Այդպիսի փաստարկները պատմության բնագավառում արժեքավոր են, բայց ոչինչ նշանակել չեն կարող մարդկային գիտակցության խիստ մտերիմ և անձնական բնագավառի համար, որը չի գտնվում ոչ ժամանակի և ոչ էլ տարածության մեջ: Այդտեղ օրենքների թելադրողը միայն մեր մեջ գտնվող դևն է:

Սակայն ի՞նչն է, այնուամենայնիվ, պատճառը, որ էմիլիան դադարեց ինձ սիրելուց, որ նա սկսեց ինձ արհամարհել: Եվ ամենից առաջ ի՞նչ անհրաժեշտությունից դրդված է, որ նա արհամարհում է ինձ: Ես հանկարծ հիշեցի էմիլիայի այն արտահայտությունը, երբ նա ասաց. «Որովհետև դու տղամարդ չես»: Ես հիշեցի, թե ինչպես ինձ խոցեց այդ մաշված արտահայտության և նրա արտաբերելու անկեղծ անմիջականության միջև եղած հակադրությունը: Ես մտածեցի, որ գուցե հենց այդ արտահայտության մեջ է էմիլիայի իմ հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի բանալին: Եվ իսկապես էլ, այդ արտահայտության մեջ աղոտ արտացոլվում էր այն տղամարդու իդեալական կերպարը, որը էմիլիայի համար, իր իսկ խոսքերով ասած, իսկական տղամարդ էր, մի տղամարդ, որին, նրա կարծիքով, ես ոչ նման էի և ոչ էլ կարող էի նմանվել: Սակայն մյուս կողմից էլ, այդ արտահայտությունը իր մաշվածությամբ ենթադրել էր տալիս, որ իդեալական կերպարը էմիլիայի մոտ ստեղծվել է ոչ թե մարդու արժանիքները գիտակցորեն գնահատելու շնորհիվ, այլ այն միջավայրի՝ սոցիալականության մեջ ազդեցության տակ, որտեղ ինքը ապրել էր: Իսկ այդ միջավայրի մարդկանց

Համար իսկական տղամարդը հենց ինքը Բատտիստան էր, որ կար, Բատտիստան իր անասնական ուժով և կյանքում հաջողակ լինելու իր ունակություններով: Դրա իրոք այդպես լինելու ապացույցը էմիլիայի գրեթե հմայված այն հայացքն էր, որը նա նախորդ օրը սեղանի շուրջը նստած հաճախ գցում էր Բատտիստայի վրա, և այն, որ էմիլիան վերջ ի վերջո զիջեց Բատտիստայի ցանկություններին, եթե անգամ այդ զիջումը տեղի ունեցավ հուսաբեկության պայմաններում: Կարճ ասած, էմիլիան ինձ արհամարհում էր և ուզում էր արհամարհել այն պատճառով, որ շնայած իր անմիջականությանն ու պարզությանը կամ, ավելի լավ կլինի ասել, հենց այդ անմիջականության ու պարզության հետևանքով, նա ամբողջովին թաղվել էր Բատտիստայի միջավայրին հատուկ ավանդական պատկերացումների մեջ: Դրանց էր վերաբերում նաև այն պատկերացումը, որ աղքատ մարդը չի կարող ապրել հարուստ մարդուց անկախ կամ, այլ խոսքերով ասած, չի կարող մարդ լինել: Ես որոշակի շփտեի, թե էմիլիան իսկապես է արդյոք ինձ կասկածում Բատտիստայի նկրտումները խրախուսելու մեջ: Եթե դա իրոք այդպես էր, ապա նա, ամենայն հավանականությամբ, մտածում էր. «Ռիկկարդոն կախված է Բատտիստայից, նրան վճարողը Բատտիստան է, հաջորդ աշխատանքը նա հույս ունի ստանալ Բատտիստայից, Բատտիստան ինձ սիրահետում է, ուրեմն, Ռիկկարդոն ինձ հուշում է, որպեսզի ես Բատտիստայի սիրուհին դառնամ»:

Ես ապշեցի, թե ինչպես առաջ այդ մասին չէի մտածել: Իսկապես էլ շատ տարօրինակ էր, որ հենց ինքս «Ողիսականին» տված Բատտիստայի և Ռայնգոլդի այդ մեկնաբանությունների մեջ այնքան պարզորոշ տեսնելով երկու տարբեր աշխարհըմբռնում, ինձ հաշիվ չտվի, որ էմիլիան, կազմելով իմ մասին իրականությունից այնքան հեռու իր պատկերացումը, փաստորեն նույնն էր անում, ինչ որ անում էին պրոդյուսերն ու ռեժիսորը: Այստեղ միակ տարբերությունն այն էր, որ Ռայնգոլդն ու Բատտիստան նկատի ունեին Ողիսևսին և Պենելոպեին, երկու երևակայական կերպարների, իսկ էմիլիան թույլ էր տալիս այդ ամոթալի երազը երկու իրական և կենդանի մարդկանց միջև, իր և իմ միջև: Այդպիսով, էմիլիայի բարոյական անկեղծության ու շփտակցված գոհակու-

թյան խառնուրդը նրա մեջ ծնել էր մի միտք, որը, ճիշտ է, թեև ինքը չէր ընդունում, բայց և չէր հերքում: Այդ միտքն այն էր, որ իբրեւ նրան մղում եմ Բատտիստայի գիրկը:

«Մի րոպե ենթադրենք,— ասացի ես ինձ,— որ էմիլիան պետք է ընտրություն կատարի «Ողիսականին» տված Ռայնգոլդի, Բատտիստայի և իմ մեկնաբանությունների միջև: Նա, իհարկե, կհասկանա զուտ առևտրական բնույթի այն մոտիվները, որոնցից ելնելով, Բատտիստան պահանջում է, որպեսզի «Ողիսականը» դառնա միայն տեսարանային ֆիլմ: Նա կարող է նաև հավանություն տալ Ռայնգոլդի մտահայեցողական և հոգեբանական կոնցեպցիային: Սակայն կասկածից վեր է, որ իր ամբողջ բանականությամբ ու անմիջականությամբ հանդերձ նա ի վիճակի չի լինի բարձրանալու մինչև իմ տված մեկնաբանության մակարդակը կամ, ավելի ճիշտ կլինի ասել, մինչև Հոմերոսի և Դանտեի տեսակետը: Նա ի վիճակի չի լինի այդ անելու ոչ միայն այն պատճառով, որ կրթություն չունի, այլև այն, որ չի ապրում իդեալականի աշխարհում, որ նրա ապրած աշխարհը այդ բատտիստաների և

ռայնգոլդների իրական աշխարհն է»: Այդպես էր շրջագիծը փակվում: Էմիլիան իմ երազանքների կիներ էր, բայց միևնույն ժամանակ նա մի կին էր, որը, հիմք ընդունելով ինչ-որ ողորմելի պատկերացումներ, դատապարտում էր ինձ և արհամարհում: Նա մի կողմից Պենելոպեն էր, որը տասը երկար տարիներ հավատարիմ է մնում իր բացակա ամուսնուն, մյուս կողմից մեքենագրուհին, որը շահախնդրություն էր կասկածում այնտեղ, որտեղ նա ամենևին չկար: Որպեսզի ես ունենամ այն էմիլիային, որին սիրում եմ, իսկ նա ինձ համարի այն Ռիկկարդոն, ինչպիսին իրականում կամ, ես պետք է նրան դուրս բերեի այն աշխարհից, որտեղ նա ապրում էր և տանեի մի պարզ ու մաքուր աշխարհ, ինչպիսին նա ինքն էր, մի աշխարհ, որտեղ դրամը չիշխի մարդու վրա, և լեզուն մնացած լինի անեղծ ու անապական. մի աշխարհ, որին, ինչպես Ռայնգոլդն էր ասում, ես կարող էի ձգտել, սակայն, որը իրականում գոյություն չուներ:

Բայց չնայած այդ ամենին, ես պետք է շարունակեի ապրել, այսինքն՝ պետք է պահպանեի գոյությունս և գործեի հենց այդ նույն Բատտիստայի և Ռայնգոլդի աշխարհում: Ինչ

պետք է անեի՞: Նախ և առաջ պետք է ազատվեի ոչ-լիար-
ժեքության այն տանջալից զգացումից, որն իմ մեջ ծնունդ
էր առել այն անիմաստ ու անհեթեթ ենթադրությունից, թե
իբր ես ի բնե արհամարհելի մարդ եմ: Որովհետև, ինչպես
նշեցի, հենց այդ միտքն էր, որ հիմնականում զգացվում էր
էմիլիայի դեպի ինձ ունեցած վերաբերմունքի մեջ. ինձ վե-
րագրվող բնածին ստորության միտքը, ստորությունը, որը
պայմանավորվում էր ոչ թե իմ գործողություններով, այլ իմ
էությամբ: Ես համոզված էի, որ ոչ ոք հենց այնպես չի կարող
համարվել արհամարհված, անկախ նրանից, թե ինչ է անում
և ինչպես է վերաբերվում ուրիշներին: Սակայն իմ ոչ-լիար-
ժեքության զգացումից ազատվելու համար ես պետք է այդ
համոզելի նաև էմիլիային:

Ես վերհիշեցի Ոդիսևսի կերպարի երեք տեսակ մեկնա-
բանությունները, որոնց մեջ տեսնում էի գոյության երեք
հնարավոր ձևեր: Դա Բատտիստայի պատկերած կերպարն
էր, Ռայնգոլդի ստեղծած կերպարը և, վերջապես, իմ առա-
ջարկածը, որը ես համարում էի միակ ճշմարիտը և, փաստո-
րեն, հենց այն կերպարը, ինչպիսին ինքը Հոմերոսն է ներ-
կայացրել: Ինչո՞ւ Բատտիստան, Ռայնգոլդը և ես այդքան
տարբեր էինք պատկերացնում Ոդիսևսի կերպարը: Այն պարզ
պատճառով, որ մեր վարած կյանքը, մեր ունեցած իդեալնե-
րը բոլորովին տարբեր էին: Բատտիստայի ստեղծած կերպա-
րում, որը խիստ մակերեսային էր, գոհհիկ, հոետորական և
անբովանդակ, արտացոլվում էին պրոդյուսերի իդեալները
կամ, ավելի ճիշտ կլինի ասել, նրա շահերը: Ավելի իրական
էր, թեև չափազանց սեղմած ու ճապաղեցրած, Ռայնգոլդի
պատկերած կերպարը, որը համապատասխանում էր այդ ոե-
ժիսորի բարոյական ու ստեղծագործական չափանիշներին:
Եվ, վերջապես, իմ ներկայացրած կերպարը, որը, առանց
կասկածի, ամենավսեմ ու ամենաիրական, ամենապոետա-
կան և միևնույն ժամանակ ամենաճշմարիտ կերպարն էր,
որը ծնունդ էր առել դեպի կյանքն ունեցած իմ, թող որ ան-
գոր, բայց և անկեղծ ձգտումներից, կյանք, որին դրամը ոչ
ապականել էր և ոչ էլ զրկել բովանդակությունից, իջեցնելով
ու հասցնելով նրա էությունը լոկ ֆիզիոլոգիական ու նյութա-
կան գոյության աստիճանին: Որոշ իմաստով ինձ սփոփեց

այն հանգամանքը, որ իմ պատկերացրած կերպարը եղած-
ների մեջ լավագույնն էր: Ես պետք է այդ կերպարին նման-
վեմ, եթե անգամ ինձ չհաջողվեց հաղթանակով պսակել
նրան սցենարի մեջ, եթե անգամ կյանքում նրան մարմնա-
վորելը անհնարին է: Ես միայն այդ ձևով կարող եմ ապա-
ցուցել էմիլիային իմ իրավացի լինելը, միայն այդ ձևով կա-
րող եմ նորից նվաճել նրա սերն ու հարգանքը: Բայց ինչպե՞ս
այդ անել: Ես միայն մի հնարավոր միջոց էի տեսնում՝ էմի-
լիային սիրել է՛լ ավելի շատ, անվերջ և ամեն պատեհ առի-
թով, երբ այդ անհրաժեշտ է, ապացուցել նրան իմ սիրո
մաքրությունն ու անշահախնդրությունը:

Այնուամենայնիվ, ես մտածեցի, որ առայժմ դեռ էմիլիա-
յին հարկադրելու կարիք չկա: Կմնամ մինչև վաղը և օրվա
երկրորդ կեսի շոգենավով կմեկնեմ, առանց նրան տեսնելու
կամ խոսելու որևէ փորձ անելու: Հետո Հոռմից կգրեմ մի
շատ երկար նամակ, որի մեջ կասեմ ու կբացատրեմ այն
ամենը, ինչ ի վիճակի չեղա ասելու այստեղ՝ մեր խոսակցու-
թյան ժամանակ:

Այդ րոպեին ականջիս հասան ինչ-որ խոսակցության
ձայներ, որոնք գալիս էին դեպի պատշգամբ բերող փոքրիկ
ճանապարհից: Ես իսկույն ճանաչեցի էմիլիայի և Բատտիս-
տայի ձայները: Հետո անմիջապես ներս գնացի և, մտնելով
սենյակս, փակվեցի ու մնացի այնտեղ: Բայց քունս չէր տա-
նում: Ինձ թվում էր, թե ես սոսկալի տանջվում եմ այդ հեղ-
ձուկ սենյակում փակված, զգալով, որ նրանք ազատ զրու-
ցում են և զբոսնում ամառանոցում՝ իմ շուրջը: Ես տառա-
պում էի անքնությամբ, հատկապես վերջին ժամանակներս,
այդ պատճառով էլ Հոռմից հետո վերցրել էի շատ ուժեղ և
վայրկենապես ներգործող քնաբեր դեղ: Ընդունելով այդ դեղից
կրկնակի դոզա, ես, զայրույթով լցված, առանց շորերս հա-
նելու, փովեցի մահճակալին: Գրեթե անմիջապես քունս տա-
րավ, ընդամենը մի քանի րոպե միայն կարողացա լսել Բատ-
տիստայի և էմիլիայի խոսակցության ձայները:

Գլուխ քսաներկուերորդ

Ես արթնացա բավական ուշ, համենայն դեպս այդպես կարելի էր դատել փակոցափեղկի ճեղքերից ներս թափանցող արևի շողերից։ Որոշ ժամանակ սկսեցի ականջ դնել այն խորին լուռությանը, որն այնքան տարբերվում էր քաղաքայինից, ուր ինչքան էլ ուզում է կատարյալ լինի անդորրը, դարձյալ թվում է, թե լուռությունը ինչ-որ ձևով դեռ պահպանում է արդեն անցած աղմուկի բեկորիկները։ Ուրեմն, մինչ ես բոլորովին անշարժ պառկած էի մեջքիս և ականջ էի դնում այդ կուսական անդորրին, հանկարծ ինձ թվաց, թե ինչ-որ բան է պակասում. գուցե դա էլեկտրական պոմպերի այն համաշափու հանդարտ շխկշխկոցն էր, որ առավոտները արձակում են նրանք՝ ցիստեռնը ջուր լցնելիս, կամ հատակը մաքրող աղախնի էլեկտրական խողանակի ձայնը, որոնց աղմուկը կարծես ընդգծում է և ավելի անեզր ու խոր դարձնում այդ լուռությունը։ Իմ շուրջը այնպիսի մի անդորր էր, որ թվում էր, թե ոչ մի կենդանի արարած չկա։ Մի խոսքով, դա ոչ թե կյանքով լեցուն մի լուռություն էր, այլ մի լուռություն, որի մեջ կենդանության նշույլ անգամ չկար։ Մի լուռություն, ինչպես ասացի ինքս ինձ, գտնելով, վերջապես, համապատասխան բառը, որտեղ միայն լքյալ մենությունն էր իշխում։ Հազիվ էր այդ բառը անցել իմ մտքով, երբ իսկույն ցատկեցի մահճակալից և նետվեցի դեպի այն դուռը, որը տանում էր էմիլիայի սենյակը։ Ես վայրկենապես հրեցի դուռը և առաջին բանը, որ իմ աչքին զարնեց, դա լայն, ճմրթված և դատարկ անկողնու գլխատեղում, բարձի վրա դրած մի նամակ էր։

Նամակը շատ կարճ էր. «Սիրելի Ռիկկարդո, տեսնելով, որ դու չես ուզում հեռանալ, հեռանում եմ ես ինքս։ Մենակ ես, թերևս, այդ անելու քաջությունը չունենայի, օգտագործում եմ Բատտիստայի մեկնելու առիթը։ Պատճառներից մեկն էլ այն է, որ վախենում եմ մենակ մնալուց. վերջին հաշվով ինչ էլ ուզում է լինի, Բատտիստայի ընկերակցությունը շատ ավելի գերադասելի է, քան միայնությունը։ Սակայն Հոռոմում ես նրանից կհեռանամ և կապրեմ մենակ։ Այնուամենայնիվ, եթե հանկարծ ականջովդ ընկնի, որ ես Բատտիստայի սիրուհին

եմ դարձել, չզարմանաս: Ես երկաթից չեմ, կնշանակի բերիչ ելք չեմ ունեցել, և արիությունը լքել է ինձ: Մնաս բարով: Էմիլիա»:

Այս տողերը ընթերցելուց հետո ես նստեցի մահճակալի գլխատեղի մոտ և, նամակը ձեռքիս բռնած, սկեռուն հայացքով նայեցի առջևս: Լայնորեն բացված լուսամուտից տեսնում էի մի քանի սոճիներ, որոնց բների հետևում երևում էր ճաքճաքած պատը: Հետո հայացքս կտրեցի լուսամուտից և սկսեցի նայել շուրջս. դատարկ, ամայացած սենյակում քառասային դրություն էր. ոչ հագուստեղեն կար, ոչ կոշկեղեն, ոչ հարդարանքի առարկաներ, միայն լրիվ ու կիսով չափ դուրս քաշած դատարկ դուրակներ էին և լայնորեն բացված դռներով զգեստապահարաններ, որոնց մեջ երևում էին միայն դատարկ կախիչները: Վերջին ժամանակներս հաճախ էի մտածում, որ Էմիլիան կարող է բաժանվել ու հեռանալ ինձանից: Ես այդ մասին մտածում էի, ինչպես մտածում են մի որևէ սարսափելի և մեծ դժբախտության մասին, և այդ դժբախտությունը ահա վրա էր հասել: Ես այնպիսի մի համբույժում էի զգում, որ թվում էր, թե ելնում է իմ էության ամենաբուն խորքից: Եթե արմատախիլ արած ծառը ընդունակ լիներ ցավ զգալու, ապա նա այդ կզգար իր այն արմատներում, որոնց շնորհիվ նա կանգուն է մնում երկրի վրա: Ես փաստորեն նույնպես հանկարծակի տեղահան արած այդպիսի մի ծառ էի, որի արմատները մերկացել էին, իսկ այն սիրող հողը՝ Էմիլիան, որն իր սիրով սնում էր նրանց, արդեն հեռացել էր. իմ արմատները այլևս չէին կարող սուզվել նրա սիրո մեջ ու սնվել նրանով, շուտով նրանք աստիճանաբար պիտի շորանային. ես նույնիսկ զգում էի, որ արդեն շորանում են, և դա ինձ անասելի տառապանք էր պատճառում:

Վերջապես վեր կացա և վերադարձա իմ սենյակը: Այնպես էի շշմել ու կորցրել ինձ, որ թվում էր, թե ինչ-որ բարձր տեղից վատ դիրքով ցած եմ ընկել: Ես մի բույթ ցավ էի զգում և սարսափով գիտակցում, որ այդ ցավը ուր որ է կուժեղանա ու կդառնա անտանելի, սակայն չգիտեի, թե երբ է վրա հասնելու այդ պահը: Հետևելով այդ ցավին, միևնույն ժամանակ աշխատում էի շմտածել դրա մասին. երկյուղելով, որ դա կարող է ավելի ուժգին տառապանք առաջացնել իմ մեջ:

Ես մեքենայաբար վերցրի լողազգեստս և կղզին գոտևորող արահետով դուրս եկա Կապրիի հրապարակը։ Այդտեղ գնեցի մի լրագիր և նստեցի պատահած սրճարաններից մեկում։ Ինձ թվում էր, այնպիսի վիճակում, ինչպիսին ես եմ, բացի իմ դրուժյունից, ուրիշ ոչնչի մասին մտածել չեմ կարող։ Սակայն, ի զարմանս իմ, այդ լրագիրը սկզբից մինչև վերջը ընթերցեցի։ Ահա հենց այսպես էլ ճանճն է. մտածեցի ես հանկարծ, որի գլուխը դաժան երեխան կտրում ու նետում է. նա որոշ ժամանակ, կարծես ոչինչ չզգալով, դեռ շարունակում է ման գալ, թաթերը իրար է քսում, մաքրում, ապա նոր միայն ընկնում է ու սատկում։ Վերջապես զանգակատան ժամացույցի զանգերը հրապարակը լցրին կեսօրն ազդարարող իրենց ղողանջով։ Հենց այդ րոպեին Պիկկալա Մարինա լողափն էր գնում մի ավտոբուս։ Ես նստեցի այդ ավտոբուսը։

Քիչ հետո արդեն տեղ հասա։ Արևը ամեն ինչ ողողել էր իր շողերով։ Ավտոբուսի կանգառից մեզի սուր հոտ էր գալիս։ Այդտեղ կանգնած էին կառքեր, որոնց կառապանները իրար գլխի հավաքված հանգիստ զրուցում էին։ Թեթև քայլերով իջա աստիճաններն ի վար դեպի լողարան։ Նայելով ներքև, տեսա ճերմակին տվող կոպիճոտ, նեղլիկ լողափը և կապույտ ծովը, որ փովել էր խաղաղ ու անամպ երկնքի տակ։ Անդորրված ու հորիզոնից հորիզոն տարածված ծովի ատլասե շողշողուն մակերեսին այստեղ ու այնտեղ սպիտակին էին տալիս ծուլորեն հայտնվող և նորից անհետացող թափանցիկ ու արևով ողողված կոհակները։ Ես մտածեցի, որ ավելի լավ կլիներ այդ ժամին ծով մտնել մակուշկով, թիավարությունը կարող էր մտքերս լրիվ ցրել, իսկ մյուս կողմից էլ բոլորովին մենակ կլինեի. լողափում, որտեղ արդեն լիքը մարդիկ էին, դա միանգամայն անհնար էր։ Հասնելով լողարանին, ես ձայն տվի սպասարկողին և խնդրեցի, որ ինձ համար մի մակուշկ կարգի բերի։ Հետո մտա լողափին գտնվող խցիկներից մեկը, որպեսզի հանվեմ։

Ես դուրս եկա խցիկից և բոբիկ ոտքերով քայլեցի լողարանի աղերից քայքայված ու ծվատված տախտակների վրայով, գլուխս կախ և ուշադիր նայելով, որ ոտքերս փուշ չմտնի։ Հունիսյան արևը կախվել էր իմ վերևում, ողողել էր ինձ իր շողերով և այրում էր մեջքս։ Դա մի հաճելի զգացում

էր, որը ցավոք սրտի չէր համապատասխանում իմ ընկճված և մոլորուն հոգեկան վիճակին: Առանց աչքերս վեր բարձրացնելու նույն զգուշությամբ նայելով ոտքերիս տակ, ես իջա դիք աստիճաններով և այրող կոպիճների վրայով գնացի դեպի ծովափ: Ընդամենը մի քանի քայլ էր մնացել ջրին հասնելի, երբ, աչքերս բարձրացնելով, իմ առջևում տեսա էմիլիային:

Հողարանի սպասարկողը, մի նիհարավուն, ջլուտ, արևից անսահմանորեն սևացած ծերունի էր, ծղոտյա լայնեզր գլխարկը աչքերին քաշած, կանգնել էր կիսով շափ ջուրն իջեցրած մակույկի մոտ: Էմիլիան նստել էր նավախելին, նրա հագին ինձ շատ ծանոթ կանաչ, փոքր-ինչ գույնը գցած այն լողազգեստն էր, որը բաղկացած էր երկու մասից՝ կիսավարտիքից ու կրծկալից: Նա նստել էր ոտքերը ամուր իրար սեղմած, հենված հետ տարած ձեռքերին, մերկ և նրբակերտ իրանը գոտկատեղում կոնքի համեմատությամբ փոքր-ինչ ծռած, մի տեսակ անկայուն և կանաչի նազանքով լցված դիրքով: Տեսնելով իմ զարմանքը, էմիլիան ժպտաց և այնքան սևեռուն նայեց ինձ, որ կարծես ուզում էր ասել. «Ես այստեղ եմ... բայց մի խոսիր... այնպես արա, որ իբր դու գիտեիր իմ այստեղ լինելու մասին»:

Ես ենթարկվեցի նրա այդ համր խնդրանքին և բոլորովին լուռ, ավելի շուտ մեռած, քան կենդանի, շփոթահար ու նվաղած սրտով, մեքենայաբար բռնեցի սպասարկողի ինձ մեկնած ձեռքից ու մտա մակույկ: Սպասարկողը մինչև ծնկները մտավ ջուրը, թիակները հագցրեց թիակալներին և մակույկը հրեց դեպի ծով: Ես նստեցի, թիակներն առա ձեռքս և, առանց գլուխս բարձրացնելու, այրող արևի տակ սկսեցի թիավարել մակույկը դեպի այն հրվանդանը, որի հետևում ծածկված է փոքրիկ ծովախորշը: Ես թիավարում էի ամբողջ ուժով, լուռ և առանց էմիլիային նայելու, և ընդամենը մի տասը րոպեից հետո արդեն հրվանդանի մոտ էի: Այնքան ժամանակ, քանի դեռ երևում էր լողափը իր խցիկներով ու լողացողներով, զգում էի, որ ի վիճակի չեմ որևէ խոսք փոխանակելու էմիլիայի հետ: Ես ուզում էի, որ մենք միայնակ լինենք, միայն էմիլիան ու ես, ինչպես ամառանոցում,

ինչպես միշտ, երբ ես ցանկություն էի ունենում նրան որևէ բան ասելու:

Մինչ թիավարում էի, հանկարծ՝ զգացի, որ ինձ համակել է խորին թախծի զգացումը, որին խառնվել էր ամբողջովին նոր և տարօրինակ մի ուրախություն: Ես նկատեցի, որ լալիս եմ: Թիավարում էի և զգում, որ արցունքները այրում են իմ աչքերը, երեսս այրվում էր այտերիս վրայով ցած գլորվող արցունքի ամեն մի կաթիլից: Հասնելով հրվանդանին, սկսեցի թիավարել ավելի մեծ ուժով, որպեսզի կարողանամ հաղթահարել այգտեղի փոթորկուն ու փրփրաբաշ ջրերի հոսանքը: Իմ աջ կողմում ջրից ելել ու ցցվել էր շեշոտ ու սև մի փոքրիկ ժայռ, իսկ ձախում բարձրանում էր լեռան պատածև կողը: Մակույկը վարեցի նրանց միջով և այնտեղ, որտեղ ջրի հոսանքը ավելի ալեկոծ էր, ամբողջ ուժով գործի դրի թիակները և անցա հրվանդանից: Փոքրիկ ժայռի այն մասը, որը գրեթե սուզված էր ջրի մեջ, աղից ամբողջովին սպիտակել էր, և ամեն անգամ, երբ ջուրը տատանումից հետ էր քաշվում, երևում էր արևի տակ փայլփլող ջրիմուռների կանաչ մորուքը: Հրվանդանից այն կողմ, լեռան պատանման կողի հետևում հայտնվեց գլաժայռերի վիթխարի մի ամֆիթատրոն: Գլաժայռերի միջև, այստեղ ու այնտեղ երեվում էին սպիտակին տվող կոպիճների փոքրիկ ու ամայի լողափեր: Այգտեղ ծովը նույնպես ամայի էր, ոչ մակույկ էր երևում, և ոչ էլ որևէ լողվոր: Ջուրն այստեղ թանձր կապույտ ու մի տեսակ յուղային գույն ուներ, որը, ըստ երևույթին, վկայում էր նրա խիստ խորության մասին: Հեռվում երևում էին այլ հրվանդաններ, որոնք թատրոնի տարօրինակ կուլիսների նման մեկը մյուսի հետևից մտնում էին անդորր և արեվառողող ծովը:

Ես դանդաղեցրի թիավարությունս և, գլուխս բարձրացնելով, նայեցի էմիլիային: Քանի դեռ մենք հրվանդանից չէինք անցել, նա լուռ էր, բայց երբ անցանք, իսկույն ժպտաց և մեղմաձայն հարցրեց.

— Ինչո՞ւ ես լալիս:

— Լալիս եմ քեզ տեսնելու ուրախությունից, — պատասխանեցի ես:

— Դու ուրա՞խ ես ինձ տեսնելուդ համար:

— Անշափ... Ես համոզված էի, որ դու արդեն գնացել ես... մինչդեռ դու այդ չես արել:

էմիլիան աչքերը կախեց, ապա ասաց.

— Ես որոշել էի գնալ... և այսօր առավոտյան Բատտիստայի հետ եղա նավահանգստում... Բայց վերջին րոպեին փոշմանեցի և որոշեցի մնալ:

— Իսկ ի՞նչ էիր անում մինչև հիմա:

— Մի քիչ նավահանգստում թափառեցի... Սրճարանում նստեցի... Հետո ֆունիկուլյորով բարձրացա Կապրի և զանգեցի ամառանոց... Ինձ ասացին, որ դու դուրս ես եկել... մշտածեցի, որ, ըստ երևույթին, գնացած կլինես Պիկկոլա Մարինա լողափ, և եկա այստեղ... Հանվեցի և սկսեցի քեզ սպասել... Երբ դու պատվիրեցիր մի նավակ կարգի բերեն, քեզ տեսա... Ես արևի տակ պառկած էի, դու անցար իմ կողքով, բայց ինձ չնկատեցիր... Ու մինչև քո հանվելը, բարձրացա ու նստեցի նավակի մեջ:

Երկար ժամանակ ես լուռ էի: Մենք արդեն մեր անցած հրվանդանի և դեպի ծովը ցցված ժայռի միջև գտնվող ճանապարհի կեսին էինք: Ես գիտեի, որ այդ ժայռի այն կողմը գտնվում է Կանաչ քարանձավը, որտեղ սկզբում մտադիր էի լողանալ: Վերջապես ես շատ կամաց հարցրի էմիլիային.

— Իսկ ինչո՞ւ Բատտիստայի հետ չգնացիր, ինչպես վրճոնել էիր: Ինչո՞ւ ես մնացել:

— Որովհետև այսօր, կրկին մտածելով այդ մասին, հասկացա, որ քո վերաբերյալ ես սխալվել եմ... և որ այդ բոլորը պարզապես թյուրիմացություն է եղել:

— Ի՞նչը քեզ ստիպեց այդ հասկանալ:

— Զգիտեմ... գուցե ամենից շատ քո ձայնը երեկ երեկոյան:

— Իսկ հիմա դու իրո՞ք համոզված ես, որ ես երբեք չեմ արել բոլոր այն վատ արարքները, որոնց մեջ դու մեղադրում էիր ինձ:

— Այո, համոզված եմ:

Ինձ մնում էր ևս մի վերջին հարցը տալ նրան, մի հարց, որը գուցե բոլոր հարցերից ամենակարևորն էր:

— Բայց դու, — ասացի ես, — դու չես հավատում, չէ՞, որ ես սրիկա եմ... որ ես այդպիսի գործեր կարող եմ անել... որ

իմ էությամբ ես արհամարհելի եմ... ասա, որ դու ինձ այդպիսին չես համարում, էմիլիա:

— Ես քեզ այդպիսին երբեք չեմ համարել... ինձ միայն թվացել է, որ դու քեզ լավ չես նկատում, որի պատճառով էլ ես այլևս քեզ չէի հարգում... Սակայն այժմ զգում եմ, որ այդ բոլորը միայն թյուրիմացություն է եղել... Արի այլևս այդ մասին չխոսենք, ուզո՞ւմ ես:

Ես ոչինչ չասացի: Լուռ էր նաև էմիլիան: Ես սկսեցի թիավարել ավելի մեծ ուժով ու կրկնապատկված, ինչպես թվում էր ինձ, բերկրությամբ, որը ծագող արևի նման կամաց-կամաց բարձրանում էր, որպեսզի ջերմացնի իմ սառած ու անզգայացած հոգին: Այդ ընթացքում մենք հասանք Կանաչ քարանձավ: Մակույկին ես ուղղություն տվի դեպի նրա մուտքը, որը, ինչպես արդեն երևում էր, Կանաչ ու սառը ջրի հայելանման մակերեսի վրա բաժրանում էր ինչպես մթին մի կամար:

Ես նորից հարցրի.

— Եվ դու ինձ սիրո՞ւմ ես:

էմիլիան տատանվեց, ապա ասաց.

— Ես քեզ միշտ էլ սիրել եմ... և միշտ էլ կսիրեմ:

Սակայն նա այդ ասաց այնպիսի մի տխրությամբ, որ ես նույնիսկ զարմացա:

Նրա խոսքերի մեջ եղած թախիժը ինձ անհանգստություն պատճառեց.

— Դու ինչո՞ւ ես այդքան վշտացած ասում:

— Զգիտեմ... գուցե այն պատճառով, որ շատ ավելի լավ կլիներ, եթե ոչ մի թյուրիմացություն մեզ երբեք բաժանած չլիներ իրարից, և մենք սիրեինք միմյանց ինչպես անցյալում:

— Այո, իհարկե,— ասացի ես,— բայց հիմա այդ բոլորը արդեն վերջացած է... Մենք այլևս այդ մասին չպետք է մտածենք... հիմա մենք պետք է միշտ սիրենք իրար:

Ինձ թվաց, թե նա գլխով համաձայնության նշան տրեյ, սակայն աչքերն առանց վեր բարձրացնելու և նույն ձևով փոքր-ինչ թախծոտ: Ես մի պահ ձեռքերս վերցրի թիակների վրայից և առաջ թեքվելով, վրա բերի.

— Հիմա մենք կգնանք Կարմիր քարանձավ... Դա Կու. նաչ քարանձավի հետևում գտնվող շատ խոր և ոչ մեծ մի ու

րիշ քարանձավ է... Նրա խորքում, մթության մեջ, փոքրիկ լողափ կա... Գնանք այնտեղ իրար սիրելու, էմիլիա, ուզո՞ւմ ես:

Նա հայացքը բարձրացնելով, առանց որևէ խոսք ասելու, գլխով համաձայնության նշան արեց, ապա մի տեսակ հնազանդ ու, թերևս, ամաչկոտ նայեց երեսիս: Ես ամբողջ ուժով նորից սկսեցի շարժել թիակները:

Ահա և մենք քարանձավի ժայռոտ ու վիթխարի կամարի տակ ենք, որի վրա ուրախ անդրադառնում է ջրի ու արևի զմրուխտե ցոլքերից գոյացած խիտ ու երերուն ցանցը: Ավելի խորքում, այնտեղ, ուր ծովի համաշափորեն զարնվող ալիքների ձայնից խուլ թնդում է քարանձավի կամարը, ջուրը ամբողջովին մթին էր տալիս, իսկ նրա միջից դուրս ցցված ողորկ, սև ու շողշուղա: Գուցե ժայռակտորները թվում էին, թե ծովային կենդանիների մեջքեր են, որ երևում են: Ահա և երկու քարափների միջև ընկած լուսավոր անցքը, որը տանում է դեպի Կարմիր քարանձավ:

Էմիլիան անշարժ նստած ինձ էր նայում: Նրա աչքերը հետևում էին իմ ամեն մի շարժումին, իսկ հայացքի մեջ զգայական ու զիջող մի մեղմություն կար, ինչպես այն կանանց մոտ, որոնք պատրաստ են տրվելու և սպասում են միայն մի նշանի: Մերթ մի, մերթ մյուս թիակը դեմ տալով անցքի ժայռապատերին ու հրելով առաջ, ես մակույկը տարաշթաքարե կամարի տակով, դուրս բերի բաց տարածություն և ուղղություն վերցրի դեպի Կարմիր քարանձավի խավարով սքողված մուտքը: Ես էմիլիային ասացի. «Գլուխդ քեզ քաշիր», — և թիակի ուժեղ մի հրումով ջրի հարթ մակերեսի վրայով նավակը սահեց դեպի քարանձավ:

Կարմիր քարանձավը բաժանվում է երկու մասի. առաջին մասը, որը նախասրահի է նման, երկրորդից անջատվում է կամարի ցածրացող մասով, որից այն կողմ քարանձավը ծովում է արմնկաձև ու ձգվում մինչև խորքում գտնվող լողափը: Երկրորդ մասը ամբողջովին սուղված է խավարի մեջ, և մարդու աչքերը պետք է սովորեն այդ մթությանը, որպեսզի հնարավոր լինի տեսնել ստորերկրյա այդ փոքրիկ լողափը, լուսավորված կարմրավուն ու սարօրինակ մի լույսով, որից էլ այդ քարանձավը ստացել է իր անունը:

Ես էմիլիային ասացի.

— Այս քարանձավում շատ մութ է... Բայց շուտով մեր աչքերը կվարժվեն, և մենք կսկսենք տեսնել:

Դեռ նախկին հրումից ստացած ուժով նավակը շարունակում էր խավարի մեջ սահել ցածրանիստ կամարների տակով: Ես այլևս ոչինչ չէի տեսնում: Վերջապես զգացի, թե ինչպես նավակի քիթը թափով կպավ լողափին ու թաց աղմուկով խրվեց նրա կոպիճների մեջ: Ես թիակները բաց թողի, նստած տեղիցս մի փոքր բարձրացա և, խավարի մեջ ձեռքս մեկնելով դեպի այն տեղը, ուր նավախելն էր, ասացի.

— Ձեռքդ տուր ինձ, օգնեմ իջնես:

էմիլիան ոչ մի պատասխան չտվեց: Ես զարմացած նորից կրկնեցի ասածս.

— էմիլիա, ձեռքդ տուր ինձ, — և կրկին խոնարհվելով դեպի նա, մեկնեցի ձեռքս: Տեսնելով, որ նա ոչ մի պատասխան չի տալիս, ես ավելի խոնարհվեցի նրա կողմը և, որպեսզի մթության մեջ ձեռքս երեսին չխրեմ, սկսեցի խարխալելով փնտրել նրան նավախելում, որտեղ գիտեի որ նստած է: Բայց ձեռքս միայն դատարկության հանդիպեց, ուրիշ ոչ ոք չկար: Այն տեղում, որտեղ, ինչպես ինձ թվում էր, պետք է էմիլիան լիներ նստած, իմ մատները կպան դատարկ նստատեղի ողորկ տախտակին: Հանկարծ իմ զարմանքին խառնվեց սարսափի մի զգացում:

— էմիլիա, — ճշացի ես, — էմիլիա:

Ինձ պատասխանեց միայն թույլ ու սառը արձագանքը: Կամ գոնե ինձ այդպես թվաց: Այդ ընթացքում իմ աչքերը արդեն ընտելացան մթին, և, վերջապես, թանձր խավարի մեջ ես կարողացա տեսնել ափը մխրճված իմ նավակը, սև ու մանր կոպիճապատ լողափը և իմ գլխավերևում աղեղված շողշողուն ու թաց կամարը: Ես տեսա, որ նավակը բոլորովին դատարկ է, նրա նավախելում ոչ ոք չկա, որ դատարկ է նույնպես և լողափը, որ իմ շուրջը լրիվ ամայություն է, ու ես մենակ եմ:

Նայելով նավախելին, ես ապշած ու հազիվ լսելի ձայնով շշնջացի. «էմիլիա»: Հետո նորից կրկնեցի. «էմիլիա, որտե՞ղ ես»: Եվ նույն այդ րոպեին ես ամեն ինչ հասկացա: Իջնելով նավակից, փռվեցի լողափին ու դեմքս թաղեցի

խոնավ և ավազախառը կոպիճների մեջ: Ըստ երևույթին գիտակցությունս կորցրել էի և բոլորովին անշարժ ու գրեթե անզգա, ինչպես ինձ թվաց, բավական երկար մնացել էի այդպես պառկած:

Երկար ժամանակ անցնելուց հետո վեր կացա, մեքենայաբար նստեցի նավակ և դուրս եկա քարանձավից: Ելքի մոտ իմ աչքերին զարկեց արևի ուժեղ լույսը, որը անդրադարձել էր ծովի ջրերի մեջ: Ես նայեցի թևիս ժամացույցին. ժամը երկուսն էր: Քարանձավում մնացել էի մի ժամից ավելի: Հանկարծ հիշեցի, որ կեսօրը ուրվականների ժամն է: Այժմ ամեն ինչ հասկանալի էր. նա, ում հետ ես խոսել էի և ում առաջ թափել արցունքներս, եղել էր ուրվական:

Գլուխ քսաներեքորդ

Ես վերադառնում էի դանդաղ, թիավարելս հաճախակի ընդհատելով, իսկ երբեմն էլ թիակները վեր էի ցցում և, անշարժ նստած, մոլոր ու ցրված հայացքս հառում էի ծովի լազուրյա շողշողուն մակերեսին: Ամեն ինչ պարզ էր. դա միայն զգայախաբություն է եղել, ճիշտ այնպես, ինչպես երկու օր առաջ ես տեսա արևի տակ փռված մերկ էմիլիային. այն ժամանակ ինձ նույնպես թվաց, որ խոնարհվեցի ու համբուրեցի նրան, մինչդեռ իրականում ես ոչ միայն չէի մոտեցել էմիլիային, այլև տեղիցս անգամ չէի շարժվել: Այդ զգայախաբությունը այս անգամ ավելի ստույգ էր և ավելի պարզորոշ, բայց, չնայած դրան, դա ընդամենը զգայախաբություն էր և ոչինչ ավելին: Իսկ որպես ապացույց, եթե ուրիշ ոչինչ չլիներ անգամ, բավական էր թեկուզ էմիլիայի ուրվականի հետ ունեցած իմ երկխոսությունը, որի ընթացքում ես նրան ասել տվի այն ամենը, ինչ կուզենայի, որ ասեր, իսկ էմիլիան իրեն պահեց հենց այնպես, ինչպես այդ ցանկանում էի ես ինքս: Ամեն ինչ ելնում էր ինձանից և վերադառնում ինձ մոտ: Ես ոչ միայն ամեն ինչ այնպես էի պատկերացնում, ինչպես կուզեի, որ այդ տեղի ունենար, այլև շնոր-

հիվ իմ հոգու մեջ լցված զգացումների ուժի, երևակայեցի, որ փաստորեն ամեն ինչ հենց այդպես էլ եղել է: Տարօրինակ է ասել, բայց ինձ ամենևին զարմանք չպատճառեց այդ զգայախաբուծյունը, որը ոչ միայն հազվադեպ է պատահում, այլև գուցե նաև միակը լիներ: Կարծես դեռ շարունակելով այդ զգայախաբուծյունը, ես իմ գիտակցության մեջ վերականգնում էի առանձին մանրամասներ և գրեթե երանությամբ կանգ առնում այդ մանրամասներից այնպիսիների վրա, որոնք ինձ բերկրություն ու սփռփանք էին պատճառում: Որքա՛ն էր գեղեցիկ էմիլիան իմ մակուշկի նավախելին նստած, որը ոչ միայն այլևս չէր արհամարհում ինձ, այլև ամբողջությամբ համակված էր սիրով, որքան մեղմ ու քրնքո՛ւշ էին հնչում նրա խոսքերը, ինչպիսի՜ կրքոտությամբ էի ես հուզվել, երբ նրան հայտնեցի իմ մեջ փոթորկվող ցանկության մասին, իսկ նա գլխի թեթևակի շարժումով համաձայնության նշան արեց ինձ: Փաստորեն ես նման էի այն մարդուն, որը տեսնելով վերին աստիճանի հաճելի ու տպավորիչ մի երազ, քնից արթնանում է, բայց դեռ երկար ժամանակ շարունակում է երանությամբ վայելել այդ երազի առաջացրած զգացումները: Եվ հենց այդ էր պատճառը, որ ես բավական երկար չէի կարողանում ազատվել ինձ պատահած զգայախաբուծյունից: Ինձ համար հաճելի էր հիշողությանս մեջ մտովի վերականգնել նրա թողած տպավորությունը. ի՞նչ կարևոր էր, թե դա ընդամենը զգայախաբուծյուն է: Չէ՞ որ ես նույն զգացումներն էի ունենում, որոնցով սովորաբար հիշվում է իրականորեն գոյություն ունեցող որևէ դեպք:

Մինչ անսահման մեծ հաճույքով կանգ էի առնում ինձ հայտնված տեսիլքի ամեն մի մանրամասնության վրա, հանկարծ իմ մեջ միտք ծագեց նորից համեմատել Պիկկոլա Մարինայից նավակով իմ մեկնելու ժամանակը Կարմիր քարանձավից դուրս գալու ժամանակի հետ: Ինձ կրկին ապշեցրեց այն հանգամանքը, թե որքան երկար եմ մնացել քարանձավում՝ ստորերկրյա լողափին: Եթե հաշվենք, որ Պիկկոլա Մարինայից մինչև քարանձավ ես հասել եմ երեք քառորդ ժամում, ապա այնտեղ անց եմ կացրել մի ժամից ավելի: Ինչպես արդեն ասել եմ, ես դա վերագրեցի ուշագնացությանս, կամ, համենայն դեպս, մի այնպիսի վիճակի, որը

իր բնույթով նման է գիտակցությունը կորցնելուն։ Բայց այժմ, քննության առնելով ինձ հետ պատահած զգայախաբությունը, որ մի կողմից այնքան բարդ էր, իսկ մյուս կողմից այնքան համապատասխան իմ ամենամիտական ճշգրտումներին, ես ինձ հարց տվի, թե արդյո՞ք այս բոլորը պարզապես երազ չէր։ Արդյո՞ք լողարանից մենակ չեմ նստել նավակ, մենակ մտել քարանձավ և, պառկելով այնտեղի լողափին, քնել ու երազ տեսել, որ լողարանից ես մեկնել եմ էմիլիայի հետ, որը նստել էր իմ մակույկի նավախելին, զրուցել եմ նրա հետ, պատասխաններ ստացել, առաջարկել, որ սեր վայելենք և տարել քարանձավի խորքը։ Հետո երազում տեսել եմ նաև, թե ինչպես ձեռքս մեկնեցի նրան, որպեսզի օգնեմ իջնի, բայց էմիլիային նավակում չգտնելով, սարսափեցի, մտածելով, որ ծովային զբոսանքի եմ դուրս եկել ուրվականի հետ և այդ գիտակցությունից ուշագնաց լինելով ընկել եմ ափին։

Այժմ այդ ենթադրությունը ինձ թվում էր ճշմարտանման։ Բայց միայն այդքան և ոչ ավելին։ Իմ գլխում ամեն ինչ մշուշվել ու խառնվել էր իրար, և չէի կարողանում տարբերել երազի և իրականության միջև ընկած սահմանագիծը։ Ըստ երևույթին այդ սահմանագիծը հենց այն պահն էր, երբ պառկեցի ստորերկրյա լողափում և ինձ թվաց, թե այլևս հնարավոր չէ այդտեղից դուրս գալ։ Սակայն փաստորեն ի՞նչ պատահեց, երբ պառկեցի քարանձավի խորքում գտնվող լողափին։ Ես քնեցի և երազում տեսա, որ էմիլիան ինձ հե՞տ է, մսից ու արյունից իսկական էմիլիա՞ն։ Թե՞ քնեցի և երազ տեսա, որ ինձ այցի է եկել էմիլիայի ուրվականը։ Կամ գուցե քնեցի և երազում տեսա, որ քնել եմ և այդ երկու երազներից մեկը երազո՞ւմ եմ տեսնում։ Չինական արկղիկների նման, որոնցից յուրաքանչյուրը իր մեջ պարունակում է մի ավելի փոքր արկղիկ, թվում էր, թե իրականությունը իր մեջ երազ է պարունակում, որը իր հերթին պարունակում է իրականություն, իսկ սա նորից մի երազ և այդպես անվերջ։

Ծովի մեջտեղում թիակները բազմիցս բարձրացնելով ջրից, ես դադարեցնում էի նավակավարի իմ աշխատանքը և ինքս ինձ հարցնում. երա՞զ էր արդյոք իմ տեսածը, թե՞ պարզապես զգայախաբություն, կամ գուցե իսկապե՞ս ինձ

այցելության էր եկել էմիլիայի ուրվականը, մի բան, որն այնքան արտասովոր էր և դժվար պատկերացնելի: Վերջապես եկա այն եզրակացության, որ ինձ համար անհնար է իմանալ դրա ճշմարտությունը և, ամենայն հավանականությամբ, այդ ճշմարտությունը երբեք էլ ինձ չի հաջողվի իմանալ:

Ես նորից սկսեցի գործի դնել թիակները և շուտով հասա լողարանին: Արագ-արագ հագնվեցի, բարձրացա դեպի կանգառ և ինձ գցեցի ավտոբուսներից մեկի մեջ, որը հենց այդ րոպեին շարժվում էր դեպի Կապրիի հրապարակ: Այժմ ես շտապում էի տուն գնալ: Չեմ կարող ասել ինչու, բայց համոզված էի, որ ամառանոցում կգտնեմ բոլոր այս առեղծվածների բանալին: Ես շտապում էի նաև այն պատճառով, որ մինչև նավի շարժվելը, որը մեկնելու էր վեցին, պետք է դեռ հասցնեի ոչ միայն իրերս հավաքել, այլև ընթրել: Ես ահագին ժամանակ էի կորցրել, իսկ տրամադրությանս տակ մնացածը շատ քիչ էր: Հրապարակից գրեթե վազքով գնացի կղզին գոսևորող արահետով: Քսան րոպեից հետո արդեն տանն էի:

Մտնելով այժմ արդեն դատարկ հյուրասրահը, ես նույնիսկ ժամանակ չգտա տրվելու լքված միայնության տխուր զգացումներին: Բացած սեղանի վրա, ափսեի կողքին դրված էր մի հեռագիր: Սրտումս ինչ-որ մթին մի անհանգստություն, ես, առանց որևէ բան հասկանալու, վերցրի այդ դեղին ծրարն ու իսկույն բացեցի: Բատտիստայի վայրկենապես աչքիս զարնող անունը խիստ զարմանք պատճառեց ինձ և, ինքս էլ չգիտեմ ինչու, գրեթե ներշնչեց բարեհաջող տեղեկության որոշակի մի հույս: Հետո սկսեցի կարդալ հեռագիրը. մի քանի խոսքով ինձ հաղորդում էին, որ տեղի ունեցած ճակատագրական վթարի հետևանքով էմիլիան վնասվել է և այժմ գտնվում է «վերին աստիճանի ծանր վիճակում»:

Սրանից հետո ինձ ասելու գրեթե այլևս ոչինչ չի մնում:

Միտք շունի պատմել, թե ես ինչպես հենց այդ նույն երեկոյան մեկնեցի Կապրիից: Հասնելով Նեապոլ, իմացա, որ իրականում էմիլիան ոչ թե ծանր վիճակում է, այլ Տերրաչինայի մոտերքը մահացել է ավտոմոբիլային վթարից: Նրա մահը շատ տարօրինակ էր եղել. էմիլիան սոսկալի շոգից ու հոգնածությունից ուժասպառ, ինչպես երևում է, ննջել է և գլուխը կախել կրծքին: Բատտիստան, ինչպես սովորաբար, մեքենան վարել է կատաղի արագությամբ: Հանկարծ կողքի փողոցից նրա առաջն է դուրս եկել եզներ լծած մի սայլ: Բատտիստան մեքենան միանգամից արգելակել է: Ապա մի քանի բերան սայլապանի հետ հայհոյանքներ փոխանակելուց հետո նորից շարունակել է իր ճանապարհը: Սակայն էմիլիան լռել է, իսկ գլուխը անընդհատ օրորվել ու մի կողմից մյուսն է ընկել: Բատտիստան սկսել է էմիլիայի հետ խոսել, բայց նա ոչ մի պատասխան չի տվել: Ուորաններից մեկում նա թեքվել ու ընկել է Բատտիստայի վրա: Բատտիստան մեքենան կանգնեցրել է և տեսել, որ էմիլիան մահացած է: Երբ Բատտիստան միանգամից արգելակել է մեքենան, որպեսզի անսպասելի կերպով առաջը դուրս եկած սայլին չխփի, էմիլիայի մարմինը եղել է հանգստի վիճակում, բոլոր մկանները թուլացած, ինչպես լինում է քնի ժամանակ: Մեքենայի հանկարծակի ցնցումից նրա գլուխը ուժգնորեն ընկել է մի կողմի վրա, որի հետևանքով ողնաշարը վայրկենապես ջարդվել է: Մահը վրա է հասել այնքան արագ, որ ինքը նույնիսկ չի էլ զգացել:

Սոսկալի շոգ էր, իսկ շոգը բթացնում է վիշտը, որը, ինչպես և ուրախությունը, իր կողքին ուրիշ զգացում չի հանդուրժում: Թաղման օրը հեղձուցիչ տոթ էր, երկինքը ծածկված էր ամպերով, օդը խոնավ էր ու կանգնած, քամու նշույլ անգամ չկար: Նրեկոյան, երբ թաղումն արդեն վերջացած էր, մտնելով այժմ արդեն մեկընդմիշտ դատարկ ու այլևս պետք չեկող մեր բնակարանը և դուռը փակելով իմ հետևից, ես

նոր միայն զգացի, որ էմիլիան իսկապես մեռել է և որ երբեք այլևս ես նրան չեմ տեսնի: Բնակարանի բոլոր լուսամուտները լայնորեն բացված էին՝ գոնե օդի մի շնչին հոսանք ստեղծելու համար, բայց, չնայած դրան, միևնույն է, ես զգում էի, որ շնահեղձ եմ լինում: Իրիկնային մթնշաղով պարուրված բնակարանի շողշողուն հատակի վրայով անընդհատ այս ու այն կողմ էի քայլում և անցնում սենյակից սենյակ: Հարևան տների լուսաողող պատուհանները, որտեղից երևում էին նաև սենյակներում գտնվող նրանց բնակիչները, իմ մեջ կատաղի մի զգացում էին առաջացնում: Նրանց լույսերը ինձ հիշեցնում էին մի այնպիսի աշխարհ, որտեղ մարդիկ ապրում էին խաղաղ, սիրում էին միմյանց, և ոչ մի թյուրիմացություն չէր մթագնում նրանց կյանքը, մի աշխարհ, որտեղից ինձ թվում էր, թե ես վտարված եմ հավիտենապես: Նորից այդ աշխարհը վերադառնալու համար ես պետք է բացատրվեի էմիլիայի հետ, համոզեի նրան, կրկին ստեղծագործեի սիրո մի հրաշք, իսկ դրա համար անհրաժեշտ է, որ սիրուց հրդեհվի ոչ միայն մեր սիրտը, այլև մենք նույնպես սիրով հրդեհենք ուրիշներ: Սակայն այդ այլևս հնարավոր չէր: Ինձ թվում էր, ես արդեն խելագարվում եմ, երբ սկսում եմ մտածել, որ էմիլիայի մահը, թերևս, իմ հանդեպ ունեցած նրա անբարյացակամության վերջին ու վճռական դրսևորումն է:

Սակայն, ինչպես էլ ուզում է լիներ, այնուամենայնիվ անհրաժեշտ էր ապրել: Հաջորդ օրը ես վերցրի ճամպրուկը, որը դեռ չէի բացել, բանալիով փակեցի տան դուռը, բայց այնպիսի մի զգացումով, որ կարծես դամբարան էի փակում: Այնուհետև, բանալին հանձնելով դռնապանին, նրան ասացի, որ մտադիր եմ ամառանոցից վերադառնալուց հետո բնակարանի հետ հաշիվներս մաքրել. ծախեմ, կորչի գնա: Ես նորից մեկնեցի Կապրի: Տարօրինակ է ասել, բայց աղոտ մի հույս էր ինձ ստիպում նորից վերադառնալ այն կողմերը,

ինձ թվում էր, թե որևէ կերպ ես էմիլիային կհանդիպեմ կամ նույն այն տեղում, որտեղ նա հայտնվել էր ինձ, կամ էլ մի ուրիշ վայրում: Եվ այն ժամանակ նորից նրան կբացատրեմ, թե ինչու ամեն ինչ այսպես վերջացավ, նորից կհայտնեմ իմ սիրո մասին և կրկին նրանից կլսեմ, որ նա հասկանում ու սիրում է ինձ: Իմ այդ հույսը նման էր խելահեղության, և ես այդ զգում էի: Ես երբեք այնքան մոտիկ չեմ եղել բանականություննս կորցնելու վիճակին, որքան այդ օրերին էի, երբ մի կողմից նողկանքով էի լցված իրականության հանդեպ, իսկ մյուս կողմից կարոտով՝ դեպի զգայապատրաստքը:

Ի բախտավորություն իմ, էմիլիան այլևս չհայտնվեց ինձ ոչ երազում և ոչ էլ հարթմնի: Համեմատելով վերջին անգամ էմիլիայի ինձ հայտնվելու ժամը նրա մահվան ժամի հետ, ես եզրակացրի, որ այդ երկու իրադարձությունները ժամանակի տեսակետից չեն համընկնում միմյանց հետ: Էմիլիան դեռ կենդանի էր եղել, երբ ինձ թվացել էր, թե նրան տեսնում եմ նավախելին նստած: Բայց ամենայն հավանականությամբ նա արդեն մեռած է եղել, երբ ես ուշագնաց պառկած էի Կարմիր քարանձավի խորքում գտնվող փոքրիկ լողափին: Եվ այդպես, ոչինչ չէր համընկնում ոչ այն ժամանակ, երբ նա կենդանի էր, ոչ էլ նրա մեռնելուց հետո: Այդպիսով, ես երբեք չեմ էլ կարող իմանալ, թե ինչ էր այդ արդյոք՝ ինչ-որ տեսիլք, զգայախաբուսություն, երա՞զ, թե՞ զգացումների այլ խաբկանք: Այն թյուրիմացությունը, որը թունավորել էր մեր հարաբերությունները էմիլիայի կենդանության ժամանակ, շարունակվում էր նաև մահից հետո:

Մղված էմիլիայի և այն տեղերի կարոտից, ուր վերջին անգամ տեսել էի նրան, ես մի անգամ գնացի ամառանոցի ներքևում գտնվող այն լողափը, որտեղ էմիլիային հանդիպեցի մերկ վիճակում և պատկերացրի, թե իբր համբուրում եմ: Լողափը դափ-դատարկ էր: Գլաքարերի միջով շարժվելով առաջ և աչքերս բարձրացնելով դեպի ժպտուն ծովի լազուրյա անծայրածիր հեռուն, ես կրկին մտածեցի «Ողիսականի» մասին, կրկին հիշեցի Ողիսևսին ու Պենելոպեին և ինքս ինձ ասացի, որ նրանց նման այժմ էմիլիան նույնպես գտնվում է ծովային անսահման տարածությունների մեջ, հավիտենապես քարացած այն ձևով, ինչպիսին նա ուներ կենդանության

Ժամանակ: Այժմ արդեն ինձնից է կախված էմիլիային կրկին գտնելը և ոչ թե ինչ-որ երազից կամ զգայապատրանքից, ինձնից է կախված այն հարցը, թե կարո՞ղ եմ արդյոք նրան գտնել և շարունակել մեր երկրային խոսակցությունը: Միայն էմիլիան կարող էր այս ձևով հեռանալ ինձնից, ազատվել իմ զգացմունքներից և խոնարհվել ինձ վրա որպես սփոփանքի և գեղեցկության կերպար: Ես որոշեցի գրել այս հիշողությունները, փայփայելով իմ մեջ այն հույսը, որ ցանկությունս կիրականանա:

Արբերտո Մորավիա

ԱՐՀԱՄԱՐՀԱՆՔ

Альберто Моравиа

ПРЕЗРЕНИЕ

(На армянском языке)

Издательство «Советакан грох», ул. Теряна, 91.

Ереван — 1977

Խմբագիր՝ Վ. Հ. Բաբայան
Նկարիչ՝ Ար. Կ. Կարազյան
Գեղ. խմբագիր՝ Վ. Ա. Հաղուբյունյան
Տեխ. խմբագիր՝ Վ. Գ. Ավագյան
Վերստուգող սրբագրիչ՝ Լ. Տ. Սարգսյան

ԱԲ—627

Հանձնված է շարվածքի 5/VIII 1977 թ.:

Ստորագրված է տպագրության 28/XI 1977 թ.:

Թուղթ՝ № 1, 84×108¹/₃₂, տպագր. 8,0 մամ. = 13,44 պայմ. մամ. հրատ. 11,8 մամ.:

Պատվեր 1840:

Տպաքանակ 30 000:

Գինը՝ 1 ռ. 40 կ.:

«Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան—9, Տերյան 91:

ՀՍՍՀ Մինիստրների սովետի հրատարակչությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի ատկտրի գործերի պետական կոմիտեի Հակոբ Մեղապարտի անվան պոլիգրաֆկոմբինատ, Երևան—9, Տերյան 91:

Полиграфкомбинат им. Акопа Мегاپарта Госкомитета Совета Министров Арм. ССР по делам издательства, полиграфии и книжной торговли, Ереван-9, ул. Теряна, 91.

Գրքի համար 10 4:

«ՍՈՎԵՏԵԱՆ ԳՐՈՂ»